

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ
І НАУКИ УКРАЇНИ

MINISTRY OF EDUCATION AND
SCIENCE OF UKRAINE

Національний технічний університет
«Харківський політехнічний
інститут»

National Technical University
"Kharkiv Polytechnic Institute"

Вісник
Національного технічного
університету «ХПІ»
(економічні науки)

Bulletin of the National
Technical University
"KhPI"
(economic sciences)

№ 4(6)'2020

No. 4(6)'2020

Збірник наукових праць

Collection of Scientific papers

Видання засноване у 1961 р.

The edition was founded in 1961

Харків
НТУ «ХПІ», 2020

Kharkiv
NTU "KhPI", 2020

Вісник Національного технічного університету «ХПІ» (економічні науки) = Bulletin of the National Technical University "KhPI" (economic sciences) Збірник наукових праць. – Х. : НТУ «ХПІ». – 2020. – № 4. – 132 с.

У збірнику представлені результати досліджень та узагальнення актуальних тенденцій вітчизняної та світової економічної системи, стану і перспективи розвитку економіки регіонів, підприємств та організацій; особливості управління інвестиційною діяльністю, інноваціями, бізнесом, економічними ризиками, маркетинговою діяльністю, правове забезпечення підприємств, бізнес-планування, управління фінансами, проблеми обліку й аудиту, соціального прогресу.

Для науковці, викладачі вищої школи, аспірантів, студентів, фахівців різноманітних галузей

The collection presents the results of research and generalization of current trends of the domestic and world economic system, the state and prospects of economic development of regions, enterprises and organizations; features of investment management, innovation, business, economic risks, marketing activities, legal support of enterprises, business planning, financial management, accounting and auditing, social progress.

For scientists, teachers of higher education, postgraduates, students, specialists of various industries

Державне видання.

Свідоцтво Міністерство юстиції України
КВ № 23773-13613Р від 14 лютого 2020 року.

Мова статей – українська, російська, англійська.

На підставі Наказу Міністерства освіти і науки України № 409 від 17.03.2020 року включено до категорії «Б» Переліку наукових фахових видань України у галузі економічних наук зі спеціальностей 051, 071, 072, 073, 075, 076, 242, 281, 292.

Вісник Національного технічного університету «ХПІ», серія «Технічний прогрес та ефективність виробництва» перереєстровано, відповідно з наказом МОН України від 09.03.2016 р., № 241, в Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» (економічні науки). Індексуються в наукометричній базі Google Scholar.

Офіційний сайт видання: <http://es.khpi.edu.ua>

Засновник
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

Founder
National Technical University
"Kharkiv Polytechnic Institute"

Головний редактор

Перерва П.Г., проф., НТУ «ХПІ», Україна

Заст. головного редактора:

Погорелов М.І., проф., НТУ «ХПІ», Україна

Погорелов С.М., проф., НТУ «ХПІ», Україна

Секретар:

Круглов О.А., НТУ «ХПІ», Україна

Члени редколегії:

Ілляшенко С.М., проф., СумДУ, Україна

Косенко О.П., проф., НТУ «ХПІ», Україна

Краснокутська Н.С., проф., НТУ «ХПІ», Україна

Кузьмін О.Є., проф., І-т «Львівська політехніка», Україна

Манойленко О.В., проф., НТУ «ХПІ», Україна

Маслак О.І., проф., Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, Україна

Посохов І.М., проф., НТУ «ХПІ», Україна

Райко Д.В., проф., НТУ «ХПІ», Україна

Сисоєв В.В., проф., НТУ «ХПІ», Україна

Кобелева Т.О., доц., НТУ «ХПІ», Україна

Mariann Veresné Somosi, проф., Мішкольцький університет, Угорщина;

Peter Reichling, проф., Магдебургський університет ім. Отто фон Гуерике, Німеччина;

György Kocziszký, проф., член монетарного комітету Національного банку, Венгрія

Editor-in-chief

Pererva P.G., prof., NTU "KhPI", Ukraine

Deputy editor-in-chief:

Pogorelov M. I., prof., NTU "KhPI", Ukraine

Pohorielov S. M., prof, NTU " KhPI " , Ukraine

Secretary:

Kruglov O. A., NTU " KhPI " , Ukraine

Members of the editorial Board:

Ilyashenko S. M., prof., Sumdu, Ukraine

Kosenko O. P., prof., NTU "KHPI", Ukraine

Krasnokutska N.S., prof., NTU "HP", Ukraine

Kuzmin O. E., prof., Institute "Lviv Polytechnic", Ukraine

Manoylenko O. V., prof., NTU " KhPI ", Ukraine

Maslak O. I. prof Kremenchutzky national University imeni Mikhaila Ostrogradskogo, Ukraine

Posokhov I.M., prof., NTU " KhPI " , Ukraine

Raiko D. V., prof., NTU " KhPI " , Ukraine

Sysoiev V. V., prof., NTU " KhPI " , Ukraine

Kobieliyeva T. O., docent., NTU " KhPI " , Ukraine

Mariann Veresné Somosi, , prof, University Mxcalcse, Porsena;

Peter Reichling, prof., Magdeburg University im. Otto von Guericke, Germany;;

György Kocziszký, prof., member of the monetary Committee of the National Bank, Hungary

Рекомендовано до друку Вченою радою НТУ «ХПІ».

І. А. ЮР'ЄВА, О. А. ФАЛЬЧЕНКО

ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕМЕНТІВ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ПЛАТФОРМИ БЛОКЧЕЙН

Створення системи сучасного підприємства повинно здійснюватися на теорії та практиці антикризового управління підприємством із застосуванням новітніх технологій, зокрема у фінансовій складовій за допомогою технологій блокчейну. Організація ефективного виробництва, оптимальні принципи децентралізованих технологій особливо відіграють важливу роль при впровадженні елементів антикризового управління, які застосовуються в нестандартних кризових умовах і надзвичайних ситуаціях., водночас успіх компанії залежить від умінь керівників використовувати переваги ризиків інноваційних інформаційних технологій. За умов невизначеності зовнішнього середовища, темпів змін, децентралізація в інформаційних системах стала дієвим елементом антикризового управління з точки зору технологічних нововведень. Антикризове управління із застосуванням платформи блокчейн, інструментарій якого становить підґрунтя ефективного реагування на зміни, що загрожують нормальному функціонуванню підприємства пропонує кардинально новий підхід, який не тільки знижує негативні наслідки кризових явищ але і змінює взаємодію між людьми. Це важливо при впливі зовнішнього середовища на підприємство, хеджуванні ризиків, особливо фінансових, забезпеченні довіри до системи обліку фінансів, яка дозволяє вчасно зробити моніторинг операцій з фінансових результатів. Зацікавленість в прозорих облікових системах стала особливо важливою при появі цифрових платіжних систем, які пропонують суворі вимоги щодо часу підтвердження та безпеки транзакцій. Побічним ефектом при підвищенні виробництва праці постала сильна централізація і повна непрозорість платіжних систем, що в свою чергу призвело до кризових фінансових явищ. Загроза відключення від платіжних систем використовується як засіб впливу на керівників, які приймають рішення. Непрозорість систем знижує довіру до підприємства, плямує імідж та не дає розвиватися конкуренції. Одним із негативних явищ є доступ до історії транзакцій тільки для вузького кола членів підприємства, яке використовується як змога до маніпулятивних дій з їх боку. Головною метою впровадження елементів антикризового управління із застосуванням платформи блокчейн є обробка інформації із гарантією безперебійної роботи із заданими параметрами без єдиного центру прийняття рішень, із збереженням конфіденційності інформації щодо розрахунків але із прозорістю та можливістю всебічного аудиту.

Ключові слова: антикризове управління; ефективність; підприємство; виробництво; організація; принципи; відносини; потенціал; бізнес; колектив; криза; діагностика; інновація; персонал; управління персоналом; структура; керівник; інформаційна система; децентралізація; цифрова платіжна система; блокчейн.

І. А. ЮБЕВА, Е. А. ФАЛЬЧЕНКО

ВНЕДРЕНИЕ ЭЛЕМЕНТОВ АНТИКРИЗИСНОГО УПРАВЛЕНИЯ С ПРИМЕНЕНИЕМ ПЛАТФОРМЫ БЛОКЧЕЙН

Создание системы современного предприятия должно осуществляться на теории и практике антикризисного управления предприятием с применением новейших технологий, в частности в финансовой составной с помощью технологий блокчейна. Организация эффективного производства, оптимальные принципы децентрализованных технологий играют особенно важную роль при внедрении элементов антикризисного управления, которые применяются в нестандартных кризисных условиях и чрезвычайных ситуациях., вместе с тем успех компании зависит от умения руководителей использовать преимущества рисков инновационных информационных технологий. При условиях неопределенности внешней среды, темпов изменений, децентрализация в информационных системах стала действенным элементом антикризисного управления с точки зрения технологических нововведений. Антикризисное управление с применением платформы блокчейн, инструментарий которого представляет основу эффективного реагирования на изменения, которые угрожают нормальному функционированию предприятия предлагает кардинально новый подход, который не только снижает негативные последствия кризисных явлений но и меняет взаимодействие между людьми. Это важно при влиянии внешней среды на предприятие, хеджировании рисков, особенно финансовых, обеспечении доверия к системе учета финансов, которая позволяет своевременно сделать мониторинг операций финансовых результатов. Заинтересованность в прозрачных учетных системах стала особенно важной при появлении цифровых платежных систем, которые предлагают суровые требования относительно времени подтверждения и безопасности транзакций. Побочным эффектом при повышении производства труда стала сильная централизация и полная непрозрачность платежных систем, которые в свою очередь привели к кризисным финансовым явлениям. Угроза отключения от платежных систем используется как средство влияния на руководителей, принимающих решение. Непрозрачность систем снижает доверие к предприятию, пятнает имидж и не дает развиваться конкуренции. Одним из негативных явлений есть доступ к истории транзакций только для узкого кола членов предприятия, которое используется как возможность к манипулятивным действиям с их стороны. Главной целью внедрения элементов антикризисного управления с применением платформы блокчейн является обработка информации с гарантией бесперебойной работы с заданными параметрами без единого центра принятия решений, с сохранением конфиденциальности информации относительно расчетов но с прозрачностью и возможностью всестороннего аудита.

Ключевые слова: антикризисное управление; эффективность; предприятие; производство; организация; принципы; отношения; потенциал; бизнес; коллектив; кризис; диагностика; инновация; персонал; управление персоналом; структура; руководитель; информационная система; децентрализация; цифровая платежная система; блокчейн.

І. А. YURYEVA, E. A. FALCHENKO

INTRODUCTION OF ELEMENTS OF ANTI-CRISIS MANAGEMENT WITH THE USE OF THE BLOCKCHAIN PLATFORM

The creation of a modern enterprise must be carried out through theory and practice of crisis management at this enterprise, using cutting edge and block chain technologies in the financial component. Efficient organization of production, optimal principles of decentralized technologies play an important role in implementing the elements of crisis management which are used in non-standard crisis conditions and emergencies. Along with this,

the success of a company depends on their managers' ability to use the advantages of innovative information technologies. Under circumstances of vague environment, unexpected changes, decentralization in information systems has become a powerful tool of crisis management in terms of technological innovations. Crisis management using block chain platforms, whose toolkit represents a base of efficient responses to changes threatening normal functioning of an enterprise, offers a brand-new approach which not only decreases negative consequences of crises, but also changes interaction among people. It's essential when it comes to the influence of environment on the enterprise, risk-hedging, financial risks in particular, to provide credibility of the accounting system, which allows to perform monitoring of financial effects. Transparency of accounting systems has become crucial at the age of digital payment systems which have strict requirements to the time and safety of transactions. Over-centralization and lack of transparency of payment systems leading to numerous financial crises has become a side effect of increasing labor productivity. The threat of being disconnected from payment systems is often used as a means of influence on decision-making managers. The lack of transparency of payment systems decreases the level of trust to an enterprise, ruins its image and doesn't let competition develop. One of the negative factors is that only very few members of an enterprise can access the history of transactions, which might be used as a manipulative tool. The main goal of implementing elements of crisis management using block chain platforms is data processing with a guarantee of continual work with given parameters without centralized decision making, but with maintaining data confidentiality and transparency as well as providing an opportunity of full audit process.

Keywords: crisis management; efficiency; enterprise; production; organization; principles; relationships; potential; business; team; crisis; diagnostics; innovation; personnel; personnel management; structure; manager; information system; decentralization; digital payment system; block chain.

Вступ. Висока імовірність виникнення і розвитку кризи в процесі діяльності будь-якого підприємства зумовлює необхідність здійснення спеціалізованого антикризового управління. Останнім часом цей термін набув значного поширення, однак розуміння сутності цього напрямку управління, його змісту, особливостей, теоретичного підґрунтя ще знаходиться на стадії формування. Це спричиняє різні підходи та тлумачення, нетотожність оцінок окремих базових положень. На ранніх етапах становлення антикризового управління під ним розумілося управління в умовах кризи з метою ліквідації підприємства або виведення його з цього стану. [1].

Постановка завдання. Для функціонування підприємства та запобігання негативних наслідків зовнішнього та внутрішнього середовища повного та всебічного аналізу його переваг та слабких сторін необхідно дослідити систему антикризових заходів та впровадження інноваційних технологій, які дозволять запобігти або зменшити їх вплив. поняття та терміни об'єкту дослідження. На сьогодні, можна виділити кілька підходів до визначення сутності антикризового управління. Перший: антикризове управління асоціюється винятково з відносинами неплатоспроможності (банкрутства). Другий підхід розкриває його сутність щодо антикризового фінансового управління, відповідно до якого воно є частиною загальної фінансової стратегії підприємства. Третій підхід пов'язаний з розвитком стратегічного підходу до антикризового управління. Під механізмом антикризового управління слід розуміти сукупність засобів та методів впливу на об'єкт управління - кризові явища.

Аналіз стану питання. Сучасне розуміння антикризового управління досить неоднорідне й багатозначне. У широкому змісті під ним розуміється діяльність підприємства, спрямована на подолання стану, який загрожує його існуванню, коли основним питанням є виживання. У вузькому змісті, антикризове управління розуміється як мікроекономічна категорія, що виражає щоденну діяльність і спрямована на забезпечення стабільного фінансово-економічного положення підприємства на всіх етапах його життєвого функціонування, у тому числі при оздоровленні або ліквідації

Аналіз основних досягнень і літератури.

Питання антикризового управління досить широко дослідженні вітчизняними та зарубіжними вченими, серед яких, досить глибоко визначені основні принципи, на яких ґрунтується механізм антикризового управління, визнаються: 1) принцип опори на антикризову свідомість; 2) принцип антикризової мотивації діяльності; 3) принцип упередженості в розв'язанні проблем; 4) принцип багатоваріантності розробки можливих антикризових процедур з врахуванням фактору невизначеності і ризику реалізації окремих планових заходів; 5) принцип реалістичності в оцінці ситуації, успіхів або невдач, які мають місце; оцінюючи можливість подолання кризи необхідно спиратися на об'єктивну реальність. Інформація про будь-які позитивні зрушення, які мають місце і є результатом антикризових заходів, має розповсюджуватися серед персоналу.

Існуючі методи розв'язання задачі. Розвиток дослідження антикризового управління здійснюється у напрямках оптимізації механізму його здійснення, впровадженні нових інноваційних елементів, зокрема нових фінансових інструментів – застосування технології блокчейн, спостереження, порівняльного аналізу, методів творчого вирішення проблемних ситуацій.

Мета роботи. Головною метою впровадження елементів антикризового управління із застосуванням платформи блокчейн є обробка інформації із гарантією безперебійної роботи із заданими параметрами без єдиного центру прийняття рішень, із збереженням конфіденційності інформації щодо розрахунків але із прозорістю та можливістю всебічного аудиту.

Постановка задачі. Дослідити елементи антикризового управління із застосуванням технології блокчейн. Розкрити поняття та принципи антикризового управління, його механізму та особливості інноваційного методу блокчейн.

Результати дослідження Інтерес до технологій блокчейн і розподіленого реєстру, також, як і дослідження елементів механізму антикризового управління, стрімко зростають. Багато технологічних компаній і постачальники послуг співробітничать у

цій сфері з консорціумами начебто Enterprise Ethereum Alliance і Hyperledger Projects, спільно розробляючи інноваційні рішення, що дозволяють удосконалити такі процеси, як розрахунково-клірингові операції, відстеження вантажів у ланцюжку поставок і запис транзакцій для аудита. Крім того, регулятори і центробанки по усьому світу високо оцінюють потенціал блокчейн і Dlt- Технологій, що сприяє прискоренню їх впровадження в регульованих сферах - фінансових послуг. Процес управління прийнято визначати як послідовність дій, які мають бути здійснені і які формують управлінський вплив.

Система антикризового управління повинна будуватися з врахуванням таких основних принципів: 1) функціональної інтеграції; 2) професіоналізму; 3) відповідальності за наслідки рішень; 4) оптимального співвідношення централізму та децентралізму в прийнятті відповідних рішень, максимальне залучення персоналу підприємства, яку опинилося в кризовому стані, до розробки та впровадження антикризових заходів. Будь-яка система, у тому числі економічна, прагне до стабільного положення. Однак, загальні закони розвитку визначають взаємозв'язок між кризою й стабільністю, які утворюють дві протилежності, дозвіл протиріч між якими на користь кризи визначає новий виток у розвитку економічних систем. Технологія дійсно здатна захистити дані, з якими доводиться працювати, при цьому зробивши їх більш доступними і прозорими. До того ж, блокчейн може помітно знизити витрати і мінімізувати час, необхідне для вирішення виникаючих проблем і усунення помилок. Блокчейн з'явився в якості технології для запуску в обіг биткоїна, і спочатку використовувався винятково для керування криптовалютами. Однак з моменту його появи в 2009 році, сфера застосування суттєво розширилася. А зараз у самих різних статтях, на форумах і конференціях обговорюються нові варіанти використання технології, у тому числі в торговельній звітності; при безготівкових розрахунках, перевірках і виплатах; у бухгалтерському обліку; моніторингу; керуванні ризиками; аудиту; управлінському і фінансовому обліку (у тому числі запобігання фінансових злочинів, хоча, звичайно, боротьбою із шахрайством можливості блокчейна в цій сфері не обмежені). Справа в тому, що інформація, збережена за допомогою блокчейна, може бути записана в загальному реєстрі, доступному в режимі реального часу або дуже близькому до нього. Тому, усі зацікавлені сторони можуть брати безпосередню участь у процесі - навіть ті з них, хто раніше міг розраховувати лише на стандартний звіт по завершенню транзакції. Термін "криза підприємства" охоплює в сучасній економічній літературі різноманітні феномени в життєвому циклі підприємства - від просто перешкод у функціонуванні підприємства через конфлікти й до ліквідації підприємства. На практиці із кризою, як правило, ідентифікують погрозу неплатоспроможності й банкрутства підприємства, діяльність його в неприбуткової. Знаючи процес протікання кризи, можна розробити методи боротьби з нею, але для того

щоб передбачити кризу необхідно розуміти, що такий стабільний стан підприємства. У широкому розумінні під поняттям "стабільний стан" розуміється здатність підприємства безперервно вирішувати завдання щодо розробки, виробництва й постачання продукції замовникам при збереженні організаційної структури й економічних можливостей для саморозвитку. При цьому можна сказати, що перша характеризує потенціал системи, а друга - ефективність його використання й можливість саморозвитку. Зниження стабільності в цілому або кожній з його тридцятилітніх нижче граничного значення веде до розвитку кризової ситуації.

У сучасній літературі існує кілька визначень фінансової кризи: фінансова криза - це вид локальної кризи, при якому в динаміку спостерігається погіршення показників поточної ліквідності й фінансової стійкості з одночасним ростом коротко- і середньострокової заборгованості, що приводить до неплатоспроможності підприємства; фінансова криза - це робота підприємства в неприбутковій зоні, що приводить до втрати потенціалу успіху підприємства, загрожує його платоспроможності й подальшому існуванню як суб'єкта господарювання, під фінансовою кризою розуміють також фазу розбалансованої діяльності підприємства і обмежених можливостей впливу його керівництва на фінансові відносини, які виникають на цьому підприємстві. З позиції фінансового менеджменту кризовий стан підприємства полягає в його нездатності здійснювати фінансове забезпечення поточної виробничої діяльності. Фінансова криза може бути наслідком кризи збуту на підприємстві, а може викликати "ланцюжок" кризових явищ на підприємстві: криз постачання, вичитано, організаційна, системна й стратегічна кризи.

Фінансова криза на підприємстві характеризують трьома параметрами: джерелами (факторами) виникнення; видом кризи; стадією розвитку. Впровадження блокчейну по визначенню складний процес, але основна ідея технології проста: розподілений реєстр або база даних, запущена одночасно на безлічі (часом мова йде про мільйони) вузлів, розподілених по усьому світу між різними користувачами і організаціями. Унікальність блокчейну полягає в незмінності або необоротності, яку гарантує криптографічна система захисту. Наприклад, коли транзакції з реєстру згруповані в блоки і записуються в базу даних, запис випереджає криптографічна верифікація, у результаті чого змінити стан реєстру шляхом яких-небудь махінацій практично неможливо. На користь довіри до блокчейну говорить і те, що будь-які зміни даних у ланцюжку блоків можливі, тільки якщо учасники мережі підтверджують легітимність транзакції відповідно до загальних правил і протоколами.

Ефективність антикризового управління, на підприємстві вимірюється застосуванням інноваційних інформаційних систем, наприклад, як децентралізована цифрова платіжна система блокчейн. Блокчейн - розподілена база даних, яка

зберігає інформацію про всі транзакції учасників системи у вигляді "ланцюжка блоків" (саме так з англ. переводиться Blockchain). Доступ до реєстру є у всіх користувачів блокчейна, що виступають у якості колективного нотаріуса, який підтверджує істинність інформації в базі даних. Блокчейн може застосовуватися для фінансових операцій, ідентифікації користувачів, створення технологій кібербезпеки та ін. [2]. Технологія блокчейн здатна перетворити сталі бізнес-процеси і радикально змінити роботу з регуляторами. Проте, блокчейн залишається технологією експериментальною - багато проблем його використання поки не вирішені. Інтерес до блокчейну продовжує рости: ще в 2019 році багато банків, біржі й фінансово-промислові групи оголосили про запуск власних проєктів по розвитку технології. Відразу кілька великих фінансових організацій сформували команди для дослідження можливостей технології, а деякі учасники ринку об'єдналися в консорціуми для вироблення стандартів її використання. Інвестиції в платформу блокчейн застосування в індустрії фінансових послуг було вкладено більш 1,4 мільярди доларів.

Висновки. Отже на наш погляд, по-перше можна зробити висновок, що блокчейн залишається однією із самих гарячих тем у сфері фінансових послуг і на фондових ринках, і є всі підстави очікувати росту швидкості його поширення. По-друге технологія дійсно здатна захистити дані, а це захист фінансово-економічної безпеки підприємства, при цьому зробивши їх більш доступними і прозорими – іміджева складова соціальної відповідальності бізнесу. По-третє, з точки зору механізму антикризового управління, блокчейн може помітно знизити витрати і мінімізувати час, необхідний для вирішення виникаючих проблем і усунення помилок.

Список літератури

1. Портна О.В., Єршова Н.Ю., Юр'єва І. А. *Антикризове управління підприємством* / Єршова Н.Ю., Портная О.В. // Уклад. Єршова Н.Ю., Портная, І.А. Юр'єва. – Львів: видавництво "Магнолія", 2019. – 209 с. – Укр. мовою
2. Юр'єва І.А., Говорова Є.І. Аналітичний інструментарій фінансово-економічної безпеки соціальних проблем ведення

- бізнесу /Матеріали VII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції "Інновації в обліково-аналітичному забезпеченні та управлінні фінансово-економічною безпекою держави, регіону, суб'єктів господарювання – міждисциплінарний підхід". :ХНАМГ, 15-16 листопада 2018
3. «Банковские операции банковской системы Украины» / учебник За ред. Лернера Ю.І. Х: ТОВ «Планета-прінт», 2019 – 528 с.
 4. І. А. Юр'єва. Лухтура М.І. *Вимоги до системи управління підприємством, обумовленні концепцією його економічної безпеки в інформаційно-комунікаційному просторі*// Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Економічні науки – Х. : НТУ «ХПІ», 2017. – № 15(1291) . – С.133.– 137 – Бібліогр.: 9 назв. – ISSN . 2519-4461
 5. Кравченко П. Блокчейн и децентрализованные системы: учеб. Пособие для студ. Заведений высш. образования.: в 3 частях. Ч.1./П.Кравченко, Б.Скрябин, О.Дубинина. -Харьков: ПРОМАРТ, 2018. -408 с.

References (transliterated)

1. Portna O.V., Yershova N.Yu., Yur'yeva I. A. *Anty'kry'zove upravlinnya pidpr'yemstvom* [Crisis management of an enterprise] Uklad. Yershova N.Yu., Portnaya, I.A. Yur'yeva. – L'viv: vy'davny'ctvo "Magnoliya", 2019. – 209 p. – Ukr. movoyu
2. Yur'yeva I.A., Govorova Ye.I. *Anality'chnj instrumentarij finansovo-ekonomichnoyi bezpeky' social'ny'x problem vedennya biznesu* [Analytic tools of finance-economic safety of social aspects in business management] /Materialy' VII Mizhnarodnoyi naukovoprakty'chnoyi internet-konferenciyi "Innovaciyi v oblikovo-anality'chnomu zabezpecheni ta upravlinni finansovo-ekonomichnoyi bezpekoyu derzhavy, regionu, sub'yektiv gospodaryuvannya – mizhdy'scy'plinarny'j pidxid". [Proceedings of the VII International Scientific and Practical Internet Conference "Innovations in accounting and analytical support and management of financial and economic security of the state, region, business entities - an interdisciplinary approach."]:XNAMG, 15-16 ly'stopada 2018
3. *Bankovskie operacii bankovskoj sistemy Ukrainy* [Banking operations in a banking system] / uchebnik Za red. Lerner Ju.I. Kharkiv: TOV «Planeta-print», 2019 – 528 p.
4. I. A. Yur'yeva. Luxtura M.I. *Vy'mogy' do sy'stemy' upravlinnya pidpr'yemstvom, obumovleni koncepciyeyu jogo ekonomichnoyi bezpeky' v informacijno-komunikacijnomu prostori* [Requirements to the system of enterprise management caused by the conception of its economic safety in information-communicational space] // *Visny'k NTU «XPI»*. *Seriya: Ekonomichni nauky* [Bulletin of NTU "KhPI". Series: Economic Sciences] – Kharkiv: NTU «XPI», 2017. – no 15(1291) . – pp.133.– 137 – Bibliogr.: 9 nazv. – ISSN . 2519-4461
5. Kravchenko P. *Blokchejn i decentralizovannye sistemy*: [Block chain and decentralization of a system] ucheb. Posobie dlja stud. Zavedenij vyssh. obrazovanija: v 3 chastjah. Ch.1.-Khar'kov: PROMART, 2018. -408 p.

Надійшло(received) 23.06.2020

Відомості про авторів /Сведения об авторах / AbouttheAuthors

Юр'єва Ірина Анатоліївна (Юрьева Ирина Анатольевна, Yuryeva Irina Anatolievna) – кандидат економічних наук, доцент, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», доцент кафедра економічного аналізу та обліку; м. Харків, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8159-7763>; yuryeva,irina@i.ua

Фальченко Олена Олександрівна (Фальченко Елена Александровна, Faltchenko Elena Aleksandrovna) – кандидат економічних наук, доцент, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», доцент кафедра економічного аналізу та обліку; м. Харків, Україна; ORCID: 0000-0001-8441 yuryeva,irina@i.ua

*О.М. ГУЦАН, В.А. КУЧИНСКИЙ***ДОСЛІДЖЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ «СТИМУЛЮВАННЯ»**

У представленій статті здійснено наукометричну систематизацію існуючих теоретичних визначень до поняття «стимулювання» в сучасних мінливих умовах ринкової економіки України. У статті систематизовано широкий спектр понять «стимулювання». Також надано стислий агрегаційний опис сутності виділених напрямків дослідження поняття «стимулювання». Виділено, що на сьогодні, з авторської точки зору, можливо виокремити наступні підходи до розуміння та вивчення сутності поняття «стимулювання»: в залежності від основи стимулюючого впливу, фокусуванні на рівні досягнення цілей, в залежності від бази спонукаючих дій, в залежності від виділення економічної основи стимулювання, в залежності від рівня суб'єкта стимулювання, що розглядається. Інформаційно-методичною базою проведеного дослідження стали наукові напрацювання як провідних вітчизняних науковців так і загальновідомих закордонних дослідників. Використання в статті таких наукових підходів як систематизація, порівняння та аналіз дозволили виявити як наявні позитивні аспекти так і певні негативні сторони систематизованих понять та виділити певні субкритерії класифікації в рамках кожного з означених вище підходів. Стале функціонування системи стимулювання підприємства, у сучасних умовах, є більш доцільним та ефективним за умови детального вивчення та прикладного застосування здобутків науки через їх комбінаційне та адаптивне застосування для кожного підприємства. Саме це надає можливість оптимально сформувати систему стимулювання яка б відповідала цілям як працівників так і підприємства

Ключові слова: стимулювання; визначення; формування; систематизація; підхід; аналіз; порівняння; дослідження; працівник; підприємство; ефективність

*A.N. GUTSAN, V.A. KUCHINSKIY***ИССЛЕДОВАНИЕ СУЩНОСТИ ПОНЯТИЯ «СТИМУЛИРОВАНИЕ»**

В представленной статье осуществлена наукометрическая систематизация существующих теоретических определений понятия «стимулирование» в современных и изменчивых условиях рыночной экономики Украины. В статье систематизирован широкий спектр понятий «стимулирование». Также предоставлено краткое агрегированное описание сущности выделенных направлений исследования понятия «стимулирование». Выделено, что сегодня, с авторской точки зрения, возможно выделить следующие подходы к пониманию и изучению сущности понятия «стимулирование»: в зависимости от основы стимулирующего воздействия, фокусировке на уровне достижения целей, в зависимости от базы побуждающих действий, в зависимости от выделения экономической основы стимулирования, в зависимости от уровня субъекта стимулирования, который рассматривается. Информационно-методической базой проведенного исследования стали научные разработки как ведущих отечественных ученых так и общеизвестных зарубежных исследователей. Использование в статье таких научных подходов как: систематизация, сравнение и анализ позволили выявить как имеющиеся положительные аспекты так и определенные отрицательные стороны систематизированных понятий и выделить определенные субкритерии классификации в рамках каждого из указанных выше подходов. Эффективное функционирование системы стимулирования предприятия в современных условиях, является более эффективным при условии детального изучения достижений науки и прикладного применения через их комбинационное и адаптивное применение для каждого предприятия. Именно это позволяет оптимально сформировать систему стимулирования которая бы отвечала целям как работников так и предприятия

Ключевые слова: стимулирование; определения; формирования; систематизация; подход; анализ; сравнение; исследования; работник; предприятие; эффективность

*A.N. GUTSAN, V.A. KUCHYNSKYI***RESEARCH OF THE ESSENCE OF THE CONCEPT "STIMULATION"**

In the presented article the scientometric systematization of the existing theoretical definitions to the concept of "stimulation" in modern changing conditions of market economy of Ukraine is carried out. The article systematizes a wide range of concepts of "stimulation". A concise aggregation description of the essence of the selected areas of research of the concept of "stimulation" is also given. It is highlighted that today, from the author's point of view, it is possible to distinguish the following approaches to understanding and studying the essence of the concept of "stimulation": depending on the basis of stimulating influence, focusing on achieving goals, depending on the base basics of stimulation, depending on the level of the subject of stimulation under consideration. The scientific and methodological basis of the study was the scientific achievements of both leading domestic scientists and well-known foreign researchers. The use of such scientific approaches in the article as systematization, comparison and analysis allowed to identify both the existing positive aspects and certain negative aspects of systematized concepts and to identify certain subcriteria of classification within each of the above approaches. Sustainable operation of the system of enterprise incentives, in modern conditions, is more appropriate and effective in terms of detailed study and application of scientific achievements through their combination and adaptive application for each enterprise. This provides an opportunity to optimally form an incentive system that would meet the goals of both employees and the company

Keywords: stimulation; definition; formation; systematization; approach; analysis; comparison; research; employee; enterprise; efficiency

Вступ. Ефективність існування та функціонування сучасного підприємства тісно пов'язано з сукупністю факторів та ресурсів різної етимології. На сучасному етапі – персонал фірми вважається не менш важливим компонентом успішної діяльності ніж інші складові (ресурси, основні засоби та ін.)

Аналіз стану питання. Формування ефективної діяльності сучасних підприємств здійснюється зокрема і завдяки формуванню дієвої системи стимулювання персоналу. А отже, розробка ефективної системи стимулювання – повинна базуватись на певному теоретичному підґрунті які формуються дослідниками та науковцями. Виходячи з

вище зазначеного подальша наукова розробка питань стимулювання праці – актуальне наукове та практичне завдання.

Метою статті є виявлення поглядів щодо визначення поняття «стимулювання», їх узагальнення та систематизація, з авторської точки зору, що дозволить спробувати застосування комплексних теоретичних здобутків в щоденну практичну діяльність вітчизняних підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Спектр фундаментальних та прикладних досліджень в галузі стимулювання та мотивації персоналу є досить розгалуженим. Серед закордонних вчених вагомий внесок зробили А. Маслоу [1], Д. Макклелнд [2], Е. Лоулер [3], В. Врум [4].

Серед вітчизняних дослідників розробкою зазначеної проблематики займалися такі фахівці як А.М. Колот [5-6], В.П. Сладкевич [7], В.М. Петюх [8]. Певний внесок в дослідження щодо вирішення прикладних проблем в галузі мотивації та стимулювання зроблені авторами статті [9-11].

Необхідно зазначити, що питання наукометричної систематизації поняття «стимулювання» потребують певної подальшої розробки, оскільки зазначеному питанню деякі вітчизняні та закордонні науковці не приділяють достатню увагу.

Викладення основного матеріалу дослідження.

На основі дослідження комплексу літературних джерел наукового, методичного, навчального та періодичного характеру нами здійснено певна наукометрична систематизація сутності поняття «стимулювання», яке представлено в табл. 1.

Таблиця 1 – Сутність визначення поняття «стимулювання» з погляду різних авторів

Автор	Сутність визначення «стимулювання»
1	2
Колот А.М. [5]	... - це вплив безпосередньо не на особистість, а на зовнішні обставини за допомогою благ - стимулів, які в свою чергу спонукають робітника до поведінки
А.М. Колот, С.О. Цимбалюк [6, с. 95]	... - це зовнішній мотив, елемент трудової ситуації, яка впливає на поведінку працівника у сфері праці. Це матеріальна оболонка мотивації персоналу, що дає можливість працівнику реалізувати себе не лише як професіонала, але і як особистість
В.П.Сладкевич [7]	процес використання конкретних стимулів, що впливають на трудову поведінку працівника для задоволення інтересів працівника і керівництва
В.М. Петюх [8, с. 293]	... - це процес зовнішнього впливу на людину для спонукання її до конкретних дій, або процес, спрямований на усвідомлення спонукання в людини певних мотивів і цілеспрямованих дій

Гетьман О.О. [12]	... - це заохочення людей до підвищення ефективності трудової діяльності, яке базується на матеріальній чи не матеріальній винагороді
Матрусова Т.Н. [13]	... - це процес впливу на людину за допомогою необхідного для неї зовнішнього предмету (дії), що спонукає людину до певних дій
Губанова О.Р. [14]	... - це зовнішній вплив у вигляді спонукання або примушення, що формує цілеспрямовану мотивовану поведінку суб'єкта
Крушельницька О. В. [15, с.335]	... припускає створення умов, при яких активна трудова діяльність, що дає певні, заздалегідь зафіксовані результати, стає необхідною й достатньою умовою задоволення значущих і соціально обумовлених потреб працівника, формування в нього мотивів праці
Костін Д.Ю. [16]	... - сукупність 3 основних складових: 1) це поділ благ між об'єктами управління в залежності від результатів, що вони досягли; 2) регулювання поведінки працівників задля одержання заздалегідь намічених результатів; 3) забезпечення сприятливих умов, за яких якісна трудова діяльність стає необхідною для задоволення потреб
В.А. Бортник [17, с. 87]	... - це сукупність вимог і відповідна їм система заохочень та покарань, за допомогою якої відбувається цілеспрямований вплив на поведінку персоналу
М.І. Дряхлов [18, с. 3]	... - це система приведення обраних стимулів у певну супідрядність для забезпечення досягнення цілей колективу й опосередковано – суспільства
С.С. Занюк [19, с. 37]	.. – це процес використання різноманітних стимулів для мотивування працівників, де стимули виконують роль важелів впливу, які викликають дію відповідних мотивів
М.П. Клименко, О.О. Філатова [20, с. 82]	.. це вплив на робітника за допомогою його потреб, інтересів, бажань, цілей, що реалізується через створення умов трудової ситуації, які спонукають людину діяти певним чином
І.Н. Пащенко [21, с. 108]	... - засіб забезпечення потреб працівників залежно від результатів їх колективної та індивідуальної праці через систему законодавчих, нормативних, економічних, соціальних та організаційних чинників і заходів, пов'язаних із виробництвом
Р.Л. Дафт [22, с. 443]	... - це процес застосування зовнішніх подразників, які сприяють підвищенню інтенсивності певних мотивів у діях працівника у процесі його діяльності.
А. Вербицький [23]	... спрямовується на активізацію та регулювання навчально-професійної діяльності, посилення мотиваційної сфери індивіда

Ю. Бабанський [24, с. 99-106]	... здійснювання збудження, спонукання до активної діяльності, надавання поштовху, імпульсу думки та дії
Н.С. Зоткина [25]	... - це цілеспрямований або нецілеспрямований вплив на людину або групу людей з метою підтримки певних характеристик їх трудової поведінки, перш за все, заходи трудової активності
А.Я Кібанов [26]	... - це прагнення організації за допомогою моральних і матеріальних засобів впливу спонукати працівників до праці, його інтенсифікації, підвищення продуктивності та якості праці для досягнення цілей організації
М.С. Гусарова [27]	... - це вплив не безпосередньо на особистість, а на зовнішні обставини за допомогою благ - стимулів, що спонукають працівника до певних дій
В.С. Половинко [28]	.. - це методи і технологія, за допомогою яких наводяться в дію стимули
Д.А. Аширов [29]	... визначає як зовнішнє по відношенню до персоналу управлінський вплив, що йде від конкретного керівника або органу управління і ґрунтується, головним чином, на суб'єктивному розумінні управлінської підсистемою доцільності утримання цього впливу
С.А. Шапиро [30]	... - це матеріальна основа мотивації персоналу, реально необдана в сьогодишніх умовах, але і воно несе в собі нематеріальну навантаження, що дозволяє людині реалізувати себе як особистість і працівника одночасно
Л. Владімірова [31]	... - це система приведення обраних стимулів у певну супідрядність для забезпечення досягнення цілей колективу й опосередковано – суспільства
В. Гриньова, І. Грузіна [32]	Вплив на робітника за допомогою його потреб. Інтересів, бажань, цілей, що реалізується через створення умов трудової ситуації, що спонукають людину діяти певним чином
О. Колонтаєвський [33]	... - це процес формування мотивів у працівника за допомогою використання певних стимулів
М.С. Башмак [34]	... - це заохочення працівників грошовими виплатами за результатами трудової діяльності
Т.А. Костишина [36]	... - дії, спрямовані на стимулювання високих трудових показників працюючих
Г.А. Польська [37]	Поєднання економічних форм та методів спонукання працівників на посилення зацікавленості та економічної відповідальності за результати
Сучасний економічний словник [38]	Під ... розуміють економічну спонук, використання матеріальних стимулів (спонукачів), сприяючих тому, щоб виробники, споживачі, покупці поводитися бажаним чином, до вигоди і на користь управляючих осіб

Л.П.Владимирова [39]	Під ... розуміють систему вибору стимулів, що призводять до підвищення результатів праці найманого персоналу, та приведення їх у визначену субпідрядність, яка забезпечує досягнення цілей підприємства
О.В. Толстікова [40]	... припускає створення умов, при яких активна трудова діяльність, що дає певні, заздалегідь зафіксовані результати, стає необхідною й достатньою умовою задоволення значущих і соціально зумовлених потреб працівника, формування в нього мотивів
Е.А. Уткін [41]	... - це процес використання різноманітних стимулів для мотивування

Наданий в таблиці 1 перелік визначень, звісно, не є вичерпним та є динамічним, але дозволяє ґрунтовно здійснити дослідження поняття «стимулювання» з авторської точки зору.

Так, на основі наукометричної систематизації та аналізу пропонується, що класифікація поняття «стимулювання» буде здійснюватися за наступними ознаками (з відповідними підвидами):

- в залежності від основи стимулюючого впливу;
- фокусуванні на рівні досягнення цілей;
- в залежності від бази спонукаючих дій;
- в залежності від виділення економічної основи стимулювання;
- в залежності від рівня суб'єкта стимулювання, що розглядається.

Досліджуючи першу класифікаційну ознаку (основа стимулюючого впливу) можливо зазначити, що значного розповсюдження здобули такі точки зору (відповідно підвидів ознак) як: покарання [17]; примус [14]; спонукання [5-14, 15-16, 18-41].

Як ми бачимо, принципово, в основу системи стимулювання закладаються три діаметрально протилежні погляди та які мають певні позитивні та неставні сторони.

Аналізуючи групу в основі якої покладено покарання індивідуума стає зрозумілим певна обмеженість щодо ефективного застосування на практиці заходів та відповідна авторська мало чисельність прихильників. Це обґрунтовується тим, що з емоційно-психологічної точки зору працівник не буде підтримувати належного рівня продуктивності, прихильності у середньо та довгостроковій перспективі, якщо його дії будуть спрямовуватись лише намаганням знизити негативні наслідки поведінки (уникнення накладання штрафів, залишення без премії та ін.). Покарання в діяльності підприємства має носити точковий, об'єктивний та законний характер та слугувати для корегування виробничих дій індивідуума певну аналогію щодо зазначеного вище можливо провести і для підходу до розуміння стимулювання на базі примусу. Певна обмеженість щодо застосування в практичній діяльності підприємства лише заходів примусу обґрунтовується тим, що це призведе до дій,

здебільшого, діаметрально-протилежного спрямування (не бажання працювати, ухиляння від роботи, відсутність лояльності, звільнення та ін.). Але без дій певного примусового характеру з боку підприємства ефективну діяльність також тяжко уявити. Так, з певним рівнем допущення до документів організаційно-примусового характеру можна розглядати певні нормативні документи щодо працівника (наприклад: правила внутрішнього розпорядку, робота з даними комерційної таємниці). Найбільш поширеною групою до розуміння стимулювання, серед дослідників, є розуміння стимулювання на основі спонукання. Фактори спонукання, що використовують дослідники є досить розгалуженими, обширними та потребують окремого дослідження, але агрегувавши їх можна охарактеризувати як систему впливів та дій спрямованих на досягнення цілей різної етимології. Найбільш доцільним, з нашої точки зору, є застосування у повсякденній діяльності комбінованого підходу, який поєднує в певній пропорції як примус, покарання так, і спонукання з обов'язковою регламентацією їх у відповідних документах підприємства, корпоративних традиціях та правилах.

Аналізуючи другий блок визначень поняття «стимулювання» (фокусуванні на рівні досягнення цілей) можливо виділити наступні класифікаційні критерії як:

- рівень індивідуума [5,8,15,22-25,27];
- рівень індивідуум та підприємства [7,12,16,18,21,26,29,31,36-38,41].

Інституційною основою виокремлення зазначених елементів класифікації, в авторському розумінні, слугує першочерговість досягнення цілей або окремо працівника, або у певній послідовності або взаємозв'язку і цілей працівника і підприємства. Погляди авторів рівня індивідуума різняться, здебільшого, акцентами в визначенні на: 1) індивідуума – працівника, 2) черговості впливу та застосування подразників (зовнішні або внутрішні) відносно людини. Враховуючи це можна визначити, що обидва акценти мають прав на існування, оскільки, з авторської точки зору, процес стимулювання є зовнішнім відносно працівника, але спрямован вплив на активізацію внутрішньо-індивідуально, психологіко-аналітичної та когнітивної компоненти особистості та отримання прогнозованої функціональної виробничої поведінки. Розглядаючи другий класифікаційний критерій, ми бачимо, що дуже значна частина дослідників включає до розгляду і цілі підприємства. Це є обґрунтованим, оскільки окремо досягнення цілей працівника на дасть здобути окреслені завдання підприємства, а відповідно зведе нанівець ланцюг «прибуток підприємства – розвиток підприємства – розвиток працівника». Також визначною рисою є те, що певна кількість науковців виокремлюють певну супідрядність та ієрархічність визначення та організації досягнення цілей та результатів

[18,21,29,31,38] на основі різних методів та форм спонукання.

На наш погляд, найбільш доцільним, з огляду на практичне застосування, є вибудова системи стимулювання на основі синергетичного підпорядкування та вбудовування цілей працівника в систему цілей підприємства на основі комплексного дослідження та адаптації стимулів-мотиваторів працівника.

В залежності від виділення економічної основи стимулювання, на наш погляд, варто виокремити наступні групи розгляду поняття «стимулювання» як:

- група понять в основі, яких закладено окремо матеріальне винагородження [6,12,30,34];
- в основу впливу закладено систему економічних стимулів [21,37,41];
- базисом стимулювання є не матеріальне винагородження [12,30];
- додатковою рушійною силою стимулюючих впливів є покарання (примушення) [14,17];
- без чіткого визначення бази стимулюючих дій [8,13-20,22-28,31-33,35-36].

Окремими, але взаємодоповнюючими групами розгляду є дослідження стимулювання з позиції матеріального винагородження та економічного стимулювання. Звісно, матеріальне винагородження (з наукової точки зору) є більш вузьким та конкретним, але дає більш чіткий вектор для аналізу та дій сучасному менеджеру-практику. Розуміння та застосування же стимулювання на основі системи економічних стимулів буде потребувати від фахівця додаткових прикладних знань, вмінь та компетенцій (оскільки, окрім застосування матеріального винагородження до нього можуть бути включені і інші елементи (наприклад, елементи компенсаційного пакету, елементи соціального пакету, не пряме матеріальне винагородження та ін.). Важливе значення, як з наукової так і практичної точки зору, є формування системи стимулів на підприємстві з урахуванням «вторинних» потреб працівника, ефективне задоволення яких базується і на елементах не матеріального винагородження, (наприклад: визнання заслуг, дошка пошани, похвала та ін.). Однак, їх сприйняття і ефективний вплив буде спостерігатись за умови системного задоволення «первинних» потреб та прозорої системи фіксації та моніторингу заслуг індивідуума. Як ми бачимо, певна кількість дослідників вважають покарання певним додатковим важелем впливу в рамках розуміння поняття, що досліджується та вибудови ефективної системи стимулювання. Саме рівноправність (у визначенні) покарання (примушення) на рівні з заохоченнями/спонуканнями розкриває більші можливості застосування з практичної точки зору у повсякденній діяльності підприємств. Але, як ми зазначали вище, покарання (примушення) повинно застосовуватись точково та лімітовано з чіткою документаційною регламентацією щоб запобігти «вигоранню» працівників. Розглядаючи класифікаційний субкритерій «без чіткого визначення бази стимулюючих дій» можна визначити наступне:

вони є досить обширними та широко розроблені з наукової точки зору та однозначно доповнюють спектр академічної думки в зазначеному напрямку. Але використання їх в практичній діяльності менеджерів підприємств може бути дещо обмеженою, оскільки на надає певної чіткої відповіді щодо інструментарію впливу, і відповідних дій, на працівника.

У відповідності до п'ятого класифікаційного признаку (в залежності від рівня суб'єкта стимулювання) то доцільним є виокремлення таких напрямків розгляду як:

- фокусування на особистості [6,23];
- фокусування на людині [7,13,15,16,20,30,32,33];
- фокусування на групі людей [12,16-19,21,25,26,29,34-36,38,40,41];
- певне фокусування щодо впливу на суспільство [18,37];

Так, авторами в рамках фокусування на особистості робиться значний акцент на працівника як особистість та важливість когнітивно-навчальної компоненти, що при реалізації на практиці дозволить пропонувати стимули більш широкого спектру та призведе до підвищення самооцінки індивідуума та збільшення рівня його конкурентоспроможності. Найбільш поширеними серед науковців, як ми бачимо, є підходи, що фокусуються на людині та групі. Етимологічні розбіжності в визначні різних авторів, мабуть, потребують окремого дослідження для більш повного розуміння поняття. Але виходячи з логіки та найбільш ефективного застосування стимулів вдалим, з авторської точки зору, є застосування ланцюга: особистість-людина-групи людей. Це пояснюється тим, що: 1) опрацювання запропонованих стимулів, їх аналіз здійснюється на рівні особистості тобто усередині людини, 2) результати обробки та оцінки стимулів реалізується на рівні щоденних виробничих дій окремого працівника, 3) виконання завдань, в сучасних умовах серійного та масового виробництва, можливі лише за умови спільних дій та виконання зазначених вище двох пунктів кожним працівником, а отже зможуть бути проаналізовані та систематизовані відповідним фахівцем. Доповнюють вищезазначені напрямки і розгляд в рамках стимулювання - опосередкованого впливу на суспільство. Важливість розгляду цього напрямку можливо пояснити наступними аспектами: 1) ефективна побудована система стимулювання що здатна задовольнити значний спектр потреб працівника дозволяє вивільнити ресурси людини (часові, фізичні, ментальні та ін.) для дій соціального спрямування (волонтерство, соціальні заходи), 2) постійне задоволення потреб працівника через стимули дозволяє підвищити якість продукції, а це призводить до сталої якості продукції та напрацювання постійної клієнтської бази та лояльності до підприємства з позиції покупців, 3) після досягнення цілей підприємства, та наявності відповідних ресурсів, адміністрація фірми також може здійснювати соціально орієнтовані заходи що дозволяє формувати її позитивний бренд в соціумі.

Висновки. Виходячи з вище викладеного матеріалу, можливо зробити висновки про таке:

- теоретичні дослідження визначення сутності «стимулювання» є обширними, динамічними з розвитком в часовому розрізі та авторської точки зору;
- наданий перелік визначень та авторського аналізу не є вичерпним та потребує і подальшого розвитку;
- наданні поняття можливо розділити на певні напрямки досліджень, що полегшують їх практичне розуміння і можливість застосування, а саме: в залежності від основи стимулюючого впливу, фокусуванні на рівні досягнення цілей, в залежності від бази спонукаючих дій, в залежності від виділення економічної основи стимулювання, в залежності від рівня суб'єкта стимулювання, що розглядається;
- здійснено наукометричну систематизацію та виконано агрегований аналіз сутності відповідних груп понять;
- стале функціонування системи стимулювання підприємства, у сучасних умовах, є більш доцільним та ефективним за умови детального вивчення та прикладного застосування здобутків науки через їх комбінаційне та адаптивне застосування для кожного підприємства. Саме це надає можливість оптимально сформувати систему стимулювання яка б відповідала цілям як працівників так і підприємства.

Список літератури

1. Maslow Abraham. *A Theory of Human Motivation*. Psychological Review. 1943. no. 50, pp. 370–396
2. McClelland David C. *Human Motivation*. Glenview, Ill.: Scott, Foresman, 1985.
3. Edward E. Lawler. *Motivation in Work Organizations*. Monterey, Calif.: Brooks/Cole, 1973
4. Vroom V.H., Yetton P.W. *Leadership and Decision Making*. Pittsburg, Penn: University of Pittsburg Press, 1973
5. *Мотивація персоналу*. [Підручник] / А. М. Колот. – К. : КНЕУ, 2006. – 340 с.
6. Колот А.М. *Мотиваційний менеджмент: підручник* / А.М. Колот, С.О. Цимбалюк. Київ : КНЕУ, 2014, 479 с.
7. Сладкевич В.П. *Мотивационный менеджмент: Курс лекций* Київ: МАУП, 2001, 168 с
8. *Менеджмент персоналу* : посіб. / за ред. В.М. Данюка, В.М. Петюха. – К. : КНЕУ, 2006. – 398 с.
9. Pererva Petro. Evaluating elasticity of costs for employee motivation at the industrial enterprises. Petro Pererva, Oleksandr Hutsan, Valerii Kobieliiev, Andrii Kosenko, Volodymyr Kuchynskyi. *Problems and Perspectives in Management*. - Volume 16.- Issue №1.- 2018.- pp. 124-132.
10. Гуцан О.М. Дослідження сутності мотиваційних теорій: сучасні, теорії атрибуції та поля. *Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» (економічні науки)*. Збірник наукових праць. – Харків: НТУ «ХПІ». – 2017. - №24 (1246). – 160 с., С. 26 - 30
11. Практичні аспекти застосування кількісно-якісного підходу до оцінки факторів мотивації персоналу [Електронний ресурс] / О.М. Гуцан // *Економіка: реалії часу*. Науковий журнал. – 2016. – № 1 (23). – С. 49-60. – Режим доступу до журн.: <http://economics.opu.ua/files/archive/2016/n1.html>
12. Гетьман О.О. *Економіка підприємства* : [Навч. посіб.] – 2-ге вид. / Гетьман О. О., Шаповал В. М. – К. : ЦУЛ, 2010. – 488 с.
13. Матрусова Т. Н. *Япония: материальное стимулирование в фирмах* / Т.Н. Матрусова. – М.: Наука, 2002. – 78 с.
14. Губанова О.Р. *Визначення сутності поняття «стимулювання» як категорії еколого-економічних відносин* – Режим доступу до

- журн.: http://eprints.library.odeku.edu.ua/5043/1/zhurnal-stalij-rozvitok-ekonomiki_4_2012_141.pdf.pdf
15. Крушельницька, О.В., Мельничук Д.П. *Управління персоналом: Навчальний посібник*. К.: Кондор. 2007. 428с.
 16. Костін Д.Ю. *Матеріальне стимулювання трудової діяльності: аналіз теоретико-методологічних підходів* [Електронний ресурс] / Д.Ю. Костін // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2013. – № 2 (7). – С. 81–86. – Режим доступу до журн.: <http://economics.opu.ua/files/archive/2013/n2.html>
 17. Бортник В.А. *Матеріальне стимулювання як чинник ефективності використання кадрового потенціалу* / В.А. Бортник // Вісник Київського інституту бізнесу та технологій. – 2010. – № 2. – С. 87–88.
 18. Дряхлов Н.И. *Эффективность деятельности сотрудников и их вознаграждение на Западе* / Н.И. Дряхлов, Е.А. Куприянов // Социологические исследования. – 2014. – № 1. – С. 1–12.
 19. Занюк С.С. *Психологія мотивації: навч. посіб.* / С.С. Занюк. – К.: Либідь, 2002. – 304 с.
 20. Клименко М.П. *Мотивація управлінського персоналу в реалізації загальної стратегії підприємства* / М.П. Клименко, О.О. Філатова // Сталій розвиток економіки. – 2011. – № 5. – С. 81–85.
 21. Пашенко І.Н. *Економіка праці та соціально-трудові відносини: навч. посіб.* / І.Н. Пашенко. – Львів: Магнолія 2006, 2013. – 260с.
 22. Дафт Р.Л. *Менеджмент* / Р.Л. Дафт; пер. с англ. В. Вольского [и др.]; [под. общ. ред. Ю.Н. Каптуревского]. – [2-е изд., перераб.]. – СПб.: Питер, 2007. – 832 с
 23. Орлов А.Б. *Развитие теоретических схем и понятийных систем в психологии мотивации* / А.Б. Орлов // Вопросы психологии. – 1989. – № 5. – С. 24–29
 24. Бабанский Ю.К. *Проблемы повышения эффективности педагогических исследований: дидактический аспект* / Ю.К. Бабанский. – М.: Педагогика, 1982. – 192 с.
 25. Зоткина Н.С. *Мотивация и стимулирование работников предприятий строительной сферы деятельности*. – Тюмень, РИО ТюмГАСУ, 2010. – 175 с.
 26. *Мотивация и стимулирование трудовой деятельности: Учебник* / Под ред. А.Я. Кибанова. – М.: ИНФРА-М, 2013. – 524 с. – (Высшее образование: Бакалавриат)
 27. Гусарова М.С. *Управление персоналом: Учебное пособие*. Тюмень: Печатник, 2006. – 180 с.
 28. Половинко В.С. *Управление персоналом: системный подход и его реализация: Монография* / В.С. Половинко и др.; под науч. Ред. Ю.Г. Одегова. – М.: Информ-знание, 2002. – 484 с.
 29. Аширов Д.А. *Управление персоналом*. – М.: Московский международный институт эконометрики, информатики, финансов и права, 2003г. – 136с.
 30. Шапиро С.А. *Организационное поведение: учебное пособие* / С.А. Шапиро. – М.: КНОРУС, 2012. – 352 с. – (Для бакалавров)
 31. Владимирова Л.П. *Экономика труда* [Текст]: учебное пособие / Л.П. Владимирова. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва: Дашков и К°, 2002. – 300 с.
 32. Гриньова В.М. *Проблеми мотивації праці персоналу підприємства* [Текст]: монографія / В.М. Гриньова, І.А. Грузіна; Харк. нац. екон. ун-т. – Х.: ІНЖЕК, 2007. – 184 с.
 33. Колонтаевский О.П. *Мотивы и стимулы трудовой деятельности персонала* [Текст] / О.П. Колонтаевский // *Вісн. Міжнар. Слов'ян. ун-ту. Сер. Екон. науки*. – 2006. – Том 9. № 1. – С. 42–44.
 34. Башмак М.С. *Матеріальне стимулювання персоналу підприємства* [Електронний ресурс] / Башмак М.С. – Режим доступу: <http://masters.donntu.edu.ua/2010/iem/bashmak/diss.htm>
 35. Костишина Т.А. *Прогресивні форми організації і оплати праці* / Т.А. Костишина. – Полтава: ПУСКУ, 2005. – 241 с.
 36. Польська Г.А. *Материальное стимулирование труда как фактор динамического развития: автореф. на соискание ученой степени канд. екон. наук* / Польська Г.А. – Белгород: Ника, 2008. – 26 с.
 37. *Современный экономический словарь* / [авт. – уклад. Райзберг Б.А. Лозовский Л.Ш. Стародубцева Е.Б.]. – М.: 1997. – С.323.
 38. Владимирова Л.П. *Экономика труда* / Л.П. Владимирова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Изд. дом «Дашков и К», 2002. – 300 с.
 39. Толстікова О.В. *Методичний підхід до вибору адекватних методів мотивації соціальних потреб* / О.В. Толстікова // *Коммунальное хозяйство городов. Научно-технический сборник*. – 2006. – № 71. – С.333–337
 40. Уткин Э.А. *Основы мотивационного менеджмента*. – М.: Ассоциация авторов и издателей «ТАНДЕМ» - «Экмос», 2000. – 603 с.

References (transliterated):

1. Maslow Abraham. *A Theory of Human Motivation*. Abraham Maslow. Psychological Review. – 1943. – no. 50. – pp. 370–396.
2. McClelland David C. *Human Motivation*. David C. McClelland. Glenview, Ill.: Scott, Foresman, 1985.
3. Edward E. Lawler. *Motivation in Work Organizations* (Monterey, Calif.: Brooks/Cole, 1973)
4. Vroom V.H., Yetton P.W. *Leadership and Decision Making*. Pittsburg, Penn: University of Pittsburg Press, 1973
5. *Moty'vaciya personalu*. [Pidruchny'k] [Motivational management: a textbook] / A.M. Kolot. – Kyiv: KNEU, 2006. – 340 p.
6. Kolot A.M. *Moty'vaciynij menedzhment: pidruchny'k* [Motivational management: a textbook] / A.M. Kolot, S.O. Cy'mbalyuk. Kyiv: KNEU, 2014, 479 p.
7. Sladkevych V.P. *Moty'vaciynij menedzhment: Kurs lekcij* [Motivational management: Course of lectures] Kyev: MAUP, 2001, 168 p
8. *Menedzhment personalu: posib.* / za red. V.M. Danyuka, V.M. Petyuxa. [Personnel management: a guide]– Kyiv: KNEU, 2006. – 398 p.
9. Pererva Petro. *Evaluating elasticity of costs for employee motivation at the industrial enterprises*. Petro Pererva, Oleksandr Hutsan, Valerii Kobieliev, Andrii Kosenko, Volodymyr Kuchynskiy. Problems and Perspectives in Management. - Volume 16.- Issue no. 1.- 2018.- pp. 124-132.
10. Gutsan O.M. *Doslidzhennya sutnosti moty'vaciyny'x teorii: suchasni, teoriiy atry'buciyni ta polya*. [Research of the essence of motivational theories: modern, theories of attribution and fields] Visnyk Nacional'nogo tekhnichnogo universytetu «Xarkiv's'ky'j politexnichny'j instytut» (ekonomichni nauky). Zbirnyk naukovy'x prac'. [Bulletin of the National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute" (economics). Collection of scientific works] – Kharkiv: NTU «XPI». – 2017. - no. 24 (1246). – 160 p., pp. 26 - 30
11. *Prakty'chni aspekty' zastosuvannya kil'kisno-yakisnogo pidxodu do ocinky faktoriv moty'vaciynogo personalu* [Elektronny'j resurs] [Practical aspects of application of quantitative-qualitative approach to assessment of personnel motivation factors] / O.M. Gutsan // *Ekonomika: realiyi chasu. Naukovy'j zhurnal*. [Economics: the realities of time. Scientific journal]– 2016. – # 1 (23). – pp. 49-60. – Rezhy'm dostupu do zhurn.: <http://economics.opu.ua/files/archive/2016/n1.html>
12. Get'man O.O. *Ekonomika pidpr'yemstva: [Navch. posib.]* – 2-ge vy'd. / Get'man O. O., Shapoval V. M. [Business Economics: Tutorial] – Kyiv: CzUL, 2010. – 488p.
13. Matrusova T. N. *Yapony'ya: matery'al'noe sty'mulyrovany'e v fy'rmax* / T.N. Matrusova. [Japan: material incentives in firms] – Moskva: Nauka, 2002. – 78 p.
14. Gubanova O.R. *Vyznachennya sutnosti ponyattya «sty'mulyuvannya» yak kategorii ekologo-ekonomichny'x vidnosyn* [Defining the essence of the concept of "incentives" as a category of environmental and economic relations] – Rezhy'm dostupu do zhurn.: http://eprints.library.odeku.edu.ua/5043/1/zhurnal-stalij-rozvitok-ekonomiki_4_2012_141.pdf.pdf
15. Krushel'ny'cz'ka, O.V., Mel'ny'chuk D.P. *Upravlinnya personalom: Navchal'ny'j posibny'k*. [Personnel Management: A Study Guide.] Kyiv: Kondor. 2007. 428 p.
16. Kostin D.Yu. *Material'ne sty'mulyuvannya trudovoyi diyal'nosti: analiz teorety'ko-metodologichny'x pidxodiv* [Elektronny'j resurs] [Material stimulation of labor activity: analysis of theoretical and methodological approaches] / D.Yu. Kostin // *Ekonomika: realiyi chasu. Naukovy'j zhurnal* [Economy: the realities of time. Scientific journal]. – 2013. – no. 2 (7). – pp. 81–86. – Rezhy'm dostupu do zhurn.: <http://economics.opu.ua/files/archive/2013/n2.html>
17. Bortny'k V.A. *Material'ne sty'mulyuvannya yak chy'nny'k efekty'vnosti vy'kory'stannya kadrovogo potencialu* [Material incentives as a factor in the effectiveness of human resources] / V.A. Bortny'k // Visnyk Ky'yivs'kogo instytutu biznesu ta

- технологій [Bulletin of the Kyiv Institute of Business and Technology]. – 2010. – no. 2. – pp. 87–88.
18. Dryaxlov N.Y. *Effekty vnost' deyatel'nosty' sotrudny'kov y' y'x voznagrazhdeny'e na Zapade* [Employee efficiency and remuneration in the West] / N.Y. Dryaxlov, E.A. Kupry'yanov // *Socy'ology chesky'e y'ssledovany'a* [Sociological research]. – 2014. – no. 1. – pp. 1–12.
 19. Zanyuk S.S. *Psy'xologiya moty'vaciyi : navch. posib.* [Psychology of motivation: a textbook] / S.S. Zanyuk. – Kyiv : Ly'bid', 2002. – 304 p.
 20. Kly'menko M.P. *Moty'vaciya upravlyns'kogo personalu v realizaciyi zagal'noyi strategiyi pidpry'yemstva* [Motivation of management staff in the implementation of the overall strategy of the enterprise] / M.P. Kly'menko, O.O. Filatova // *Staly'j rozvy'tok ekonomiky* [Sustainable economic development]. – 2011. – no. 5. – pp. 81–85.
 21. Pashhenko I.N. *Ekonomika praci ta social'no-trudovi vidnosy'ny' : navch. posib.* [Labor economics and social-labor relations: a textbook] / I.N. Pashhenko. – L'viv : Magnoliya 2006. – 260 p.
 22. Daft R.L. *Menedzhment* [Management] / R.L. Daft ; per. s angl. V. Vol'skogo [y' dr.] ; [pod. obshh. red. Yu.N. Kapturevskogo]. – [2 y'zd., pererab.]. – SPb. : Py'ter, 2007. – 832 p.
 23. Orlov A.B. *Razvy'ty'e teorety'chesky'x sxem y' ponyaty'ny'x sy'stem v psy'xology'y' moty'vacy'y'* [Development of theoretical schemes and conceptual systems in the psychology of motivation] / A.B. Orlov // *Voprosy psy'xology'y'*. – 1989. – no. 5. – pp. 24 – 29
 24. Babansky'j Yu.K. *Problemi povisheny'a efekty'vnosty' pedagogy'chesky'x y'ssledovany'j : dy'dakty'chesky'j aspekt* [Problems of improving the effectiveness of pedagogical research: didactic aspect] / Yu.K. Babansky'j. – Moskva : Pedagogy'ka, 1982. – 192 p.
 25. Zotky'na N.S. *Moty'vacy'a y' sty'muly'rovany'e rabotny'kov predpr'yaty'j stroy'tel'noj sferi deyatel'nosty'* [Motivation and stimulation of employees of construction companies.] – Tyumen', RY'O TyumGASU, 2010. – 175 p.
 26. *Moty'vacy'a y' sty'muly'rovany'e trudovoj deyatel'nosty'* : Uchebny'k [Motivation and stimulation of labor activity: Textbook] / Pod red. A.Ya. Ky'banova. – Moskva : Y'NFRA-M, 2013. – 524 p. – (Visshee obrazovany'e: Bakalavry'at)
 27. Gusarova M.S. *Upravleny'e personalom: Uchebnoe posoby'e.* [Personnel Management: A Tutorial]. Tyumen': Pechatny'k, 2006. – 180 p.
 28. Polovy'nko V.S. *Upravleny'e personalom: sy'stemnij podxod y' ego realy'zacy'a : Monografy'a* [Personnel management: a systematic approach and its implementation: Monograph] / V.S. Polovy'nko y' dr.; pod nauch. Red. Yu.G. Odegova. – Moskva.: Y'nform-znany'e, 2002. – 484 p.
 29. Ashy'rov D.A. *Upravleny'e personalom* [Personnel management]. – M.: Moskovsky'j mezhdunarodnij y'nsty'tut ekonomety'ky', y'nformaty'ky', fy'nansov y' prava, 2003. – 136p.
 30. Shapy'ro S.A. *Organy'zacy'onnoe povedeny'e: uchebnoe posoby'e* [Organizational behavior: a textbook] / S.A. Shapy'ro. – Moskva: KNORUS, 2012. – 352 p. – (Dlya bakalavrov)
 31. Vlady'my'rova L.P. *Ekonomy'ka truda [Tekst] : uchebnoe posoby'e* [Labor economics [Text]: textbook] / L.P. Vlady'my'rova. – 2-ey'zd., pererab. y' dop. – Moskva : Dashkov y' Kyiv, 2002. – 300 p.
 32. Gry'n'ova V.M. *Problemy' moty'vaciyi praci personalu pidpry'yemstva [Tekst] : monografiya* [Problems of labor motivation of enterprise personnel [Text]: monograph] / V.M. Gry'n'ova, I.A. Gruzina ; Xark. nac. ekon. un-t. – Kharkiv : INZhEK, 2007. – 184 p.
 33. Kolontaevsky'j O.P. *Moty'vi y' sty'muli trudovoj deyatel'nosty' personala [Tekst]* [Motives and incentives for staff [Text]] / O.P. Kolontaevsky'j // *Visn. Mizhnar. Slov'yan. un-tu. Ser. Ekon. nauky* [Bulletin of the International Slavic University. Economic Sciences Series]. – 2006. – Tom 9. no. 1. – pp. 42–44.
 34. Bashmak M.S. *Material'ne sty'mulyvannya personalu pidpry'yemstva* [Elektronny'j resurs] [Material incentives for enterprise personnel [Electronic resource]] / Bashmak M.S. – Rezhym dostupu : <http://masters.donntu.edu.ua/2010/iem/bashmak/diss.htm>
 35. Kosty'shy'na T.A. *Progresy'vni formy' organizaciyi i oplyaty' praci* [Progressive forms of organization and remuneration] / T.A. Kosty'shy'na. – Poltava: PUSKU, 2005. – 241 p.
 36. Pol's'ka G.A. *Matery'al'noe sty'muly'rovany'e truda kak faktor dy'namy'chnogo razvy'ty'a* [Material stimulation of labor as a factor of dynamic development]: avtoref. na soy'skany'e uchenoj stepeny' kand. ekon. nauk / Pol's'ka G.A. – Belgorod : Ny'ka, 2008. – 26 p.
 37. *Sovremennij ekonomy'chesky'j slovar'* [Modern economic dictionary] / [avt. – uklad. Rajzberg B.A. Lozovsky'j L.Sh. Starodubceva E.B.]. – Moskva: 1997. – p.323.
 38. Vlady'my'rova L.P. *Ekonomy'ka truda* [Labor economics] / L.P. Vlady'my'rova. – 2-e uzd., pererab. y' dop. – Moskva : Y'zd. dom «Dashkov y' K», 2002. – 300 p.
 39. Tolstikova O.V. *Metody'chny'j pidxid do vy'boru adekvatny'x metodiv moty'vaciyi social'ny'x potreb* [Methodical approach to the choice of adequate methods of motivation of social needs] / O.V. Tolstikova // *Komunal'noe xozyajstvo gorodov. Nauchno-texny'chesky'j sborny'k* [Municipal economy of cities. Scientific and technical collection.]. – 2006. – no. 71. – pp.333–337
 40. Utky'n E.A. *Osnovi moty'vacy'onnogo menedzhmenta* [Fundamentals of motivational management]. – Moskva: Assocy'acy'a avtorov y' y'zdatelej «TANDEM» - «Ekmos», 2000. – 603 p.

Надійшла(received) 23.06.2020

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Гуцан Олександр Миколайович (Гуцан Александр Николаевич, Gutsan (Hutsan) Alexander Nikolaevich) – кандидат економічних наук, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», доцент кафедри менеджменту інноваційного підприємництва та міжнародних економічних відносин, м. Харків, Україна, <http://orcid.org/0000-0002-9989-5195>, e-mail: gutsan.f@gmail.com

Кучинський Володимир Анатолійович (Кучинский Владимир Анатольевич, Kuchynskiy Vladimir Anatolyevich) – кандидат економічних наук, доцент, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», доцент кафедри менеджменту інноваційного підприємництва та міжнародних економічних відносин, м. Харків, Україна, <https://orcid.org/0000-0002-6058-3709>, e-mail: kuchinskyi09@gmail.com

О.А. АНДРЕНКО, С.М. МОРДОВЦЕВ

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ІНТЕГРАЦІЇ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ УКРАЇНИ НА МІЖНАРОДНІ ФІНАНСОВІ РИНКИ

У статті проаналізовано теоретико-методичну засади інтеграції банківських установ України на міжнародні фінансові ринки та перспективи його розвитку. Виявлено, що у сучасних умовах розвитку процесів глобалізації та інтернаціоналізації для українських банків набуває все більшої важливості успішна робота з фінансовими ресурсами на світових ринках. Визначено, що інтеграція банківської системи України здійснюється за трьома напрямками, а саме: регіональний, універсальний, міжнародний. Доведено, що в українській банківській системі повинно набувати актуальності надання інноваційних банківських послуг – це пов'язано з необхідністю підвищення ефективного рівня банківського обслуговування та унеможливлення зниження рівня доходності традиційних послуг банків України. Наведені основні умови розвитку міжнародної банківської діяльності у сучасному світі є наступні, а саме: стандартизація банківських послуг відповідно до європейських та світових, зростання довіри населення, а також збільшення конкурентоспроможності вітчизняних банківських послуг. Обґрунтовано, що регуляторами банківської діяльності у якості законодавчої та виконавчої влади є Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, НБУ – основний регулятор банківської діяльності, а Нацкомфінпослуг регулює небанківські фінансові установи. Проаналізовані основні зміни банківської системи України внаслідок глобалізації фінансового простору. Доведено, що основними умовами для інтеграції у міжнародний банківський простір є регулювання прозорості діяльності банків спираючись на «Основні принципи ефективного банківського нагляду» Базельського комітету, запобігання відмиванню грошей, застосовуючи рекомендації групи FATF. Визначені позитивні та негативні наслідки інтеграційних процесів для банківської системи України. Наведено пропозиції та заходи щодо подальшої інтеграції банківської системи України у світовий простір. Зроблено висновок, що наведені заходи на макроекономічному рівні з боку НБУ та на мікроекономічному рівні з боку комерційних банків України будуть сприяти зростанню притоку капіталу, в тому числі, й іноземного.

Ключові слова: банківська система; банки; глобалізація; інтеграція; регулятор; фінансові ринки

Е.А. АНДРЕНКО, С.М. МОРДОВЦЕВ

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИНТЕГРАЦИИ БАНКОВСКИХ УЧРЕЖДЕНИЙ УКРАИНЫ НА МЕЖДУНАРОДНЫЕ ФИНАНСОВЫЕ РЫНКИ

В статье проанализированы теоретико-методические основы интеграции банковских учреждений Украины на международные финансовые рынки и перспективы его развития. Выявлено, что в современных условиях развития процессов глобализации и интернационализации для украинских банков приобретает все большую важность успешная работа с финансовыми ресурсами на мировых рынках. Определено, что интеграция банковской системы Украины осуществляется по трем направлениям, а именно: региональный, универсальный, международный. Доказано, что в украинской банковской системе должно приобретать актуальность предоставления инновационных банковских услуг – это связано с необходимостью повышения эффективного уровня банковского обслуживания и о недопущении снижения уровня доходности традиционных услуг банков Украины. Приведены основные условия развития международной банковской деятельности в современном мире являются следующие, а именно: стандартизация банковских услуг в соответствии с европейскими и мировыми, рост доверия населения, а также увеличение конкурентоспособности отечественных банковских услуг. Обосновано, что регуляторами банковской деятельности в качестве законодательной и исполнительной власти является Верховная Рада Украины, Кабинет Министров Украины, НБУ – основной регулятор банковской деятельности, Нацкомфинуслуг регулирует небанковские финансовые учреждения. Проанализированы основные изменения банковской системы Украины вследствие глобализации финансового пространства. Доказано, что основными условиями для интеграции в международный банковский пространство есть регулировка прозрачности деятельности банков опираясь на «Основные принципы эффективного банковского надзора» Базельского комитета, предотвращению отмыванию денег, применяя рекомендации группы FATF. Определены позитивные и негативные последствия интеграционных процессов для банковской системы Украины. Приведены предложения и мероприятия по дальнейшей интеграции банковской системы Украины в мировое пространство. Сделан вывод, что указанные меры на макроэкономическом уровне со стороны НБУ и на микроэкономическом уровне со стороны коммерческих банков Украины будут способствовать росту притока капитала, в том числе и иностранного.

Ключевые слова: банковская система; банки; глобализация; интеграция; регулятор; финансовые рынки

O. ANDRENKO, S. MORDOVTSSEV

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASES OF INTEGRATION OF UKRAINIAN BANKING INSTITUTIONS INTO INTERNATIONAL FINANCIAL MARKETS

The article analyzes the theoretical and methodological basis for the integration of Ukrainian banking institutions into international financial markets and the prospects for its development. It is revealed that in modern conditions of development of globalization and internationalization processes, successful work with financial resources in the world markets is becoming increasingly important for Ukrainian banks. It is determined that the integration of the banking system of Ukraine is carried out in three directions, namely: regional, universal, international. It is proved that the Ukrainian banking system should become relevant to provide innovative banking services – this is due to the need to improve the effective level of banking services and to prevent a decrease in the level of profitability of traditional banking services in Ukraine. The main conditions for the development of international banking in the modern world are as follows: standardization of banking services in accordance with European and world standards, growth of public confidence, as well as increasing the competitiveness of domestic banking services. It is proved that the regulators of banking activity as legislative and Executive authorities are the Verkhovna Rada of Ukraine, the Cabinet of Ministers of Ukraine, the NBU – the main regulator of banking activity, the national financial Services Committee regulates non-Bank financial institutions. The main changes in the banking system of Ukraine due to the globalization of the financial space are analyzed. It is proved that the main conditions for integration into the international banking space is to regulate the transparency of banks' activities based on the "Basic principles of effective banking supervision" of the Basel Committee on prevention of money laundering, applying the recommendations of the FATF group. Positive and negative consequences of integration processes for the banking system of Ukraine are identified. The article presents proposals and measures for further integration of the banking system of Ukraine into the world space. It is concluded that these measures at the macro-economic level by the NBU and at the micro-economic level by commercial banks of Ukraine will contribute to the growth of capital inflows, including foreign ones.

Keywords: banking system; banks; globalization; integration; regulator; financial markets

Вступ. Спрямованість банків України на вихід на міжнародні ринки фінансових послуг вносить значні зміни до розвитку її економіки і, що особливо важливо, до фінансової сфери. Вони мають вагомий вплив на комплексний розвиток банківської системи, яка є головною ланкою фінансового та кредитно-депозитного ринку України. Вплив інтеграційних процесів на фінансовий сектор економіки України здійснюється збільшенням кількості іноземних банків, необхідністю впровадження норм банківського законодавства, які використовуються в ЄС та на світовому ринку, та європейських методів ведення банківського бізнесу у практику банків України.

Постановка задачі. У сучасних умовах розвитку процесів глобалізації та інтернаціоналізації для українських банків набувають все більшої важливості фінансові посередники, які забезпечують фінансовими ресурсами учасників міжнародних відносин. Для виходу на більш привабливі ринки фінансових послуг, українські банківські установи окрім загальноприйнятих банківських послуг починають пропонувати й більш інноваційні види послуг: лізинг, факторинг, інформаційне забезпечення, випуск пластикових карток тощо. Все це обумовлює актуальність обраної теми і доцільність проведення досліджень по розробці та оновленню теоретико-методичної бази інтеграції банківських установ України на міжнародні фінансові ринки.

Мета роботи. Метою статті є формування теоретико-методичної основи для успішної інтеграції банківських установ України на міжнародні фінансові ринки та перспективи його розвитку.

Аналіз основних досягнень і літератури. Розвиток інтеграційних процесів європейських банківських установ розпочався через інтернаціоналізації банківської діяльності, яка стала розвиватися більш інтенсивно у другій половині ХХ століття.

Вагомий внесок у дослідження проблематики інтеграції банків на міжнародні ринки, визначення джерел його походження, зробили такі вчені-економісти як

Левченко Д.О. [1], Кузнєцова, Л.В. [2], Савелко С.О. [3], Внукова Н.М. [4], Гуревич М.М. [5], Колмикова І.О. [5], Чікіта І.Б. [6] Коваленко В.В. [8], Вербицька Я.Є. [8], Сторонянська І.З. [9], Музика І.С. [9], Брітченко І.Г. [10], Лаптев С.М. [10], Денисенко М.П. [11], Кабанов В.Г. [11], Любунь О.С. [11], Рисін В.В. [12]. Цими вченими розроблено теоретичну базу для визначення сутності зовнішньоекономічної діяльності банківських установ та їх інтеграції у світовий фінансовий простір. Але зараз набуває нагальної необхідності уточнення теоретико-методичних аспектів визначення зовнішньоекономічних інтеграційних процесів банківських установ у сучасних умовах України та надання рекомендацій по їх ефективному впровадженню.

Викладення основного матеріалу дослідження.

По-перше слід відзначити, що основними причинами інтернаціоналізації банківської діяльності України є:

- 1) Необхідність виходу на іноземні ринки за своїми постійними клієнтами, шляхом відкриття там філій та відділень.
- 2) Значна конкуренція на своїх вітчизняних ринках змушує розширювати свою діяльність на іноземних ринках, де конкуренція може бути слабшою або їх послуги більш затребувані.
- 3) Можливість використовувати власні продукти за відносно низьку вартість.
- 4) Стратегія розвитку України передбачає розширення світових ринково-фінансових взаємозв'язків.
- 5) Можливість позичати капітал там, де він був найдешевший та доступніший [1].

Глобалізації впливає на зростання конкуренції у різних сферах діяльності, у тому числі у фінансовому секторі. Важливим напрямком дослідження є визначення основних недоліків українського ринку банківських послуг та можливих інструментів подолання цих недоліків для забезпечення інтеграційних процесів на ринку банківських послуг України [2, с. 294-296]. Інтеграційні процеси банківської системи передбачають собою декілька напрямів інтеграцій (рис. 1).

Рисунок 1 – Розвиток інтеграційних процесів в банківській системі України

З рисунку 1 видно, що інтеграція банківської системи України здійснюється за трьома напрямками:

Перший напрям – регіональний – утворення консорціумів, холдингів, участь у промислових група.

Другий напрям – універсальний – співпраця всіх фінансових установ між собою у страховій, кредитній, лізинговій та колекторній сфері.

Третій напрям – міжнародний – інтеграція банківського простору зі сторони банків виглядає як утворення кореспондентських відносин з іноземними банками, операції з нерезидентами та банками нерезидентами, залучення іноземного капіталу банками. Як регулятор грошової політики та банківської системи НБУ на своєму рівні співпрацює з міжнародними фінансовими організаціями та приймає участь у міжнародних банківських структурах [2].

Треба зауважити, що ефективне функціонування ринку банківських послуг повинно забезпечувати задоволення потреб у банківському обслуговуванні:

- населення, шляхом підвищення його життєвого рівня за допомогою, наприклад, споживчих кредитів,
- малий (середній) бізнес, шляхом його кредитування на вигідних для обох сторін умовах.

Відзначимо, що, в останні роки банки Європи витрачають значні кошти на інноваційну діяльність, а саме: оптимізацію та адаптацію мереж розподілу і збуту банківських продуктів та послуг згідно з новими потребами клієнтів.

Отже, в українській банківській системі повинно набувати актуальності надання інноваційних банківських послуг. Цю ситуацію можна пов'язати з необхідністю підвищення ефективного рівня банківського обслуговування та унеможливлення зниження рівня доходності традиційних послуг банків України. Як вважає Внукова Н.М., запровадження та надання нетрадиційних та інноваційних банківських послуг у перспективі забезпечить підвищення ефективності діяльності банків та високий рівень конкурентоспроможності вітчизняного ринку банківських послуг [4, с. 122-126].

Умови інтеграції українських банків у європейський та світовий простір у сучасний період їх розвитку зображено на рисунку 2.

Як ми бачимо з рисунку 2, основними умовами розвитку міжнародної банківської діяльності у сучасному світі є наступні, а саме: стандартизація банківських послуг відповідно до європейських та світових, зростання довіри населення, а також збільшення конкурентоспроможності вітчизняних банківських послуг. Треба зазначити, що регуляторами банківської діяльності у якості законодавчої та виконавчої влади є Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, НБУ – основний регулятор банківської діяльності, а Нацкомфінпослуг регулює небанківські фінансові установи.

Рисунок 2 – Умови інтеграції українських банків у європейський та світовий простір

Для розвитку інтеграційного процесу важливе регулювання нормативної бази, за допомогою якої буде відбуватися якісний контроль банківських установ, використання нових технологій та методів надання банківських послуг та базування на міжнародну банківську діяльність закордонних банків [4].

Основними проблемами на шляху до інтеграції банківських послуг у міжнародний простір є їх обмеженість, недорозвиненість, нестабільність банківської системи, відсутність довіри, низька якість надання послуг, непрозорість діяльності банків [5, с. 82-84].

Банківська система станом на 2020 рік зазнає величезного впливу внаслідок глобалізації фінансового простору. Внаслідок цього в банківській системі відбуваються наступні зміни:

- зростання попиту на послуги банківських установ через розвиток транснаціональних корпорацій та їх філій за межами, які знаходяться за межами країни базування, а також урізноманітнення послуг;

- модифікація стратегічних напрямків розвитку банків, що обумовлено орієнтацією не тільки на вітчизняну економіку, а й на зміни в економічній ситуації у світі загалом;

- уніфікаційні процеси на усьому фінансовому секторі економіки різних країн як при роботі на внутрішньому, так й міжнародному ринках;

- неможливість ситуації, коли національна економіка залишається повністю закритою від іноземного капіталу, оскільки банківський установи жадають створення все більшої кількості філій за кордоном, що призводить до посилення конкуренції між ними;

- зростання частки наукомістких та інноваційних галузей в економіці, що призводить до ситуації, коли їх інвестування та кредитування має все більш низьку прибутковість та більш тривалий термін їх повернення та окупності;

- підвищення та удосконалення рівня інформаційного та комп'ютерного забезпечення роботи банківських установ [5, с. 182-184].

Необхідність виходу на міжнародні ринки фінансових послуг підштовхують великі банківські установи України до прискореного створення закордонної мережі філій, дочірніх організацій, а також підсилюють їхній зв'язок з банківським капіталом інших країн. Зростання міжнародного ринку капіталу, розширення банківської діяльності, активізація міжнародного руху банківського капіталу зумовлює інтернаціоналізацію капіталу, а, отже, взаємопереплетіння та об'єднання різних форм національного та інтернаціонального фінансового капіталу для одержання додаткових прибутків. Інтернаціоналізація капіталу відбувається передусім внаслідок міжнародного злиття, поглинання та створення великих транснаціональних банків (далі ТНБ) [6, с. 142-147].

ТНБ – це великі банківські установи, які мають широку та розгалужену та тісно інтегровану систему закордонних філій та підрозділів, що контролюють світовий фінансовий ринок [7].

Коваленко В. В., Вербицька Я. Є. наголошують, що існують 4 групи банків, які виконують міжнародні операції.

1 ГРУПА – належать банки, які мають лише одну закордонну філію і в ній є незначна частка активів та прибутків.

2 ГРУПА – належать ті банки міжнародні філії яких приносять до 10 % прибутку. Дані філії підпорядковані материнському банку і не мають статусу самостійного.

3 ГРУПА – належать транснаціональні банківські угруповання. Їх прибуток від операцій на міжнародному ринку фінансових послуг становить 25-35% загального прибутку банку.

4 ГРУПА – належать глобальні банки, які діють на ринках банківських послуг багатьох держав і їх головною метою є отримання прибутку від того типу послуг, що існує на тому чи іншому ринку [8].

Також Коваленко В.В., Вербицька Я. . зазначають, що банки не можуть відразу стати міжнародними. Вони поступово розвиваються, маючи на початку лише деякі риси міжнародних банківських операцій поступово підвищують свою конкурентоспроможність та набувають статусу транснаціонального банку [8, с. 35-37].

Відзначимо, на думку Сторонянської І. З. та Музики І. С. після ратифікації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом утворилися позитивні можливості для розвитку економіки, які характеризуються більш широким доступом до інвестиційних ресурсів західних інвесторів; розширенням доступу до кредитних ресурсів населення та суб'єктів реальної економіки; впровадженням нових стандартів корпоративного управління та обслуговування клієнтів; формуванням прозорих, якісних і позбавлених корупції схем діяльності банківських установ, відносин між банківською установою та споживачем її послуг; впровадженням новітніх банківських продуктів і технологій ведення банківської діяльності [9].

Отже, передумови до інтеграції банківської системи України до міжнародного (особливо європейського) простору закладені, але зараз момент існують наступні проблеми, а саме: нераціональна територіальна структура та незбалансованість регіонального розвитку, тобто високий рівень зосередження банків та їх активів у найбільших містах України та відсталість банківського сектору в інших регіонах [9].

Таким чином, більшість вчених-економістів характеризують ринок банківських послуг наявністю таких проблем, як відсутність довіри до банків з боку фізичних осіб, особливо після фінансової кризи 2008 р., 2014 р. та теперішньої глибокої кризи 2020 р., недостатня прозорість діяльності банківських установ; незбалансованість регіонального розвитку ринку банківських послуг.

Банки України мають набагато меншу капіталізацію (порядку тисячі разів) ніж міжнародні банки, що не дозволяє їм активно надавати великі позики. Також, фондові біржі України не є ефективним заходом для залучення коштів та випуску цінних

паперів банками. Наявність валютних, кредитних та процентних ризиків також поживає конкурентоспроможність у порівнянні з європейськими та міжнародними банками. Відкриття іноземних філій банків на території інших держав також є практично нездійсненим. Суттєвою проблемою, яка постає на шляху до інтеграції українських банків є те, що рейтингові вітчизняні системи банків не визнаються в Європі [10].

Таким чином, враховуючи вищезазначені проблеми, основними умовами для інтеграції у міжнародний банківський простір є регулювання прозорості діяльності банків спираючись на «Основні принципи ефективного банківського нагляду» Базельського комітету, запобігання відмиванню грошей, застосовуючи рекомендації групи FATF. Дані принципи не є обов'язковими до виконання, але вони можуть допомагати стандартизувати банківську діяльність і набувають статусу глобальних і загальнозживаних.

Проблему обмеженості ресурсів вітчизняних банківських установ може бути вирішено шляхом виходу банків на міжнародний міжбанківський ринок, за допомогою залучення коштів від всесвітніх фінансових організацій до НБУ, для їх розподілу між комерційними банками, а також для стимулювання розвитку утворення філій іноземних банків в Україні [10].

Приведемо приклад. Угода про Асоціацію з ЄС спричинила до появи низки переваг та недоліків для банківської системи України (табл. 1.1).

– лібералізація державного сектору регулювання банківської сфери;

– розширення сфери територіальної діяльності банків;

– посилення конкуренції на ринку між банками і небанківськими фінансово-кредитними установами;

– розширення асортименту банківських послуг спрямовано, по-перше, на підвищення якості обслуговування клієнтів, а по-друге – диверсифікацію прибуткових статей банку, що дає змогу отримувати дохід навіть при змінах ринкової кон'юнктури та падінні попиту на окремі види послуг [12].

Отже, становлення сучасної світової банківської системи – це результат тривалої концентрації й централізації банківського капіталу, а міжнародні банки стали інституційною основою переливу капіталів, яка зазнала еволюційних змін у процесі збагачення форм і видів міжнародних економічних відносин.

Для подальшої інтеграції банківської системи України у світовий простір рекомендовано стабілізація банківської системи, шляхом припинення активності банків з непрозорою діяльністю, підвищення рівня довіри населення до банківських продуктів, вихід на новий рівень якості обслуговування клієнтів та застосування нетрадиційних, нових методів зовнішньоекономічної діяльності банків, спираючись на досвід комерційних банків Європи. Ці заходи на макроекономічному рівні з боку НБУ та на мікроекономічному рівні з боку комерційних банків України будуть сприяти зростанню притоку капіталу,

Таблиця 1.1 – Позитивні та негативні наслідки інтеграційних процесів для банківської системи України

Позитивні наслідки	Негативні наслідки
Зростання інвестиційної привабливості	Посилення нерівноправної конкуренції
Зниження ціни на кредитні ресурси	Поширення ролі іноземних банків, які здатні впливати на кредитну політику держави
Імплементація стандартів з банківського обслуговування	Нерівномірність розвитку реального та фінансового секторів
Підвищення прозорості діяльності комерційних банків	Зростання валютних дисбалансів у структурі активів та пасивів банку
Перехід до нових банківських продуктів та особливостей обслуговування	Наявність циклічності розвитку фінансової системи

На рівні окремого комерційного банку України інтеграція до міжнародного простору означає, перш за все, аналіз внутрішніх потреб і можливостей банку, й, що важливо, можливість підтримання своєї зарубіжної філії. З метою відкриття іноземних філій необхідна наявність вільних ресурсів у банку, усесторонній аналіз законодавства іноземної країни, у якій планується відкриття філії, а також дослідження умов її відкриття та пошук можливостей до входу на міжнародний ринок банківських послуг [11].

Варто також відзначити, що відповідно до теперішнього етапу еволюції міжнародного ринку банківських послуг характерними є такі особливості, а саме:

– універсалізація діяльності банківських установ;

в тому числі, й іноземного.

Висновки. У ході проведеного дослідження теоретико-методичні основи інтеграції банківських установ України на міжнародні фінансові ринки було:

1) уточнено види та напрямки розвиток інтеграційних процесів в банківській системі України та обґрунтовано, що інтеграційні процеси банківської системи представляють три напрями інтеграції;

2) визначено, що основними умовами розвитку міжнародної банківської діяльності у сучасному світі є стандартизація банківських послуг відповідно до європейських та світових, зростання довіри населення, а також збільшення конкурентоспроможності вітчизняних банківських послуг. Регуляторами банківської діяльності є Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, у якості законодавчої та виконавчої влади, НБУ, як основний

регулятор банківської діяльності, Нацкомфінпослуг як організація, що регулює небанківські фінансові установи;

3) проаналізовано позитивні та негативні наслідки інтеграційних процесів для банківської системи України на прикладі Угоди про Асоціацію з ЄС;

4) наведено пропозиції та заходи щодо подальшої інтеграції банківської системи України у світовий простір, а саме: припинення активності банків з непрозорою діяльністю, підвищення рівня довіри населення до банківських продуктів, вихід на новий рівень якості обслуговування клієнтів та застосування нетрадиційних, нових методів зовнішньоекономічної діяльності банків, спираючись на досвід комерційних банків Європи. Таким чином, наведені заходи на макроекономічному рівні з боку НБУ та на мікроекономічному рівні з боку комерційних банків України будуть сприяти зростанню притоку капіталу, в тому числі, й іноземного.

Список літератури

1. Левченко Д.О. Вдосконалення банківської діяльності в контексті особливостей функціонування банківських систем європейських країн. *Наукові записки*. 2012. №12. С. 166–172
2. Кузнецова, Л.В. Вплив фінансової глобалізації, інтернаціоналізації та інтеграції на розвиток банківської системи України. *Менеджмент та підприємництво України: етапи становлення і проблеми розвитку*. 2008. С. 294–299
3. Савелко С.О. Досвід та особливості функціонування банківських систем європейських країн. *Ефективна економіка*. 2011. № 8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2011_8_4 (дата звернення: 30.03.2020)
4. *Розвиток ринків фінансових послуг в умовах європейської інтеграції* / наук. ред. та кер. кол. авт. д-р екон. наук, проф. Н.М. Внукова. Харків. ТО Ексклюзив, 2014. 218 с.
5. Гуревич М.М., Колмикова І.О. Банківська система України: шляхи удосконалення в контексті євроінтеграційних процесів. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2011. № 33. С. 82–84.
6. Чікіта І. Б. Дослідження фінансової глобалізації та її впливу на банківський сектор економіки. *Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна*. 2014. Вип. 45. С. 141–147.
7. *Транснаціональні банки та їх роль у міжнародній економіці* URL: <http://ebib.pp.ua/transnatsionalnye-banki-rol-mejdunarodnoy-14414.html>. (дата звернення: 30.03.2020)
8. Коваленко В.В., Вербицька Я.Є. Конкурентоспроможність банків України в умовах економічної глобалізації. *International Scientific and Practical Conference "World Science"*. 2016. № 1(50). С. 35–38
9. Сторонянська І.З., Музика І.С. Перспективи та ризики для банківської системи України в контексті інтеграційних процесів. *Стратегічні пріоритети*. 2013. № 3.С. 30–37. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/spa_2013_3_6 (дата звернення: 30.03.2020)
10. Брітченко І.Г. *Конкурентні переваги комерційних банків України в умовах євроінтеграції*. URL: http://virtuni.education.zp.ua/info_cpu/sites/default/files/zbirnik.pdf. (дата звернення: 30.03.2020)
11. Лаптев С.М., Денисенко М.П., Кабанов В.Г., Любунь О.С. *Банківська діяльність (вітчизняний та зарубіжний досвід)* Київ. Професіонал, 2014. 320 с.
12. Рісін В.В. Реалізація ресурсної політики банків в умовах фінансової нестабільності. Київ. УБС НБУ, 2012. 390 с.

References (transliterated)

1. Levchenko D. Vdoskonalennia bankivskoi diialnosti v konteksti osoblyvosti funktsionuvannia bankivskykh system yevropeyskykh krain [Improvement of banking activity in the context of features of functioning of banking systems of European countries]. *Naukovi zapysky* [Scientific notes]. 2012. no №12. pp. 166–172
2. Kuznetsova L. Vplyv finansovoi hlobalizatsii, internatsionalizatsii ta intehtatsii na rozvytok bankivskoi systemy Ukrainy [Impact of financial globalization, internationalization and integration on the development of the banking system in Ukraine]. *Menedzhment ta pidpryemnytstvo Ukrainy: etapy stanovlennia i problemy rozvytku* [Management and entrepreneurship in Ukraine: stages of formation and problems of development]. 2008. pp. 294–299
3. Savelko S. Dosvid ta osoblyvosti funktsionuvannia bankivskykh system yevropeyskykh krain [Experience and features of functioning of banking systems of European countries]. *Efektivna ekonomika* [Efficient economy] Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2011_8_4 (accessed: 30.03.2020)
4. Vnuкова N. *Rozvytok rynkiv finansovykh poslug v umovakh yevropeiskoi intehtatsii* [Development of financial services markets in the context of European integration]. Kharkov, TO Eksklyuziv. 2014. 218 p.
5. Hurevych M., Kolmykova I. Bankivska systema Ukrainy: shliakhy udoskonalennia v konteksti yevrointehtatsiinykh protsesiv [Banking system of Ukraine: ways of improvement in the context of European integration processes]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti* [Bulletin of transport and industry Economics]. 2011. vol. 33. pp. 82–84.
6. Chikita I. Doslidzhennia finansovoi hlobalizatsii ta yii vplyvu na bankivskiy sektor ekonomiky [Research of financial globalization and its impact on the banking sector of the economy]. *Visnyk Lvivskoi komertsiiinoi akademii. Seriya ekonomichna* [Research of financial globalization and its impact on the banking sector of the economy. Bulletin of the Lviv commercial Academy. Economic series]. 2014. vol. 45. pp. 141–147.
7. *Transnatsionalni banky ta yikh rol u mizhnarodnii ekonomitsii* [Transnational banks and their role in the international economy] Available at: <http://ebib.pp.ua/transnatsionalnye-banki-rol-mejdunarodnoy-14414.html>. (accessed: 30.03.2020)
8. Kovalenko V.V., Verbytska Ya.Ie. Konkurentospromozhnist bankiv Ukrainy v umovakh ekonomichnoi hlobalizatsii [Competitiveness of Ukrainian banks in the conditions of economic globalization]. *International Scientific and Practical Conference "World Science"*. 2016. vol. 1(50). pp. 35–38
9. Storonianska I., Muzyka I. Perspektyvy ta ryzyky dlia bankivskoi systemy Ukrainy v konteksti intehtatsiinykh protsesiv [Prospects and risks for the Ukrainian banking system in the context of integration processes]. *Stratehichni priorytety* [Strategic priority]. 2013. vol. 3. pp. 30–37. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/spa_2013_3_6 (accessed: 30.03.2020)
10. Britchenko I. *Konkurentni perevahy komertsiiinykh bankiv Ukrainy v umovakh yevrointehtatsii* [Competitive advantages of commercial banks in Ukraine in the context of European integration]. Available at: http://virtuni.education.zp.ua/info_cpu/sites/default/files/zbimik.pdf. (accessed: 30.03.2020)
11. Laptiev S., Denysenko M., Kabanov V., Liubun O. *Bankivska diialnist (vitchyzniani ta zarubizhnyi dosvid)* [Banking (domestic and foreign experience)]. Kiev, Profesional. 2014. 320 p.

Rysin V. *Realizatsiia resursnoi polityky bankiv v umovakh finansovoi nestabilnosti* [Implementation of banks' resource policy in conditions of financial instability]. Kiev, BS NBU, 2012. 390 p.

Надійшла (received) 23.06.2020

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Андренко Олена Анатоліївна (Андренко Елена Анатольевна, Andrenko Olena) – кандидат економічних наук, Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова, доцент кафедри фінансово-економічної безпеки, обліку та аудиту; м. Харків, Україна; ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-1414-5916>

Мордовцев Сергій Михайлович (Мордовцев Сергей Михайлович, Mordovtsev Sergey) – кандидат технічних наук, Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова, доцент кафедри вищої математики, м. Харків, Україна; ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3640-515X>

T. A. POHORIELOVA**ON THE ISSUE OF STAFF ADAPTATION**

The purpose of this article is to study the process of staff adaptation in an organization. To achieve this goal, various interpretations of the term "personnel adaptation" in the scientific literature are considered. The goal is to study the adaptation of employee behavior to a new organizational environment. Particular attention is paid to the consideration of a group of factors that influence human actions in an organization. The article considers adaptation as a way of primary involvement of personnel in the labor process and a tool for retaining employees. In addition, adaptation is an element of a more complete immersion of employees in the post so that the goals are quickly realized. The classification of forms and types of adaptation is given. The sequence of actions that must be performed to organize the adaptation process is described. Responsible persons and the orientation program of job placement are determined. The importance of adaptation of personnel as an element of the enterprise management system is emphasized. It is concluded that the adaptation is designed to meet the needs of the organization in the quantitative and qualitative composition of the staff. The faster the employee begins to fulfill the duties assigned to him, the more significant the result will be for the organization. Properly using and accumulating new knowledge, skills and abilities, the staff creates the competitive advantages of the organization, thereby ensuring its stable functioning in the external environment. Proper adaptation can be financially beneficial for the company. In a short time, you can achieve maximum efficiency from the employee with his successful adaptation in the organization. This article is important for understanding the factors that can increase the motivation of new employees.

Keywords: adaptation; personnel; purposes and tasks of adaptation; forms and kinds of adaptation; directions of adaptation; stages of adaptation.

Т. О. ПОГОРЕЛОВА**ДО ПИТАННЯ ПРО АДАПТАЦІЮ ПЕРСОНАЛУ**

Метою даної статті є вивчення процесу адаптації персоналу в організації. Для досягнення поставленої мети розглядаються різні трактування терміна "адаптація персоналу" в науковій літературі. Метою є вивчення пристосування поведінки працівника до нового організаційного оточення. Особливу увагу приділено розгляду групи факторів, що впливають на дії людини в організації. У статті розглядається адаптація як спосіб первинного залучення персоналу в трудовий процес і інструмент утримання співробітників. Крім того, адаптація є елементом більш повного занурення співробітників на посаду, щоб цілі були швидше реалізовані. Наведено класифікацію форм і видів адаптації. Описується послідовність дій, які необхідно виконати для організації процесу адаптації. Визначаються відповідальні особи і орієнтаційна програма введення в посаду. Підкреслюється важливість адаптації персоналу як елементу системи управління підприємством. Зроблено висновок, що адаптація покликана задовольняти потреби організації в кількісному і якісному складі персоналу. Чим швидше працівник почне якісно виконувати покладені на нього обов'язки, тим істотніше буде результат для організації. Грамотно використовуючи і накопичуючи нові знання, навички та вміння, персонал створює конкурентні переваги організації, тим самим забезпечуючи їй стабільне функціонування в зовнішньому середовищі. Правильна адаптація може бути фінансово вигідною для компанії. За короткий термін можна досягти максимальної ефективності від співробітника при його успішній адаптації в організації. Ця стаття має велике значення для розуміння факторів, які можуть підвищити мотивацію нових працівників.

Ключові слова: адаптація; персонал; цілі і завдання адаптації; форми і види адаптації; напрямки адаптації; етапи адаптації.

Т. А. ПОГОРЕЛОВА**К ВОПРОСУ ОБ АДАПТАЦИИ ПЕРСОНАЛА**

Целью данной статьи является изучение процесса адаптации персонала в организации. Для достижения поставленной цели рассматриваются различные трактовки термина "адаптация персонала" в научной литературе. Целью является изучение приспособления поведения работника к новому организационному окружению. Особое внимание уделено рассмотрению группы факторов, оказывающих влияние на действия человека в организации. В статье рассматривается адаптация как способ первичного вовлечения персонала в трудовой процесс и инструмент удержания сотрудников. Кроме того, адаптация является элементом более полного погружения сотрудников в должность, чтобы цели были быстрее реализованы. Приведена классификация форм и видов адаптации. Описывается последовательность действий, которые необходимо выполнить для организации процесса адаптации. Определяются ответственные лица и ориентационная программа ввода в должность. Подчеркивается важность адаптации персонала как элемента системы управления предприятием. Сделано вывод, что адаптация призвана удовлетворять потребности организации в количественном и качественном составе персонала. Чем быстрее работник начнет качественно выполнять возложенные на него обязанности, тем существеннее будет результат для организации. Грамотно используя и накапливая новые знания, навыки и умения, персонал создает конкурентные преимущества организации, тем самым обеспечивая ей стабильное функционирование во внешней среде. Правильная адаптация может быть финансово выгодной для компании. За короткий срок можно достичь максимальной эффективности от сотрудника при его успешной адаптации в организации. Эта статья имеет большое значение для понимания факторов, которые могут повысить мотивацию новых работников.

Ключевые слова: адаптация; персонал; цели и задачи адаптации; формы и виды адаптации; направления адаптации; этапы адаптации.

Introduction. One of the problems of working with personnel in an organization is the management of labor adaptation. In the course of interaction between the employee and the organization, their mutual adaptation takes place, the basis of which is

the gradual entry of the employee into new professional and socio-economic working conditions. Adaptation is a mutual adaptation of the employee and the organization, based on the gradual development of the employee in the new professional,

© T. A. Pohorielova, 2020

social and organizational-economic working conditions. In the most General form of adaptation — "the process of adaptation of the worker to the conditions of the external and internal environment".

Analysis of recent researches and publications. At present, the following forms and types of personnel adaptation:

- 1) by forms of adaptation: social and production;
- 2) by types of adaptation: professional, socio-psychological, organizational, to the sphere of leisure and to the material sphere;
- 3) by areas of adaptation: primary and secondary;
- 4) by activity of adaptation: passive and active.

The non-productive sphere also influences the consolidation of the employee in the labor collective and his adaptation to the requirements of the profession. Therefore, T. Vershinina identifies non-productive adaptation, which means adaptation to living conditions, environment, leisure time. At the same time, she divides vocational adaptation into professional and psychological.

E. Maslov, considering production adaptation as a complex phenomenon, distinguishes psychophysiological, professional and socio-psychological. D. Zakharov interprets this concept more broadly. In theoretical and practical terms, he identifies the following aspects of adaptation: psychophysiological, socio-psychological, professional and organizational.

The classification proposed by N. Lukashevich most realistically reflects the production adaptation of the employees of the organization. He identifies the following areas of adaptation: professional, organizational, socio-psychological, leisure and material, and household sphere.

The main results of the study . The term "adaptation" is extremely broad and is applied in different fields of science. In sociology and psychology there are social and industrial adaptation. To some extent, these two types of adaptation overlap with each other, but each has a separate sphere of application: social activities are not confined to the manufacturing and production includes technical, biological, and social aspects.

The management personnel of greatest interest is the production adaptation. It is a tool in the solution of such problems as the formation of a new workspace, the required level of performance and quality of work in a shorter time.

The objectives of the adaptation are:

- reducing launch costs, as long as the new employee does not know his workplace, he works less efficiently and require additional costs;
- reducing the concerns and uncertainties of new employees;
- the reduction of labor turnover, because if newcomers feel uncomfortable at my new job and unnecessary, they can respond to this dismissal;
- time savings of managers and employees, as conducted according to the program work contributes to saving time of each of them;

- develop a positive attitude to work, job satisfaction.

In addition, ways of incorporating new employees into the life of the organization can significantly strengthen the creative potential of existing staff and strengthen their involvement in the corporate culture of the organization. For the head information about how organized his division of the process of adaptation of new employees, can say a lot about the degree of development of the team, the level of cohesion and internal integration.

The professional adaptation is in active development of the profession, its subtleties, specificity, necessary skills, techniques, ways of decision-making to start in common situations. It starts with the fact that after ascertaining the experience, knowledge and character beginner for him to determine the most appropriate form of training, for example, sent on courses or attached mentor. The complexity of professional adaptation depends on the breadth and diversity of activities, interest, content of the work, the influence of the professional environment, the individual psychological characteristics of the personality.

Physiological adaptation — adaptation to labor activity at the level of the body of the worker as a whole, resulting in less change its functional state (reduced fatigue, adaptation to high physical stress, etc.). Psychophysiological adaptation to the special complexities does not represent, occurs quickly and to a large extent depends on the health of man, his natural reactions, the characteristics of these conditions. However, most accidents occur in the first days of work because of its absence.

Socio-psychological adaptation of the person to productive activity — adaptation to the nearest social environment in the team, the traditions and unwritten norms of the collective, to the style of the managers, to the peculiarities of interpersonal relations in the team. It means the inclusion of an employee in the team as an equal, accept all its members. It may be associated with considerable difficulties, which include failed expectations of rapid success due to the underestimation of the difficulties, the importance of live human interaction, practical experience and a reassessment of the value of theoretical knowledge and instructions.

Economic - the belief of the employee in justice, the organization's existing motivational system and receives remuneration for his labour.

Institutional adaptation - bringing to the employee's internal regulations, its duties, powers and responsibilities of the leaders of the organization to which he may appeal on certain issues.

Managing the process of adaptation is an active impact on the determinants of its course, the time, reduced adverse effects, etc.

The system of adaptation of personnel is not only a package of documents regulating the order of actions for adaptation of the new employee. It is primarily the people who carry out these activities and those who directly helps the new employee to log

in to the swing of things, and those who this process organizes and controls. And, of course, are the tools they use in their work.

Development of measures with a positive influence on adaptation requires knowledge as subjective characteristics of worker (gender, age, physiological characteristics, as well as education, experience, etc.) and environment factors, the nature of their influence (direct or indirect) on the performance and results of adaptation. Therefore, when optimizing the adaptation process should be based on the existing capabilities of the enterprise (in terms of working conditions, flexible working time, work organization, etc.) and restrictions in the change work (in the development of certain abilities, in releasing negative habits, etc.), you must also take into account the differences in the new and in the same place of work, features new and old professions, because they can be significant, which will serve as a significant barrier to occupational mobility and implementation of personnel policy of the enterprise.

Issues of adaptation are conducted by individual employees from different divisions. It is the inspector of the personnel department, line managers or work colleagues. Their main goal is to make the process of adaptation of young employees to the company as short as possible and painless.

Note that the processes of both primary and secondary adaptation is not different large features, i.e. all activities similar to each other and are as follows.

The adaptation process begins directly in the personnel Department in recruitment and registration to work. Inspector of the personnel Department is holding a small conversation, which, in General terms, introduces the company, Department or shop, which will work for a beginner. He then escorts the new employee to his work place and submits to immediate supervisor. And that, in turn, holds familiarity with the team, with colleagues, with work space. At his discretion the Manager can attach to the novice mentor from among more experienced and senior workers. Usually within a month, the Manager conducts periodic conversations with the new employee, interested in the difficulties that arise on his progress, and gives a systematic assessment of the work.

So, previously, we found that a good adaptation program and employee orientation in the workplace are carefully planned, its content clearly, the role of participants in the process are clearly defined.

Below I will give a sequence of actions that must be performed to organize the adaptation process:

- make a list of employees that will be included in the working group on the development and implementation of adaptation programmes. It is advisable to include in this group of line managers and HR professionals;
- to describe the results we want to achieve through adaptation programmes. Clear language will help line managers to understand the goals of the program;

- to classify new employees according to groups. To identify requirements for adaptation programmes for each group;

- make a list of questions that you typically have new workers;

- make a list of actions of the new employee during the program of adaptation (probation period) and a list of required information;

- to develop the program of the first day of the employee;

- trip planning on the organization, contents, time. To assign responsibility for their implementation;

- to determine how you will introduce the new employee to other members of the team, you tell us on the newcomer;

- to prepare a set of printed handouts;

- to determine the need for special training measures for the development of the new employee their duties;

- to define the criteria of success of passing the probationary period, the options terminate;

- to determine the form of feedback from the new employee and his mentor on the progress of the adaptation period;

- to develop a program summing up the results of the probationary period and the employee's transfer to the main state;

- in the end we have a pretty impressive list, but no matter how difficult it seems to me that these steps must be performed to improve the efficiency of the company;

- the organization of the process of adaptation of the personnel complex multilevel process.

There are several tools that help in its implementation.

Invaluable tools serve as staff mentoring and coaching. These concepts are often confused, think that they are different names for the same thing. But it's not. Coaching and mentoring, despite having common elements, are quite different.

Typically, mentoring as follows: a more experienced employee trains a new employee that knows himself. Mentoring is aimed at acquiring new employee knowledge, abilities and skills needed in its future work. Advice, personal example, or some other mentor mentee reports his experience. We can say that this kind of individual learning directly to the workplace.

This approach is practiced from time immemorial, and very well established. Indeed, an experienced employee knows a lot and knows a lot, he knows all the subtleties and nuances of the work. Of course, it would be just great if he will share his knowledge with the newcomer. When assigning a mentor must consider not only his professional qualities, but also human. The coach should invoke empathy and, in addition, he must himself be able and willing to work with people. Of course, the mentoring process needs to be organized so that the activities of employee as a mentor does not affect his main job. Otherwise, the system adaptation is based on the

guidance that will lead not to increase but to decrease productivity.

A coaching practice is completely different. Unlike mentoring, coaching focuses not so much on direct training, on how to fully unleash the potential of the new employee and make him full of commitment to work. Coaching is based on the recognition that each person has more abilities than he usually shows. And coach the work is based not so much on the current performance of the employee as to its potential, which seeks to disclose for the benefit of the company. A coach or manager with the skills of coaching, not so much directs and instructs how to ask the questions. Questions asked of a coach in a specific pattern (as they are called, "effective questions") allow the beginner to take a fresh look at their work and on their capabilities. On the other hand, the head coaching perfectly shows the real professional level of a new employee at the moment and allows to plan their work for its development. A beginner can operate a regular coach, or manager (most often the immediate supervisor), possessing the skills of coaching. In some cases it is advisable the involvement of external coaches.

Coaching has another indisputable advantage - saving time. We are talking not only about reducing the time required for the full adaptation of a new employee, but also about the time required for direct personnel management. The process of coaching time itself requires very little. Actually, it's not at all necessary for the manager to set aside separate time for coaching. It is quite enough to constantly recognize and use the fundamental principles of coaching during your interaction with a new employee.

Conclusions. It should be said that in domestic organizations there is an unfinished mechanism for managing the adaptation process. This mechanism provides solution of three critical problems:

- 1) structural consolidation of adaptation management functions in the organization's management system;
- 2) organization of adaptation process technology;
- 3) organization of information support for the adaptation process.

Organizational decisions on the technology of the adaptation management process can include the following:

- 1) organization of seminars, courses on various aspects of adaptation;
- 2) conducting individual conversations of the head with a new employee;
- 3) carrying out organizational and preparatory work;
- 4) special training courses for mentors;
- 5) using the method of gradual complication of tasks performed by a new employee. In this case, it is advisable to think over a system of additional incentives for the employee to solve the tasks successfully;

6) the implementation of one-time public assignments to establish contacts of a new employee with the team;

7) training for the replacement of personnel during their rotation;

8) conducting special role-playing games in the team.

References

1. Mr. Enrico Giovannini. Human Resources Management and Training : Textbook : -US, 2013.
2. Bukhalkov M. I. Personnel management. Development of labor potential. – Moscow : Infra. – 2009.
3. Anghel I., Anica-Popa A., Oancea Negescu M. & Popescu A. Enterprise Evaluation. – Bucharest : Economic Publishing House. – 2010.
4. Bărbulescu C. & Dumitriu N. Problems of Modern Management of Productive Enterprises. – Bucharest : Economic Publishing House. – 2010.
5. Михайлова Л. І. Управління персоналом. Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури. – 2007. – 248 с.
6. Бондарчук К. Профориєнтація як складова відтворення людського потенціалу в Україні / К. Бондарчук // Україна: аспекти праці. – 2007. – №7. – С. 24-26.
7. Watts A. and Fretwell D. Public Policies for Career Development. Washington DC, World Bank. – 2004. – 42 с.
8. Балабанова Л. В., Сардак О. В. Управління персоналом. Підручник. – К. : Центр навчальної літератури. – 2011. – 468 с.
9. Веснин В. Р. Практический менеджмент персонала: Пособие по кадровой работе. – М. : Юристъ. – 2001. – 496 с.
10. Крушельницька О. В., Мельничук Д. П. Управління персоналом. Навч. посібник. Видання друге, перероблене й доповнене. – К. : Кондор. — 2012. – 308 с.
11. Погорелова Т. О. Інноваційні технології в управлінні персоналом на сучасному підприємстві / Т. О. Погорелова // Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» (економічні науки) – Х.: НТУ «ХПІ». – 2018. – №15(1291). – С. 101-104.
12. Погорелова Т. О. Менеджмент підприємств у сучасних умовах ведення господарської діяльності / Т. О. Погорелова, К. В. Андренко, Ю. Г. Новікова // Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» (економічні науки). Збірник наукових праць. – Х.: НТУ «ХПІ». – 2018. – №19(1295). – С. 116-120.
13. Theoretical materials Access mode: <https://www.businessmanagementideas.com/personnel-management/personnel-management-meaning-functions-and-principles/6248>
14. Theoretical materials Access mode: <https://www.ukessays.com/essays/business/organisational-structure-and-managing-human-resources-business-essay.php>

References (transliterated)

1. Mr. Enrico Giovannini. Human Resources Management and Training : Textbook : -US, 2013.
2. Bukhalkov M. I. Personnel management. Development of labor potential. – Moscow : Infra. – 2009.
3. Anghel I., Anica-Popa A., Oancea Negescu M. & Popescu A. Enterprise Evaluation. – Bucharest : Economic Publishing House. – 2010.
4. Bărbulescu C. & Dumitriu N. Problems of Modern Management of Productive Enterprises. – Bucharest : Economic Publishing House. – 2010.
5. Mykhailova L. I. Upravlinnia personalom. Navchalnyi posibnyk. – K.: Tsentri navchalnoi literatury. – 2007. – 248 p.
6. Bondarchuk K. Proforiientatsiia yak skladova vidtvorennia liudskoho potentsialu v Ukraini / K. Bondarchuk // Ukraina: aspekty pratsi. – 2007. – no7. – pp. 24-26.
7. Watts A. and Fretwell D. Public Policies for Career Development. Washington DC, World Bank. – 2004. – 42 p.

8. Balabanova L.V., Sardak O.V. Upravlinnia personalom. Pidruchnyk. – Kiev: Tsentri navchalnoi literatury. – 2011. – 468 p.
9. Vesnyn V. R. Praktycheskyi menedzhment personala: Posobyie po kadrovoi rabote. – Moscow: Yurystъ. – 2001. – 496 p.
10. Krushelnyska O. V., Melnychuk D. P. Upravlinnia personalom. Navch. posibnyk. Vydannia druhe, pereroblene y dopovnene. – Kiev: Kondor. — 2012. – 308 p.
11. Pohorielova T. O. Innovatsiini tekhnolohii v upravlinni personalom na suchasnomu pidpriemstvi / T. O. Pohorielova // Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu «Kharkivskiyi politekhnichnyi instytut» (ekonomichni nauky) – Kharkiv: NTU «KhPI». - 2018. – no15(1291). – pp. 101-104.
12. Pohorielova T. O. Menedzhment pidpriemstv u suchasnykh umovakh vedennia hospodarskoi diialnosti / T. O. Pohorielova, K.V. Andrenko, Yu.H. Novikova // Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu «Kharkivskiyi politekhnichnyi instytut» (ekonomichni nauky). Zbirnyk naukovykh prats. – Kharkiv: NTU «KhPI». - 2018. – no19(1295). – pp. 116-120.
13. Theoretical materials Access mode: <https://www.businessmanagementideas.com/personnel-management/personnel-management-meaning-functions-and-principles/6248>
14. Theoretical materials Access mode: <https://www.ukessays.com/essays/business/organisational-structure-and-managing-human-resources-business-essay.php>

Надійшла (received) 06.07.2020

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Погорелова Тетяна Олексіївна (Погорелова Татьяна Алексеевна, Pohorielova Tetiana) – Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», доцент кафедри менеджменту інноваційного підприємництва та міжнародних економічних відносин, м. Харків, Україна; (050) 401 12 01; ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8246-7135>; e-mail T_Pogorelova@ukr.net

Ю.Д. КОВАЛЬЧУК**АНАЛІЗ ВНУТРІШНІХ ТА ЗОВНІШНІХ ПРОДУКТОГЕННИХ ДЕТЕРМІНАНТ ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ**

Об'єктом дослідження є процес енергозбереження підприємства залізничної галузі. За результатами аналізу визначено, що у найближчій перспективі Україна має намір скоротити свій на тепер дуже високий рівень енергоспоживання, який з економічної точки зору значною мірою обтяжує як державний бюджет і підприємства, так і населення. Зазначимо, що у транспортному комплексі України залізничний транспорт займає основне місце в царині як вантажних, так і пасажирських перевезень. Саме Укрзалізниця визначає обсяги та напрямки перевезення вантажів та стабільність пасажиропотоків на ключових напрямках транспортної інфраструктури. Наведено, результати аналізу вантажообігу пасажирообігу і питомі енергозатрати в транспортній системі України станом на 2019 р. Продуктогенними детермінантами або факторами будемо називати сукупність основних причин, витоків, заходів які впливають на продуктивність процесу енергозбереження на підприємствах залізничної галузі, тобто на отримані показники в результаті виробничо-господарської діяльності підприємств залізничного транспорту. Зазначимо, що вплив факторів має комплексний характер, тобто причини, накладаючись одна на одну можуть прискорювати розвиток та збільшувати прибуток транспортного підприємства або уповільнювати, впливати позитивно на продуктивність та ефективність процесу господарювання або негативно, але урахування зазначених факторів є обов'язковим з економічної точки зору. Виокремлено і схарактеризовано основні принципи організації фінансів підприємств залізничного транспорту: самокупності, фінансового планування, обов'язкового створення резервів, дотримання фінансової дисципліни, матеріальної зацікавленості колективу, матеріальної відповідальності підприємства, контролю за фінансово-господарською діяльністю підприємств залізничного транспорту. Дослідження вище означених принципів показало, що на можливість їх реалізації безпосередньо впливає специфіка залізничної галузі, причому найбільший прояв цього впливу відбивається на принципах повної фінансової самостійності та фінансового планування. Визначено, що умови енергозбереження для підприємств залізничного транспорту – це такі, що призводять до зменшення собівартості перевезень за рахунок економного витрачання усіх видів енергоносіїв шляхом переходу підприємства до докорінно нових форм, методів та заходів ведення виробничо-господарської діяльності.

Ключові слова: підприємства залізничного транспорту; організація фінансів; енергозбереження; функції фінансів залізничної галузі.

Ю.Д. КОВАЛЬЧУК**АНАЛИЗ ВНУТРЕННИХ И ВНЕШНИХ ПРОДУКТОГЕННЫХ ДЕТЕРМИНАНТ ЭНЕРГОСБЕРЕЖЕНИЕ НА ПРЕДПРИЯТИИ ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОГО ТРАНСПОРТА**

Объектом исследования является процесс энергосбережения предприятия железнодорожной отрасли. По результатам анализа определено, что в ближайшей перспективе Украина намерена сократить свой очень высокий уровень энергопотребления, который с экономической точки зрения в значительной степени обременяет, как государственный бюджет и предприятия, так и населения. Определено, что в транспортном комплексе Украины железнодорожный транспорт занимает основное место в области как грузовых, так и пассажирских перевозок. Именно Укрзализныця определяет объемы и направления перевозки грузов и стабильность пассажиропотоков на ключевых направлениях транспортной инфраструктуры. Показано, результаты анализа грузооборота пассажирооборота и удельные энергозатраты в транспортной системе Украины по состоянию на 2019 Продуктогенными детерминантами или факторами будем называть совокупность основных причин, истоков, мероприятий влияющих на производительность процесса энергосбережения на предприятиях железнодорожной отрасли, то есть на полученные показатели в результате производственно-хозяйственной деятельности предприятий железнодорожного транспорта. Отмечено, что влияние факторов имеет комплексный характер, то есть причины, накладываясь друг на друга могут ускорять развитие и увеличивать прибыль транспортного предприятия или замедлять, влиять положительно на производительность и эффективность процесса хозяйствования или отрицательно, но учета указанных факторов является обязательным с экономической точки зрения. Выделены и охарактеризованы основные принципы организации финансов предприятий железнодорожного транспорта: самокупаемости, финансового планирования, обязательного создания резервов, соблюдения финансовой дисциплины, материальной заинтересованности коллектива, материальной ответственности предприятия, контроля за финансово-хозяйственной деятельностью предприятий железнодорожного транспорта. Исследования выше указанных принципов показало, что возможность их реализации непосредственно влияет специфика железнодорожной отрасли, причем наибольшее проявление этого влияния отражается на принципах полной финансовой самостоятельности и финансового планирования. Определено, что условия энергосбережения для предприятий железнодорожного транспорта - это такие, которые приводят к уменьшению себестоимости перевозок за счет экономного расходования всех видов энергоносителей путем перехода предприятия к коренным новым форм, методов и мероприятий ведения производственно-хозяйственной деятельности.

Ключевые слова: предприятия железнодорожного транспорта; организация финансов; энергосбережение; функции финансов железнодорожной отрасли.

Y. KOVALCHUK**ANALYSIS OF INTERNAL AND EXTERNAL PRODUCT-GENERATING DETERMINANTS ENERGY SAVING AT A RAILWAY TRANSPORT ENTERPRISE**

The object of the research is the process of energy saving of the railway industry enterprise. Based on the results of the analysis, it was determined that in the near future Ukraine intends to reduce its very high level of energy consumption, which, from an economic point of view, significantly burdens both the state budget and enterprises, and the population. It has been determined that in the transport complex of Ukraine, railway transport occupies the main place in the field of both freight and passenger traffic. It is Ukrzaliznytsia that determines the volumes and directions of cargo transportation and the stability of passenger traffic in key areas of the transport infrastructure. It is shown that the results of the analysis of passenger turnover and specific energy consumption in the transport system of Ukraine as of 2019 Product-generative determinants or factors will be called a set of main reasons, origins, activities affecting the performance of the energy saving process at railway enterprises, that is, on the indicators obtained as a result of production and economic activities of railway transport enterprises. It is noted that the influence of factors is of a complex nature, that is, the reasons, superimposing on each other, can accelerate the development and increase the profit of a transport company or slow down, influence positively on the productivity and efficiency of the economic process or negatively, but taking into account these factors is mandatory from an economic point of view.

© Ю.Д. Ковальчук, 2020

The main principles of the organization of finance of railway transport enterprises are highlighted and characterized: self-sufficiency, financial planning, mandatory creation of reserves, observance of financial discipline, material interest of the team, material responsibility of the enterprise, and control over the financial and economic activities of railway transport enterprises. Studies of the above principles have shown that the possibility of their implementation directly affects the specifics of the railway industry, and the greatest manifestation of this influence is reflected in the principles of complete financial independence and financial planning. It has been determined that the conditions for energy conservation for railway transport enterprises are those that lead to a decrease in the cost of transportation due to the economical consumption of all types of energy carriers by the transition of the enterprise to radical new forms, methods and measures of conducting production and economic activities.

Keywords: railway transport enterprises; organization of finance; energy saving; finance functions of the railway industry.

Вступ

У найближчій перспективі Україна має намір скоротити свій на тепер дуже високий рівень енергоспоживання, який з економічної точки зору значною мірою обтяжує як державний бюджет і підприємства, так і населення [1, 2].

Зазначимо, що у транспортному комплексі України залізничний транспорт займає основне місце в царині як вантажних, так і пасажирських перевезень. Саме Укрзалізниця визначає обсяги та напрямки перевезення вантажів та стабільність пасажиропотоків на ключових напрямках транспортної інфраструктури. На рис. 1 наведено вантажообіг, пасажирообіг і питомі енергозатрати в транспортній системі України станом на 2019 р. [3].

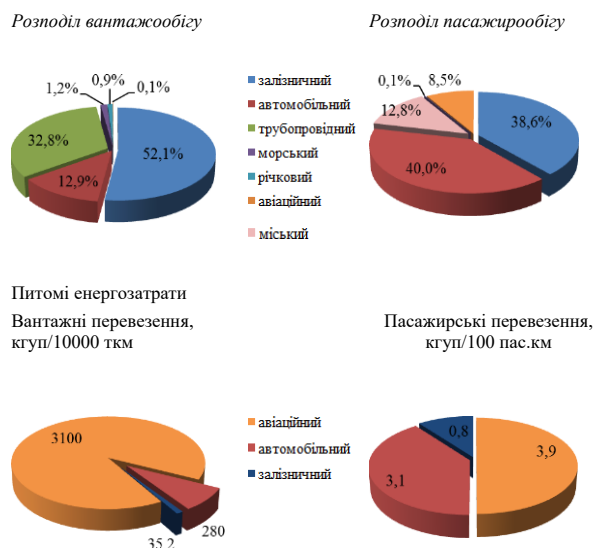

Рис. 1. Вантажообіг, пасажирообіг і питомі енергозатрати в транспортній системі України

Експлуатаційна залізнична мережа України є однією з найбільших у Європі та досягає близько 20 951,8 кілометра, з яких 9 926,4 кілометра, що складає 47,4 відсотки усіх Європейських колій, електрифіковані [4]. Натепер держава є монополістом на пасажирському залізничному транспорті, а також всіх перевезень, крім тих, які співпрацюють з іншими іноземними компаніями на міжнародних маршрутах. Монополія належить компанії АТ «Укрзалізниця».

У Законі України «Про енергозбереження» визначено, що енергозбереження – це така діяльність підприємства (організаційна, наукова, практична, інформаційна), яка спрямована на раціональне використання та економне витрачання первинної та перетвореної енергії і природних енергетичних

ресурсів в національному господарстві і яка реалізується з використанням технічних, економічних та правових методів [5].

Основними узагальненими складовими елементами стратегії енергозбереження підприємства за Селезньовою Г. О. є:

по-перше, впровадження та ефективне функціонування системи енергоменеджменту во взаємодії з системою управління підприємством;

по-друге, пошук постачальників енергоресурсів та впровадження альтернативних джерел енергозабезпечення;

по-третє, технічне та технологічне оновлення виробництва, підтримка обладнання в безпечному і працездатному стані з метою підвищення ефективності використання енергоресурсів;

по-четверте, забезпечення операційної ефективності в діяльності підприємства при заощадженні енергоресурсів шляхом реалізації організаційних заходів, пов'язаних із відносно невисокими інвестиціями [86].

Категоріально під ефективністю (англ. – efficiency) маємо на увазі відношення корисного результату діяльності до витрат на отримання цього результату.

Результат енергозбереження на підприємств залізничного транспорту (ПЗТ) має щільний взаємозв'язок з енергоефективністю. Щодо визначення останньої категорії у Директиві Ради ЄС (2012/27/EU) сказано: «енергоефективність – є співвідношенням між роботою, послугами, товарами або енергією на виході та енергією на вході» [7] виробничого процесу.

Аналіз стану питання

Продуктогенними детермінантами або факторами будемо називати сукупність основних причин, витоків, заходів які впливають на продуктивність процесу енергозбереження на підприємствах залізничної галузі, тобто на отримані показники в результаті виробничо-господарської діяльності ПЗТ. Зазначимо, що вплив факторів має комплексний характер, тобто причини, накладаючись одна на одну можуть прискорювати розвиток та збільшувати прибуток транспортного підприємства або уповільнювати, впливати позитивно на продуктивність та ефективність процесу господарювання або негативно, але урахування зазначених факторів є обов'язковим з економічної точки зору.

Як зазначається в роботах [8, 9, 10], у перспективі розвитку України ХХІ століття, без сумнівів, залізничний транспорт збереже пріоритетність серед усіх інших видів транспорту, та буде конкурентоздатним партнером на ринку транспортних

послуг у сфері масових перевезень вантажів і пасажирів. Істотною перевагою залізничних перевезень є їх мала питома енергоємність (рис. 1.). Така його особливість, в умовах дефіциту енергоносіїв та регулювання з боку держави цінової політики на енергоресурси, фундує вигірний становище для залізничного транспорту, при тому що він є одним з найбільших та стабільних споживачів енергоресурсів. Щорічно енергоспоживання залізничного транспорту в країні складає 4–5% від загального, а дизельного палива – до 9–10%. У царині процесу перевезень показником економічної переваги електричної тяги перед дизельною є індекс економічної енергоефективності – відношення питомих вартісних витрат паливо-енергетичних ресурсів на одиницю роботи на дизельній тязі до аналогічного показника на електричній тязі. Як зазначається в [3] за часи незалежності України індекс економічної енергоефективності перевезень залізниць знаходився в межах 2,5–4,5, а відношення питомих енерговитрат на одиницю роботи в умовному обчисленні складає 1,5–2,0 раз на користь електричної тяги. Дослідження наукових робіт [11, 12, 13, 14, 15], де проведений аналіз зміни структури енергобалансу залізниць, показує стійку тенденцію до переорієнтації ПЗТ переважно на споживання електроенергії. Таким чином, електрифікація, за роки незалежності України стала пріоритетним напрямом розвитку систем тяги залізниць, а також за кордоном. Як зазначається в [3] переважними джерелами фінансування оновлення і будівництва об'єктів електричної тяги повинні стати державні інвестиції за участю бюджетної підтримки регіонів і прибутку від інвестиційної складової тарифів на передачу (транзит) електроенергії. Для об'єктів, що забезпечують передачу електроенергії стороннім споживачам, також можуть залучатися кошти приватних інвесторів, а для об'єктів, що беруть участь в наданні системних послуг і послуг забезпечення надійності мереж зовнішнього електропостачання, додатково повинна використовуватися і частина прибутків, отриманих від реалізації цих послуг іншим суб'єктам електроенергетичного ринку.

Постійний процес електрифікації залізниць України призвів до того, що експлуатаційна довжина електрифікованих залізниць України на 01.01.2017 р. складає на сьогодні 9354,8 км, з яких на однофазному змінному струмі 25 кВ 50 Гц електрифіковано 6376,99 км, на постійному струмі 3 кВ – 2977,81 км [16].

Сучасні розвиток вимог суспільства пред'являють високі вимоги до пристроїв тягового електропостачання [16], що забезпечують завдання обсяг об'єм перевезень, враховуючи, сезонність, нерівномірність руху та відмінність у вазі поїздів. У зв'язку з підвищенням цін на енергоносії з'явилась необхідність у розробці нової енергетичної політики, яка дає можливість модернізації обладнання систем тягового електропостачання та пошуків нетрадиційних шляхів енерго- та ресурсозбереження. Енергетична ефективність в сучасних умовах є найважливішим фактором конкурентоспроможності залізниць на

внутрішньому та зовнішньому ринках транспортних послуг.

Тому, згідно завдань, що потрібно реалізувати в роботі, постає необхідність визначити основні напрямки оцінки потенціалу енергозбереження систем енергопостачання залізниць України.

Залізничний транспорт є невід'ємною частиною енергетики України. Він складає з нею єдиний економіко-технологічний комплекс. Успіх в царині енергозбереження електричних мереж електропостачання залізниць визначає розвиток та обсяги виробництва паливо-енергетичних ресурсів та забезпечення енергобезпеки процесу перевезень [17, 18, 19] та країни в цілому. З метою підвищення енергетичної ефективності систем тягового електропостачання залізниць та реалізації їх експлуатації на базі ресурсозбереження з врахуванням вимог електроенергетики України, необхідне створення перспективних технічних рішень щодо контролю та обліку енергопотоків, які забезпечують надійність та якість енергопостачання, а також можуть знизити витрати та час будівництва перспективних електричних мереж, знизити втрати енергії на тягу [20, 21].

Мета та задачі дослідження

Мета роботи. Провести аналіз внутрішніх та зовнішніх продуктогенних детермінант енергозбереження на підприємстві залізничного транспорту

Для вирішення мети поставлені наступні задачі дослідження:

- визначити основні тенденції змін показників енергоефективності систем енергопостачання залізниць України;

- визначити найперспективніших засобів підвищення енергетичної ефективності підприємств залізничної галузі.

Методи досліджень

Під час виконання роботи застосовано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження:

- метод узагальнення при аналізі енергозбереження підприємств залізничної галузі;

- метод аналітичного аналізу для визначити найперспективніших засобів підвищення енергетичної ефективності ПЗТ.

Результати досліджень

Розглянемо основні тенденції змін показників енергоефективності систем енергопостачання залізниць України. Важливим показником ефективності функціонування для господарства електрифікації та електропостачання є кількість переробленої електроенергії мережами залізниць [22], яка з кожним роком має загальну тенденцію до збільшення. Узагальнені дані щодо обсягів перетвореної електроенергії за 2007-2017 роки приведені у таблиці Аналізуючи ці дані можливо заключити наступне, що простежується тенденція зростання споживання електроенергії, як залізницями на тягу, так і сторонніми споживачами. Це призводить до збільшення необхідного загального обсягу надходження електроенергії. Прогнозування подальшого зростання потреб залізничного

транспорту визначає можливості створення дефіциту електроенергії та необхідності пошуку нових джерел енергії та її постачальників. Об'єктивним фактом також є тенденція зростання вартості електричної енергії та одночасне зменшення її витрат на тягу поїздів (рис. 2), що обумовлює актуальність задачі пошуку нових шляхів підвищення енергоефективності тягових мереж.

Таблиця – Обсяг перетвореної електроенергії залізниць за 2007-2017 роки

Роки	Загальний обсяг надходження електроенергії (з втратами) млн.кВт.год	Споживання залізниць млн.кВт.год	Передача електроенергії стороннім споживачам млн.кВт.год
2005	10211,95	5931,39	3642,2
2006	11055,5	6219,4	3824,8
2007	11362,8	6324,4	3928,6
2008	12193,0	6225,0	4921,83
2009	11549,6	5381,3	5775,3
2010	12728,5	5739,1	6561,0
2011	13868,0	6167,1	7131,46
2012	14370,9	6156,1	7663,3
2013	14572,2	5821,5	8233,8
2014	13 581, 6	5274	6895,9
2015	13109,3	4803,0	7849,5
2016	13 399,9	4 624,6	8 343,7
2017	14 463,40	4 598,4	9383,1

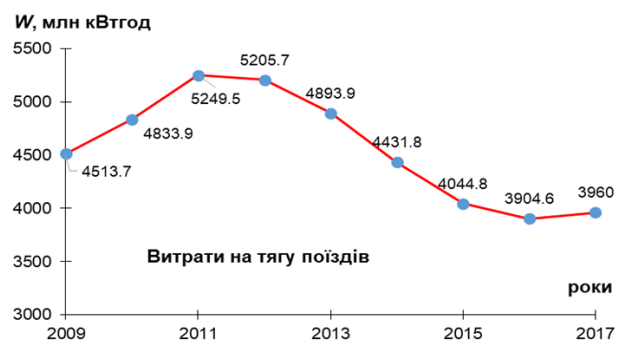

Рис. 2 Витрати енергії на тягу поїздів

В останній час спостерігається постійна тенденція щодо зростання «умовних» втрат в тяговій мережі, які на 2017 рік складають 10,4 % і перевищують прогнозоване значення на 0,32 %. Можливо константувати стійку тенденцію зростання: так, у порівнянні з 2010 роком, наприклад, умовні втрати в тяговій мережі постійного струму виросли на 3,5 % при зменшенні обсягів перевізної роботи [16].

Важливим показником ефективності роботи системи електрифікації та електропостачання є виконання заходів з енергозбереження на залізничному транспорті. Не зважаючи на те що, «Програма енергозбереження на залізничному транспорті України по Головному управлінню

електрифікації та електропостачання» кожен рік виконується повністю, не відбувається зростання її ефективності, порівняно з попередніми роками [22]. З приведеного аналізу ефективності «Програми енергозбереження» що наведено на рис. 3, починаючи з 2007 року різко знизилась ефективність енергозбереження, і до 2017 року економія електроенергії та коштів коливається близько одного рівня, що вказує на недостатню ефективність заходів, які прийняті у програмі енергозбереження. Це також обґрунтовує необхідність розробки принципово нових технологій для створення умов енергозбереження на залізниці.

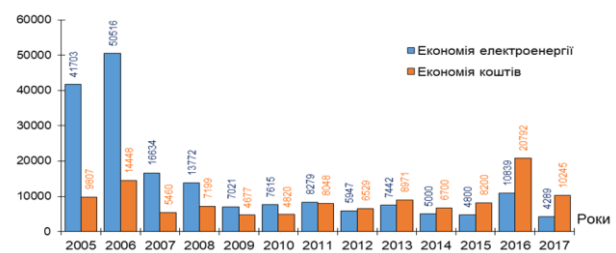

Рис. 3 Економія електроенергії та коштів за рахунок виконання «Програми енергозбереження»

Сучасний стан інфраструктури тягової мережі загалом характеризується процесами старіння та зношення. Велике занепокоєння викликає «обвальне» старіння контактної мережі. У період з 1998 по 2017 роки експлуатаційна довжина електрифікованих колій, які знаходяться в експлуатації понад 40 років, значно збільшилась і складає 70,8 % від їх загальної довжини. З 2007 року кількість тягових підстанцій, які експлуатуються понад 40 років є переважуючою на залізницях України, і на сьогодні складає 78 %. Тому є необхідність проведення ремонтів основного обладнання підстанцій та її суттєвої модернізації.

Відтак, можна зробити висновок, що зниження енергоспоживання та підвищення енергетичної ефективності є однією з головних задач у галузі. Існуючі на сьогодні соціально-політичні, економічні, екологічні умови вимагають розробки нової енергетичної політики. Для вирішення цієї актуальної проблеми виникає необхідність в переоснащенні господарства електропостачання електрифікованих залізниць, створенні концепції оновлення і технічного розвитку тягового електропостачання, розробки концептуальних рішень щодо удосконалення систем тягового електропостачання.

Приведений аналіз показує, що заходи, які приймаються господарством електрифікації та електропостачання для підвищення економічної ефективності є недостатніми і вимагають пошуку нових шляхів подальшого вдосконалення функціонування системи тягового електропостачання. Розпочате впровадження швидкісного та великовагового руху на теренах України тільки посилює критичність проблеми.

Активізацію енергозберігаючої діяльності залізничного транспорту і надання їй одного з ведучих і актуальних напрямів технічної політики галузі слід

віднести до середини 90-х років минулого століття після ухвалення закону України «Про енергозбереження» від 01.07.1994 №74/94 - ВР. У цей період затверджуються Державна програма електрифікації залізниць України на 1994 – 2004 роки та програма енергозбереження на залізничному транспорті на період 1996–2010 роки (схвалено НТР Укрзалізниця 24.06.1996 р., протокол № 5).

Згідно цієї програми, на залізницях формуються річні програми енергозбереження по господарствах і підприємствах, налагоджені контроль і аналіз їх реалізації з прогнозуванням на наступні роки.

Важливим фактором, який надав істотні позитивні результати в царині енергозбереження у 1997–2012-і роки було надання організаційної спрямованості енергозберігаючій діяльності залізниць України.

Основні підсумки цієї діяльності при укрупнених кількісних показниках зводяться до даних що наведено в [23, 24]. Вище зазначені дослідження показують, що при зростанні загального обсягу перевезень за означений період на 29,9% споживання паливно-енергетичних ресурсів в цілому по залізницям не лише не зросло, а знизилося на 24,8% (рис. 4).

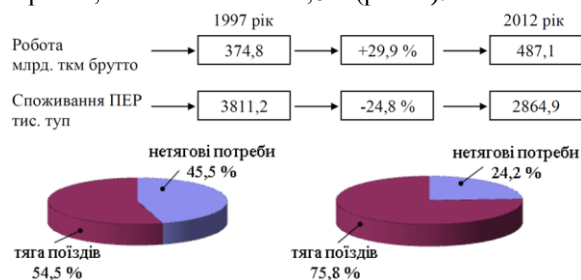

Рис. 4. Динаміка зміни структури споживання паливно-енергетичних ресурсів

Позитивним, з точки зору енергозбереження, в зміні енергобалансу позначилися є наступне:

- істотне зростання долі витрати паливо енергетичних ресурсів на основну діяльність (тяга поїздів) – із 54,5 % в 1997 р. до 75,8 % в 2012 р.;
- орієнтація вантажопотоків залізниць на переважне завантаження електрифікованих напрямів та зниження споживання дизельного палива [25].

Перший фактор пов'язаний з активною позицією залізниць по виключенню з енергобалансу непрофільних активів, безпосередньо не пов'язаних з процесом перевезень (житлово-комунальний комплекс, промислове виробництво тощо).

Другий фактор – зі значно нижчою питомою собівартістю перевезень електротягою при існуючих співвідношеннях цін на електроенергію і дизельне паливо і реально досягнутих питомих витрат їх на тягу поїздів.

На сьогоднішній день одним з найперспективніших засобів підвищення енергетичної ефективності системи тягового електропостачання постійного струму є застосування систем обліку та контролю енергоресурсів на основі блокчейн технологій [26]. Підвищення ефективності в цих системах досягається не за рахунок встановлення

додаткового силового обладнання, а за рахунок створення умов своєчасного безперервного контролю споживання енергоресурсів та унеможливлення їх нецільового застосування. Існуючі дослідження з впровадження систем на основі блокчейн технологій доводять ефективність контролю споживання енергії, що створюють умови використання цих технологій на залізницях. На нашу думку в сучасних умовах на залізницях України потрібно впроваджувати такі енергоощадні заходи, які не потребують значних інвестицій, вписуються в існуючу інфраструктуру тягового електропостачання.

Отже, за роки незалежності України спостерігалася активізація робіт по створенню енергозберігаючих технологій на залізницях, а також розвиток наукових робіт з комплексної проблеми енергозбереження та ресурсозбереження процесу перевезень з урахуванням того, що залізничний транспорт є невід'ємною частиною енергетики країни і складає з нею єдиний технологічно пов'язаний комплекс. Однак заходи, які приймаються господарством електрифікації та електропостачання для підвищення економічної ефективності є недостатніми і вимагають пошуку нових шляхів подальшого вдосконалення функціонування системи тягового електропостачання. Доведено, що існуючі дослідження з впровадження систем на основі блокчейн технологій [26] доводять ефективність контролю споживання енергії, що створюють умови використання цих технологій на залізницях. На нашу думку в сучасних умовах на залізницях України потрібно впроваджувати такі енергоощадні заходи, які не потребують значних інвестицій і корелюють з існуючою інфраструктурою тягового електропостачання.

З економічної точки зору впровадження енергозберігаючого режиму на ПЗТ є інновацією. Оскільки, категоріально інновацією вважається нововведення в галузі техніки, технології, організації праці або управління, засноване на використанні досягнень науки і передового досвіду. Інновація – кінцевий результат інноваційної діяльності, що одержав реалізацію у вигляді: нового або удосконаленого продукту, реалізованого на ринку; нового або удосконаленого технологічного процесу, що використовується у практичній діяльності [27].

Інноваційна діяльність підприємств усіх галузей сприяє інтенсивному розвитку економіки країни, забезпечує прискорення впровадження у виробництво останніх досягнень науково-технічного прогресу. На думку І. С. Гуцала, важливою умовою ефективної реалізації інноваційних процесів є відповідне фінансове забезпечення усіх етапів інноваційної діяльності. Таке забезпечення розуміють як систему економічних взаємовідносин з приводу пошуку, залучення і результативного використання фінансових ресурсів при здійсненні інноваційної діяльності [28]. В Україні правові та економічні умови фінансування інноваційної діяльності представлено Законом України «Про інноваційну діяльність» № 40-IV від 04.07.2002 р., згідно з яким джерелами фінансування інноваційної діяльності є: кошти Державного бюджету

України; кошти місцевих бюджетів; власні кошти спеціалізованих державних і комунальних фінансово-кредитних установ; власні або взяті у борг кошти суб'єктів інноваційної діяльності; кошти (інвестиції) будь-яких фізичних і юридичних осіб; інші джерела, не заборонені законодавством України [29].

Висновки

1. Виокремлено і схарактеризовано основні принципи організації фінансів ПЗТ: самоокупності, фінансового планування, обов'язкового створення резервів, дотримання фінансової дисципліни, матеріальної зацікавленості колективу, матеріальної відповідальності підприємства, контролю за фінансово-господарською діяльністю ПЗТ. Дослідження вище означених принципів показало, що на можливість їх реалізації безпосередньо впливає специфіка залізничної галузі, причому найбільший прояв цього впливу відбивається на принципах повної фінансової самостійності та фінансового планування.

2. Визначено, що умови енергозбереження для ПЗТ – це такі, що призводять до зменшення собівартості перевезень за рахунок економного витрачання усіх видів енергоносіїв шляхом переходу підприємства до докорінно нових форм, методів та заходів ведення виробничо-господарської діяльності.

Список літератури

- Офіційний сайт Державного агентства з енергоефективності та енергозбереження України. – URL: <http://www.sae.gov.ua/uk/news/467>.
- Постанова Кабінету Міністрів України «Положення про Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України» від 26 листопада 2014 року № 676 // *Урядовий кур'єр*. – 2014. – № 235.
- Доманський І. В. *Теоретичні основи енергоефективності та ресурсозбереження систем тягового і зовнішнього електропостачання залізниць* / І. В. Доманський: дис. ... доктора техн. наук: 05.22.09 – електротранспорт. – Харків, 2018. – 308 с.
- Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року» від 30 травня 2018 р. № 430-р. – Київ, 2018.
- Про енергозбереження: Закон України від 07.1994 № 75/94-ВР, станом на 23 липня 2017 р., підстава – 2095-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 30. – Ст. 284.
- Селезньова Г. О. Сутність та складові елементи стратегії енергозбереження підприємства // Г. О. Селезньова. – *Економіка і суспільство*. – Вип. 13. – 2017. – С. 711-715.
- Директива 2012/27/EU Європейського Парламенту та Ради від 25 жовтня 2012 р. про енергоефективність / 14.11.2012 EN. Офіційний вісник Європейського Союзу. 315/1. URL: http://ua.heating.danfoss.com/PCMFFiles/65/other_files/DirectiveEU_27-2012-UKR.pdf.
- Енергетична стратегія Укрзалізниця на період до 2015 року і на перспективу до 2020 року. Затверджена державною адміністрацією залізничного транспорту України 26.11.2013 р. – Київ, 2013. – 104 с.
- Кіппа Г. М. *Інтеграція залізничного транспорту України у європейську транспортну систему: монографія* / Г. М. Кіппа. – Дніпропетровськ: ДНУЗТ ім. акад. В. Лазаряна, 2004. – 248 с.
- Проблеми железнодорожного транспорта. Задачи и пути их решения: сб. трудов ученых ОАО «ВНИИЖТ» / под ред. Б. М. Лапидуса, Г. В. Гогричани. – Москва: Интекст, 2012. – 260 с.
- Доманський І. В. Електрифікація залізниць – джерело підвищення енергетичної ефективності процесу перевезень / І. В. Доманський // *Залізничний транспорт України*. – 2014. – № 1. – С. 19–23, 31–33.
- Корниенко В. В. *Электрификация железных дорог. Мировые тенденции и перспективы (Аналитический обзор)* / В. В. Корниенко, А. В. Котельников, В. Т. Доманский. – Київ: Транспорт України, 2004. – 196 с.
- Бланк А. И. *Управление финансовой стабилизацией предприятия* / А. И. Бланк. – Киев: Ника-Центр, 2003. – 483 с.
- Сердинов С. М. *Повышение надежности устройств Электроснабжения Электрифицированных железных дорог* / С. М. Сердинов. – Москва: Транспорт, 1985. – 302 с.
- Электрификация и развитие инфраструктуры Энергообеспечения тяги поездов на железнодорожном транспорте: материалы Шестого международного симпозиума «Елтранс-2011», 25-28 октября 2011 года. СПб.: Петербургский государственный университет путей сообщения, 2013. – 584 с.
- Губський П. В. *Підвищення енергетичної ефективності системи тягового електропостачання постійного струму при швидкісному русі* / П. В. Губський: дис. ... доктора техн. наук: 05.22.09 – електротранспорт. – Дніпро, 2019. – 209 с.
- Доманський І. В. *Основи енергоефективності електричних систем з тяговими навантаженнями: монографія* / І. В. Доманський // НТУ «ХП». – Харків: ТОВ «Центр інформації транспорту України», 2016. – 224 с.
- Доманський В. Т. *Энергетическая безопасность железных дорог и стратегия их развития* / В. Т. Доманский, В. В. Корниенко, А. В. Котельников // *Залізничний транспорт України*. – 2010. – № 6. – С. 5–9.
- Косарев А. Б. *Основы электромагнитной безопасности систем электроснабжения железнодорожного транспорта* / А. Б. Косарев, Б. И. Косарев. – Москва: Интекст, 2008. – 480 с.
- Доманський В. Т. *Повышение энергетической эффективности систем электроснабжения тяги и питающих линий энергосистем* / В. Т. Доманский, В. В. Доманский, И. В. Доманский // *Вестник РГУПС*. – 2013. – № 2. – С. 17–27.
- Доманський В. Т. *Расчет системы электроснабжения участков номинальных напряжений* / В. Т. Доманский, А. В. Андреевских, Г. А. Доманская // *Вестник ВНИИЖТ*. – 1990. – № 2. – С. 19–23.
- Аналіз роботи господарства електрифікації та електропостачання в 2015 році. Департамент електропостачання. Київ: ТОВ «ВД «Мануфактура», 2016.
- Доманський І. В. *Електрифікація залізниць – джерело підвищення енергетичної ефективності процесу перевезень* / І. В. Доманський // *Залізничний транспорт України*. – 2014. – № 1. – С. 19–23, 31–33.
- Доманський І. В. *Состояние и перспективы энергетической эффективности перевозочного процесса железных дорог Украины* // И. В. Доманский // *Вестник РГУПС*. – 2014. – № 1. – С. 117–124.
- Доманський І. В. *Теоретичні основи енергоефективності та ресурсозбереження систем тягового і зовнішнього електропостачання залізниць* / І. В. Доманський: дис. ... доктора техн. наук: 05.22.09 – електротранспорт. – Харків, 2018. – 308 с.
- Кравченко П. *Блокчейн і децентралізовані системи: навч. посібник для студ. закладів вищ. освіти: в 3 частинах. Ч. 1* / П. Кравченко, Б. Скрябін, О. Дубініна. – Харків: ПРОМАРТ, 2019. – 452 с.
- Александров А. А. *Симплектизация аспектов для финансового обеспечения инновационного развития предприятия* / А. А. Александров // *Известия Института инженерной физики*. – 2014. – Т. 1, № 31. – С. 81.
- Управління фінансами суб'єктів господарювання в умовах глобальної трансформації: монографія / за ред. І. С. Гуцала. – Тернопіль: ТНЕУ, 2015. – 484 с.
- Про інноваційну діяльність: Закон України № 40-IV від 04.07.2002 р. // Офіційний вісник України. – 2002. – № 31.

References (transliterated)

- Ofitsiyniy sait Derzhavnoho ahentstva z enerhoefektyvnosti ta enerhozberezhennia Ukrainy.[Official site of the State Agency for Energy Efficiency and Energy Saving of Ukraine] – URL: <http://www.sae.gov.ua/uk/news/467>.
- Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Polozhennia pro Derzhavne ahentstvo z enerhoefektyvnosti ta enerhozberezhennia Ukrainy» vid 26 lystopada 2014 roku no 676 // Uriadovyi kurier [Government courier]. – 2014. – no 235.
- Domanskyi I. V. *Teoretychni osnovy enerhoefektyvnosti ta resursozberezhennia system tiahovoho i zovnishnoho elektropostachannia zaliznyts* [Theoretical bases of energy efficiency and resource saving of traction and external power supply systems of

- railways] / dys. ... doktora tekhn. nauk: 05.22.09 – elektrotransport. – Kharkiv, 2018. – 308 p.
4. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro skhvalennia Natsionalnoi transportnoi stratehii Ukrainy na period do 2030 roku» [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of the National Transport Strategy of Ukraine until 2030"] vid 30 travnia 2018 r. no 430-r. – Kyiv, 2018.
 5. Pro enerhozberezhennia: Zakon Ukrainy vid 07.1994 № 75/94-VR, stanom na 23 lyupnia 2017 r., [On energy saving: Law of Ukraine of 07.1994 № 75/94-VR, as of July 23, 2017,] pidstava – 2095-VIII // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine] – 1994. – no 30. – St. 284.
 6. Seleznova H. O. Sutnist ta skladovi elementy stratehii enerhozberezhennia pidpriemstva. [The essence and components of the energy saving strategy of the enterprise] – *Ekonomika i suspilstvo*. [Economy and society] – Vyp. 13. – 2017. – pp. 711-715.
 7. Dyrektyva 2012/27/EU Yevropeiskoho Parlamentu ta Rady vid 25 zhovtnia 2012 r. pro enerhoefektyvnist [Directive 2012/27 / EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 on energy efficiency] / 14.11.2012 EN. Ofitsiinyi visnyk Yevropeiskoho Soiuzu. [Official Journal of the European Union] 315/1. URL: http://ua.heating.danfoss.com/PCFiles/65/other_files/DirectiveEU_27-2012-UKR.pdf.
 8. Enerhetichna stratehiia zaliznytsi na period do 2015 roku i na perspektivu do 2020 roku. [Ukrzaliznytsia's energy strategy for the period up to 2015 and for the period up to 2020] Zatverdzhena derzhavnoiu administratsiieiu zaliznychnoho transportu Ukrainy 26.11.2013 r. – Kyiv, 2013. – 104 p.
 9. Kirpa H. M. Intehratsiia zaliznychnoho transportu Ukrainy u yevropeisku transportnu systemu [Integration of Ukrainian railway transport into the European transport system]: monohrafiia. – Dnipropetrovsk: DNUZT im. akad. V. Lazariana, 2004. – 248 p.
 10. Problemy zheleznodorozhnogo transporta. Zadachy y puty ykh resheniya: sb. trudov uchenykh OAO «VNIYZhT» [Problems of railway transport. Tasks and ways to solve them: Sat. works of scientists of JSC "VNIYZhT"] / pod red. B. M. Lapydusa, H. V. Hohrychyany. – Moskva: Yntekst, 2012. – 260 p.
 11. Domanskyi I. V. Elektrifikatsiia zaliznyts – dzherelo pidvyshchennia enerhetichnoi efektyvnosti protsesu perevezen [Electrification of railways is a source of increasing the energy efficiency of the transportation process] // Zaliznychnyi transport Ukrainy. [Railway transport of Ukraine] – 2014. – no 1. – pp. 19–23, 31–33.
 12. Kornienko V. V. Elektrifykatsiia zheleznykh doroh. Myrovye tendentsii y perspektivy [Electrification of railways. World trends and prospects] (Analytycheskyi obzor) / V. V. Kornienko, A. V. Kotelnikov, V. T. Domanskyi. – Kyiv: Transport Ukrainy, 2004. – 196 p.
 13. Blank A. Y. Upravleniye finansovoi stablyzatsyi predpriyatiya. [Management of financial stabilization of the enterprise] – Kyev: Nyka-Tsentr, 2003. – 483 p.
 14. Serdynov S. M. Povysheniye nadezhnosti ustroystv Elektrosnabzheniya Elektrifytsirovannykh zheleznykh doroh. [Improving the reliability of power supply devices of electrified railways] – Moskva: Transport, 1985. – 302 p.
 15. Elektrifykatsiia y razvytie ynfrastruktury Enerhoobespecheniya tiahov poezdov na zheleznodorozhnom transporte [Electrification and development of infrastructure for power supply of traction trains on railway transport]: materyaly Shestoho mezhdunarodnogo sympozyuma «Eltrans-2011» [Proceedings of the Sixth International Symposium "Eltrans-2011"], 25-28 oktiabria 2011 hoda. Spb.: Peterburhskiy gosudarstvennyi unyversitet putei soobshcheniya, 2013. – 584 p.
 16. Hubskey P. V. Pidvyshchennia enerhetichnoi efektyvnosti systemy tiahovoho elektropostachannia postiinoho strumu pry shvydkisnomu rusi [Improving the energy efficiency of the DC traction power supply system at high speed] / dys. ... doktora tekhn. nauk: 05.22.09 – elektrotransport. – Dnipro, 2019. – 209 p.
 17. Domanskyi I. V. Osnovy enerhoefektyvnosti elektrychnykh system z tiahovymy navantazhenniamy: monohrafiia [Fundamentals of energy efficiency of electrical systems with traction loads: a monograph] // NTU «KhPI». – Kharkiv: TOV «Tsentr informatsii transportu Ukrainy», 2016. – 224 p.
 18. Domanskyi V. T. Enerheticheskaia bezopasnost zheleznykh doroh y stratehiia ykh razvytia [Energy security of railways and their development strategy] / V. T. Domanskyi, V. V. Kornienko, A. V. Kotelnikov // Zaliznychnyi transport Ukrainy. [Railway transport of Ukraine] – 2010. – no 6. – pp. 5–9.
 19. Kosarev A. B. Osnovy Elektromahynnoi bezopasnosti system Elektrosnabzheniya zheleznodorozhnogo transporta [Fundamentals of electromagnetic safety of railway power supply systems] / A. B. Kosarev, B. Y. Kosarev. – Moskva: Yntekst, 2008. – 480 p.
 20. Domanskyi V. T. Povysheniye Enerheticheskoi Effektivnosti system Elektrosnabzheniya tiahov y pytaiushchykh lyny enerhosystem [Improving the energy efficiency of traction power supply systems and power supply lines] / V. T. Domanskyi, V. V. Domanskyi, Y. V. Domanskyi // Vestnyk RHUPS. [RSTU Bulletin] – 2013. – no 2. – pp. 17–27.
 21. Domanskyi V. T. Raschet systemy elektrosnabzheniya uchastkov raznykh nominalnykh napriazheniy [Calculation of the power supply system for sections of different rated voltages] / V. T. Domanskyi, A. V. Andreevskykh, H. A. Domanskaia // Vestnyk VNIYZhT. [VNIYZhT Bulletin] – 1990. – no 2. – pp. 19–23.
 22. Analiz roboty hospodarstva elektrifikatsii ta elektropostachannia v 2015 rotsi. [Analysis of the work of the economy of electrification and electricity supply in 2015] Departament elektropostachannia. Kyiv: TOV «VD «Manufaktura», 2016.
 23. Domanskyi I. V. Elektrifikatsiia zaliznyts – dzherelo pidvyshchennia enerhetichnoi efektyvnosti protsesu perevezen [Electrification of railways is a source of increasing the energy efficiency of the transportation process] // Zaliznychnyi transport Ukrainy. [Railway transport of Ukraine] – 2014. – no 1. – pp. 19–23, 31–33.
 24. Domanskyi Y. V. Sostoianye y perspektivy Enerheticheskoi Effektivnosti perevozchnogo protsesa zheleznykh doroh Ukrainy [State and prospects of energy efficiency of the railway transportation process of Ukraine] // Vestnyk RHUPS. [RSTU Bulletin] – 2014. – no 1. – pp. 117–124.
 25. Domanskyi I. V. Teoretychni osnovy enerhoefektyvnosti ta resursozberezhennia system tiahovoho i zovnishnogo elektropostachannia zaliznyts [Theoretical bases of energy efficiency and resource saving of traction and external power supply systems of railways] doktora tekhn. nauk: 05.22.09 – elektrotransport. – Kharkiv, 2018. – 308 p.
 26. Kravchenko P. Blokcheyn i detsentralizovani systemy [Blockchain and decentralized systems]: navch. posibnyk dlia stud. zakladiv vyshch. osvity : v 3 chastynakh. Ch. 1 / P. Kravchenko, B. Skriabin, O. Dubinina. – Kharkiv : PROMART, 2019. – 452 p.
 27. Aleksandrov A. A. Symplyfykatsiia aspektov dlia finansovoho obespecheniya ynovatsyonnoho razvytia predpriyatiya [Simplification of aspects for financial support of the innovative development of the enterprise] Yzvestiya Ynstituta ynzhenernoi fizyky. [Bulletin of the Institute of Engineering Physics] – 2014. – Vol.1, no 31. – p. 81.
 28. Upravlinnia finansamy subiektiv hospodariuvannia v umovakh hlobalnoi transformatsii: monohrafiia [Financial management of economic entities in the context of global transformation: a monograph] / za red. I. S. Hutsala. – Ternopil: TNEU, 2015. – 484 p.
 29. Pro innovatsiinu diialnist: Zakon Ukrainy № 40-IV vid 04.07.2002 r. // Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. [Official Gazette of Ukraine.] – 2002. – no 31.

Надійшло (received) 09.07.2020

«Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors»

Ковальчук Юлія Дмитрівна (Ковальчук Юлия Дмитриевна, Kovalchuk Yuliia) – Харківський навчально-науковий інститут Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи», аспірант; м. Харків, Україна ; ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-5122-4408>; e-mail: berezhnaya.yuliia@gmail.com

U.TURAN**THE PRINCIPLES AND COMPONENTS OF BUSINESS MODELS FOR SUSTAINABILITY**

The article combines the key principles and components of business sustainability, highlights the specific features of the energy sector. Ukrainian small and medium-sized businesses have just begun to take their first tentative steps towards a completely different approach to creating and maintaining value, but this article concludes that there will be completely new perspectives for sustainable enterprise development along with new ways of creating and maintaining value.

This article provides a theoretically grounded as well as a realistic account of how business model development can be an important component in the overall transition to sustainable development, going beyond the pursuit of innovative technologies. For the Kharkiv-focused small and medium-sized companies, which were developed by the author and worked with, sustainable development groups were formed and the important order of the indicators of these groups was sent to the companies as a survey study. In addition, a mechanism by which SMEs can adopt the Energy 4.0 approach in line with the modernization and innovative structure of the energy sector and the energy targets of Ukraine has been presented to their organizations. The author proposed a Sustainable Development Association, where SMEs will supervise and consult all these digitalization and innovation processes in line with their sustainable development goals. This association has been planned as a joint structure for the development of existing SMEs in the entire energy sector.

As a result of the study, the basic components of the organizational mechanism were identified. The main elements are characterized and their content is revealed. It has been observed that the majority of the feedback received from the companies has a positive intention and adopts an energy 4.0 understanding. The presence of the relevant components of the mechanism in small and medium-sized businesses is revealed. With the growing understanding that innovative technologies alone are not enough to make sustainable growth a reality, the article focuses on the need to find and create radically new business models.

Keywords: sustainable business; digitalization; organizational structure; sustainable development; small and medium-sized enterprises

У.ТУРАН**ПРИНЦИПИ ТА КОМПОНЕНТИ БІЗНЕС МОДЕЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ**

У статті об'єднані ключові принципи і складові стійкості бізнесу, висвітлено особливості енергетичного сектору. Робиться висновок про те, що з'являються нові перспективи для сталого розвитку підприємств поряд з новими способами створення і підтримки їх виробничої функції. У дослідженні наводиться теоретично обґрунтований, а також реалістичний погляд на необхідність розробки бізнес-моделі як важливої компоненти загального переходу до сталого розвитку, який стає ширшим ніж впровадження інноваційних технологій. Для українських малих і середніх підприємств (МСП), які досліджував автор, були сформовані групи сталого розвитку, і визначена послідовність показників цих груп. Підприємствам було запропоновано проаналізувати анкети і розглянути механізм взаємодії, за допомогою якого МСП могли б оцінити можливість застосування підходу «Energy 4.0». Автор запропонував створити необхідну структурну одиницю, а саме, Асоціацію сталого розвитку, в якій для МСП з'являється можливість контролювати і проводити консультації з процесів цифровізації та інновацій відповідно до цілей сталого розвитку. Ця асоціація була виділена як спільна структура для розвитку існуючих малих і середніх підприємств у всьому енергетичному секторі. В результаті дослідження були визначені основні компоненти організаційного механізму, охарактеризовано основні елементи та розкрито їх зміст. Було зазначено, що більшість відгуків, отриманих від МСП, мали позитивний характер і були засновані на розумінні та сприйнятті концепції «Energy 4.0». Визначено наявність відповідних складових механізму в малому і середньому бізнесі. У зв'язку з усвідомленням того, що застосування одних інноваційних технологій недостатньо для забезпечення сталого розвитку, в статті робиться акцент на необхідність пошуку і створення радикально нових бізнес-моделей.

Ключові слова: сталий бізнес; дигіталізація; організаційна структура; сталий розвиток; малі та середні підприємства

У.ТУРАН**ПРИНЦИПЫ И КОМПОНЕНТЫ БИЗНЕС МОДЕЛЕЙ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ**

В статье объединены ключевые принципы и составляющие устойчивости бизнеса, освещены особенности энергетического сектора. Делается вывод о том, что возникают новые перспективы для устойчивого развития предприятий наряду с новыми способами создания и поддержания их производственной функции. В исследовании приводится теоретически обоснованный, а также реалистичный взгляд на необходимость разработки бизнес-модели как важной компоненты общего перехода к устойчивому развитию, выходящему за рамки внедрения инновационных технологий. Для украинских малых и средних предприятий (МСП), которые исследовал автор, были сформированы группы устойчивого развития, и определена последовательность показателей этих групп. Предприятиям было предложено проанализировать анкеты и рассмотреть механизм взаимодействия, с помощью которого МСП могли оценить возможность применения подхода «Energy 4.0». Автор предложил создать необходимую структурную единицу, а именно, Ассоциацию устойчивого развития, в которой для МСП появляется возможность контролировать и консультироваться по процессам цифровизации и инноваций в соответствии с целями устойчивого развития. Эта ассоциация была выделена как совместная структура для развития существующих малых и средних предприятий во всем энергетическом секторе. В результате исследования были определены основные компоненты организационного механизма, охарактеризованы основные элементы и раскрыто их содержание. Было указано, что большинство отзывов, полученных от МСП, имели позитивное намерение и были основаны на понимании концепции «Energy 4.0». Определено наличие соответствующих составляющих механизма в малом и среднем бизнесе. В связи с осознанием того, что применения одних инновационных технологий недостаточно для обеспечения устойчивого развития, в статье делается акцент на необходимость поиска и создания радикально новых бизнес-моделей.

Ключевые слова: устойчивый бизнес; дигитализация; организационная структура; устойчивое развитие; малые и средние предприятия

Introduction. Most governments now recognize the impact of business on society and the environment. The fundamental role of sustainable business is to benefit society through value-added products and services. But

under the influence of what factors the business begins to change. The pressure on the business community means that business leaders are well aware of their corporate social responsibility. They recognize that their actions must

be directed towards greener businesses. The theory of economic mechanism design has contributed essentially to this theory, driven by Eric Maskin in the literature, by Leonid Hurwicz and Roger Myerson, giving a precise and careful approach to deal with crucial problems in economics. Mechanism design theory covers the design of rules and techniques for institutional arrangements, economic actions, and collective decision making. This theory gives a comprehension of the working of numerous foundations, from basic guidelines of trade to political developments.

The study, which is viewed as the basic of mechanism design theory, is seen in Leonid Hurwicz's Mathematical Methods in Social Sciences in 1960. In time, this theory was created by Maskin and Myerson. Along with the Decisions and Organizations published by Hurwicz in 1972, "incentive compatibility" to the literature and "revelation principle" and "implementation theory" during the 1970s were remembered for the theory of economic mechanism design [1][2][3]. The reputation of organization and an economic mechanism is recognized for numerous sectors, businesses, and policymakers. It is of excessive significance in meeting both economic and social essentials, the requests of industries, and establishing regular and precise systems. All these requirements interconnect with the reality of developing the theoretical and methodological principles of the appropriate mechanisms of act. Harmonisation of the interaction of organizational and economic components creates appropriate effective mechanisms that support economic development and issues. In solving economic problems, modern circumstances of socio-economic developments and acceleration of processes need new approaches. All these progresses will support and encourage the development of the theoretical and methodological principles of the organizational and economic mechanism. According to Nobel laureate economist Erik Maskin, mechanism design theory reverses the business; He highlighted that he primary put forward the desired outcome and then worked on the design of the institutions that will produce these results. This theme is a real vital point of view for businesses. They have to take their place in the sector by setting the targets. According to Maskin in 2008 [1], he stressed that mechanism design theories could be used for agreements among countries to reduce carbon emissions connected to global warming or to overcome economic crises. Many historical actions took place after 2007, for instance the 2008 world economic crisis, the Paris Climate Treaty to battle climate change or the Sustainable Development Goals prepared by the United Nations. All of these important events have their mechanism and goal. In the framework that will emerge at the end of this thesis, it will be stated how important the indicators owned by SDGs are for companies and an alternative perspective will be presented to SMEs according to the economic mechanism.

Once the concept of organization and an economic mechanism is examined, it is essential to first assume the structures of the enterprises since there are small and medium enterprises. These concepts are examined under 2 main titles, in other words, only as an organization and economic mechanism, the key functions of the

organisation, which are essential and useful in business management, are as follows: planning, organization, referral, and administration, coordination and supervision.

The purpose of the article is to study the theoretical provisions, substantiation of methodological approaches and practical recommendations for the formation of organizational - economic mechanism of enterprises to ensure sustainable development.

The object of research is modern small and medium-sized enterprises.

A broader consideration of what makes a business sustainable and what are the key features of sustainable business practices is an imperative primary step to understanding what drives a business to change.

According to Erik Maskin in 2011 [2], Nash equilibrium claims that economics and political science used in mechanism design is the utmost optimal and least challenging solution. He states that the most approving conditions for mechanisms are provided with this equilibrium in strategic environments. Mechanism design includes the design of corporate regulations, guidelines, and measures for collective decision making. The main issue is how to get private and scattered information properly to accomplish private and social aims. The data contributes meaningfully to the understanding of the optimal distribution mechanism or the characteristics of the institution, with an emphasis on individuals' incentives and private information. From this viewpoint, SMEs are recommended to make use of data in their companies. Long term describes the real difference among being clean (environmentally friendly) and being sustainable. Any business must provide facilities or products that are environmentally friendly.

When SMEs emphasis on energy transmission and production, they have to set a direction for them under three main headlines for energy supply security that are national, regional, and local, respectively. The projects to be produced for National would focus on reliable transmission, development of transmission systems, and uninterrupted infrastructure. With the assistance of municipalities for the Regional, it is to inform and inspire businesses and consumers on renewable energy production and consumption. According to Dergachova [4] et al., in 2018, the industrial potential of Ukraine prevents regular economic growth because of geopolitical conflicts. With a new manufacturing restoration and political vision, all progresses can be made possible, especially with cluster systems to be generated in the field of energy, they can solve regional problems and be a solution with an original national economic growth modelling [4].

Methodology. The empirical studies were carried out in February-June 2020. As part of the study, it was conducted a survey of enterprises using semi-structured questionnaires. The sample of the surveyed enterprises was clearly formed. The main issues that were considered during the survey of enterprises were questions related to the definition, in accordance with certain innovation groups, indicators according to their degree of significance or the possibility of their acceptability for enterprises.

Research has shown that businesses are looking for an equilibrium between cost and reward. However, are they willing to view reward as a multidimensional concept in

which levels of sustainability coincide with monetary reward?

The baseline list of enterprises was obtained from the statistical office or compiled with the help of the relevant associations. It should be noted that there are some difficulties in obtaining responses from enterprises. Most of the questionnaires were completed via email and telephone. The format of the interview was previously discussed. The share of responses from enterprises was 66.7%.

Limitations of data collection should be noted. First, the data used were subjective responses. And therefore, there is a double error of own answers and own choice.

Development of practical recommendations of strategy for SMEs. For a business to be sustainable, its approach must be strategically planned. The principles of sustainability must be combined into every business decision. In other words, to achieve sustainable business status, the strategy must be to develop highly skilled and capable employees using cultural, structural and personnel methods.

It is the main issue that Ukrainian SMEs should focus on. According to the author's suggestion to SMEs, companies must turn to digitalization solutions in order to make their sustainable development realistic and to exist in the future energy sector. By providing digitalization only with modernization and innovation, their adoption of the Energy 4.0 approach will make a great contribution to the sustainable development goals. The points to focus on with Energy 4.0 should be concepts such as technological revolution, big data analysis, smart systems, software applications, and conscious consumption. When the suggestions mentioned in the IEA's Digitalization report in 2017 [6] is studied, some of the notable themes are given as examples; Not to think of smart grids just like plug and play, to be controlled digitally, to strengthen infrastructures with simulations and modelling, to speed up the security of data science and digitalization, to plan energy management correctly and to attention on the integration of renewable energy, to diminish housing consumption with the improvement of home technologies, techno-parks, and incubation centres are among the topics discussed in the technology platform [5].

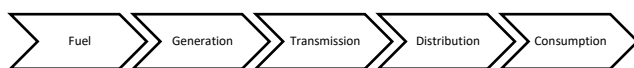

Figure 1 - Classical Energy Flow

In addition to all these, in Ukraine, instead of the classical energy flow shown in **figure 1**, the model is shown in **figure 2**, the digitalization model should be applied for Energy 4.0 mentality for future.

SMEs are measured as the most precise step by getting support from funds with the projects they will develop, for modernizing the infrastructures, increasing the efficiency of the houses, solving the difficulties of the system with the Energy 4.0 understanding with the resolutions that decrease the energy intensity of the

manufacturing and then going into production. The reforms and investments that will cover the way for the country's energy sector and allow the integration of the European Union into the electricity grid concern all SMEs.

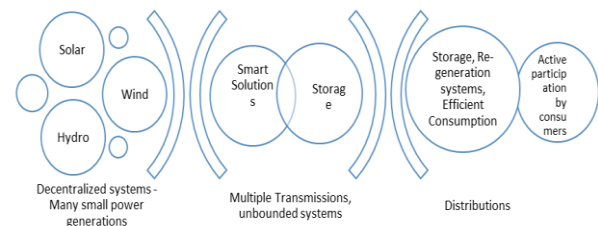

Figure 2 - Digital Energy Flow

The steps to be taken in these regions will be of extreme standing in future development. Also, policies are noteworthy to ensure the education of households, municipalities to actively increase awareness of citizens and to sell the surplus energy produced by households to the system over time, to take a dynamic role. With digitalization, decreasing costs over time concerns all SMEs. The resolve of old technologies, the change of systems that rise environmental pollution with high energy efficiency options, robotic aids, and the overview of Nano-technologies into the system are the fundamentals that will bring the energy sector forward. A transition ought to be made to a policy set that uses energy efficiently, supplies it from national and renewable sources, and domestic equipment. Instead of establishing numerous new electricity facilities, which is the first way that comes to mind in meeting the growing electricity needs; policies and practices should be applied to manage the demand, to use energy extra efficiently, and to reduce the need for new facilities with the savings provided. Furthermore, energy efficiency is of greatest position in all these phases. For example, SMEs should be able to improve co-operative projects with municipalities, educate citizens on energy efficiency, give details on electricity consumption of small household appliances in daily life, and offer information on high-efficiency utilizations. As a result, with the assistance of technology, awareness that consumes less energy is increased. Lastly, the author has reached the following conclusion in his research. In the whole sustainable development process of the SMEs, an association should control and guide SMEs. This association should be on a mission to develop SMEs in line with sustainable development goals and to bring them to a more innovative structure.

Conclusions.

1. According to the research of the latest approaches, as a result of multifactor analysis, indicators were designated on which companies should attention and use them in the data analysis sector, taking into account the areas of possible reserves for their development. After creating integrated indicators for each group, they were placed in one chronological sequence. When studying the macro-indicators of Ukrainian enterprises on the base of trend analysis by comparing 4 innovative integrated groups and studying the peculiarities of the micro-environment of

enterprises, an organizational and economic mechanism was proposed to help identify, first of all, bottlenecks.

When the general results were evaluated, the mechanism created by the multifactorial analysis of the data prepared by statistical methods by the author and presented to the SMEs in the Kharkiv-focused energy field with the contribution of the literature review was evaluated. The mechanism steps in the proposed Energy 4.0 path have been taken apart from one company and it has come to the conclusion that it will contribute to the future energy sector and evaluate SMEs on the path to sustainable development.

2. Empirical research has shown that the main lever for economic transformation in Ukraine is small and medium-sized businesses, which, compared to European cases, manner projects and study focused on modernization and innovation using the "Energy 4.0" approach. It was noted that the utmost significant issue to focus on in energy production is the solution and modernization of infrastructure problems in transmission systems. At the same time, solving structural problems for production is becoming a highest urgency to focus on. For instance, challenges such as avoiding the loss of energy in industrial structures, aware consumption, and preventing extreme greenhouse gas emissions from industry are becoming both opportunities and a focus for SMEs. If the projects and solutions to be established by SMEs in their activities become a practice with the funding of international funds, integration into European markets for Ukraine can be considerably accelerated. It is the indicators recognised in the study that will allow more flexible reaction and operation of the essential changes to the organizational structure.

3. A mutual feature of all targets for sustainable enterprise development is a flexible modern structure, production of high value-added goods and innovative progresses, creation of a reliable, environmentally friendly structure, development of energy efficiency-oriented infrastructure units and decrease of greenhouse gas emissions.

4. The motivation for businesses to become sustainable is the emphasis on the fact that they pay gradually attention to the human capital needed to develop and produce products and services. Various businesses

have been beginning to realize that sustainable working practices are beneficial for stakeholder relationships, they shape trust among consumers and value people as a vital resource for businesses.

5. The general conclusion is that the Ukrainian energy sector essential to meet the modern challenges in the global world. Under this approach, the reforms established and decisions made allow to develop the renewable energy sector in the country. It is believed that the digitization of the energy sector, the introduction of new structures with an understanding of Energy 4.0 will directly contribute to the goals of the country's integration process into the EU. This integration goal will be with the contribution of SMEs. Therefore, by monitoring all objectives of the sustainable development association for the proposed SMEs, they will be able to both develop SMEs in the energy sector and develop their own sustainable development. At this point, it is necessary for SMEs to implement consulting services that should improve the skills of entrepreneurs, namely in the benefits of using clean and sustainable energy, which in the future may be their key competitive advantage.

References

1. Maskin, E., 2008. Mechanism Design: How to Implement Social Goals. *American Economic Review*, 98(3), pp.567-576.
2. Maskin, E., 2011. Commentary: Nash equilibrium and mechanism design. *Games and Economic Behaviour*, 71(1), pp.9-11.
3. Hurwicz, L., 1973. The Design of Mechanisms for Resource Allocation. *The American Economic Review*, 63(2), 1-30.
4. Dergachova, V., Pysar, N., Kyvliuk, O. and Svyrydenko, D., 2018. Strategies for development of Ukrainian energy market under conditions of geopolitical challenges. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*, (5), pp.148-154.
5. Savchenko, O., & Turan, U. (2019). Research of the Impact of the Energy Management Condition on the Sustainable Development of the European Countries. *Business Navigator: International University of Business and Law*, Volume 56 (6.1), pp.222-229.
6. IEA, 2017. *Digitalization and Energy – Analysis* - IEA. [online] Available at: <<https://www.iea.org/reports/digitalisation-and-energy>> [Accessed 18 June 2020].

Received 21.07.2020

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Туран Узур (Туран Узур, Turan Ugur) – аспірант каф. менеджменту інноваційного підприємництва та міжнародних економічних відносин Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»; ORCID: 0000-0003-2168-5232 e-mail uturan55@gmail.com

О.В. СИДОРЕНКО, І.В. ШУБА

ОСОБЛИВОСТІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОГО ДОГОВОРУ У ВИДАВНИЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті досліджено теоретичні та практичні засади авторських договорів та особливості зовнішньоекономічного договору у видавничій діяльності. Виявлено актуальність та необхідність укладання видавничих договорів з обов'язковим дотриманням права інтелектуальної власності на результати творчої діяльності Авторів. Право інтелектуальної власності захищає авторів та надає їм особисті немайнові та майнові права. Саме розпорядження майновими правами забезпечує творцям матеріальне заохочення та винагороду за використання їх твору. Нехтування Видавництвами майнових прав Авторів може призвести до правопорушення та довготривалих і дорогих судових тяганин. Проаналізовано два види найпоширеніших зовнішньоекономічних договорів: ліцензійного договору (договору на використання) та про передачу майнових прав. Визначено переваги та недоліки кожного з договорів. Розглянуто особливості оподаткування за зовнішньоекономічними договорами для резидентів та нерезидентів також використання податкових пільг, які передбачені міжнародними договорами між Україною та країнами резиденції осіб. Доведено, що пропозиція щодо створення інституту редакційного (видавничого) права заслуговує на детальне дослідження та обговорення серед науковців, з урахуванням чинного законодавства України та необхідності змістовного опрацювання достатніх і необхідних умови договору для задоволення потреб Видавництва і Автора. Оскільки саме поєднання положень ліцензійного договору та договору на передачу прав забезпечать максимально вигідні умови для обох сторін.

Ключові слова: зовнішньоекономічний договір; передача майнових прав; ліцензійний договір; видавничий договір; авторське право; інтелектуальна власність.

О.В. СИДОРЕНКО, И.В. ШУБА

ОСОБЕННОСТИ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОГО ДОГОВОРА В ИЗДАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В статье исследованы теоретические и практические основы авторских договоров и особенности внешнеэкономического договора в издательской деятельности. Выведено актуальность и необходимость заключения издательских договоров с обязательным соблюдением прав интеллектуальной собственности на результаты творческой деятельности Авторами. Право интеллектуальной собственности защищает авторов и наделяет их личными неимущественными и имущественными правами. Именно распоряжение имущественными правами обеспечивает создателям материальное поощрение и вознаграждение за использование их произведений. Пренебрежение Издательствами имущественных прав авторов может привести к правонарушению и длительным и дорогостоящим судебным тяжбам. Проанализированы два вида самых распространенных внешнеэкономических договоров: лицензионного договора (договора на использование) и договора о передаче имущественных прав. Определены преимущества и недостатки каждого из договоров. Рассмотрены особенности налогообложения по внешнеэкономическим договорам для резидентов и нерезидентов также возможность использования налоговых льгот, предусмотренных международными договорами между Украиной и странами резиденции лиц. Доказано, что предложение о создании института редакционного (издательского) права заслуживает тщательного изучения, с учетом действующего законодательства Украины и необходимости содержательной обработки достаточных и необходимых условий договора для удовлетворения потребностей Издательства и Автора. Поскольку именно сочетание положений лицензионного договора и договора на передачу прав обеспечат максимально выгодные условия для обеих сторон.

Ключевые слова: внешнеэкономический договор; передача имущественных прав; лицензионный договор; издательский договор; авторское право; интеллектуальная собственность

O.V. SYDORENKO, I.V. SHUBA

FEATURES OF FOREIGN ECONOMIC AGREEMENT IN PUBLISHING ACTIVITY

The article examines the theoretical and practical principles of copyright agreements and features of foreign trade agreement in publishing. The urgency and necessity of concluding publishing agreements with obligatory observance of intellectual property rights to the results of creative activity of Authors is revealed. Intellectual property rights protect authors and grant them personal intangible and property rights. The very disposal of property rights provides creators with material incentives and rewards for the use of their work. Neglecting publishers' property rights can lead to delinquency and lengthy and costly litigation. Two types of the most common foreign economic agreements are analyzed: the license agreement (agreement for use) and the transfer of property rights. The advantages and disadvantages of each of the agreements are identified. The peculiarities of taxation under foreign economic agreements for residents and non-residents as well as the use of tax benefits provided by international agreements between Ukraine and the countries of residence of persons are considered. It is proved that the proposal to establish an institute of editorial (publishing) law deserves detailed research and discussion among scholars, taking into account the current legislation of Ukraine and the need for meaningful elaboration of sufficient and necessary terms of the contract to meet the needs of the Publisher and the Author. Because it is the combination of the provisions of the license agreement and the agreement on the transfer of rights will provide the most favorable conditions for both parties.

Keywords: foreign economic agreement; transfer of property rights; license agreement publishing contract; copyright; intellectual property.

Вступ. За даними дослідження Книжкової палати України та Українського інституту книги 2019 рік був рекордно низьким за останні 7 років. Нажаль, з 2012 року спостерігався спад видавничої активності [1]. Так, у 2019 році було видано 24416 видань загальним тиражом 61,3 млн. примірників різного напрямку, однак лідером залишилися навчально-методичні видання [2]. Згідно зі ст. 1. «Визначення

термінів» Закону України «Про видавничу справу»: «видавнича діяльність – це організована творча, господарсько-виробнича діяльність видавців, спрямована на підготовку і випуск у світ видавничої продукції», тобто видання творів [3]. Видавнича діяльність (або ж видання твору) тісно пов'язана з авторським правом, оскільки видання твору є процес, який складається з придбання майнових прав Автора

(ів)/Правовласників; переклад Творів; створення ілюстрацій; творча діяльність редакторів та ін.. Визначення поняття «видання» (ст.1«Визначення термінів» Закону України «Про видавничу справу») не містить положення стосовно права інтелектуальної власності, мова йде лише про відповідність вимогам національних стандартів з питань видавничого оформлення, поліграфічного та технічного виконання.

Актуальність тематики дослідження полягає в тому, що чинне законодавство України закріплює визначення поняття «видання» як право на використання (частина майнових прав) об'єкту авторського права (наприклад, твору), а автори наділені майновими правами дозволяти або забороняти використання їх результату творчої діяльності впродовж строку дії майнових прав [4]. Саме передача майнових прав та надання дозволів на використання (видання) серії книг про Гаррі Поттера зробили Дж. Роулінг, за версією Форбс, [5] найбільш високооплачуваною письменницею у світі із статками \$ 650 млн., оскільки за використання творів авторського права передбачається винагорода автору. Після введення обмежень щодо обсягу російськомовних видань, у 10 разів зросла кількість виданих творів державною мовою вітчизняних та іноземних авторів. Також зростанню українськомовних видань сприяло і законодавство України, так, згідно з пп. 197.1.25 Податкового кодексу України (далі-ПКУ) [6] звільняються від оподаткування ПДВ операції з: постачання (передплати) та доставки періодичних видань друкованих засобів масової інформації (крім видань еротичного характеру) вітчизняного виробництва, підготовки (літературне, наукове і технічне редагування, коригування, дизайн та верстка), виготовлення (друк на папері чи запис на електронному носіїві), розповсюдження книжок, у тому числі електронного контенту (крім видань еротичного характеру) вітчизняного виробництва, учнівських зошитів, підручників та навчальних посібників, словників українсько-іноземної або іноземно-української мови вітчизняного виробництва на митній території України. Тому питання регулювання правових аспектів (особливостей) видання взагалі, і придбання прав Авторів, зокрема, зарубіжних авторів є актуальним і необхідним як для науковців, так і для фахівців видавничої справи (юристів, бухгалтерів).

Аналіз стану питання. Відомо, що видавництва України для отримання дозволу та набуття майнових прав на видання об'єктів авторського права використовують наступні види договорів (список не є вичерпним): ліцензійний договір; договір про передачу прав; видавничий договір; договір створення на замовлення.

Ліцензійний договір передбачає надання дозволу на опублікування твору обмеженого обсягом прав, що передаються та способом використання. Серед переваг ліцензійного договору є можливість контролювати об'єкт інтелектуальної власності, проте недоліком такого договору — ліцензіар змушений платити щорічні платежі (роялті), контролювати кількість і якість товару, що надаються.

Договір про передачу права передбачає і це його суттєва перевага, можливість надалі передавати прав третім особами, а також активно брати участь в будь-яких тендерах тощо.

Видавничий договір – це угода між видавцем і автором, в силу якого перший набуває право і приймає на себе обов'язок розмножити і поширити за свій рахунок літературний, художній або музичний твір [7, с.16]. Суттєвою відмінністю видавничого договору є те, що його можна укласти як на готовий твір так і на майбутній об'єкт авторського права [8].

Важливою частиною, вищезгаданих договорів є визначення авторської винагороди за використання і у випадку видавничого договору, створення твору. Відомо, що плата за використання об'єктів або передачу прав на об'єкт інтелектуальної власності може здійснюватися за допомогою одноразового фіксованого платежу (паушальний платіж), комбінованого платежу, що включає паушальний платіж та роялті, або ж періодичних виплат.

Кожен із цих видів договорів має як свої недоліки так і переваги, тому не можна визначити найкращий, або найбільш вдалий. Тому часто виникає питання що ж обрати, наприклад, Видавництву в якості договору з нерезидентом (власником майнових прав): договір про передачу майнових прав чи ліцензійний договір?

В умовах ринкової економіки та удосконалення норм чинного законодавства України щодо права інтелектуальної власності перед Видавництвами постає питання набуття прав не порушуючи прав Правовласників чи Авторів.

Мета роботи. Метою даної статті є дослідження теоретичних і практичних засад авторських договорів та їх особливостей.

Аналіз основних досягнень і літератури. Проблематиці реалізації майнових прав на об'єкти інтелектуальної власності, у тому числі на об'єкти авторського права присвятили свої наукові праці такі вітчизняні та зарубіжні вчені-юристи, як Ю. Антимонов, Ю. Бошицький, Е. Гаврілов, В. Дозорцев, В. Дроб'язко, В. Корецький, Н. Коршунов, О. Красавчиков, О. Орлюк, О. Підпригора, О. Рузакова, О. Святоцький, О. Сергєєв, В. Серебровський, Е. Флейшиц, О. Харитонов, С. Чернишова та ін.

Викладення основного матеріалу дослідження. Існує декілька етапів укладання договору коли Видавництво має визначитись:

- з пропозицією (**офертою**) (з описання істотних умов договору: порядку виплати роялті, строком, кількістю тиражів, сумою оподаткування та ін.);
- з розглядом пропозиції (внесення правок, уточнень, доповнень);
- з узгодженням сторонами умов договору (визначеність та безумовність кожною із сторін умов договору, схвалення всього, що вказано в оферті);
- прийняття пропозиції укласти договір другою стороною (**акцепт**).

Фінальним етапом є складання акту-приймання прав (із дотриманням всіх обов'язкових реквізитів первинного документу згідно з Законом України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" [9] та Положенням про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку [10]

на об'єктів інтелектуальної власності та здійснення оплати за договором.

Розглянемо особливості зовнішньо-економічних договорів з якими зустрічаються Видавці на практиці (табл.1).

Таблиця 1 – Порівняльна характеристика ліцензійного договору та договору про передачу майнових прав.

Критерії	За договором про передачу майнових прав	За ліцензійним договором або ж договори на використання творів
Передача прав третій особі	Можливість передачі прав третій особі (ч. 3 ст. 32 Закону країни «Про авторське право і суміжні права»[4]);	Виключна або невиключна ліцензія обмежує сфери використання прав (ч. 2 ст. 33 Закону країни «Про авторське право і суміжні права»)
Майнові права	Всі права, що передаються мають бути визначені в договорі. Майнові права, не зазначені в договорі, вважаються такими, що не були передані.	Передаються конкретні права та способи використання об'єкта, територія дії, порядок і розмір плати за користування ліцензією.
Участь в тендерах на придбання книг	Можливість участі в тендерах (Стаття 40. Умови застосування переговорної процедури закупівлі Закону України «Про публічні закупівлі» [10]).	Унеможлиблює участь в спрощеній процедурі в тендерах в зв'язку з відсутністю виключних майнових прав у Ліцензіата;
Оплата прав за договором	Одноразова оплата прав за договором незалежно від успіху об'єкта права інтелектуальної власності.	Одноразова оплата за договором, яка в майбутньому буде використана в якості передплати за перші тиражи та регулярні платежі (роялті).
Оподаткування	За нерезидента (юридичної особи) – Ліцензіат має утримати податок (податок на репатріацію) з суми зазначеної в договорі, відповідно до зазначених у підпункті 141.4.1 пункту 141.4 статті 141 ПКУ, за ставкою в розмірі 15 відсотків (крім доходів, зазначених у підпунктах 141.4.3 - 141.4.6 пункту 141.4 статті 141 ПКУ), який сплачується до бюджету під час такої виплати, якщо інше не передбачено положеннями міжнародних договорів України з країнами резиденції осіб, на користь яких здійснюються виплати, що набрали чинності. Для нерезидента (фізичної особи) – сума податку складатиме 18% ПДФО + 1,5 % військовий збір.Слід звернути увагу, що для використання пільги, шляхом застосування положень міжнародних договорів України з країнами резиденції осіб, на користь яких здійснюються виплати, що набрали чинності необхідно отримати від: -Нерезидента фізичної особи - довідку, яка підтверджує його податкове резидентство в країні, з якою укладено міжнародний договір, й інші документи, передбачені міжнародним договором (п.п. 103.2, 103.4 ПКУ); -Нерезидента юридичної особи - довідку, яка підтверджує його податкове резидентство в країні, з якою укладено міжнародний договір, й інші документи, передбачені міжнародним договором (п.п. 103.2, 103.4 ПКУ) та підтвердження наявності виключних майнових прав. Наприклад на твір: текст, ілюстрації;	
Реквізити та ін. документи для оплати	Окрім стандартних реквізитів, слід пам'ятати, що для юридичних осіб необхідно вказувати ЄДРПОУ, а для фізичних осіб - реєстраційний номер облікової картки платника податків за даними ДРФО, отриманий в Україні! Дана вимога передбачена Відповідно до ст. 70 ПКУ «...нерезиденти, що отримують дохід в Україні, мають зареєструватися в Державному реєстрі фізичних осіб, та отримати картку платника податків (ідентифікаційний код платника податків в Україні).	

Отже, для того щоб здійснити платіж за набуття прав на твір Видавець має сплатити:

Обумовлена сума з Правовласником складатиме, наприклад, 2000,00 євро +податок (15% , а це - 352,94 євро)+банківські послуги (50 євро)=2402, 94 євро.

Нещодавно серед фахівців з'явилася пропозиція, що стосується видавничого договору. Постало питання про вилучення видавничого договору з авторського права і виокремлення в самостійних інститут редакційного (видавничого) права. Предметом правового регулювання таких стали б відносини між Видавництвом і Автором, між видавництвом і рецензентами/перекладачами/редакторами та іншими суб'єктами видавничої справи.

Висновок. Таким чином, пропозиція щодо створення інституту редакційного (видавничого) права заслуговує на дискусію серед науковців, з урахуванням чинного законодавства України та необхідності змістовного опрацювання достатніх і необхідних умов договору для задоволення потреб Видавництва і Автора.

Список літератури

1. Офіційний сайт книжкової палати України // [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.ukrbook.net/> дата звернення 04.09.2020 р.
2. Книговидавння-2019 [Електронний ресурс]: Режим доступу: <https://www.chytomo.com/knyhovydannia-2019-ia-liashko-vriatuvav-vydavnychu-spravu-krainy/> дата звернення 04.09.2020 р.
3. Закон України Про видавничу справу [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1997, № 32, с.206. – 506. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/318/97-%D0%B2%D1%80>.
4. Закон України "Про авторське право і суміжні права" [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 13, с.64 (із змінами № 2581-VIII від 02.10.2018). – 2312. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#top>.
5. Forbes назвал самого высокооплачиваемого писателя [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://style.rbc.ru/impressions/598426d69a794785f6e11ab2> дата звернення 04.09.2020 р.
6. Податковий кодекс України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 13-14, № 15-16, № 17, с.112 (із змінами (в редакції № 821-IX від 21.07.2020))) – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.
7. Близнюк І.А. *Авторське право і суміжні права.* / За ред. І.А. Близнюк, К.Б. Леонтьєв. – К. : Проспект, 2010. – 416 с.
8. Савчук Д. С. Видавничий договір як вид авторського договору / Д. С. Савчук // *Актуальні проблеми захисту права власності* : матер. кругл. столу м. Одеса, 17 червня 2016 р.) / за заг. ред. д.ю.н., проф. С. О. Харитоновна. – Одеса : Фенікс, 2016. – С. 95-98.
9. Закон України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, № 40, ст.365. – 1607. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>.
10. Наказ Міністерства фінансів «Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку» [Електронний ресурс] // Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 05 червня 1995 р. за № 168/704. – 2405. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0168-95#Text>.
11. Закон України «Про публічні закупівлі» [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 9, ст.89 із змінами

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Сидоренко Ольга Володимирівна (Сидоренко Ольга Владимировна, Sydorenko Olha Volodymyrivna) - кандидат юридичних наук, ст. викладач кафедри Інформатика та Інтелектуальна власність Національний технічний університет "Харківський політехнічний інститут", м. Харків, Україна, e-mail Olha.Sydorenko@khpri.edu.ua.

Шуба Ірина Володимирівна (Шуба Ирина Владимировна, Shuba Iryna Volodymyrivna) - кандидат технічних наук, доцент кафедри Інформатика та інтелектуальна власність, доцент Національний технічний університет "Харківський політехнічний інститут", м. Харків, Україна, e-mail iv_gor@ukr.net.

№ 808-IX від 17.07.2020. – 1204. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text>.

References (transliterated)

1. Ofitsiyniy sait knyzhkovoi palaty Ukrainy [Official site of the Book Chamber of Ukraine] // [Elektronnyi resurs]: Rezhym dostupu: <http://www.ukrbook.net/> data zvernennia 04.09.2020 r.
2. Knyhovydannia-2019 [Book publishing 2019: How Lyashko saved the country's publishing business [Elektronnyi resurs]: Rezhym dostupu: <https://www.chytomo.com/knyhovydannia-2019-ia-liashko-vriatuvav-vydavnychu-spravu-krainy/> data zvernennia 04.09.2020 r.
3. Zakon Ukrainy Pro vydavnychu spravu [Law of Ukraine "On Publishing"] [Elektronnyi resurs] // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR) [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine], 1997, no 32, pp.206. – 506. – Rezhym dostupu do resursu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/318/97-%D0%B2%D1%80>.
4. Zakon Ukrainy "Pro avtorske pravo i sumizhni prava"[Law of Ukraine "On Copyright and Related Rights"] [Elektronnyi resurs] // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR) [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine], 1994, no 13, pp.64 (iz zminamy № 2581-VIII vid 02.10.2018). – 2312. – Rezhym dostupu do resursu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#top>.
5. Forbes nazval samoho vysokooplachyvaemoho pysatelja [Forbes named the highest paid writer] [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: <https://style.rbc.ru/impressions/598426d69a794785f6e11ab2> data zvernennia 04.09.2020 r.
6. Podatkovyi kodeks Ukrainy [Tax Code of Ukraine [Elektronnyi resurs] // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR) [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine], 2011, no 13-14, no 15-16, № no 17, p.112 (iz zminamy (v redaktsii no 821-IX vid 21.07.2020))) – Rezhym dostupu do resursu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.
7. Blyzniuk I.A. *Avtorske pravo i sumizhni prava.* . [Copyright and related rights / Za red. I.A. Blyzniuk, K.B. Leontiev. – Kiev: Prospekt, 2010. – 416 p.
8. Savchuk D. S. Vydavnychi dohovir yak vyd avtorskoho dohovoru [Publishing agreement as a type of copyright agreement] / D. S. Savchuk // Aktualni problemy zakhystu prava vlasnosti [Current issues of property rights protection]: mater. kruhl. stolu (m. Odesa, 17 chervnia 2016 r.) / za zah. red. d.iu.n., prof. Ye. O. Kharytonova. – Odesa : Feniks, 2016. – pp. 95-98.
9. Zakon Ukrainy "Pro bukhgalterskyi oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini" [Law of Ukraine "On Accounting and Financial Reporting in Ukraine"] [Elektronnyi resurs] // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR) [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine], 1999, no 40, pp.365. – 1607. – Rezhym dostupu do resursu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>.
10. Nakaz Ministerstva finansiv «Polozhennia pro dokumentalne zabezpechennia zapysiv u bukhgalterskomu obliku» [Order of the Ministry of Finance "Regulations on documentary support of records in accounting"] [Elektronnyi resurs] // Zareiestrovano v Ministerstvi yustytii Ukrainy 05 chervnia 1995 r. za no 168/704. – 2405. – Rezhym dostupu do resursu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0168-95#Text>.
11. Zakon Ukrainy «Pro publichni zakupivli» [Law of Ukraine "On Public Procurement"] [Elektronnyi resurs] // Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR) [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine], 2016, no 9, p.89 iz zminamy № 808-IX vid 17.07.2020. – 1204. – Rezhym dostupu do resursu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text>.

Nadiiшла (received) 27.08.2020

ZHANG MIN, D. GOROVYI**THE ECONOMICAL ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF URBAN PASSENGER TRANSPORT MODES ACCORDING TO THE PURPOSES OF URBAN PASSENGER LOGISTICS**

Urbanization and the significant growth of cities, due to the large processes of migration of rural residents to cities, passenger logistics became a separate problem of the 20th, and now the 21st century, especially urgent for the People's Republic of China. This led to the fact that the issues of urban passenger logistics became relevant. A distinctive feature of the human resources (passenger) logistics, in contrast to traditional transport logistics, is the quality of delivery or transportation. Therefore, the choice of the cheapest mode of transport (if there are no talks about perishable or fragile resources), the fastest delivery method, the optimal route, etc. plays an important role in ordinary transport logistics. Other goals play an important role in the transportation of people: comfort, small overload, convenient schedule, availability of accumulation points (stations, platforms, platforms, etc.), and especially – a choice of a transport mode vehicle and its suitability for transporting people. The aim of the article is to find out the economic advantages and disadvantages of all possible modes of urban passenger transport according to the purposes of urban passenger logistics. Many scientists discovered the problem of urban public transport mode choice, but it is still not have an optimal decision, as the aim of their study were connected technical side of urban transport or the management of existing transport modes, fuel alternative decisions, the possibility of traffic congestion reduction, etc. It is shown that according to comparison on ecological and construction and operating cost criteria the best modes of passenger urban transport for ordinary landscape city are trolleybus and electric bus, as the most balanced modes. The most popular existing modes as bus and subway have lacks: a bus has a lack of environmental friendliness, and a subway has high cost on construction and operation. After choosing the best urban mode of passenger transport for the city two other main issues of organizing urban logistics are left. The choice of the method of accounting and control of travel and the choice of a fare rating system will be investigated in the next articles.

Keywords: logistics; urban transport; passenger transport; urban passenger logistics; modes of transport; advantages and disadvantages.

ЧЖАН МИНЬ, Д.А. ГОРОВИЙ**ЕКОНОМІЧНІ СИЛЬНІ І СЛАБКІ СТОРОНИ ВИДІВ МІСЬКОГО ПАСАЖИРСЬКОГО ТРАНСПОРТУ ВІДПОВІДНО ДО ЦІЛЕЙ МІСЬКОЇ ПАСАЖИРСЬКОЇ ЛОГІСТИКИ**

Урбанізація і значне зростання міст через великі процеси міграції сільських жителів у міста, призвели до того, що пасажирська логістика стала окремою проблемою ХХ, а тепер і ХХІ століття, що є особливо актуальним для Китайської Народної Республіки. Відмінною рисою пасажирської логістики, в відмінні від традиційної транспортної логістики, є якість доставки або перевезення. Оскільки в звичайній транспортній логістиці важливу роль відіграє вибір найбільш дешевого виду транспорту (якщо не йдеться про швидкокоштовні або крихітні ресурси), максимально швидкого способу доставки, оптимального маршруту і т. д., то в транспортуванні людей важливу роль відіграють інші цілі: комфорт, невелике перевантаження, зручний графік, наявність точок накопичення (станцій, платформ тощо), і особливо – вибір виду транспорту і його придатність для перевезення людей. Метою статті є виявлення економічних переваг і недоліків всіх можливих видів міського пасажирського транспорту для цілей міської пасажирської логістики. Багато вчених вивчали проблему вибору виду міського громадського транспорту, але до сих пір не знайшли оптимального рішення, оскільки цілі їх дослідження були пов'язані з технічною стороною міського транспорту або управлінням існуючими видами транспорту, альтернативними рішеннями по паливу, можливістю зниження транспортних заторів тощо. У статті показано, що в порівнянні за критеріями еколого-будівельної та експлуатаційної вартості кращими видами пасажирського міського транспорту для міста зі звичайним ландшафтом є троллейбус і електробус, як найбільш збалансовані види транспорту. У найбільш популярних існуючих видів транспорту, таких як автобус і метро, є недоліки: автобус є не екологічний, а метро дорого обходиться в будівництві і експлуатації. Після вибору оптимального міського виду пасажирського транспорту залишаються два інших основних питання організації міської логістики: вибір методу обліку та контролю проїзду, а також вибір тарифної системи. Вони будуть розглянуті в наступних статтях.

Ключові слова: логістика; міський транспорт; пасажирський транспорт; міська пасажирська логістика; види транспорту; сильні та слабкі сторони.

ЧЖАН МИНЬ, Д.А. ГОРОВОЙ**ЭКОНОМИЧЕСКИЕ СИЛЬНЫЕ И СЛАБЫЕ СТОРОНЫ ВИДОВ ГОРОДСКОГО ПАССАЖИРСКОГО ТРАНСПОРТА В СООТВЕТСТВИИ С ЦЕЛЯМИ ГОРОДСКОЙ ПАССАЖИРСКОЙ ЛОГИСТИКИ**

Урбанизация и значительный рост городов, из-за больших процессов миграции сельских жителей в города, привели к тому, что пассажирская логистика стала отдельной проблемой ХХ, а теперь и ХХІ века, что является особенно актуальным для Китайской Народной Республики. Отличительной чертой пассажирской логистики, в отличие от традиционной транспортной логистики, является качество доставки или перевозки. Поскольку в обычной транспортной логистике важную роль играет выбор наиболее дешевого вида транспорта (если не идет речь о скоропортящихся или хрупких ресурсах), максимально быстрого способа доставки, оптимального маршрута и т. д., то в транспортировке людей важную роль играют другие цели: комфорт, небольшая перегрузка, удобный график, наличие точек накопления (станций, платформ и т.д.), и особенно – выбор вида транспорта и его пригодность для перевозки людей. Целью статьи является выявление экономических преимуществ и недостатков всех возможных видов городского пассажирского транспорта для целей городской пассажирской логистики. Многие ученые изучали проблему выбора вида городского общественного транспорта, но до сих пор не нашли оптимального решения, поскольку цели их исследования были связаны с технической стороной городского транспорта или управлением существующими видами транспорта, альтернативными решениями по топливу, возможностью снижения транспортных заторов и т.д. В статье показано, что в сравнении по критериям эколого-строительной и эксплуатационной стоимости лучшими видами пассажирского городского транспорта для города с обычным ландшафтом являются троллейбус и электробус, как наиболее сбалансированные виды транспорта. У наиболее популярных существующих видов транспорта, таких как автобус и метро, есть недостатки: автобус не экологичен, а метро дорого обходится в строительстве и эксплуатации. После выбора оптимального городского вида пассажирского транспорта остаются два других основных вопроса организации городской логистики: выбор метода учета и контроля проезда, а также выбор тарифной системы. Они будут рассмотрены в следующих статьях.

Ключевые слова: логистика; городской транспорт; пассажирский транспорт; городская пассажирская логистика; виды транспорта; сильные и слабые стороны.

Introduction. Transport is one of the most important sectors of the national economy, which realizes the needs of the

economy and the population in all modes of traffic. It plays an important role in the economic, socio-political, defense and

cultural life of each country, region, city and even town. The special economic science called logistics studies the economic sphere of transportation. Traditionally, logistics is considered as the doctrine of planning, management and control the movement of material, information and financial resources in various systems. However, this approach, as a rule, is limited only by issues of goods transportation, i.e. material resources. Nevertheless, in the era of globalization and economic integration, the role and need for rapid and rational movement not only material, but also human resources are increasing. After all, urbanization and the significant growth of cities, due to the large processes of migration of rural residents to cities, passenger logistics became a separate problem of the 20th, and now the 21st century, especially urgent for the People's Republic of China. This led to the fact that the issues of urban passenger logistics became relevant.

Analysis of the issue state. A distinctive feature of the human resources (passenger) logistics, in contrast to traditional transport logistics, is the quality of delivery or transportation. Therefore, the choice of the cheapest mode of transport (if there are no talks about perishable or fragile resources), the fastest delivery method, the optimal route, etc. plays an important role in ordinary transport logistics. Other goals play an important role in the transportation of people: comfort, small overload, convenient schedule, availability of accumulation points (stations, platforms, platforms, etc.), and especially – a choice of a transport mode vehicle and its suitability for transporting people.

The purpose of the work. The aim of the article is to find out the economic advantages and disadvantages of all possible modes of urban passenger transport according to the purposes of urban passenger logistics.

Analysis of the main achievements and literature. Many scientists discovered the problem of urban public transport mode choice, but it is still not have an optimal decision. The great input to highlight this problem was done by Vukan R. Vuchic, however his decisions were connected mostly with technical side of its implementation [1] or the management of existing transport modes [2]. The environmental problems of urban city exploitation were discovered by Paul Mees [3]. Nicholas Low studies the problem of fossil-fuel usage by mass transport. His ideas are connected with transport fuel alternative decisions [4]. Richard Iles's researches are connected with rational decisions for public transport in developing countries [5]. Other side the transportation planning in USA with urban problems of growth and development are studied by Michael Southworth and Eran Ben-Joseph [6]. David Levinson and Kevin Krizek research the possibility of traffic congestion reduction [7]. Jens Schade, Bernhard Schlag [8], Erik Verhoef, Michiel C.J. Bliemer [9], Dmytro Gorovyi and Kseniia Gorova [10] investigate the fear system of the transport. However, the problems of economical advantages and disadvantages of all possible modes of urban passenger transport are not still enough investigated.

Presentation of the main research material. The purposes of urban passenger logistics are: meeting the needs of city residents in transport; ability to move a significant number of passengers over long distances; rational organization of the transport system in space and time; efficiency and environmental friendliness of transport; possibility of using in the conditions of existing buildings and terrain [1].

The main mode of modern mass transport in cities is usually a bus. A bus is a rail-less mechanical motor vehicle, technically designed to carry nine or more passengers and capable of maneuvering on the road, driven by an energy source stored or produced from fuel stored on board [11]. The world's first city bus with an internal combustion engine entered the route on April 12, 1903 in London [11]. Due to the ease of operation and the absence of additional costs in organizing the route (there is no need for rails, contact network, only the organization of transport stops), a bus is the cheapest and most massive mode of urban transport in the world, it is used both in large cities and small towns. The city bus makes frequent stops at which a large number of passengers take off and take on board. Such a bus should have wide doors and passages, storage areas, handrails for standing passengers. In metropolitan areas with difficulties in roads traffic, buses have a separate lane, where other road users do not have access. These buses are called metrobuses [11]. However, in addition to advantages, buses also have disadvantages – low environmental friendliness during use, high wear, noise, the use of long buses on city roads leads to their low maneuverability, and therefore to traffic jams and a greater likelihood of road accidents.

It is necessary also to mention a taxi. It is not mass transport, but serve for a single transportation of passengers without specified routes to any point with payment for carfare by the counter-taximeter, or by agreement, on a pre-calculated route [12]. The most common mode of passenger cars used as taxi are station wagons or sedans, less often minivans (even pick-up trucks in Thailand). The strengths of using a taxi as a mode of transport are delivery to any part of the city at any time, in the shortest possible time and around the clock. But along with this, there are a number of weaknesses: high cost of services; low passenger capacity; the possibility of denial of service due to the lack of free cars; a large number of "illegal" cars and delivery services (Uber, Bolt, Bla-Bla Car) create competition.

In the poor countries, there is a specific mode of transport – route taxis. In fact, there are two types of them – tuk-tuk, where they use a scooter or a pickup truck (Jakarta, Bangkok, New Delhi), and minibus (Johannesburg, Kharkiv, Odesa, Tirana, etc.). In the case of using a scooter, they are inherently closer to a taxi, but differ in a lower fare. In the case of using a pickup or minibus, route taxis carry out transportation along certain lines – routes. Route taxis differ from the bus primarily by the small number of passengers. In some countries (South Africa, Thailand, Bolivia, Albania, etc.) they differs by the fact that they can stop and take off passengers not only at public transport stops, but also on demand in all places along the route.

The second most popular urban mode of transport is a tram. A tram is a surface electric railway type of street and partly street public transport for transporting passengers on predetermined routes, used mainly in cities (although there are examples of intercity tram routes) [13]. A tram is one of the oldest modes of urban passenger public transport among the existing at the beginning of the 21st century and it originated in the first half of the 19th century as a horse-drawn vehicle. Nowadays, a tram is often a type of historical transport. For example, it has been preserved by separate lines in Lisbon and Porto (Portugal), Barcelona (Spain), Leeds (Great Britain), etc. Although in many cities its role as the main vehicle remains significant, including for environmental reasons and due to technological improvements, for example Prague (Czech

Republic), Budapest (Hungary), Warsaw (Poland), Vienna (Austria), Brussels (Belgium), etc. Most trams use electric traction with the supply of electricity through an overhead contact network, however, there are also trams powered by a contact third rail or batteries. In the past, there were horse trams (horse trams), pneumatic, steam and gas-powered trams. Currently, in addition to electric, there are cable cars and diesel trams, however, the last ones are deprived of the main advantage of the tram – environmental friendliness, and therefore they are practically not used. The main disadvantage of a tram is a noise (although in some cities their wheels use rubber tires to reduce it), the cost of organizing and maintaining the rail infrastructure and contact networks, high maintenance costs in the autumn-winter period (the need to clear the rails from snow). In some cities of the world, in particular in Ukraine, Russia, Poland, Belgium, Portugal, Turkey, Sweden, Switzerland, Germany and Israel, a high-speed trams are used (Kryvyi Rih, Kyiv, Porto, Volgograd, Istanbul, Stockholm, Cologne, Jerusalem, Krakow, Antwerp, Zurich, etc.). They move along dedicated high-speed sections or underground, and therefore does not interfere with traffic on city streets, creates little noise in the external environment and less operating costs in winter (for underground use). In German, such a high-speed underground tram (as well as the subway) is called U-Bahn.

Trolleybuses are also widespread as mass passenger transport in European cities (Kharkiv, Kyiv, Minsk, Bratislava, Budapest, Athens, Chisinau, Ostrava, Vilnius, Moscow, St. Petersburg, Salzburg, etc.). A trolleybus is a trackless motor vehicle of contact type with an electric drive, which receives electric current from an external power source (from central power stations) through a two-wire contact network using a pantograph and combines the advantages of a tram and a bus [14]. A trolleybus is similar in design to a bus, so many manufacturers build trolleybuses on the platform of serial buses. Trolleybuses are used mainly in cities, but there are also intercity trolleybuses (for example, the Yalta – Simferopol route in Ukraine). The main advantages of the trolleybus are its environmental friendliness (no emissions) and the absence of rails, i.e. the possibility of using on city roads. In addition, the capacity of a low-floor trolleybus is usually more than that of a low-floor bus, since no space is required for placing fuel tanks, the engine, and transmission units of the trolleybus are much more compact, some of the electrical equipment can be placed on the roof. Besides, the specific energy consumption of a trolleybus per transported passenger is 30-35% lower than that of a bus [14]. The disadvantages of a trolleybus usage are the lack of autonomous running (without power supply), binding to the existing (or construction of a new one) contact network, a trolleybus consumes more electricity in comparison with a tram.

Many cities of the world use another specific mode of transport – a subway (metro, or rapid transit). A subway is an off-street urban passenger transport system with routes running there [15]. Different variants of the name are used in modern English: mostly in American – subway, rail, in British – the underground, metro. For example, London Underground, New York Subway, Montreal Metro, Delhi Metro, Lahore Metro, but in Liverpool – Merseyrail, in Washington – Washington Metrorail (or Washington Metro), in San Francisco – BART (Bay Area Rapid Transit), in Singapore – MRT (Mass Rapid Transit), U-Bahn in Germany, etc. The term U-Bahn is short for *Untergrundbahn* (underground railway). However, in

some German cities (Cologne, Dusseldorf, Bochum, Dortmund, Stuttgart, etc.) the word U-Bahn is used for high-speed underground tramlines. Subway lines, unlike trams, are always laid separately from street transport: most often in tunnels (London, New York, Paris, Madrid, Beijing, Bangkok, Rome, Warsaw, Prague, St. Petersburg, Kharkiv, etc.). Sometimes they are laid on overpasses or on the surface of the earth (partially, Kyiv, Moscow, Bangalore, Rennes, Toronto, Kuala Lumpur, Chongqing, etc.), but they do not intersect with other road users, and this is different from the high-speed tram (which is also sometimes called a metro). The construction of the subway (especially the underground) requires heavy investments; therefore, it is economically justified only in the cities with a large passenger traffic. The first 6 km of underground line was built in London and it was launched on January 10, 1863 [15]. Initially, it was operated on steam traction, which was replaced by electric power since 1890. Power electric supply of subway trains is performed from the third (contact) rail (in Beijing, Kyiv, Kharkiv, Paris, Sao Paulo, etc.), from the overhead contact network (in Vienna, Lisbon, Shanghai, etc.) or from the cable car (in Perugia). The largest subway in the world in the number of stations and routes is operated in New York (472 stations, 36 routes); with the length of the lines – in Beijing (690.5 km) and Shanghai (676 km); by annual passenger traffic – in Beijing and Tokyo; in terms of daily passenger traffic – in Beijing, Shanghai, Shenzhen and Seoul [15]. The smallest subways are located in Tabriz, Maracaibo, Catania, Genoa, and Dnipro (7.8 km). Lausanne, Brescia and Rennes are the smallest cities in the world with a subway.

The economic advantages of the subway are its separate location, high route speed (up to 80 km / h) and carrying capacity (up to 60 thousand passengers per hour in one direction), low noise for the environment (for underground), environmental friendliness, lack of intersection with other modes of transport. The disadvantages of subway are high construction costs, high operating costs, possible safety problems (for underground), and the possibility of rapid spread of respiratory diseases (as Coronavirus).

In Asian or American cities (Wuhu, Guang'an, Liuzhou, Bengbu, Guilin, Kuala Lumpur, Tokyo, Bangkok, Jakarta, Las Vegas, Seattle, Sao Paulo, etc.), another mode of transport similar to the subway is popular, it is monorail road. Formally, the monorail refers to a railroad that uses one bearing rail, as opposed to a conventional railroad, where there are two of them [16]. The main advantage of the monorail road is that it, like a subway, does not directly intersect with other road users on the streets of the city. It means that the likelihood of collisions with other traffic objects is negligible. In addition, a monorail is much cheaper in construction in comparison with a subway. A visibility in a monorail train is better than in a ground transport due to the elevation of transport lines to a certain height. As a result, monorail trains are also often used as sightseeing transport in parks or other recreational areas (for example, in Disney Park (USA), at Ueno Zoo (Japan), etc.). In addition, a monorail road is characterized by a low noise level (compared to a tram or subway) due to the use of quiet electric motors and rubberized wheels. The disadvantages of the monorail are more energy consumption, high costs for the construction and operation of switch tracks compared to a system with two rails, high construction and operating costs compared to a tram or railway, more accidents due to falling vehicles from a height.

Another type of monorail is the tramway, common in Germany (Wuppertal, Dresden). It is called in German H-bahn, from *Hochbahn* (Elevated railway). It is a monorail two-track suspension system on overpasses [17]. Unlike a monorail, a carriage does not stand on a rail, but it is suspended from it. It has the same advantages and disadvantages as the monorail.

Also, first in Germany (Berlin, Dresden, Hanover, Cologne, etc.), and then in other countries (France, Australia, USA, Ukraine, etc.), the city railway became widespread. In Germany, it is called S-Bahn (from *Stadtbahn* – city railway). The S-Bahn is essentially closer to suburban railway trains, since it serves not only urban, but also suburban areas, for example, Berlin and Potsdam in Germany [18]. In France, this transport system is called RER (*Réseau Express Régional* – The system of local express trains) [19]. However, unlike Berlin, where the main sections of the S-Bahn are located on overpasses within the city, RER in Paris is located underground in tunnels, like a subway. Unlike these cities, Metro Trains Melbourne has only ground sections. Since 2009 in Ukraine Kyiv city electric train has been operating. The main advantage of such transport is the use of railways coaches and their existing rail system. This type of transport is especially beneficial for suburban residents working within the city, since it allows them not only to get to the city, but also to get to their destination without a change at the station. The disadvantages are high costs in construction of underground and elevated sections, traffic road jams and accidents with ground sections.

Funiculars are used as urban transport in the cities with a significant difference in height relief (Kyiv, Tbilisi, Baku, Prague, Budapest, Lisbon, Porto, Kaunas, Vladivostok, Genoa, Naples, Barcelona, San Francisco, etc.). Funicular (from Latin *Funiculus* – rope, cable) is a rail vehicle with cable traction for transporting people or goods in two connected carriages over a short distance along a steep rail track [20]. Funicular lines, being part of the city's transport system, are also often used as sightseeing and excursion transport for tourists. The funicular drive (i.e. its engine) is located at the top station, and the funicular carriages do not have their own engines. The funicular is most often laid on a separate track. Its variety, which is laid along the streets of the city and can intersect with other road users, is called a cable car [21]. Such vehicles operate in Lisbon, San Francisco, Seattle, etc. There are underground funiculars in Istanbul (Turkey) and Haifa (Israel), which makes them similar to a subway. The main advantages of funiculars are its separate location (not to cable cars), low noise for the environment, a unique way to get to the hill. The disadvantages are high costs for construction and operating of steep rail compared to a tram, high cable wear due to its constant friction, traffic road jams and accidents with cable cars, the shortage of route; it operates only on steep routes.

Also, elevator lifts (Porto, Lisbon, Mlada Boleslav, Brussels, Salvador, Stockholm, Izmir) they can use as urban transport for vertical movement of passengers. They are designed to assist pedestrians to overcome a steep slope [22]. As a rule, the transport service on such lifts is provided non-24 hours a day and in some cities (Brussels, Mlada Boleslav) it is free. A separate type of such lifts, which, however, is often confused with a funicular, is the inclined lift. Unlike a lift-elevator, it lifts passengers not vertically, but at an angle, like a funicular. However, unlike a funicular, where the cable is attached simultaneously to a pair of vehicles, with the ascending and descending vehicles balancing each other, in an inclined

elevator, one car is either lifted by a winch to a station at the top of the slope [23]. Such cities as Odesa, Cuneo, Paris, etc. use this mode of transport. The main advantages of lifts are its separate location, possibility to move passengers on vertical slope, possibility to serve as architectural attracters. The disadvantages are low passenger capacity, low speed, accidents with cables due to wear, the shortage of route; it operates only on steep routes.

To overcome natural barriers (for example, ravines, gorges, rivers), aerial cableway are used in Koblenz, Bratislava, Haifa, Barcelona, Ashgabat, Kharkiv, Odesa, Nizhny Novgorod, New York, Singapore, Portland, Caracas, Hong Kong, Funchal, Tbilisi, London, etc. An aerial cableway is a type of transport for moving passengers and goods, which use a cable (rope) to move carriages (cabins or chairs) in horizontal way without touching the ground, stretched between the supports. Moreover, if initially aerial cableways acted as a full-fledged form of urban transport, then recently they are more often objects of tourist and entertainment complexes. Cabins can be open or closed and vary in the number of passengers who can be in them at the same time [24]. The main advantages of aerial cableways are a lack of intersection with other modes of transport, possibility to move passengers through natural barriers, possibility to serve as architectural attracters. The disadvantages are low passenger capacity, low speed, accidents with cables, the shortage of route, and high dependence on weather.

The cities with a significant water surface use water taxis or waterbuses. Water taxi or a waterbus are small displacement passenger ships or ferries, operating in excursion mode or in mode public transport in cities or on short-distance commuter routes on rivers, in gulfs, canals or channels. These water taxis run on established routes and carry a large number of passengers. Scheduled water taxis operate in New York, Boston, Toronto, Auckland, London, Istanbul, Hong Kong, New York, Rotterdam, Amsterdam, Bangkok, Copenhagen and other cities. In Venice, they call as water taxis the small boats, which operate in the same mode as ordinary "car" taxis. Ships carrying more passengers on certain routes they call "water buses" in this city (in Italian – *vaporetto*). [25]. The main advantages of water vehicles are a lack of intersection with other modes of transport, water surface usage. In the same time, the last is the main disadvantage as the passengers get out of ferry have to change their mode of transport to continue their trip. The disadvantages are also low speed, accidents on water, and high dependence on weather.

In cities where environmental friendliness of transport plays an important role, but it is not possible to use a tram or trolleybus due to narrow streets and the need to preserve architectural monuments, a new mode of transport is now used – it is an electric bus (Beijing, Shanghai, Lhasa, Shenzhen, Tianjin, Vienna, Krakow, Moscow and etc.). An electric bus is a road motor vehicle of general use with an electric drive, designed to transport people along the roads by a specified route. An electricity required for an electric bus can be generated on board (for example, by fuel cells), or stored on board in a storage device [23]. An electric bus of medium or large capacity, according to the design principle and the electrical equipment used, is in many ways similar to a trolleybus. However, in the general concept it is an electric car with the exception of the size, capacity and power of the electric drive. The first electric bus appeared in Great Britain in 1906.

[23]. However, for a long time this mode of transport was not used due to the high cost of its production, low efficiency and the availability of cheaper alternatives with low environmental requirements. Thus, the main advantages of an electric bus are its environmental friendliness, the possibility of using it on public roads without their modification (no contact network, rails, etc.), greater maneuverability compared to a trolleybus, the possibility of creating on bus body. But at the same time and still there are a number of drawbacks that restrain the development of this promising transport – a low cruising range without recharging fuel cells, high cost of fuel cells, the need to organize recharging stations at the headland, low efficiency (especially in hot or cold weather conditions).

In 2013, Elon Musk proposed a new version of passenger transport and called it as hyperloop, which will work on the principle of pneumatic mail or electromagnetic catapult. Hyperloop was conceived as an overhead pipeline located on supports, inside of which single transport capsules 25–30 m long move in one direction at a speed of 480 to 1102 km / h (depending on the landscape) at intervals of 30 seconds in one direction [24]. Elon Musk himself considers his idea as the fifth mode of transport after a train, plane, car and ship. Therefore, this mode of transport can both be considered as intercity and inner city one, as agreements on the construction of 10 km long operational routes in the cities of Dubai (UAE) and Tongren (PRC) have already been concluded. However, since there is still no full-fledged operation of this type of transport, it is too early to talk about the economic advantages and disadvantages of this type of transport, although the main ones are pointed below.

Conclusions. It was shown that according to comparison on ecological and construction and operating cost criteria the best modes of passenger urban transport for ordinary landscape city are trolleybus and electric bus, as the most balanced modes. Bus has a lack of environmental friendliness, and a subway has high cost on construction and operation. Other modes have less capacity or are still not operated (as hyperloop). But never the less bus and subway are still two the most popular modes of urban passenger transportation all over the world due to their main advantages – usage of existing road system for buses and big capacity, speed and expectance of road intersections for subway. All other modes of urban transport are on occasional location all over the world depending on their historic development (tram or trolleybus), slopes (cable car, funicular, lift), nature intersections (aerial cableway), or water coverage (waterbus).

After choosing the best urban mode of passenger transport for the city two other main issues of organizing urban logistics are left. The choice of the method of accounting and control of travel and the choice of a fare rating system will be investigated in the next articles.

References

1. Vuchic V.R. Transportation for Livable Cities. New Brunswick, CUPR/Transaction, 1999. 376 p.
2. Vuchic V.R. Urban Transit Systems and Technology. Hoboken, NJ, John Wiley & Sons, 2007. 624 p.
3. Mees P. Transport for Suburbia: Beyond the Automobile Age. New York, Routledge, 2009. 240 p.
4. Low N. Transforming Urban Transport: The Ethics, Politics and Practices of Sustainable Mobility. New York, Routledge, 2013. 268 p.
5. Iles R. Public Transport in Developing Countries. Bingley, Emerald Group Publishing Limited, 2005. 478 p.
6. Southworth M. & Ben-Joseph E. Streets and the Shaping of Towns and Cities. Washington, D.C., Island Press, 2003. 197 p.
7. Levinson D. & Krizek K. Access to Destinations. Bingley, Emerald Group Publishing Limited, 2005. 414 p.
8. Schade J. & Schlag B. Acceptability of Transport Pricing Strategies. Bingley, Emerald Group Publishing Limited, 2003. 329 p.
9. Verhoef E., Bliemer M. C.J., Steg L. & van Wee B. Pricing in Road Transport: A Multi-disciplinary Perspective. Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 2008. 324 p.
10. Gorovyi D., & Gorova K. Urban Public Transport Fare System in Different Cities. *Visnyk Natsional'noho universytetu "Lvivska politekhnika". Seriya: Menedzhment ta pidpryyemnytsvo v Ukraini: etapy stanovlennya i problemy rozvytku: zbirnyk naukovykh prats* [Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic". Series: Management and Entrepreneurship in Ukraine: Stages of Formation and Problems of Development: A Collection of Scientific Papers]. 2016, no. 851, pp. 164–167.
11. Bus. (2020). Wikipedia. Retrieved from <https://en.wikipedia.org/wiki/Bus>
12. Taxicab. (2020). Wikipedia. Retrieved from <https://en.wikipedia.org/wiki/Taxicab>
13. Tram. (2020). Wikipedia. Retrieved from <https://en.wikipedia.org/wiki/Tram>
14. Trolleybus. (2020). Wikipedia. Retrieved from <https://en.wikipedia.org/wiki/Trolleybus>
15. Rapid transit. (2020). Wikipedia. Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/Rapid_transit
16. Monorail. (2020). Wikipedia. Retrieved from <https://en.wikipedia.org/wiki/Monorail>
17. Elevated railway. (2020). Wikipedia. Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/Elevated_railway
18. S-train. (2020). Wikipedia. Retrieved from <https://en.wikipedia.org/wiki/S-train>
19. Réseau Express Régional. (2020). Wikipedia. Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/Réseau_Express_Régional
20. Funicular. (2020). Wikipedia. Retrieved from <https://en.wikipedia.org/wiki/Funicular>
21. Cable car. (2020). Wikipedia. Retrieved from [https://en.wikipedia.org/wiki/Cable_car_\(railway\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Cable_car_(railway))
22. Santa Justa Lift. (2020). Wikipedia. Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/Santa_Justa_Lift
23. Inclined elevator. (2020). Wikipedia. Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/Inclined_elevator
24. Aerial lift. (2020). Wikipedia. Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/Aerial_lift
25. Water taxi. (2020). Wikipedia. Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/Water_taxi
26. Electric bus. (2020). Wikipedia. Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/Electric_bus
27. Hyperloop. (2020). Wikipedia. Retrieved from <https://en.wikipedia.org/wiki/Hyperloop>

Надійшла (received) 29.08.2020

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Чжан Мін (Чжан Минь, Zhang Min) – аспірант, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»; викладач, Звичайний університет Нейцзян, Коледж комп'ютерних наук та штучного інтелекту, м. Нейцзян, Китайська Народна Республіка; WeChat ID: min859389

Горовий Дмитро Анатолійович (Горовой Дмитрий Анатольевич, Gorovyi Dmytro Anatoliiovych) – доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки і маркетингу, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»; м. Харків, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0416-3857>; e-mail: Dmytro.Gorovyi@khp.edu.ua

*І. А. ЮР'ЄВА***ЗАСТОСУВАННЯ ПРОВІДНИХ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА СУЧАСНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ**

Сучасне ефективне виробництво потребує швидкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, швидкому та якісному процесу їх впровадження і використання. Впровадження інформаційних технологій на підприємстві тісно пов'язане з перебудовою організаційної структури бізнес-процесів, удосконаленням традиційних структур виробництва, що приводить не тільки до залучення великих інвестицій у цей процес, але і викликає супротив організаційним перетворенням з боку персоналу. Аналіз стану проблем впровадження і управління інформаційно-комунікаційними технологіями в цей час показує явну недостатню опрацьованість окремих аспектів і системи в цілому. Основну увагу необхідно приділяти процесу вибору технологій, впровадження, супроводу в системі управління підприємством для того, щоб одержати вимірюваний ефект від їхнього використання. У цей час головну роль в ступені успішності інвестицій в інформаційно-комунікаційні технології відіграють не кошториси на придбання комп'ютерної техніки, а новітнє устаткування, яке функціонує на підприємстві, наявність адаптованих до виробництва програмних продуктів, будування оперативних процесів надання і підтримки інформаційно-комунікаційних послуг. Кризові тенденції в економіці стимулюють керівників підприємства мати спеціалістів, які спроможні зробити необхідний суворий відбір нових технологій, які повністю відповідають напрямкам стратегічної діяльності, що приводять до підвищення ефективності, підприємства з всебічним обліком витрат на впровадження доцільних провідних інформаційно-комунікаційних технологій. За умов невизначеності зовнішнього середовища, темпів змін, наявності сучасних інформаційно-комунікаційних технологій стала дієвим елементом ефективного управління з точки зору технологічних нововведень. В статті визначено, що управління комунікацією – управління взаємодіями між людьми, які, у свою чергу, управляють засобами комунікацій в процесі самої комунікації. Зазначено, що як і в будь-якій іншій системі, управління комунікаціями передбачає реалізацію наступного комплексу функцій: планування, організація, облік, мотивація і контроль. Зроблено висновок, що управління процесом комунікації – це комплекс впливів на засоби комунікації і співробітників, які здійснюють даний процес за допомогою даних засобів. Створення, впровадження і становлення інформаційних ресурсів на підприємстві здійснюються за такими напрямками: визначення проблем і формулювання інформації, яка необхідна для вирішення даних проблем; визначення необхідних джерел інформації для вирішення проблемних ситуацій; набір засобів для діагностування проблем організації, збір, обробка і аналіз інформації, яка необхідна для вирішення знайдених проблем; розробка і оцінка заходів для керівників різних ланок чи співробітників, які ухвалюють рішення. Задля виживання в конкурентному середовищі необхідно впроваджувати низку заходів із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій щодо інформаційної безпеки, яка в свою чергу усуває ризик виникнення питань фінансово-економічної безпеки.

Ключові слова: управління, ефективність, підприємство, інформаційно-комунікаційні технології, виробництво, організація, комп'ютерна техніка, внутрішнє середовище, зовнішнє середовище, інвестиції, бізнес, програмний продукт, криза, адаптація, інновація, персонал, управління персоналом, структура, керівник, інформаційна система, управлінське рішення, організаційна система, вибір, комунікація, інформаційна безпека, фінансово-економічна безпека.

*И. А. ЮРЬЕВА***ПРИМЕНЕНИЕ ВЕДУЩИХ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА СОВРЕМЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ**

Современное эффективное производство нуждается в быстром развитии информационно-коммуникационных технологий, быстром и качественном процессе их внедрения и использования. Внедрение информационных технологий на предприятии тесно связано с перестройкой организационной структуры бизнес-процессов, усовершенствованием традиционных структур производства, которое приводит не только к привлечению крупных инвестиций в этот процесс, но и вызывает сопротивление организационным преобразованиям со стороны персонала. Анализ состояния проблем внедрения и управления информационно-коммуникационными технологиями в настоящее время показывает явную недостаточную обработанность отдельных аспектов и системы в целом. Основное внимание необходимо уделять процессу выбора технологии, внедрения, сопровождения в системе управления предприятием для того, чтобы получить необходимый эффект от их использования. В настоящее время главную роль в степени успешности инвестиций в информационно-коммуникационные технологии играют не калькуляция на приобретение компьютерной техники, а новейшее оборудование, которое функционирует на предприятии, наличие адаптированных к производству программных продуктов, построение оперативных процессов предоставления и поддержка информационно-коммуникационных услуг. Кризисные тенденции в экономике стимулируют руководителей предприятия иметь специалистов, которые способны сделать необходимый суровый отбор новых технологий, которые полностью отвечают направлениям стратегической деятельности, и приводят к повышению эффективности. При условиях неопределенности внешней среды, темпов изменений, наличие современных информационно-коммуникационных технологий станет действенным элементом эффективного управления с точки зрения технологических нововведений. В статье определено, что управление коммуникацией – это управление взаимодействиями между людьми, которые, в свою очередь, управляют средствами коммуникаций в процессе самой коммуникации. Указано, что как и в любой другой системе, управление коммуникациями предусматривает реализацию следующего комплекса функций: планирование, организация, учет, мотивация и контроль. Сделан вывод, что управление процессом коммуникации – это комплекс влияний на средства коммуникации и сотрудников, которые осуществляют данный процесс с помощью данных средств. Создание, внедрение и становление информационных ресурсов на предприятии осуществляется по таким направлениям: определение проблем и формулирование информации, которая необходима для решения данных проблем; определение необходимых источников информации для решения проблемных ситуаций; набор средств для диагностирования проблем организации, сбор, обработка и анализ информации, которая необходима для решения найденных проблем; разработка и оценка задач для руководителей разных звеньев или сотрудников, которые принимают решение. Ради выживания в конкурентной среде необходимо внедрять ряд мер с применением информационно-коммуникационных технологий относительно информационной безопасности, которая в свою очередь устраняет риск возникновения вопросов финансово-экономической безопасности.

Ключевые слова: эффективность, предприятие, информационно-коммуникационные технологии, производство, организация, компьютерная техника, внутренняя среда, внешняя среда, инвестиции, бизнес, программный продукт, кризис, адаптация, инновация, персонал, управление персоналом, структура, руководитель, информационная система, управленческое решение, организационная система, выбор, коммуникация, информационная безопасность, финансово-экономическая безопасность.

I. A. YURYEVA**THE USE OF LEADING INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES AT MODERN ENTERPRISES**

Efficient up-to-date production requires a fast development of information and communication technologies (ICT) as well as their quick and qualitative implementation. The latter is closely tied in with the reorganization of business process structures, the improvement of traditional business structures, which leads not only to attracting major investments, but it also causes resistance to reorganization of personnel. The analysis of problems of ICT implementation nowadays shows a lack of organization of separate aspects and the system as a whole. One should pay close attention to the choice of technology, its implementation and maintenance in the enterprise management system to get the expected effect out of their use. Nowadays the crucial role in the success of ICT investments is not played by the expenses on purchasing of computer equipment, but by the state-of-the-art equipment available at the enterprise, as well as the availability of production adapted software products, building of operating processes, the availability and maintenance of ICT. Crisis trends in the economy incentivize the managers of enterprises to hire specialists who are capable of making a wise choice when it comes to new technologies which meet all the requirements of the strategic activity and lead to the increase of efficiency. Under the circumstances of an uncertain environment, rates of changes, the availability of modern ICT will become a powerful tool of efficient management in terms of technological innovations. The article claims that communication management is responsible for relations between people, which in their turn manage means of communication in the time of communication. It is also mentioned that, as in any other system, communication management involves fulfillment of the following range of functions: planning, organizing, auditing, motivating and controlling. It has been concluded that communication process management is a complex of influence on the means of communication and on employees performing this process with the help of the given means. Creation, implementation and establishment of information resources at an enterprise are performed in the following directions: determination of problems and formulating the data necessary to resolve these problems; determination of the necessary resources of information to solve similar problems; a toolkit of means to diagnose organization problems; collecting, processing and analyzing information which is necessary to resolve new problems; development and assessment of tasks for managers or employees who make decisions. To survive in a competing environment, it's essential to implement a number of measures using ICT in terms of information safety which in its turn removes the risk of emergence of financial and economical safety issues.

Keywords: management, efficiency, enterprise, information and communication technologies, production, organization, computer equipment, internal environment, external environment, investments, business, software product, crisis, adaptation, innovation, personnel, personnel management, structure, manager, information system, management decision, organizing system, choice, communication, information security, financial and economical safety.

Вступ. Сьогодні в умовах кризового стану та загострення конкуренції кожне підприємство повинно мати здатність швидко адаптуватися до мінливих умов зовнішніх та внутрішніх факторів навколишнього середовища, мати кошик нових послуг і технологій. Інформація стала стратегічним ресурсом суспільства, що і привело до неминучого поширення та необхідності використання інформаційно-комунікаційних технологій. Інформаційно-комунікаційні технології - це інструмент створення нових способів управління бізнесом, які дають якісні результати на рівні горизонтальних та вертикальних взаємозв'язків на підприємстві, так і на рівні зовнішніх комунікацій. [1].

Постановка завдання. Сьогодні більшість проблем розвитку інформаційно-комунікаційних технологій на українських підприємствах походять від того, які стратегічні та оперативні завдання постають перед керівництвом, які повинні забезпечити безперерйну наявність основних ресурсів, мати можливість прийняти правильне управлінське рішення. Для ухвали таких рішень керівники повинні мати певну уяву про стан внутрішнього та навколишнього середовища. При недостатньому рівні інформаційних та комунікаційних технологій вони найчастіше мають дуже обмежене усвідомлення проблеми. Ухвалюючи рішення, керівники управляють підприємством виходячи зі свого особистого досвіду, бачення, інтуїції і неструктурованої інформованості про її динаміку і стан проблеми. Керівники, які відповідають за діяльність організації в цілому, повинні мати більш широке бачення перспектив і проблем, які пов'язані з впровадженням інформаційно-комунікаційних технологій у різній сфері діяльності і умінням управляти довгостроковим досягненням цілей.

Аналіз стану питання. Самими серйозними проблемами, які необхідно розглянути в першу чергу є обговорення правильного вибору найбільш адаптованої інформаційно-комунікаційної технології при впровадженні для потреб даного виробництва; визначення необхідних напрямків інформаційно-комунікаційних технологій; оцінка ефективності використання; розрахунок оптимальних обсягів засобів, необхідних для розвитку даних систем.

Аналіз основних досягнень і літератури. Питання впровадження інформаційно-комунікаційних технологій дослідженні вітчизняними та зарубіжними вченими, серед яких, досить глибоко визначені в роботах М.І. Камлик, С.Н. Ільяшенко, А. Одінцева, В. Волошина, О. Ареф'єва, Д. Ковальова, С. Покропівного, Т. Васильцова та ін.. Вклад у дослідження інформаційно-комунікаційних технологій підприємства внесли відомі вчені-економісти: Козаченко Г. В., Пономарьов В. П., Ляшенко О. М., В. Тамбовцев, Р. Дацків, Плетникова І. Л., В. Шликов, Кірієнко А. В.

Існуючи методи розв'язання задач. Для вирішення завдань, використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження. Це зокрема: аналіз – при виявленні особливостей економічних загроз і вдосконаленні їх класифікації, побудові багаторівневої системи складових інформаційно-комунікаційних технологій підприємства; індукція і дедукція – для формування висновків про стан складових на основі певних показників, що використовувалися при їх діагностиці; системний метод – при розгляді системи інформаційного управління підприємством.

Мета роботи. Головною метою дослідження є аналіз застосування та впровадження інформаційно-комунікаційних технологій на підприємство задля прискорення прийняття вірних управлінських рішень,

із можливістю швидкого реагування на внутрішні та зовнішні чинники навколишнього середовища.

Постановка задачі. Розкрити на теоретичному рівні поняття інформаційно-комунікаційних технологій, дослідити їх провідне впровадження та особливості та особливості застосування на підприємствах.

Результати дослідження. Українські підприємства виконують свою діяльність у відповідності до державної інформаційної політики, як сукупності основних напрямків і способів діяльності держави з одержання, використання, поширення і зберігання інформації, згідно Закону України "Про інформацію". На цей час в Україні, як і у всьому світі розробка провідних інформаційних технологій та послуг з інформаційного управління займає домінуюче положення - це є головною причиною інформатизації економіки, перетворення її в сучасну інформаційну систему, тому що інформація - це основний виробничий ресурс, який перебуває нарівні з іншими ресурсами: матеріальними, фінансовими, людськими, часовими. Національний інформаційний простір України, де застосовуються інформаційно-комунікаційні технології є сукупністю національних інформаційних ресурсів і інформаційної інфраструктури, які дозволяють на основі єдиних принципів і загальних правил забезпечувати інформаційну взаємодію громадян, суспільства, держави з їхнім рівним правом доступу до відкритих інформаційних ресурсів і максимально повним задоволенням інформаційних потреб суб'єктів держави на всій її території з дотриманням балансу інтересів на входження у світовий інформаційний простір і забезпечення інформаційної безпеки згідно з Конституцією України і міжнародних правових норм. Основний фактор трансформації економіки в інформаційну - це розвиток комунікаційних і інформаційних технологій у всіх її сферах. Стосовно об'єкта дослідження інформація буває внутрішньою і зовнішньою. Система внутрішньої інформації - це дані статистичного бухгалтерського, оперативного обліку і звітності, планові дані, нормативні дані, розроблені на підприємстві і т.і. Система зовнішньої інформації - це дані статистичних збірників, періодичних і спеціальних видань, конференцій, ділових зустрічей, офіційні, господарсько-правові документи і т.і. Інформаційно-комунікаційні технології - це сукупність об'єднаних в один ланцюжок програмно - технічних засобів, виробничих процесів і методів, які забезпечують збір, зберігання, обробку, аналізи і поширення інформації для того, щоб максимально знизити трудомісткість процесів використання інформаційних ресурсів, при цьому підвищуючи їх оперативність і надійність. При застосуванні новітніх інформаційних технологій для підвищення інформаційного потенціалу використовується увесь індустріально-технологічний комплекс засобів інформатики, уся мережа науково-дослідних, навчальних, адміністративних, комерційних і інших організацій і соціальних інститутів, діяльність яких сприяє ефективному використанню інформаційних

ресурсів, а також на підприємствах здійснюється підготовка для цих цілей необхідної кількості фахівців відповідного профілю. Методика створення корпоративних інформаційно-комунікаційних систем містить ряд наступних загальних положень: технологія побудови системи за моделями "як треба", без спроб програмування діючих зараз алгоритмів; технологія побудови систем з підходом "зверху вниз". Якщо рішення про автоматизацію прийняте і схвалене вищим керівництвом, то впровадження програмних модулів здійснюється з головних підприємств і підрозділів, а процес побудови корпоративної системи проходить набагато швидше і ефективніше, чим при впровадженні системи спочатку в низові підрозділи; технологія поетапного впровадження. Оскільки комплексна автоматизація - це процес, у який втягуються практично всі структурні підрозділи підприємства, технологія поетапного впровадження є найбільш ефективною. Існує також технологія залучення до розробки інформаційних систем майбутніх

користувачів цих систем. Недосконалий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій на підприємстві збільшує цілий ряд факторів, які створюють перешкоди для ефективного розвитку виробництва в даній сфері і швидкого впровадження і повноцінного використання їх в економічній діяльності організації. До таких негативних факторів можна віднести недосконалий рівень підготовки кадрів підприємства в сфері створення і використання інформаційно-комунікаційних технологій, дефіцит інформації та економічної інформаційної підтримки, недостатня нормативна правова база, яка розробляється, не враховуючи можливості сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Інформаційно-комунікаційні технології мають всі ресурси, які необхідні для управління інформацією, зокрема, комп'ютери, мережі і програмні забезпечення, які необхідні для пошуку, формування, обробки, зберігання і передачі інформації. Сучасні інформаційні технології можна згрупувати в такий спосіб: стандартизація; організаційно-методичне забезпечення; комунікаційні засоби; технічні засоби. За визначенням комунікація - це процес обміну інформацією та ідеями між двома і більш людьми, який веде до взаєморозуміння. Як відомо, будь-яка система, у тому числі економічна, прагне до стабільного положення. Однак, загальні закони розвитку визначають взаємозв'язок між кризою і стабільністю, які утворюють дві протилежності, дозволі протиріч між якими на користь кризи визначає новий виток у розвитку економічних систем. Цілями комунікацій на підприємстві є надання ефективного обміну інформацією між об'єктами і суб'єктами управління, в розвиненій структурі, наприклад за географічним типом, є скорочення зайвих ланцюгів спілкування; модернізація міжособистісних відносин у процесі обміну інформацією; формування окремих інформаційних каналів з метою обміну інформацією, координації дій і завдань як між співробітниками окремо, так і між підрозділами компанії; контроль і

вдосконалювання інформаційних потоків. Справа в тому, що інформаційні технології охоплюють абсолютно усі області пошуку, збору, зберігання, передачі і сприйняття будь-якої інформації, при цьому, не обмежуючись лише комп'ютерними технологіями. Насамперед, інформаційні технології часто асоціюються з комп'ютерними, тому що поява комп'ютерів сприяла виходу інформаційно-комунікаційних технологій на новий рівень. Сфера інформаційно-комунікаційних технологій займається формуванням, розвитком і споживанням інформаційних систем. Ґрунтуючись на раціональне використання сучасних досягнень у комп'ютерній сфері і інших високих технологій, практичного досвіду, новітніх засобів програмного забезпечення і засобів комунікації, інформаційні технології здатні вирішувати будь-які завдання по ефективній розробці інформаційного процесу з метою зниження витрат матеріальних ресурсів, енергії, праці і часу у всіх сферах життя сучасного суспільства і кожної людини окремо. Усі інформаційні технології взаємодіють один з одним і часто входять в області соціальних процесів, промислового виробництва, управління і у сфері послуг складовою частиною. Інформаційні технології - це сукупність об'єднаних в один ланцюжок програмно-технічних засобів, виробничі процеси і методи, які забезпечують збір, зберігання, обробку, аналіз і поширення інформації для того, щоб максимально знизити трудомісткість процесів використання інформаційних ресурсів, при цьому підвищуючи їх оперативність і надійність.

Висновки. Вивчаючи визначення інформаційних технологій можна зробити висновок про те, що на цей час інформаційно-комунікаційні технології є ефективним інструментом удосконалення управління підприємством. Особливо це виражене у внутрішньому середовищі підприємства з такими складовими, як організаційна культура, управління персоналом, діловодство, маркетинг, управління якістю, стратегічне управління, інформаційна та екологічна безпека. Можна зробити висновок, що головна ціль інформаційних технологій - гарантувати ефективне застосування інформаційних ресурсів: для підтримки прийняття рішень; для забезпечення конкурентоспроможності відділів компанії з обліком думки постійних і потенційних клієнтів; при створенні стратегічних планів розвитку компанії. Визначено, що управління комунікацією – це управління взаємодіями між людьми, які, у свою чергу, управляють засобами комунікацій в процесі самої комунікації. Зазначено, що як і в будь-якій іншій системі, управління комунікаціями передбачає реалізацію наступного комплексу функцій: планування, організація, облік,

мотивація і контроль. Зроблено висновок, що управління процесом комунікації - це комплекс впливів на засоби комунікації і співробітників, які здійснюють даний процес за допомогою даних засобів. Також суттєва роль впровадження системи інформаційно-комунікаційних технологій щодо стабільної роботи структурних підрозділів, які займаються питаннями фінансово-економічної безпеки підприємства та блокують несанкціоновані внутрішні та зовнішні втручання сторонніх осіб.

Список літератури

1. «Банковские операции банковской системы Украины» / учебник За ред. Лернера Ю.И. Х.: ТОВ «Планета-принт», 2019 – 528 с.
2. Портна О.В., Єршова Н.Ю., Юр'єва І. А. *Антикризове управління підприємством* / Єршова Н.Ю., Портна О.В. // Уклад. Єршова Н.Ю., Портна О.В. Юр'єва. – Львів: видавництво “Магнолія”, 2019. – 209 с. – Укр. мовою
3. Юр'єва І.А., Говорова Є.І. Аналітичний інструментарій фінансово-економічної безпеки соціальних проблем ведення бізнесу/*Матеріали VII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції “Інновації в обліково-аналітичному забезпеченні та управлінні фінансово-економічною безпекою держави, регіону, суб'єктів господарювання – міждисциплінарний підхід”*. :ХНАМГ, 15-16 листопада 2018
4. І. А. Юр'єва, Лухтура М.І. Вимоги до системи управління підприємством, обумовлені концепцією його економічної безпеки в інформаційно-комунікаційному просторі// *Вісник НТУ «ХПІ»*. Серія: Економічні науки – Х.: НТУ «ХПІ», 2017. – № 15(1291). – С.133.– 137 – *Бібліогр.*: 9 назв. – ISSN. 2519-4461

References (transliterated)

1. *Bankovskie operacii bankovskoy sistemy Ukrainy* [Banking operations of Ukrainian banking system]/ uchebnik Za red. Lerner Ju.I. Kharkiv: TOV «Planeta-print», 2019 – 528p.
2. Portna O.V., Yershova N.Yu., Yur'yeva I. A. *Anty'kry'zove upravlinnya pidpr'yemstvom*. [Crisis management of an enterprise] – L'viv: vy'davny'ctvo “ Magnoliya”, 2019. – 209 p. – Ukr. Movoyu
3. Yur'yeva I.A., Govorova Ye.I. Analitichnyj instrumentarij finansovo-ekonomichnoyi bezpeky' social'ny'x problem vedennya biznesu [Analytical tools of financial and economic safety of social problems in business management]/*Materialy` VII Mizhnarodnoyi naukovoprakty'chnoyi internet-konferenciyi “Innovaciyi v oblikovo-analitichnomu zabezpecheni ta upravlinni finansovo-ekonomichnoyi bezpekoyu derzhavy`, regionu, sub'yektiv gospodaryuvannya – mizhdy'scy'plinarny'j pidxid”*. [Proceedings of VII International Scientific and Practical Internet Conference “Innovations in accounting, analytical support and management of financial and economic safety of the state, region, business entities - an interdisciplinary approach”]:XNAMG, 15-16 ly'stopada 2018
4. I. A. Yur'yeva, Luxtura M.I. Vy'mogy` do sy'stemy` upravlinnya pidpr'yemstvom, obumovleni koncepciyeyu jogo ekonomichnoyi bezpeky` v informacijno-komunikacijnomu prostori [Requirements for the enterprise management system in terms of its economic safety in the information and communication space]// *Visny'k NTU «XPI»*. Seriya: Ekonomichni nauky [Bulletin of NTU “KhPI”. Series: Economic Sciences] – Kharkiv: NTU «XPI», 2017. –no15(1291). – pp.133.– 137 – *Bibliogr.*: 9 nazv. – ISSN. 2519-4461

Надійшла (received) 31.08.2020

Відомості про авторів /Сведения об авторах / AbouttheAuthors

Юр'єва Ірина Анатоліївна (Юрьева Ирина Анатольевна, Yuryeva Irina Anatolievna) – кандидат економічних наук, доцент, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», доцент кафедра економічного аналізу та обліку ;м. Харків, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8159-7763>; yuryeva,irina@i.ua

Я. А. МАКСИМЕНКО, В. О. КРОПИВА

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ЯК ТЕНДЕНЦІЯ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті досліджено глобалізацію як тенденцію розвитку сучасної світової економіки. Метою даної статті є аналіз процесу глобалізації, виявлення її сутності, проявів, взаємозв'язків з іншими тенденціями розвитку світової економіки, наслідків глобалізації. Конкретизовано визначення глобалізації в широкому і вузькому смислі. Проаналізовано підходи до визначення факторів, що обумовлюють глобалізацію. Розкрито прояви глобалізації. Продемонстровано взаємозв'язок між глобалізацією, інтернаціоналізацією, інтеграцією та транснаціоналізацією. Охарактеризовано індекс рівня глобалізації країн світу. Зазначено, що лідерами цього списку є Швейцарія, Нідерланди, Бельгія, на останньому місці знаходяться Віргінські Острови, Україна в цьому рейтингу знаходиться на 45 місці. Розкрито наслідки глобалізації. Серед позитивних наслідків виявлено такі: сприяння більш ефективному використанню ресурсів, посилення міжнародної конкуренції, сприяння технологічному розвитку, економічному зростанню, можливість мобілізації значних фінансових ресурсів і розв'язання глобальних проблем. До негативних наслідків належать: нерівномірність розподілу переваг від глобалізації, посилення соціальної поляризації, вірогідність виникнення диспропорцій, погіршення стану навколишнього середовища. Визначено фактори, що детермінують ступінь і характер впливу глобалізації на національні економіки, головні серед них такі: макроекономічна стабільність, рівень економічного розвитку, фінансова стабільність, диверсифікованість економіки і міжнародних економічних відносин. Підкреслено, що існування позитивних і негативних наслідків глобалізації обумовлює пошук шляхів отримання максимального позитивного ефекту і нівелювання негативного, що можливо за умови створення сприятливого середовища для розвитку національної економіки, співробітництва з іншими країнами світу.

Ключові слова: глобалізація; інтернаціоналізація; інтеграція; транснаціоналізація; індекс глобалізації; наслідки глобалізації.

Я. А. МАКСИМЕНКО, В. О. КРАПИВА

ГЛОБАЛИЗАЦИЯ КАК ТЕНДЕНЦИЯ РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННОЙ МИРОВОЙ ЭКОНОМИКИ

В статье исследована глобализация как тенденция развития современной мировой экономики. Целью данной статьи является анализ процесса глобализации, выявление ее сущности, проявлений, взаимосвязей с другими тенденциями развития мировой экономики, последствий глобализации. Конкретизировано определение глобализации в широком и узком смысле. Проанализированы подходы к определению факторов, обуславливающих глобализацию. Раскрыты проявления глобализации. Продемонстрирована взаимосвязь между глобализацией, интернационализацией, интеграцией и транснационализацией. Охарактеризован индекс уровня глобализации стран мира. Отмечено, что лидерами этого списка являются Швейцария, Нидерланды, Бельгия, на последнем месте находятся Виргинские Острова, Украина в этом рейтинге находится на 45 месте. Раскрыты последствия глобализации. Среди положительных последствий выявлены следующие: содействие более эффективному использованию ресурсов, усиление международной конкуренции, содействие технологическому развитию, экономическому росту, возможность мобилизации значительных финансовых ресурсов и решение глобальных проблем. К отрицательным последствиям относятся: неравномерность распределения преимуществ глобализации, усиление социальной поляризации, вероятность возникновения диспропорций, ухудшение состояния окружающей среды. Определены факторы, детерминирующие степень и характер влияния глобализации на национальные экономики, главными среди них являются следующие: макроэкономическая стабильность, уровень экономического развития, финансовая стабильность, диверсифицированность экономики и международных экономических отношений. Подчеркнуто, что существование положительных и отрицательных последствий глобализации обуславливает поиск путей получения максимального положительного эффекта и нивелирования отрицательного, что возможно при условии создания благоприятной среды для развития национальной экономики, сотрудничества с другими странами мира.

Ключевые слова: глобализация; интернационализация; интеграция; транснационализация; индекс глобализации; последствия глобализации.

Ia. A. MAKSYMENKO, V. O. KRPIVA

GLOBALIZATION AS A DEVELOPMENT TREND OF THE MODERN WORLD ECONOMY

The article deals with the globalization as a development trend of the modern world economy. The aim of the article is the analysis the process of globalization, identification its essence, manifestations, relationships with other trends of the world economy, the consequences of globalization. The definition of globalization in a broad and narrow sense has been concretized. Approaches to determining the factors that cause globalization have been analyzed. Manifestations of globalization have been revealed. The relationship between globalization, internationalization, integration and transnationalization have been demonstrated. The index of the level of globalization of the world has been characterized. It is noted that the leaders of this list are the Switzerland, Netherlands, Belgium, in last place are the Virgin Islands, Ukraine is in 45th place in this ranking. The consequences of globalization have been revealed. Among the positive effects were: promoting more efficient use of resources, strengthening international competition, promoting technological development, economic growth, the ability to mobilize significant financial resources and solve global problems. The negative consequences include: uneven distribution of benefits from globalization, increasing social polarization, the likelihood of imbalances, deterioration of the environment. The factors that determine the degree and nature of the impact of globalization on national economies have been identified, the main ones being: macroeconomic stability, level of economic development, financial stability, diversification of the economy and international economic relations. It is emphasized that the existence of positive and negative consequences of globalization determines the search for ways to obtain the maximum positive effect and leveling the negative, which is possible provided a favourable environment for the development of national economy, cooperation with other countries.

Keywords: globalization; internationalization; integration; transnationalization; globalization index; consequences of globalization.

Вступ. Всеохоплюючою тенденцією розвитку сучасної світової економіки є глобалізація, яка суттєво впливає на формування складної багаторівневої системи суспільно-економічних відносин. В рамках

даного явища спостерігається значне посилення економічних, соціальних, політичних, інформаційних і культурних взаємозв'язків країн всього світу. В економічному сенсі глобалізація уособлює процес

формування взаємопов'язаної цілісної глобальної економіки, єдиного ринку товарів, капіталу і послуг.

Аналіз досліджень і публікацій. Аналізу глобалізації присвячені праці багатьох вчених, таких як Войтович Р. В., Гавловська Н. І., Гавловська В. І., Куриляк В. Є., Рудніченко Є. М., Савельєв Є. В., Солоха М. Т., Ткач О. В., Хелд Д. та інші. Однак, не дивлячись на чисельні публікації з даної проблематики, питання виявлення сутності, проявів, наслідків глобалізації потребують подальших досліджень.

Мета статті. Метою даної статті є аналіз процесу глобалізації, виявлення її сутності, проявів, взаємозв'язків з іншими тенденціями розвитку світової економіки, наслідків глобалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Глобалізація як тісне переплетення суб'єктів світової економіки на основі інтернаціоналізації, інтеграції, транснаціоналізації і лібералізації, пов'язана з історичним процесом уніфікації всіх сфер людської життєдіяльності, зміною структури світового господарства.

За твердженням Р. В. Войтовича і М. Т. Солохи: «Глобалізація не лише незворотний, але й необхідний процес. Оскільки вона являє собою певну культурну систему, яка дає змогу передавати, взаємообмінюватись знаннями не лише між поколіннями, але й між народами... глобалізація приводить до своєрідної національної відкритості, основним інструментом якої є вирішення проблем, які уможливають усесторонній зв'язок та всесторонню залежність однієї нації від іншої... зникають традиційні кордони, з'являються абсолютно нові форми зв'язків між народами» [2].

Існують різні підходи до визначення глобалізації. На думку економіста Джозефа Стіглітца глобалізація – це «більш тісна інтеграція країн і народів світу, що спричинена значним скороченням витрат на перевезення і зв'язок, усуненням штучних бар'єрів на шляху переміщення з країни в країну товарів, послуг, капіталу, знань та людей» [3]. К. Омає стверджує, що сучасна глобалізація означає нову еру, відмінна риса якої полягає в тому, що люди всюди дедалі більшою мірою потрапляють в залежність від порядків, що панують на світовому ринку [12]. Дж. Резенау і Е. Гідденс вважають, що сучасна глобалізація уявляється історично безпрецедентною, а держави і суспільства у всіх куточках земної кулі відчувають глибокі зміни в міру того, як намагаються адаптуватися до більш пов'язаного зсередини, але вельми мінливого світу [12]. Ткач О. стверджує, що: «глобалізація – це чергова, наступна, більш розвинена стадія розвитку процесу інтернаціоналізації» [11].

Глобалізацію можна розглядати в широкому і вузькому смислі.

Глобалізація у широкому смислі – об'єктивний процес посилення взаємозв'язків і взаємозалежностей між суб'єктами, процесами у різних сферах діяльності людей в світовому масштабі.

Глобалізація у вузькому смислі (міжнародних економічних відносин) – об'єктивний процес посилення взаємозв'язків і взаємозалежностей між

суб'єктами, процесами у різних формах міжнародних економічних відносин.

Глобалізація проявляється в інтенсифікації всіх форм міжнародного економічного співробітництва, таких як: міжнародна торгівля товарами і послугами, міжнародний рух капіталу, міжнародна передача технологій, міжнародна міграція робочої сили, міжнародні валютно-фінансові відносини. Одним із проявів глобалізації виступає розширення міжнародних форм підприємництва, підвищення ролі транснаціональних корпорацій в світогосподарських процесах [9].

Глобалізація світової економічної системи як багатofакторний і багатовимірний процес діалектично пов'язаний з інтернаціоналізацією, інтеграцією та транснаціоналізацією. Інтернаціоналізація – це процес, властивий розвитку світової ринкової економіки, який характеризується зближенням і взаємним пристосуванням національних економічних систем, включенням їх в єдиний інтернаціональний процес відтворення. Інтернаціоналізація є передумовою інтеграції. Інтеграція, в свою чергу, як процес зближення економік різних країн становить основу для глобалізації. Інтернаціоналізація, інтеграція, глобалізація базуються на міжнародному поділі праці і є взаємопов'язаними процесами, хоча і не тотожними. Транснаціоналізація, це один з головних джерел глобалізації, це процес становлення і розвитку в світовій економіці великих транснаціональних корпорацій, з одного боку, який, відображає діяльність компаній реального світового і фінансового сектора; а з іншого – це результат процесу інтернаціоналізації. На даному етапі соціально-економічного розвитку, діяльність транснаціональних корпорацій є рушійною силою транснаціоналізації всіх національних економік світу, а не тільки як інтернаціоналізації бізнесу.

Термін «глобалізація» вперше ввів в науковий обіг економіст Т. Левіт в 1983 році. Він визначив глобалізацію як феномен злиття ринків окремих продуктів, що виробляються ТНК.

Глобалізацію обумовлюють безліч факторів, серед них такі: економічні, технологічні, науково-технічні, інформаційні, соціологічні, політичні, екологічні. Глобалізація набуває розвитку з поглибленням міжнародного поділу праці і спеціалізації. На це звертає увагу дослідник В. А. Кварацхелія, стверджуючи, що «процес глобалізації обумовлений об'єктивними факторами світового розвитку, поглибленням розподілу суспільної праці, високими темпами науково-технічного прогресу, розвитком міжнародних комунікативних систем, і в результаті цього зближенням політичних взаємовідносин між країнами» [2].

Роль соціокультурних факторів підкреслюють такі дослідники, як М. Кастельс, Р. Сведберг, А. Сен, А. Турен, Р. Холлінгсворт, В. Штрек, А. Етціоні, у працях яких розглядається виникнення глобалізації як засобу реалізації економічних інтересів і розвитку людини. Це акцентує увагу на ролі адміністративно-правових норм, рішень, що приймаються в забезпеченні «необхідних умов для нової системи

глобального господарювання з її цінностями, пріоритетами, традиціями» [2].

На соціологічній обумовленості глобалізації наголошують такі вчені, як М. Вебер, Т. Веблен, Е. Дюркгейм [2].

Важливим напрямом в дослідженні сутності глобалізації є школа міжнародної політичної економії, представлена такими дослідниками як: Е. Хеллайнер, Р. Андерхілл, Ф. Черні, Л. Вейс, Т. Скопол, П. Евене, Д. Хелд, П. Катценштайн, в працях яких сутність глобалізації розкривається через призму взаємозв'язків економіки та міждержавних відносин і наголошується на впливі зовнішньої політики на світогосподарські процеси і утворення єдиних стандартів суспільного розвитку [2].

Взагалі глобалізація зачіпає такі сфери світової економіки: світову торгівлю товарами та послугами; міжнародний рух факторів виробництва; міжнародні валютні і фінансово-кредитні операції; виробниче і науково-технічне міжнародне соціально-економічне співробітництво.

Глобалізація – це перехід від економік окремих країн до економіки світового масштабу. Але глобалізація проявляється не тільки в економічному плані, вона також займає особливе місце в політичному, культурному житті і правових відносинах громадян багатьох країн світу.

Сьогодні перед світовою спільнотою, яка увійшла в епоху багатоаспектної глобалізації, поставлений комплекс задач, розв'язок яких можна забезпечити тільки системним підходом. Як зазначають провідні науковці: «В соціальному управлінні замість привілейованих насамперед локальних, галузевих задач і принципів провідна роль дістається проблемам, які вимагають тісного взаємоузгодження економічного, соціального, екологічного і інших аспектів життя» [1].

Незважаючи на різний методологічний підхід і різні наукові пояснення процесу глобалізації, можливо зауважити глибоку суперечливість цього явища, адже поняття «глобалізація» позначає та зачіпає загальноприйнятий спектр явищ і орієнтацій, таких як вплив міжнародних організацій, виникнення і розвиток ТНК, зростання масштабів світової торгівлі і тому подібне.

У сучасному світі необхідне таке поняття, як «глобалізація», так як людство переживає період інтенсивного формування загальносвітових економічних, політичних і культурних систем, які вийшли за рамки однієї конкретної держави.

Розглянемо більш детально рейтинг по індексу глобалізації країн світу (KOF Index of Globalization), який складається Швейцарським економічним інститутом (KOF Swiss Economic Institute).

Автори проекту визначають глобалізацію як процес, який руйнує національні кордони, інтегрує національні економіки, культури, технології та управління, а також виробляє складні відносини і взаємозв'язки, опосередковані через різноманітні потоки, що включають людей, капітали, ідеї і так далі. Всі країни, досліджувані в рамках Індексу, оцінюються

за 24 показниками, об'єднаним в три основні групи глобальної інтеграції:

Економічна глобалізація – обсяг міжнародної торгівлі, рівень міжнародної ділової активності, торговельні потоки, міжнародні інвестиції, тарифна політика, обмеження і податки на міжнародну торгівлю тощо.

Соціальна глобалізація – рівень культурної інтеграції, відсоток іноземного населення, міжнародний туризм, міжнародні особисті контакти, обсяг телефонного трафіку, поштових відправлень, транскордонних грошових переказів, інформаційні потоки, розвиток інформаційно-комунікаційної інфраструктури тощо.

Політична глобалізація – членство держав в міжнародних організаціях, участь в міжнародних місіях (включаючи місії ООН), ратифікація міжнародних багатосторонніх договорів, кількість посольств і інших іноземних представництв в країні тощо.

Індекс рівня глобалізації обчислюється як сума зазначених складових з ваговими коефіцієнтами 36%, 39% і 25% відповідно. Для всіх країн, охоплених даним дослідженням, складається рейтинг за Індексом глобалізації, який вказує їх місце серед інших досліджуваних держав.

Джерелами інформації при побудові Індексу слугують спеціалізовані бази даних Світового банку, Міжнародного Валютного Фонду, Організації Об'єднаних Націй, Міжнародного телекомунікаційного союзу, інших міжнародних організацій та статистичних інститутів.

Дослідивши рейтинг країн світу за рівнем глобалізації, можемо відмітити, що лідерами цього списку є Швейцарія, індекс якої становить 91.19, Нідерланди, Бельгія, а ось на останньому 203 місці знаходяться Віргінські Острови. Україна в цьому рейтингу знаходиться на 45 місці з індексом 74.83. За економічною глобалізацією лідирують Сінгапур, Нідерланди, Бельгія, Україна посідає 72 місце. За соціальною глобалізацією лідерами виступають Люксембург, Монако, Норвегія, Україна знаходиться на 90 місці. За політичною глобалізацією лідерами є Італія, Франція, Німеччина, Україна посідає 30 місце з 203 країн [6].

Глобалізація – процес суперечливий і неоднозначний [7]. Процеси глобалізації в світовій економіці оцінюються по-різному. Глобалізаційні процеси найчастіше позитивно сприймаються в розвинених країнах і викликають серйозні побоювання в країнах, що розвиваються. Насамперед, це пов'язано з тим, що переваги глобалізації розподіляються нерівномірно і тому найбільш болючі наслідки глобалізації можуть відчувати на собі саме менш розвинені країни.

Серед негативних наслідків глобалізації можна виділити такі. Одним з негативних наслідків глобалізації є нерівномірність розподілу переваг від глобалізації. Це стається через зростання конкуренції і погіршення життя окремих категорій людей і призводить до занепаду деяких галузей і сфер діяльності в деяких країнах. Другим наслідком

глобалізації є посилення соціальної диференціації. Третім наслідком є потенційна загроза для національної економіки через те, що можуть зменшитися прямі або портфельні інвестиції. Наступний негативний наслідок – це перерозподіл виробництва продукції в країні з низькою оплатою праці і вірогідність виникнення диспропорцій. Це може негативно позначитися на економіці деяких країн. Також слід зазначити не менш важливий наслідок – погіршення стану навколишнього середовища через розбіжності в економічних інтересах і наявності різних цілей.

Але суттєвими є і позитивні наслідки глобалізації. Насамперед, слід зазначити, що глобалізація сприяє більш ефективному використанню ресурсів на основі міжнародного розподілу праці і міжнародної спеціалізації. Також глобалізація посилює міжнародну конкуренцію, сприяє технологічному розвитку за рахунок більш інтенсивного переміщення капіталу і технологій. Глобалізація позитивно впливає на економічне зростання за рахунок використання позитивного ефекту масштабу. Також виникає можливість мобілізації значних фінансових ресурсів і створення основи для розв'язання глобальних проблем.

Жорстка конкуренція в умовах глобалізації призводить до зростання ролі міжнародних стратегій. Важливою умовою є узгодженість стратегії з конкурентними перевагами і фірми, і країни походження, в такому випадку фірма може досягти і власних стратегічних цілей, і зробити внесок в досягнення стратегічних цілей держави [5].

Спостерігається суперечливе ставлення до глобалізації з позицій реального бізнесу, оскільки, з одного боку, жорстка конкуренція між ТНК і мілкими фірмами часто призводить до поглинання останніх і розширення сфер впливу ТНК на економіку різних країн світу, а з іншого боку, ТНК сприяє розвитку інноваційної діяльності і впровадження її досягнень в реальне життя, володіючи відповідними ресурсами [10].

Дослідники Рудніченко Є. М., Гавловська Н. І., Гавловська В. І. наголошують, що глобалізаційні процеси впливають на національну безпеку в цілому та національну економічну безпеку зокрема, стверджуючи, що більш розвинені країни отримують можливість «підпорядковувати» економіку менш розвинених країн з подальшим перетворенням їх на сировинні придатки». [10].

Глобалізація здійснює суттєвий вплив на всі країни. Ступінь її впливу тим більше, чим більше участь країн в цих процесах [8]. Якщо в економіці певних країн, тісно пов'язаних економічними відносинами, спостерігаються кризові явища, то це буде негативно позначатись на інших країнах. Характер і ступінь впливу глобалізації на національні економіки детермінують такі фактори, як: макроекономічна стабільність, рівень економічного розвитку, фінансова стабільність, диверсифікованість економіки і міжнародних економічних відносин. Чим вищий рівень економічного розвитку, макроекономічної і фінансової стабільності,

диверсифікованості економіки, тим більше переваг може отримати країна від глобалізації.

Глобалізація – явище сучасності, що характеризує умови функціонування і розвитку країн світу, тому потрібно прагнути до того, щоб цей процес якомога більше надавав позитивного впливу на розвиток національної економіки. Також необхідно забезпечити нівелювання негативних ефектів від впливу глобалізації на економічний розвиток. Вирішенню цього завдання сприятиме налагоджування взаємовигідних відносин з іншими країнами світу в формах міжнародної торгівлі товарами та послугами, іноземного інвестування, міжнародного науково-технічного співробітництва [4] тощо; створення умов для розвитку експорту продукції, в тому числі з високою доданою вартістю, стимулювання розвитку власного виробництва, технологій, розвитку людини, що забезпечуватиме реалізацію національних інтересів.

Висновки. Глобалізація – тенденція, що охоплює всі країни світу і означає посилення взаємозв'язків в сучасному світі. Глобалізація торкається всіх сфер життєдіяльності людини, насамперед, економічної. Глобалізація міжнародних економічних відносин базується на міжнародному поділі праці і тісно пов'язана з інтернаціоналізацією, інтеграцією, транснаціоналізацією. Глобалізація призводить до виникнення позитивних і негативних наслідків, що обумовлює пошук шляхів отримання максимального позитивного ефекту і нівелювання негативного, що можливо за умови створення сприятливого середовища для розвитку національної економіки, співробітництва з іншими країнами світу.

Список літератури

1. Блауберг И. В. Системный подход / И. В. Блауберг, Э. Г. Юдин, В. Н. Садовский // Новая философская энциклопедия: в 4-х т. – М., 2001, Т.3. – С. 559.
2. Войтович Р. В. Глобалізаційні процеси в сучасному світі / Р. В. Войтович, М. Т. Солоха; уклад. Г. І. Бондаренко. – К.: НАДУ, 2013. – 52 с.
3. Вотс М. Глобалізація: навч. посіб. / [М. Вотс, В. Босхардт, Д. Хамелс та ін.]; пер. з англ. В. Алексашин; авт. укр. адаптації [Н. Гражевська та ін.]. – Київ : Амадей, 2007. – 480 с.
4. Дяченко Т. А. Безвізовий режим з ЄС: виклики та перспективи для національної економіки / Т. А. Дяченко // Бізнес Інформ. – 2019. – № 11. – С. 8-13.
5. Дяченко Т. А. Особенности разработки стратегий фирм в условиях глобализации / Т. А. Дяченко // Вестник Нац. техн. ун-та "ХПИ" : сб. науч. тр. Темат. вып. : Технический прогресс и эффективность производства. – Харьков : НТУ "ХПИ", 2006. – № 2 (1). – С. 71-74.
6. KOF Globalization Index 2019 [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html>.
7. Максименко Я. А. Глобализация как общемировой процесс и место в нем Украины / Я. А. Максименко, Н. О. Сорокина // Вестник Нац. техн. ун-та "ХПИ" : сб. науч. тр. Темат. вып. : Технический прогресс и эффективность производства. – Харьков : НТУ "ХПИ". – 2012. – № 25 (931), т. 2. – С. 98-106.
8. Максименко Я. А. Развитие национальной экономики под влиянием заглавных тенденций / Я. А. Максименко // Бізнес Інформ. – 2019. – № 3. – С. 26-31.
9. Максименко Я. А. ТНК и перспективы их развития в Украине / Я. А. Максименко // Вестник Нац. техн. ун-та "ХПИ" : сб. науч. тр. Темат. вып. : Технический прогресс и эффективность производства. – Харьков : НТУ "ХПИ", 2006. – № 2 (1). – С. 129-133.

10. Рудніченко С. М. Глобалізація, імпортозаміщення та економічна безпека держави: взаємовплив і взаємозалежність / С. М. Рудніченко, Н. І. Гавловська, В. І. Гавловська // Бізнес Інформ. – 2018. – №4. – С. 26–32.
11. Ткач О. В. Методологічний зміст понять інтернаціоналізація, інтеграція й глобалізація в сучасній науці / О. В. Ткач // Економічний аналіз. – 2009. – № 4. – С. 65–68.
12. Хелд Д. Глобальные трансформации: политика, экономика, культура / Д. Хелд, Д. Гольдблатт; пер. с англ. В. В. Сапова и др. – Москва : Праксис, 2004. – 576 с.
7. Maksymenko Ya. A., Sorokina N. O. Hlobalyzatsiyya kak obshchemyrovoy protsess y mesto v nem Ukrainy [Globalization as a global process and Ukraine's place in it] // Vestnik Nats. tekhn. un-ta "KhPI" : sb. nauch. tr. Temat. vyp. : Tekhnicheskii progress i effektivnost' proizvodstva. [Bulletin of the National Technical University "KhPI": a collection of scientific papers. Thematic issue: Technological progress and production efficiency]. Kharkov, NTU "KhPI" Publ., 2012, no. 25 (931), Vol.2, pp. 98–106.
8. Maksymenko Ya. A. Rozvytok natsional'noyi ekonomiky pid vplyvom zahal'nosvitovykh tendentsiy. [Development of the National Economy under the Influence of Global Tendencies] // Biznes Inform. [Business Inform]. – 2019. – no.3. – pp. 26–31.
9. Maksymenko Ya. A. TNK i perspektivy ikh razvitiya v Ukrainie [TNCs and prospects for their development in Ukraine] // Vestnik Nats. tekhn. un-ta "KhPI" : sb. nauch. tr. Temat. vyp. : Tekhnicheskii progress i effektivnost' proizvodstva. [Bulletin of the National Technical University "KhPI": a collection of scientific papers. Thematic issue: Technological progress and production efficiency]. Kharkov, NTU "KhPI" Publ., 2006, no. 2 (1), pp. 129–133.
10. Rudnichenko Ye. M., Havlovs'ka N. I., Havlovs'ka V. I. Hlobalizatsiya, importozamishchennya ta ekonomichna bezpeka derzhavy: vzayemovplyv i vzayemozalezhnist'. [Globalization, Import Substitution and Economic Security of the State: Interaction and Interdependence] // Biznes Inform. [Business Inform]. – 2018. – no. 4. – pp. 26–32.
11. Tkach O. V. Metodolohichnyy zmist ponyat' internatsionalizatsiya, intehtatsiya y hlobalizatsiya v suchasniy nauki [Methodological wisdom to understand internationalization, integration and globalization in modern science] // Ekonomichnyy analiz. [Economic analysis]. – 2009. – no. 4. – pp. 65–68.
12. Kheld D., Gol'dblatt D. Global'nye transformatsii: politika, ekonomika, kul'tura [Global transformations: politics, economics, culture] / per. s angl. V. V. Sapova i dr. – Moscow: Praksis, 2004. – 576 p.
1. Blauberger I. V., Yudin E. G., Sadovskiy V. N. Sistemnyy podkhod. [Systems approach] / Novaya filosofskaya entsiklopediya: v 4-kh t. [New Philosophical Encyclopedia: in 4 Vol.]. – Moscow, 2001, Vol.3. – P. 559.
2. Voytovych R. V., Solokha M. T. Hlobalizatsiyni protsesy v suchasnomu sviti. [Globalization processes in the modern world] / uklad. Bondarenko G. I. – Kyiv: NADU, 2013. – 52 p.
3. Vots M., Boskhardt V., Khamels D. ta in. Hlobalizatsiya: navch. posib. [Globalization: textbook]; per. z anhl. V. Aleksashyn; avt. ukr. adaptatsiyi [N. Hrazhevs'ka ta in.]. – Kyiv : Amadey, 2007. – 480 p.
4. Diachenko T. A. Bezvizovyy rezhym z YeS: vyklyky ta perspektivy dlya natsional'noyi ekonomiky. [Visa-Free Regime with the EU: Challenges and Prospects for the National Economy] // Biznes Inform. [Business Inform]. – 2019. – no. 11. – pp. 8–13.
5. Diachenko T. A. Osobennosti razrabotki strategiy firm v usloviyakh globalizatsii. [Features of developing strategies for firms in the context of globalization] // Vestnik Nats. tekhn. un-ta "KhPI" : sb. nauch. tr. Temat. vyp.: Tekhnicheskii progress i effektivnost' proizvodstva. [Bulletin of the National Technical University "KhPI": a collection of scientific papers. Thematic issue: Technological progress and production efficiency]. Kharkov, NTU "KhPI" Publ., 2006, no. 2 (1), pp. 71–74.
6. KOF Globalization Index 2019 / Retrieved from: <https://www.kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html>.

Надійшла(received) 31.08.2020

Відомості про авторів /Сведения об авторах / About the Authors

Максименко Яна Анатоліївна (Максименко Яна Анатольевна, Maksymenko Iana Anatolijvna) – кандидат економічних наук, доцент, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», професор кафедри загальної економічної теорії, м. Харків, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4712-533X>; e-mail: maksimenko.yana@gmail.com

Кропива Валерія Олегівна (Кропива Валерия Олеговна, Krapiva Valeria Olegovna) – студентка кафедри міжнародного бізнесу та фінансів, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»; м. Харків, Україна; e-mail: krapivavaleria01@gmail.com

П.Г.ПЕРЕРВА, М.В.КАРМІНСЬКА-БЕЛОБРОВА, О.М.ПРОСКУРНЯ

МЕНЕДЖМЕНТ В СФЕРІ РЕГІОНАЛЬНОГО ТУРИЗМУ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті розглядається управління регіональним туризмом який є одним з перспективних напрямків діяльності. Його значення полягає в тому, що, по-перше, це сфера швидкого обігу капіталу при відносно невеликих капіталовкладеннях; по-друге, це ефективний засіб модернізації інфраструктури і, по-третє, можливість створення нових робочих місць як у державній, так і в регіональній економіці. Останнім часом були створені сприятливі умови для підприємництва і розвитку туристсько-рекреаційних регіонів, вдосконалення та пропаганди національної культури. Особливої актуальності туристичний бізнес набуває в зв'язку зі звільненням трудових ресурсів, які можуть знайти собі застосування в туристичній галузі господарювання. За допомогою менеджменту повинна розроблятися стратегія розвитку, як усього регіону, так і окремої туристської організації. Пропонується для розробки ефективної стратегії розвитку туристичного регіону доцільно структурувати туристський регіон відповідно до виділених споживчими цінностями туристів на більш дрібні ієрархічні рівні.

У статті наведені основні напрями та перспективи державної регіональної політики у сфері туризму: подолання відсталості регіону за рахунок розробки регіональних програм; створення засобів суб'єктів господарювання; збереження єдиного економічного простору і загальних принципів функціонування структур туристичного бізнесу на всій території України; залучення громадськості та різних служб міст і районів регіону до процесу планування туризму; розвиток туристично-екскурсійної активності населення, освоєння туристських територій, відновлення і пристосування пам'яток історії, культури, архітектури, природи для цілей туризму, екскурсій і відпочинку; допомога в подоланні відмінностей в рівні життя населення окремих регіонів; організація і управління економікою туристського комплексу на основі кооперації громадських державних організацій і особистих можливостей громадян.

Ключові слова: менеджмент; туристична діяльність; регіональна політики; туризм; стратегія розвитку.

П.Г. ПЕРЕРВА, М.В.КАРМИНСКАЯ-БЕЛОБРОВА, Е.М.ПРОСКУРНЯ

МЕНЕДЖМЕНТ В СФЕРЕ РЕГИОНАЛЬНОГО ТУРИЗМА: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ

В статье рассматривается управления региональным туризмом, который является одним из перспективных направлений деятельности. Его значение состоит в том, что, во-первых, это сфера быстрого оборота капитала при относительно небольших капиталовложениях; во-вторых, это эффективное средство модернизации инфраструктуры и, в-третьих, возможность создания новых рабочих мест как в государственной, так и в региональной экономике. В последнее время были созданы благоприятные условия для предпринимательства и развития туристско-рекреационных регионов, совершенствования и пропаганды национальной культуры. Особую актуальность туристический бизнес приобретает в связи с увольнением трудовых ресурсов, которые могут найти себе применение в туристической отрасли хозяйствования. С помощью менеджмента должна разрабатываться стратегия развития, как всего региона, так и отдельной туристской организации. Предлагается для разработки эффективной стратегии развития туристического региона целесообразно структурировать туристский регион в соответствии с выделенными потребительскими ценностями туристов на более мелкие иерархические уровни.

В статье приведены основные направления и перспективы государственной региональной политики в сфере туризма: преодоление отсталости региона за счет разработки региональных программ; создание средств субъектов хозяйствования; сохранение единого экономического пространства и общих принципов функционирования структур туристического бизнеса на всей территории Украины; привлечение общественности и различных служб городов и районов региона к процессу планирования туризма; развитие туристско-экскурсионной активности населения, освоение туристских территорий, восстановления и приспособления памятников истории, культуры, архитектуры, природы для целей туризма, экскурсий и отдыха; помощь в преодолении различий в уровне жизни населения отдельных регионов; организация и управление экономикой туристского комплекса на основе кооперации общественных государственных организаций и личных возможностей граждан.

Ключевые слова: менеджмент; туристическая деятельность; региональная политики; туризм; стратегия развития.

P. PERERVA, M. KARMINSKA-BIELOBROVA, O. PROSKURNIA

REGIONAL TOURISM MANAGEMENT: CURRENT STATE AND PROSPECTS

The article discusses the management of regional tourism, which is one of the promising areas of activity. Its significance lies in the fact that, firstly, it is the sphere of rapid capital turnover with relatively small capital investments; secondly, it is an effective means of modernizing infrastructure and, thirdly, the possibility of creating new jobs both in the state and in the regional economy. Recently, favorable conditions have been created for entrepreneurship and the development of tourist and recreational regions, the improvement and promotion of national culture. The tourism business acquires particular relevance in connection with the dismissal of labor resources, which can find application in the tourism industry. With the help of management, a development strategy should be developed, both for the entire region and for a separate tourism organization. It is proposed to develop an effective strategy for the development of a tourist region, it is advisable to structure the tourist region in accordance with the allocated consumer values of tourists into smaller hierarchical levels.

The article presents the main directions and prospects of the state regional policy in the field of tourism: overcoming the backwardness of the region through the development of regional programs; creation of funds of business entities; preservation of a single economic space and general principles of functioning of tourist business structures throughout Ukraine; involvement of the public and various services of cities and regions of the region in the tourism planning process; development of tourist and excursion activity of the population, development of tourist territories, restoration and adaptation of monuments of history, culture, architecture, nature for the purposes of tourism, excursions and recreation; assistance in overcoming differences in the standard of living of the population of certain regions; organization and management of the economy of the tourist complex on the basis of cooperation of public state organizations and personal capabilities of citizens.

Keywords: management; tourism activity; regional policy; tourism; development strategy.

Вступ. Туризм це одна з провідних галузей світової економіки. У практиці розвинених країн туризм входить до числа ключових пріоритетів економічного розвитку з урахуванням недавньої глобальної економічної кризи. Багато держав, в тому числі Україна, визнали туристську індустрію одним з пріоритетних напрямків розвитку національної економіки і культури, які сприяють зростанню ВВП, збільшенню валютних надходжень і обсягів інвестицій, розвитку промисловості, торгівлі, інфраструктури. У сучасному світі туризм, як сфера економіки має величезне значення. В умовах модернізації економіки туризм став одним з важливих феноменів розвитку сучасного суспільства. В останнє десятиліття в сфері туризму відбуваються важливі зміни, що відображають глобальні процеси соціально-економічних і політичних перетворень в українському суспільстві. Туризм в нашій країні знаходиться лише на стадії реформування, інституційного становлення, розвиток якого є пріоритетним національним завданням.

Значення регіонального туризму є одним з перспективних напрямків діяльності. Його значення полягає в тому, що, по-перше, це сфера швидкого обігу капіталу при відносно невеликих капіталовкладеннях; по-друге, це ефективний засіб модернізації інфраструктури і, по-третє, можливість створення нових робочих місць як у державній, так і в регіональній економіці. Останнім часом були створені сприятливі умови для підприємництва і розвитку туристсько-рекреаційних регіонів, вдосконалення та пропаганди національної культури. Особливої актуальності туристичний бізнес набуває в зв'язку зі звільненням трудових ресурсів, які можуть знайти собі застосування в туристичній галузі господарювання.

Аналіз стану питання. Актуальність теми дослідження визначається, з одного боку, недостатньою розробленістю у вітчизняній економічній теорії питань менеджменту регіонального туризму, з іншого - реальним попитом на такі дослідження з боку учасників туристичного ринку.

Постановка завдання. Сьогодні в Україні склалися непрості умови, які повинні дати новий імпульс для розвитку багатьох галузей народного господарства в регіонах. Не виключенням є і туризм. Проблеми реалізації механізму регіональної політики в сфері туризму є особливо актуальними в даний час. Виявлення основних напрямів державної регіональної політики дозволить скорегувати недоліки і реалізувати перспективи розвитку регіону.

Розвиток туризму, що виявляється в його багатоаспектним характері і тісній взаємозалежності практично з усіма сферами життєдіяльності, дозволяє використовувати його в якості дієвого інструменту стимулювання соціально-економічного зростання на регіональному рівні. Будучи наслідком впливу комплексу різних факторів, туризм сам впливає на всі сторони регіонального розвитку, сприяючи збільшенню регіонального доходу, вдосконалення

інфраструктури, вирішення проблеми зайнятості населення шляхом створення нових робочих місць, зміцненню міждержавних і міжрегіональних зв'язків.

Мета дослідження. Метою статті є дослідження значущості та важливості менеджменту в сфері регіонального туризму, виявленні туристичної привабливості та проблем реалізації регіональної політики в Україні.

Аналіз основних досягнень і літератури. Актуальність питань розвитку туризму в Україні зумовила значний інтерес і увагу до теоретичних і практичних аспектів даної проблеми. Дослідження національного туризму який динамічно розвивається, виду економічної діяльності, відображено в роботах Азара В.І., Перерви П.Г., Матросової В.О., Парфіненко А.В., Кобелевої Т.О., Проскурні О.М., Холодок В.Д. та ін. Проблеми розвитку туристичної галузі у світі та в Україні набувають все більшої гостроти й актуальності відповідно до динамічних умов сьогодення.

Сучасний туризм це комплексне і масове явище, форма організації відпочинку, засіб пізнання навколишнього світу, область міжрегіонального та міжнародного співробітництва, сфера послуг і підприємництва, частина регіональної та державної політики.

Рисунок 1 Кількість туристів, обслужених туроператорами та турагентами, за видами туризму. (за даними Державної служби статистики України) [3]

З даних малюнку 1 випливає, що кількість внутрішніх туристів з 2014 року зросла лише на 124 тис. чоловік, проте як, кількість в'їзних туристів зросла майже вдвічі. Це свідчить про те, що спад і підйом в туризмі має обмежений характер і служить підтвердженням стійкості туризму в несприятливих ситуаціях, що спирається на постійну потребу в подорожах та дозвіллі для сучасних споживачів. Якщо мова йде про несприятливу політичну ситуацію, то відбувається переорієнтація туристичних потоків в інші регіони, формування нових туристичних напрямків. Якщо ми говоримо про нестабільну економічну складову, то в момент економічного спаду попит на дорогі тури падає, але при цьому зростає кількість бюджетних поїздок. У той же час туризму притаманний соціальний

характер, так як потреба в подорожах була властива людям завжди.

Для України регіональний підхід до туризму має виключно важливе значення в силу величезної території і колосальних природних, соціальних і економічних відмінностей на її території. Разом з тим в останні роки регіони України практично непомітні на світовому туристичному ринку як продавці - велика частина доходів від в'їзного туризму в Україну йде до закордонних компаній. Подолати цю несприятливу ситуацію можна тільки шляхом ефективного управління туризмом: в Україні немає регіонів, неперспективних для його розвитку, - є різне ставлення органів управління до даної сфери.

Під регіональним туризмом, слід розуміти туристську діяльність, характерну для конкретного регіону, сукупності країн або територій з однотипними умовами розвитку туризму і схожим рівнем туристської освоєності. Але, на наш погляд, регіональний туризм - це досить складна, організована система, яка формується з безлічі елементів (рекреаційні ресурси, туристична інфраструктура, екологічна та особистісна безпека та ін.). Взаємопов'язаних між собою, що виконують функції задоволення туристських потреб у межах певної території і є необхідними умовами його розвитку.

Отже, доцільно його подальший розгляд в якості:

- системи туристичної інфраструктури в межах регіону;
- великого самостійного міжгалузевого комплексу регіональної економіки, що включає підприємства та організації різної галузевої приналежності;
- соціально-економічного ресурсу, що вимагає адекватного поставленим цілям і завданням формування організаційно-економічного механізму управління;
- об'єкта управління, що є основою формування стратегії сталого розвитку туризму в регіоні.

Крім того, специфіка туризму як сегмента регіональної економіки полягає в особливому характері взаємодії туризму і регіону. Світовий досвід свідчить, що за допомогою туризму можна подолати нерівномірність розвитку окремих територій регіону, оживити регіональну економіку шляхом залучення інвестицій, додаткових надходжень доходів до місцевого бюджету, підтримати підприємництво і місцеву промисловість, забезпечити зайнятість населення, поліпшити екологічну обстановку шляхом додаткового фінансування природоохоронних програм. Це передбачає створення регіональної інфраструктури, розвиток взаємодії всіх учасників туристичного сектора економіки регіону, впровадження нових технологій управління. У туристській індустрії багато підприємств і організацій, які, так чи інакше, повинні вписуватися в єдину регіональну систему управління, де метою є забезпечення тривалої конкурентоспроможності на ринку.

За допомогою менеджменту повинна розроблятися стратегія розвитку, як усього регіону, так і окремої туристської організації.

Рисунок 2. Найпопулярніші регіони України за кількістю відвідувань у 2018 році (за даними Державної служби статистики України)[3]

За даними Державної служби статистики України на рисунку 2 наведені лідери областей за кількістю відвідувань українців протягом 2018 року: Одеська — 1303,4 тис. осіб (10,4 %), Херсонська — 1004,6 тис. осіб (8 %), Запорізька — 791,3 тис. осіб (6,3 %), Львівська — 721,9 тис. осіб (5,7 %), Івано-Франківська — 528,6 тис. осіб (4,2 %), Миколаївська — 491,1 тис. осіб (3,9 %).[3]

Сьогодні основна проблема полягає в управлінні туризмом як міжгалузевим комплексом народного господарства на рівні регіону і приведення його у відповідність з міжнародними стандартами. Одним з провідних інструментів управління і планування є програми розвитку туризму. Актуальність теми дослідження визначається, з одного боку, недостатньою розробленістю у вітчизняній економічній теорії питань управління туризмом на регіональному рівні, з іншого - реальним попитом на такі дослідження з боку учасників туристичного ринку.

Аналіз сучасних тенденцій розвитку туризму в Україні, дозволяє зробити висновок про те, що, незважаючи на всі зусилля регіональних підприємств туристичної галузі, вони не здатні в повній мірі працювати в нових ринкових умовах. Це пов'язано з цілим рядом причин: відсутність кваліфікованих кадрів, відсутність знань і досвіду роботи в області обслуговування зарубіжних і вітчизняних туристів, незнання власних рекреаційних ресурсів і багато іншого. Єдино можливим шляхом вирішення даних проблем є розробка регіональної програми розвитку туризму, яка повинна стати науковою і практичною основою розвитку туризму в регіоні і має формуватися з урахуванням унікальних особливостей регіону.[6]

Для розробки ефективної стратегії розвитку туристичного регіону доцільно структурувати туристський регіон відповідно до виділених споживчими цінностями туристів на більш дрібні ієрархічні рівні. У літературі пропонується різна ієрархічна структура туристських регіонів: «туристський регіон - туристський район -

туристський центр» або «туристський регіон - туристська зона - туристський район - туристський центр» [7]. Чіткої різниці в поняттях туристського району та туристської зони немає. Туристським районом автори в більшості випадків називають територію, на якій зосереджені об'єкти показу, що приваблюють туристів, а також інші об'єкти і підприємства обслуговування. А під туристською зоною розуміється в одних випадках частина національної території, на якій є два і більше центрів з прийому туристів. В інших випадках - територія з пріоритетним розвитком туристичної інфраструктури. Для нашого дослідження, метою якої є дослідження значущості та важливості менеджменту в сфері регіонального туризму, виявленні туристичної привабливості та проблем реалізації регіональної політики в Україні, дана проблема понятійного апарату регіонального туризму не актуальна. На рівні регіону виробляється загальна політика розвитку регіональних туристських ресурсів, а вже на самому дрібному ієрархічному рівні, тобто на рівні туристського центру вона конкретизується з урахуванням специфіки даної території і наявних у неї туристично-рекреаційних ресурсів.

Туристська привабливість регіону безпосередньо пов'язана з туристичним потенціалом регіону. Туристський потенціал регіону можна аналізувати, застосовуючи формалізовані і неформалізовані методи, якісні та кількісні показники. Узагальнюючої формою представлення даних про переваги регіону може стати такий універсальний аналітичний інструмент, як матриця SWOT-аналізу. В даному випадку її особливість полягатиме в тому, що матриця буде складатися з урахуванням певного типу туристської спеціалізації регіону. Відповідно до отриманих результатів для візуалізації інформації необхідно побудувати вектор туристської привабливості регіону. Даний прийом дозволить наочно зіставити фактичну привабливість регіону для туристів і туристичний потенціал регіону. Отримана інформація дозволяє визначити профільні і додаткові види туризму в регіоні. Територія регіону неоднорідна за наявністю і розміщення певних видів туристських ресурсів, спільності туристського потенціалу, рівнем економічного розвитку. Внаслідок цього туристську спеціалізацію регіону слід розглядати через призму профільних видів розвитку туризму на території різних туристських районів. Існує тісний зв'язок туристських районів різного типу з туристично-рекреаційними комплексами, куди входять лікувальні та оздоровчі заклади, що обслуговують підприємства та супутні галузі. Визначення туристської спеціалізації районів як територіальних одиниць всередині суб'єкта України залежить, перш за все, від провідної групи туристських ресурсів. За цим критерієм слід виділяти такі типи районів: райони культурно-пізнавального або екскурсійного туризму; райони оздоровчого туризму; райони активного (спортивного) туризму; райони ділового туризму; райони сільського туризму; райони екологічного туризму; райони пляжного

туризму; райони круїзного туризму; райони комплексного туризму.

Основні напрями та перспективи державної регіональної політики можуть бути наступні:

1) Регіональне фінансування. Подолання відсталості регіону за рахунок розробки регіональних програм. Кошти на їх здійснення формуються за рахунок джерел доходів бюджетів відповідних адміністративно-територіальних одиниць і податків бюджетів.

2) Створення засобів суб'єктів господарювання. До них відносяться, по-перше, фінансові ресурси підприємств і фірм, що знаходяться в муніципальній власності; по-друге, територіальні позабюджетні фонди (позикові ресурси, добровільні внески підприємств і населення, страхові збори, надходження з централізованих позабюджетних фондів; по-третє, фінансові ресурси підприємств, які використовуються ними на фінансування соціально-культурних і житлово-комунальних об'єктів.

3) Збереження єдиного економічного простору і загальних принципів функціонування структур туристичного бізнесу на всій території України.

4) Залучення громадськості та різних служб міст і районів регіону до процесу планування туризму.

5) Розвиток туристично-екскурсійної активності населення, освоєння туристських територій, відновлення і пристосування пам'яток історії, культури, архітектури, природи для цілей туризму, екскурсій і відпочинку.

6) Допомога в подоланні відмінностей в рівні життя населення окремих регіонів.

7) Організація і управління економікою туристського комплексу на основі кооперації громадських державних організацій і особистих можливостей громадян.

Основним проблемами, що виникають на шляху розробників регіональної програми розвитку туризму, є:

1. Відсутність системного підходу в розвитку регіонального туризму.

2. В даний час інформація про різні компоненти туристського потенціалу регіону розосереджена в десятках організацій різної відомчої приналежності.

3. Відомчі плани освоєння територій, як правило, розробляються без урахування планувальних обмежень, що виникають в результаті діяльності сусідніх відомств.

4. Відсутність кваліфікованих фахівців в галузі управління туристським бізнесом.

Висновки.

Розвиток туризму на регіональному рівні необхідно розцінювати як ефективний засіб, що дозволяє забезпечити розвиток відсталих в економічному відношенні країн без створення промислових галузей або сільськогосподарської діяльності.

Сьогодні в Україні все ще приділяється недостатня увага регіональному туризму. Проблема відсутності розуміння справжньої ролі туризму в розвитку соціально-культурної та економічної сфери чітко проектується на більшість регіонів України.

Отже, очевидно, що успішність туристичної діяльності регіону залежить від економічного рівня в цілому, від того як розвинена інфраструктура, наскільки високий рівень життя в регіоні і безлічі інших чинників. Визначальне значення в розвитку регіону має проведена по відношенню до нього державна регіональна політика, яка здатна своєчасно виявити проблеми даного регіону, визначити причини цих проблем і створити вірну програму, яка дозволила б скорегувати недоліки і реалізувати перспективи розвитку регіону. Ефективний державний менеджмент вітчизняної туріндустрії повинен бути спрямований на загальний розвиток туристичної сфери на регіональному рівні із залученням підприємств в прийняття управлінських рішень на місцевому рівні.

Список літератури

1. Закон України «Про туризм», №324/95-ВР. Редакція від 11.02.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tourlib.net/zakon/pro_turyzm.htm. 2
2. Харківський організаційно-методичний центр туризму. Режим доступу: <http://www.omctur.kh.ua>
3. Державна служба статистики в Україні. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
4. Концепція розвитку туризму до 2022 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws>.
5. Перерва П.Г., Глізнуца М.Ю. Бенчмаркінг як метод оцінювання інтелектуального потенціалу регіонів. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. – 2015. – № 4. – С. 11-19.
6. Перерва П.Г., Косенко А.В., Маслак М.В., Матросова В.О., Долина І.В. Формування управлінської, маркетингової та інноваційної політики на підприємствах туристичної індустрії. *Вісник Національного технічного університету "Харківський політехнічний інститут" (економічні науки): зб. наук. пр.* – Харків : НТУ "ХПІ", 2018. – № 47 (1323). – С. 114-120.
7. Перерва П.Г., Косенко А.В., Маслак М.В., Матросова В.О., Долина І.В. Розвиток організаційно-економічного механізму управління розвитком індустрії туризму та гостинності. *Вісник Національного технічного університету "ХПІ" (економічні науки): зб. наук. пр.* – Харків : НТУ "ХПІ", 2018. – № 48 (1324). – С. 121-127.
8. Новік І.О., Шматко Н.М., Кармінська-Белоброва М.В. Проблеми та механізми реалізації пріоритетних напрямів стратегії розвитку інноваційної політики України в міжнародному підприємстві // *Modern Economic Research: Theory, Methodology, Strategy: proc. of Intern. sci. conf.*, September 28, 2018, Kielce, Poland. – Kielce : Baltija Publishing, 2018. – Pt. 1. – P. 58-60.
9. Шматко Н.М., Пантелєєв М.С. Розвиток інноваційної політики України з використанням маркетингу інновацій / Н. М. Шматко, М. С. Пантелєєв // *Вісник Національного технічного*

університету "ХПІ" (економічні науки) = Bulletin of the National Technical University "KhPI" (economic sciences) : зб. наук. пр. – Харків : НТУ "ХПІ", 2018. – № 37 (1313). – С. 50-56.

References (transliterated)

1. Zakon Ukrainyiny «Pro turyzm», №324/95-VR. Redaktsiya vid 11.02.2015 r. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://tourlib.net/zakon/pro_turyzm.htm.
2. *Harkivs'kij organizacijno-metodichnij centr turizmu*. Rezhim dostupu <http://www.omctur.kh.ua>
3. *Derzhavna sluzhba statystyky v Ukraini*. Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua>
4. [Concept of tourism development until 2022] – [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws>
5. Pererva P.G., Hliznuta M.Yu. Benchmarking yak metod otsynuvannya intelektual'noho potentsialu rehioniv [Benchmarking as a method of assessing the intellectual potential of the regions]. *Marketynh i menedzhment innovatsiy*. [Marketing and innovation management]. – 2015. – no. 4. – pp. 11-19
6. Pererva P.G., Kosenko A.V., Maslak M.V., Matrosova V.O., Dolyna I.V. Formuvannya upravlinskoyi, marketynhovoyi ta innovatsiynoyi polityky na pidpryemstvakh turystychnoyi industriyi [Formation of management, marketing and innovation policy at enterprises of the tourism industry]. *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu "Kharkivskyy politekhnichnyy instytut" (ekonomichni nauky): zb. nauk. pr.* [Bulletin of the National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute" (economic sciences): coll. Science. ave.] – Kharkiv : NTU "KHPI", 2018. – no 47 (1323). – pp. 114-120.
7. Pererva P.G., Kosenko A.V., Maslak M.V., Matrosova V.O., Dolyna I.V. Rozvytok orhanizatsiyno-ekonomichnoho mekhanizmu upravlinnya rozvytkom industriyi turizmu ta hostynnosti [Development of organizational and economic mechanism for managing the development of the tourism industry and hospitality]. *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu "KhPI" (ekonomichni nauky): zb. nauk. pr.* [Bulletin of the National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute" (economic sciences): coll. Science. ave.] – Kharkiv : NTU "KhPI", 2018. – no 48 (1324). – pp. 121-127.
8. Novik I.O., Shmat'ko N.M., Karminska-Belobrova M.V. *Problemy ta mekhanizmy realizatsiyi priorytetnykh napryamiv stratehiyi rozvytku innovatsiynoyi polityky Ukrainy v mizhnarodnomu pidpryemnytstvi* [Problems and mechanisms of realization of priority directions of the strategy of development of innovation policy of Ukraine in international business]. *Modern Economic Research: Theory, Methodology, Strategy: proc. of Intern. sci. conf.*, September 28, 2018, Kielce, Poland. – Kielce : Baltija Publishing, 2018. – Pt. 1. – pp. 58-60.
9. Shmatko N.M., Pantelyeyev M.S. Rozvytok innovatsiynoyi polityky Ukrainy z vykorystanniam marketynhu innovatsiy [Development of innovation policy of Ukraine with the use of marketing of innovations] // *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu "Kharkivskyy politekhnichnyy instytut" (ekonomichni nauky): zb. nauk. pr.* 2017 [Bulletin of the National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute" (economic sciences): Sb. sciences Ave] – Kharkiv : NTU "KHPI", 2018. – no. 37 (1313). – pp. 50-56.

Надійшла (received) 02.09.2020

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Перерва Петро Григорович (Перерва Петр Григорьевич, Pererva Petr Grigorievich) – доктор економічних наук, професор, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», завідувач кафедри менеджменту інноваційного підприємництва та міжнародних економічних відносин; тел.: (067) 940-16-81; e-mail: pgpererva@gmail.com

Кармінська-Белоброва Марина Володимирівна (Карминская-Белоброва Марина Владимировна, - Karminska-Bielobrova Maryna Volodymyrivna) – кандидат наук з державного управління, доцент, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», доцент кафедри менеджменту інноваційного підприємництва та міжнародних економічних відносин, м. Харків, Україна, ORCID:0000-0001-7978-866X, тел. (050) 520-33-25, e-mail: masha_kb@ukr.net

Проскурня Олена Михайлівна (Проскурня Елена Михайловна, Proskurnia Olena Michaylovna) – кандидат технічних наук, доцент, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», доцент кафедри організації виробництва та управління персоналом; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8367-0442>; тел. (067)863-10-08, e-mail: proskurniaolena@gmail.com

В.В.ПОНОМАРЕНКО, О.П. КОСЕНКО**ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОДАЖУ ТА МАРКЕТИНГУ НА СВІТОВОМУ АВТОМОБІЛЬНОМУ РИНКУ ПІД ЧАС КАРАНТИНУ**

У статті проаналізовано автомобільний ринок як світову екосистему. Запровадження карантинного режиму через пандемію коронавірусу є непередбачуваним фактором, що має неабиякий вплив на ринок, попит, пропозицію, а через всесвітній характер розповсюдження запроваджує нові напрями роботи, формати комунікації. Також важливо відмітити вплив на процес постачання автомобілів від виробників до кінцевого споживача. Проаналізовані статистичні дані по країнах Європи характеризують різкий спад рівня продажів. Аналітика даних по автомобільному ринку України має тенденцію до різкого зростання, а темпи відновлення ринку є найшвидшими в Європі. Виявлено особливості українського автомобільного ринку, а саме розподіл на ринок нових авто та ринок вживаних імпортованих автомобілів. Останній продемонстрував залежність та швидку реакцію на пандемію, а саме зміни на аукціонах країн, де карантинні заходи спричинили зниження кількості покупців. Це призвело до зростання пропозиції, зниження попиту, і як наслідок зниження цін. В свою чергу, це вплинуло на ринок України, адже зниження цін на вживані автомобілі призвело до зростання кількості покупців саме на цьому ринку. Важливим фактом є сегмент електромобілів, які доступні до придбання в Україні лише в якості вживаних імпортованих. Цей чинник збільшує обсяг ринку б/у автомобілів. А відсутність офіційних представників електромобілів (в автосалонах лише зараз починаються з'являтися електричні моделі) призводить до втрати частини потенційних покупців. Проаналізовані факти та чинники, зміни на ринку, які зафіксовані за останнє півріччя, різна реакція ринку на обставини – все це призводить до того, що компаніям доводиться адаптувати маркетингові активності з великою швидкістю. Діяльність компаній має бути підлаштована під нові факти, нові умови та враховувати потреби, попит та бажання цільової аудиторії. Ситуація 2020 року виявила наявні проблеми маркетингу автомобільних компаній, а саме низьку активність в онлайн, невикористання інструментів Інтернет-маркетингу, що є актуальним для запроваджених умов карантинного режиму. До того ж, функції маркетингу не мають бути обмежені стимулюванням збуту, а побудова бренду та зростання впізнаваності є важливим напрямом діяльності маркетингового відділу.

Ключові слова: автомобільний ринок; пандемія; імпортовані автомобілі; маркетинг; онлайн маркетинг; пізнаваність бренду; фактори впливу на ринок; коронавірус

В.В.ПОНОМАРЕНКО, А.П. КОСЕНКО**ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ ПРОДАЖ И МАРКЕТИНГА НА МИРОВОМ АВТОМОБИЛЬНОМ РЫНКЕ ВО ВРЕМЯ КАРАНТИНА**

В статье проанализирован автомобильный рынок как мировая экосистема. Введение карантинного режима из-за пандемии коронавируса является непредсказуемым фактором, имеющим огромное влияние на рынок, спрос, предложение, а всемирный характер распространения внедряет новые направления работы, форматы коммуникации. Также важно отметить влияние на процесс поставки автомобилей от производства до конечного потребителя. Проанализированы статистические данные по странам Европы, которые характеризуют резкий спад уровня продаж. Аналитика данных по автомобильному рынку Украины имеет тенденцию к резкому росту, а темпы восстановления рынка являются самыми быстрыми в Европе. Вывявлено особенность украинского автомобильного рынка, а именно деление на рынок новых авто и рынок б/у импортируемых автомобилей. Последний продемонстрировал зависимость и быструю реакцию на пандемию, а именно изменения на аукционах стран, где карантинные меры привели к снижению количества покупателей. Это привело к росту предложения, снижению спроса, и как следствие снижение цен. В свою очередь, это повлияло на рынок Украины, ведь снижение цен на бывшие в употреблении автомобили привело к росту количества покупателей именно на этом рынке. Важным фактом является сегмент электромобилей, которые доступны к приобретению в Украине только в качестве б/у импортных. Этот фактор увеличивает объем рынка б/у автомобилей. Отсутствие официальных представителей электромобилей (в автосалонах только сейчас начинаются появляться электрические модели) приводит к потере части потенциальных покупателей. Проанализированы факты и факторы, изменения на рынке, которые зафиксированы за последнее полугодие, разная реакция рынка на обстоятельства – все это приводит к тому, что компаниям приходится адаптировать маркетинговые активности с большой скоростью. Деятельность компаний должна быть подстроена под новые факты, новые условия и учитывать потребности, спрос и желание целевой аудитории. Ситуация 2020 года обнаружила имеющиеся проблемы маркетинга автомобильных компаний, а именно низкую активность в онлайн, неиспользование инструментов Интернет-маркетинга, которые являются актуальными для введенных условий карантинного режима. К тому же, функции маркетинга не должны быть ограничены стимулированием сбыта, а выстраивание бренда и рост узнаваемости является важным направлением деятельности маркетингового отдела.

Ключевые слова: автомобильный рынок; пандемия; импортные автомобили; маркетинг; онлайн маркетинг; узнаваемость бренда; факторы влияния на рынок; коронавирус

V.V.PONOMARENKO, A.P. KOSENKO**GLOBAL AUTOMOTIVE MARKET SALES AND MARKETING ORGANIZATIONAL FEATURES DURING QUARANTINE**

The article analyzes the automotive market as a global ecosystem. The introduction of a quarantine mode due to the coronavirus pandemic is an unpredictable factor that has a significant impact on the market, demand, supply. According to the global nature of the pandemic spread new directions of work, communication formats are developed. It has also the impact on the process of supplying cars from production to the final consumer. The analyzed statistics on European countries characterize a sharp decline in sales. Data analysis of the Ukrainian car market tends to grow sharply, and the market recovery rate is the fastest in Europe. The peculiarity of the Ukrainian automobile market is revealed, namely the distribution of new cars on the market and the market of used imported cars. The latter demonstrated dependence and rapid response to the pandemic, namely changes in auctions in countries where quarantine measures have led to a decrease in the number of buyers. This has led to increased supply, lower demand, and as a consequence lower prices. In turn, this affected the Ukrainian market, as lower prices for used cars led to an increase in the number of buyers in this market. An important fact is the segment of electric vehicles that are available for purchase in Ukraine only as used imported ones. This factor increases the size of the used car market. And the lack of official representatives of electric vehicles (electric models are only now beginning to appear in car dealerships) leads to the loss of some potential buyers. Analyzed facts and factors, changes in the market that have been recorded over the past six months, different market reactions to circumstances – all this leads to the fact that companies have to adapt marketing activities with great speed. The activities of companies must be adjusted to new facts, new conditions and take into account the needs, demands and desires of the target audience. The situation in 2020 revealed the existing problems of marketing of car companies, namely low activity online, non-use of Internet marketing tools, which

© В.В. Пономаренко, О.П. Косенко, 2020

is relevant for the conditions of the quarantine regime. In addition, the functions of marketing should not be limited to sales promotion, and building a brand and increasing visibility is an important activity of the marketing department.

Keywords: automotive market; pandemic; imported cars; used cars; marketing; online marketing; brand awareness; factors of influence on the market; coronavirus

Вступ. Існує сукупність факторів та подій, що впливають на ринок в усьому світі. В свою чергу, ці зміни вносять корективи до регіональних ринків та формують попит, пропозицію. Частину факторів маркетологи та підприємці здатні контролювати та передбачити. Але є й такі, що з'являються непередбачувано та вносять радикальні зміни до поточного ринкового стану. Одним з таких факторів можна вважати пандемію коронавірусу SARS-CoV-2, що внесла корективи в економіку всього світу.

В даній статті нами розглядається ситуація на автомобільному ринку України та в світі в період пандемії (з передбачень на початку карантину до реалій сьогодення), а також надаються рекомендації щодо маркетингової діяльності автомобільних компаній України під час карантину.

Аналіз стану питання. В умовах запровадження карантинного режиму через пандемію коронавірусу актуальним стає аналіз факторів, чинників впливу, відстеження змін на ринку різних країн, спостереження за мотивами та поведінкою цільової аудиторії. Крім того, коригування маркетингових активностей є дуже важливим та має бути реалізовано з великою швидкістю через різкі та швидкі зміни на ринку.

Мета роботи. Метою даної роботи є аналіз ситуації у світі, аналіз статистичних даних за окремі місяці та в цілому за весь період запровадження пандемії коронавірусу.

Аналіз основних досягнень і літератури. Дане питання розглядає актуальні дані, статистику та ситуацію поточного року, тож авторів, які мають бути проаналізовані ще не наявні на ринку. Серед теоретичних матеріалів було проаналізовано та досліджено статті та інтерв'ю від провідних гравців ринку, аналітичні дані по Європі та Україні, інформація, що наявна в мережі Інтернет щодо змін та реакції ринку на пандемію коронавірусу.

Викладення основного матеріалу. За прогнозами IHS Markit [1] світові продажі автомобілів за 2020 рік зменшаться на 22% через коронавірус, а виробництво зменшиться на 21%. Основною причиною є закриття виробництв на основних автомобільних ринках - Китай, США та Європа через пандемію, а процес відновлення передбачається повільний та поступовий. За даними консалтингової компанії LMC Automotive [1] світовий автомобільний ринок показав зниження в березні на 19,9% (що дорівнює 5,077 млн легкових та легких комерційних автомобілів).

В Європі ситуація на автомобільному ринку невтішна. Для наглядної характеристики розглянемо діаграми, (рис.1) що побудовані за даними Асоціації Європейських виробників автомобілів (ACEA) [2]

За даними діаграми ми бачимо зменшення продажів на 76,3%. Це є найбільшим місячним спадом за весь час ведення статистики ACEA [3], до якої

увійшли країни Європейського Союзу, Ісландія, Норвегія, Швейцарія та Великобританія.

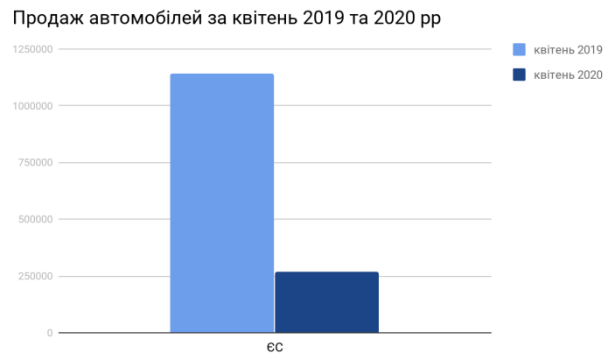

Рис. 1 - Порівняння продажів автомобілів за квітень 2019 та 2020 рр у країнах Європейського Союзу

Вирішальним фактором для Європейських країн стало призупинення дії автомобільних виробництв майже на кілька тижнів, а робота дилерських центрів була призупинена повністю.

Найбільш суттєві збитки відмічені в наступних країнах Європи (дані в таблиці 1)

Таблиця 1 - Зміни в обсягах продажів нових автомобілів в країнах Європи під час запровадження карантинних заходів на початку карантину (весна 2020 року)

Країна	% зниження продажів нових автомобілів
Італія	на 97,6
Іспанія	на 96,5
Бельгія	на 90,1
Франція	на 88,8
Великобританія	на 97,3
Германія	на 61,1

З даних таблиці можна зробити висновки, що запровадження найсуворіших умов карантину призвело до ситуації, коли нові автомобілі майже не купувалися.

Звичайно, в умовах повного припинення процесів життєдіяльності (окрім найважливіших для підтримки життя) маркетингові інструменти не принесуть результатів у вигляді зростання продажів, проте це означає, що варто змінити вектор діяльності маркетингу на популяризацію бренду, соціальні активності для людей, що мають на меті підвищення пізнаваності.

Для ринку України більшість автомобілів є імпортованими, тож введення пандемії по світу, а також закриття виробництв є важливим фактором, що має бути врахованим дилерами та продавцями на ринку України. Основні світові виробники в Японії, Кореї та

Європі припиняли роботу на час пандемії через повне зупинення заводів по виробництву автомобілів та комплектуючих та Китаї. Тож AUTO-Consulting [4] підготував детальний аналіз наявності імпортерів авто на складах провідних брендів у час непостійних поставок нових авто (таблиця 2)

Таблиця 2 - Ситуація на складах українських дилерів автосалонів

Бренд автомобіля	Ситуація на складах в Україні
BMW	автомобілі поступають згідно з планом, прийом заказів від клієнтів не зупиняється
Hyundai	замовлення плануються завчасно, тож дефіциту не передбачається
KIA	автомобілі виробляється та відправляються згідно з графіком
Mazda	дефіциту не передбачається
Renault	робота продовжується в штатному режимі
Skoda	автомобілі є в наявності та дефіциту не передбачається
Toyota	змін у поставках не планується
Volkswagen	заводи Volkswagen, Audi та SEAT працюють в плановому режимі
Віннер Імпортс Україна	поставки Jaguar, Land Rover, Porsche, Volvo, Ford та Bentley відбувається в звичайному режимі

Як ми бачимо з таблиці - проблем з поставками автомобілів до України не передбачається, проте це не є гарантом того, що пандемія коронавірусу пройде без наслідків для автомобільної індустрії.

В Україні автомобільні салони, СТО не закривали під час карантину, їх робота була реорганізована за вимогами Кабінету Міністрів України [5]. Основним показником є перебування менше 10 осіб в одному приміщенні одночасно. Ця умова була реалізована в більшості автомобільних салонів України. За словами Олега Назаренка [5] українці в період карантину мають нові причини для купівлі нового автомобіля, а саме небезпечність (технічний та санітарний стан) громадського транспорту, а в окремих містах й повне припинення роботи наземного транспорту. Чи буде цей фактор визначним для зростання продажів автомобілів буде проаналізовано в наступному році.

До того ж, багато українців, що готувалися до придбання автомобілю преміум класу можуть прийняти рішення про придбання більш доступного та нижчого за класом в цей невизначений період карантину.

Вказані чинники та причини, що набувають популярності в Україні слід використати гравцям автомобільного ринку України та впроваджувати в свою маркетингову діяльність вже сьогодні. Адже пандемія коронавірусу розпочалася вже пізніше тому, а це означає, що людська паніка трохи втихла та

потенційні клієнти готові витратити кошти на свої потреби (не першої необхідності).

За даними Auto-Consulting [6] у червні 2020 року Україна показала зростання продаж нових легкових авто +5% (у порівнянні з червнем 2019 року), що є найкращим показником по Європі. Це означає відновлення ринку та вихід з карантинної кризи.

Ситуацію по країнам Європи зображено на рис. 2

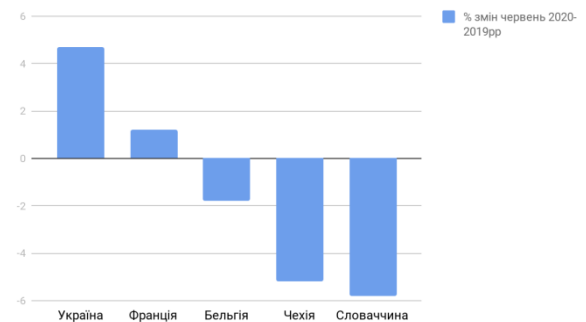

Рис. 2 = Зміни у продажах автомобілів в країнах Європи за період червень 2020 та 2019 років

Серед країн Європи позитивний результат має лише Франція, а найгірша ситуація зафіксована у Португалії (-56.2%). Ринок легкових автомобілів в Україні почав зростати у травні, а у червні вже показав зростання, що ми бачимо з вищезазначених показників. Як один з факторів можна зазначити відсутність заходів закриття роботи автомобільних салонів на час карантину, що показало позитивну динаміку продажів. З точки зору маркетингу, варто аналізувати не лише ситуацію на ринку авто, а враховувати такі параметри як мотивація людей, можливість робити дорогі покупки, готовність робити покупки під час карантину та менталітет українського народу.

Ще одним важливим параметром для порівняння та характеристики ситуації на ринку по Європі є аналіз зміни кількості продаж за перше півріччя 2020 у порівнянні з першим півріччям 2019 року (Рис. 3)

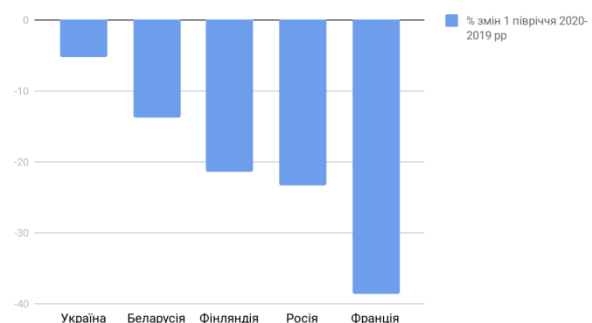

Рис. 3 - Зміни у продажах автомобілів в країнах Європи за перше півріччя 2020 та 2019 років

Таким чином, Україна зафіксувала рекордні показники серед всієї Європи на ринку нових легкових автомобілів у травні-червні 2020 року.

Якщо аналізувати детальніше продажі автомобілів на ринку України за перше півріччя, то

ситуація (у порівнянні з 2019 роком) виглядає наступним чином [7]:

Легкові автомобілі

- середньоціновий сегмент Volume втратив 7%
- бюджетний Low Cost втратив 4%
- Luxury сегмент втратив 14%
- Premium сегмент майже не зазнав змін

Комерційний транспорт:

- Low Cost втратив 74%
- Volume втратив 10%
- Premium зріс на 25%

За даними результатами можна зазначити важливість маркетингу в преміальному сегменті, адже на статус та преміальність бренду впливає місце цього бренду впливає саме робота відділу маркетингу. Преміальність формується на етапі позиціонування та береться за основу всієї маркетингової стратегії, що далі враховується на кожному етапі та у кожній деталі дій компанії. У другому півріччі 2020 року очікується до продажу багато нових моделей автомобілів, тож ситуація буде змінюватися, а результати частково залежать від маркетингових дій. Наприклад, в умовах карантину презентація нового автомобіля не є можливою до реалізації (через заборону до перебування великої кількості людей в одному приміщенні). Наявні Інтернет технології надають можливість організації та проведення презентації нового рівня та формату - онлайн режим або попередньо записаний відеоролик для демонстрації новинки. На перший погляд це не є заміною звичайної презентації, проте охоплення аудиторії такого заходу збільшується в тисячі разів та уможлиблює реалізацію запланованого виходу новинки без відстрочок та змін, без втрати часу та зменшення ціни за ліда - все залежить від обраного формату, аудиторії, підготовки тощо.

За інформацією Укравтопрома [8], липень 2020 показав зростання продаж легкових автомобілів у порівнянні з липнем 2019 на 10%, що є показником зростання ринку та може бути індикатором виходу з карантинної кризи. Проте вже у серпні зафіксовано зменшення кількості продажів на 17% у порівнянні з липнем, та зменшення на 16% у порівнянні з серпнем 2019. Лідери продажів у серпні відображено на Рис. 4

Найважливішим “конкурентом” для автомобільних дилерів в Україні наразі є ринок вторинних автомобілів. Під час карантину в березні ціни на вторинному ринку автомобілів знизилися. В середньому було зафіксовано зниження на 20-30%, проте були випадки й зниження вартості на 50%. Такі зміни пов’язували з невизначеністю та зниженням кількості покупців на ринку в цілому.

Варто зауважити, що покупка б/у автомобіля є вигідним рішенням для більшості людей навіть в звичайний докарантинний час. Причина в тому, що [9] на закордонних аукціонах Copart, Manheim та Iaaі вартість придбання нижча на 50-60% за аналоги в українських автосалонах, навіть враховуючи вартість доставки, розмитнення тощо. А під час карантину

онлайн аукціони відмічають зменшення конкуренції, тож ціна для українців стала ще приємнішою.

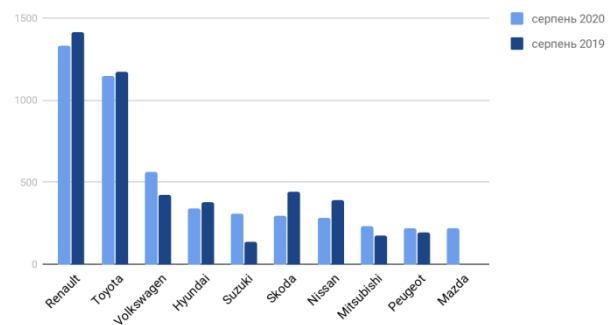

Рис. 4 - Лідери автомобільного українського ринку у серпні 2020 року (у порівнянні з серпнем 2019 року)

Atlantic Express [9] відмічає, що зниження цін є безпрецедентним явищем, яке можливо більше ніколи не відбудеться за таких саме умов та швидкості змін. Для демонстрації змін у цінових показниках до карантину та під час його запровадження зберемо дані [9] та [10] в Таблицю 3

Судячи з даних в таблиці, можемо зробити висновок, що потенційні клієнти приймали рішення швидко та ймовірність вибору вживаного авто з США або Кореї перед новим автомобілем із салону зросла у цей період. До того ж, процес доставки (технічний) автомобіля з вищезазначених країн не змінився (у порівнянні з докарантинним періодом), що можна ще одним важливим чинником впливу на автомобільному ринку України. Як зазначає співробітник [10] “Карантинні заходи стосуються людей, а не автомобілі”.

Проте ситуація на ринку б/у автомобілів змінилася вже в серпні 2020 року: попит перебільшив пропозицію й ринок відреагував зростанням цін.

Тут ми бачимо класичну економічну закономірність ринку. За словами директора АМТС Сергія Таранкова [11] “ціни на вживані автомобілі у порівнянні з цінами на початку карантину (весна 2020 року) зросли на 30%”. Основною причиною Сергій зазначає зменшення постачань уживаних авто на аукціони через закриття пунктів прийому.

Активізацію ринку та зростання кількості постачань нових автомобілів прогнозується на жовтень 2020 року, проте попит не сприятиме зниженню ціни. Проаналізувати ситуацію та зробити висновки за порівняльним аналізом буде можливим в 2021 році, тож наразі маємо ринкову ситуацію, передбачення експертів та велику конкуренцію серед продавців та посередників на ринку вживаних автомобілів.

Таблиця 3 - Порівняння цін на автомобілі з пробігом з США та Кореї

Модель	Ціна до карантину, \$	Ціна на початку карантину, \$	Економія, \$
Mercedes-benz ML 350 Bluetec Diesel	14500-15000	11675	від 2825
Ford Escape S 2017	6000	4400	1600
Honda Pilot EXL 2019	8000-9000	5800	від 2200
Chevrolet Equinox	6600-7500	5100	від 1500
Nissan Rogue SV 2017	6500	4650	1850
Ford Focus Titanium 2016	3400	2200	1200
Volkswagen Passat 2016	4200	3100	1100
Mazda CX-5 Grand Touring 2015	5500	3600	1900
Bmw 328i 2013	4000	2200	1800
Ford C-max 2017	5000	2000	3000
Hyundai Elantra Limited 2018	5100	3700	1400

Висновки. Важливим висновком з проведеного аналізу зазначимо неможливість контролю факторів ринку, що впливають на автомобільну індустрію в цілому світі та Україні. Швидке оперативне реагування та коригування дій, маркетингові заходи, перепрофілювання активностей, зміна курсу з реклами на продажі на укріплення брендів позицій, проведення онлайн заходів для цільової аудиторії та моніторинг конкурентів (як прямих, так і непрямих) є надважливими маркетинговими діями в діяльності компанії автомобільної промисловості (від виробника до посередника продавця на ринку). Метою є не завчасне передбачення та тотальний контроль, а вміння бути гнучкими та швидко реагувати на зміни ринку, які можуть змінювати галузь повністю за короткий проміжок часу. Наслідки пандемії та жорстких карантинних обмежень ще

довгий час будуть впливати на різні ланки екосистеми автомобільного ринку, проте ситуація вже не буде такою, як була до пандемії. Компанії мають це визнати та рухатися за новим адаптивним курсом до нових результатів.

Список літератури

1. Аналітичне агентство "Автостат", вебсайт: <https://www.autostat.ru/news/43777/>
2. Українська Правда, вебсайт: <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2020/05/19/7252233/>
3. Юрій Тарасовський, Ліра.Бізнес, вебсайт: <https://biz.liga.net/ekonomika/avto/novosti/koronavirus-obrushil-avtomobilnye-rynki-v-evrope>
4. Інформаційно-аналітична група Autoconsulting, вебсайт: <http://autoconsulting.ua/article.php?sid=45991>
5. <https://www.autocentre.ua/ua/avtopravo/avtobiznes/mnenie-eksperta-oleg-nazarenko-pro-vliyanie-koronavirusa-na-avtomobilnyj-rynok-1209381.html>
6. Інформаційно-аналітична група Autoconsulting, вебсайт: <https://autoconsulting.com.ua/article.php?sid=46881>
7. Інформаційно-аналітична група Autoconsulting, вебсайт: <https://autoconsulting.com.ua/article.php?sid=46982>
8. Юрій Тарасовський, Ліра.Бізнес, вебсайт: <https://biz.liga.net/ekonomika/avto/novosti/rynok-novyh-avtomobiley-ostyl-kakie-mashiny-pokupali-ukraintsy-v-avguste>
9. Інформаційний портал: https://lb.ua/economics/2020/04/03/454414_auktionsh_bu_avto_ssha_korei.html
10. Медіа-бюро Delo.ua, вебсайт: <https://delo.ua/business/na-auktionsh-bu-avto-v-ssha-i-koree-na-20-50-up-366878/>
11. Фінансовий портал Finance.ua, вебсайт: <https://news.finance.ua/ru/news/-/478166/rynok-poderzhannyh-avto-chego-stoit-ozhidat-ukraintsam-v-blizhajshee-vremya>

References

1. Analytical agency "Autostat", website: <https://www.autostat.ru/news/43777/>
2. Ukrainska pravda, website: <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2020/05/19/7252233/>
3. Yuri Tarasovskiy, Liga.Biznes website: <https://biz.liga.net/ekonomika/avto/novosti/koronavirus-obrushil-avtomobilnye-rynki-v-evrope>
4. Informaciyno-analytical group Autoconsulting, website: <http://autoconsulting.ua/article.php?sid=45991>
5. <https://www.autocentre.ua/ua/avtopravo/avtobiznes/mnenie-eksperta-oleg-nazarenko-pro-vliyanie-koronavirusa-na-avtomobilnyj-rynok-1209381.html>
6. Informaciyno-analytical group Autoconsulting, website: <https://autoconsulting.com.ua/article.php?sid=46881>
7. Informaciyno-analytical group Autoconsulting, website: <https://autoconsulting.com.ua/article.php?sid=46982>
8. Yuri Tarasovskiy, Liga.Biznes website: <https://biz.liga.net/ekonomika/avto/novosti/rynok-novyh-avtomobiley-ostyl-kakie-mashiny-pokupali-ukraintsy-v-avguste>
9. Informational portal: https://lb.ua/economics/2020/04/03/454414_auktionsh_bu_avto_ssha_korei.html
10. Media-bureau Delo.ua, website: <https://delo.ua/business/na-auktionsh-bu-avto-v-ssha-i-koree-na-20-50-up-366878/>
11. Financial portal Finance.ua, website: <https://news.finance.ua/ru/news/-/478166/rynok-poderzhannyh-avto-chego-stoit-ozhidat-ukraintsam-v-blizhajshee-vremya>

Надійшла (received) 02.09.2020

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Пономаренко Валерія Вадимівна (Пономаренко Валерия Вадимовна, Ponomarenko Valeriia Vadymivna) - аспірант кафедри економіки та маркетингу, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», м. Харків, Україна, e-mail: valerykornus@gmail.com

Косенко Олександра Петрівна (Косенко Александра Петровна, Kosenko Oleksandra Petrivna) - доктор економічних наук, професор, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», м. Харків, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4028-7697>; e-mail: kosenkoalexandra1@gmail.com

М.М. ОДИНЦОВ, К.О. СКРИПНЮК, В.В. БАЛА

АКТИВІЗАЦІЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ПРОДУКЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ МАШИНОБУДІВНОЇ ГАЛУЗІ

Одними з визначальних чинників конкурентоспроможності підприємств машинобудівної галузі як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках є ціна та якість продукції, що випускається. В той же час, якість продукції має все більше значення для споживача, аніж ціна. Якість продукції є однією з головних конкурентних переваг машинобудівного підприємства. Причини дослідження питання необхідності підвищення якості продукції машинобудівної галузі є постійне зростання потреб споживачів та підвищення їх вимог до властивостей, якими повинна володіти якісна продукція. Це пояснюється тим, що споживачами продукції машинобудівних підприємств є, як правило, інші підприємства, ефективність діяльності яких в значній мірі залежить від якості поставленої продукції. Підвищення якості продукції машинобудівних підприємств України сприятиме науково-технічному прогресу та підвищенню конкурентоспроможності національної економіки в цілому. Відповідність продукції українського машинобудування вимогам міжнародних стандартів якості продукції та запровадження на вітчизняних підприємствах систем управління якістю дозволить успішно конкурувати на світовому ринку. В сучасних умовах господарювання для забезпечення стійких конкурентних позицій на ринку підприємствам машинобудівної галузі необхідно запроваджувати дієві системи управління якістю продукції. У статті узагальнено показники якості продукції машинобудівної галузі. Проведено аналіз динаміки витрат на виконання наукових досліджень і розробок за видами робіт на вітчизняних підприємствах, аналіз динаміки інноваційної активності промислових підприємств України у 2010-2019 р.р. Проблемою активізації інноваційної діяльності для підприємств машинобудівної галузі визначено обмежені можливості фінансування. Визначено шляхи підвищення якості продукції машинобудівної галузі шляхом активізації інноваційної діяльності.

Ключові слова: якість; показники якості; продукція підприємств машинобудівної галузі; конкурентоспроможність; інноваційна діяльність; витрати на якість

М.М. ОДИНЦОВ, Е.А. СКРИПНЮК, В.В. БАЛА

АКТИВИЗАЦИЯ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ПРОДУКЦИИ ПРЕДПРИЯТИЙ МАШИНОСТРОИТЕЛЬНОЙ ОТРАСЛИ

Одними из определяющих факторов конкурентоспособности предприятий машиностроительной отрасли как на внутреннем, так и на внешнем рынках является цена и качество выпускаемой продукции. В то же время, качество продукции имеет все большее значение для потребителя, чем цена. Качество продукции является одной из главных конкурентных преимуществ машиностроительного предприятия. Причиной исследования вопроса о необходимости повышения качества продукции машиностроительной отрасли является постоянный рост потребностей потребителей и повышение их требований к свойствам, которыми должна обладать качественная продукция. Это объясняется тем, что потребителями продукции машиностроительных предприятий является, как правило, другие предприятия, эффективность деятельности которых в значительной степени зависит от качества поставленной продукции. Повышение качества продукции машиностроительных предприятий Украины будет способствовать научно-техническому прогрессу и повышению конкурентоспособности национальной экономики в целом. Соответствие продукции украинского машиностроения требованиям международных стандартов качества продукции и внедрение на отечественных предприятиях систем управления качеством позволит успешно конкурировать на мировом рынке. В современных условиях хозяйствования для обеспечения устойчивых конкурентных позиций на рынке предприятиям машиностроительной отрасли необходимо вводить действенные системы управления качеством продукции. В статье обобщены показатели качества продукции машиностроительной отрасли. Проведен анализ динамики расходов на выполнение научных исследований и разработок по видам работ на отечественных предприятиях, анализ динамики инновационной активности промышленных предприятий Украины в 2010-2019 г.г. Проблемой активизации инновационной деятельности для предприятий машиностроительной отрасли определены ограниченные возможности финансирования. Определены пути повышения качества продукции машиностроительной отрасли путем активизации инновационной деятельности.

Ключевые слова: качество; показатели качества; продукция предприятий машиностроительной отрасли; конкурентоспособность; инновационная деятельность; затраты на качество

М.М. ODINTSOV, K.O. SKRYPNIUK, V.V. BALA

ACTIVATION OF INNOVATIVE ACTIVITIES AS A FACTOR OF INCREASING THE QUALITY OF PRODUCTS OF THE MACHINERY INDUSTRY

The price and quality of products are the determining factors in the competitiveness of machine-building enterprises in domestic and foreign markets. At the same time, product quality is more important for the consumer than price. Product quality is the main one among other competitive advantages of a machine-building enterprise. The constant growth of consumer needs and increasing requirements for the properties (that quality products must have) are the reasons for studying the need to improve the quality of products. This is due to the fact that other enterprises are consumers of machine-building enterprises and the efficiency of them largely depends on the quality of the delivered products. Improving the quality of products of machine-building enterprises of Ukraine will contribute to scientific and technological progress and increase the competitiveness of the national economy as well. Compliance of Ukrainian machine-building products with the requirements of international product quality standards and the introduction of quality management systems at domestic enterprises will allow competing on the world market successfully. In order to ensure a stable competitive position in the market of machine-building enterprises in modern business conditions, it is necessary to implement effective product quality management systems. The quality indicators of machine-building products are summarized in the paper. The analysis of dynamics of expenses for scientific researches and development at the Ukrainian enterprises as well as the analysis of dynamics of innovative activity of the industrial enterprises of Ukraine in 2010-2019 was done. The problem of intensification of innovation activity for machine-building enterprises is determined by limited funding opportunities. Ways to improve the quality of machine-building products by intensifying innovative activities have been also identified.

Keywords: quality; quality indicators; products of machine-building enterprises; competitiveness; innovation; quality costs.

Постановка проблеми. В новітніх умовах господарювання, що характеризуються високим рівнем конкуренції на ринку, одним з основних

чинників успішного функціонування машинобудівного підприємства є використання нецінових методів ринкової

конкуренції шляхом підвищення якості продукції, що випускається.

Актуальність дослідження. Враховуючи те, що підвищення якості передбачає зростання витрат підприємства, необхідною умовою є забезпечення оптимального рівня якості та ціни продукції, що найбільш би задовольняло потреби споживача. Досягнення оптимального співвідношення ціни та якості можливе завдяки впровадженню дієвої системи управління якістю, а також активізації інноваційної діяльності підприємства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню показників якості продукції підприємств машинобудівної галузі, шляхів активізації інноваційної діяльності промислових підприємств, застосуванню методів нецінової конкуренції на ринку присвячені праці українських та зарубіжних вчених-економістів, серед яких: Безнощенко Н. О. [1] – досліджує якість продукції як чинник зростання конкурентоспроможності машинобудівного підприємства; Брітченко І. Г., Ладунка І. С. [2] – роботи присвячені проблемам підвищення конкурентоспроможності продукції вітчизняних підприємств; Бурдельна Г. О. [3] – працює над розробкою рекомендацій щодо застосування інформаційних технологій управління якістю на промислових підприємствах; Валявський С. М. [4] – пропонує використання інтегрованої системи управління якістю продукції; Василенко Д. В. [5] – вивчає питання підвищення ефективності діяльності підприємств машинобудування; Гладка Л. І., Васильєва В. Р., Шинкаренко К. Е. [6] – досліджують питання підвищення конкурентоспроможності української продукції на прикладі машинобудівного комплексу; Маслак О. І., Гришко Н. Є., Глазунова О. О., Маслак М. В. [8, 9] – дослідження присвячені активізації інноваційної діяльності промислових підприємств; Соболева М. В. [11] – дослідження присвячені неціновим методам ринкової конкуренції в умовах глобалізації; Череп О. Г. [12] – вивчає особливості конкурентоспроможності продукції підприємств машинобудування в період євроінтеграції України.

В той же час, питання пошуку шляхів підвищення якості продукції підприємств машинобудівної галузі шляхом активізації їх інноваційної діяльності залишаються недостатньо висвітленими в сучасній науковій економічній літературі, що і визначило вибір теми та мети даного дослідження.

Мета статті полягає у дослідженні шляхів підвищення якості продукції підприємств машинобудівної галузі шляхом активізації інноваційної діяльності.

Основні результати дослідження. Рівень якості – це ступінь з якою сукупність властивостей продукції здатен задовольнити потреби споживача. Підвищення якості позитивно впливає на ефективність діяльності підприємства. В новітніх умовах господарювання передумовою успішного

функціонування машинобудівного підприємства є наявність ефективної системи управління якістю продукції. Виробництво продукції високої якості є чинником підвищення попиту, збільшення обсягів продажів, зростанню прибутку від реалізації продукції, сприяє успішному виходу підприємства на нові ринки збуту, покращує імідж підприємства.

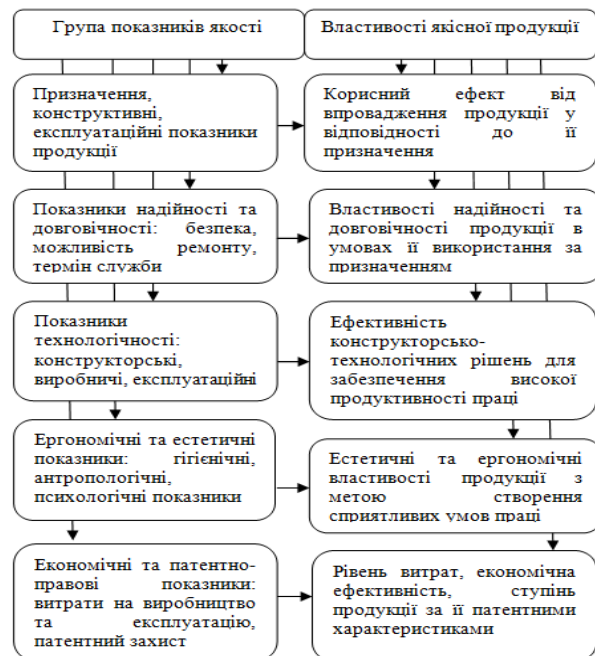

Рис.1 – Показники якості продукції підприємств машинобудівної галузі (узагальнено авторами на основі [1])

Виробництво якісної та, як наслідок, конкурентоспроможної продукції можливе завдяки використанню досягнень науково-технічного прогресу. Активізація інноваційної діяльності є одним з ключових чинників підвищення якості продукції машинобудівних підприємств.

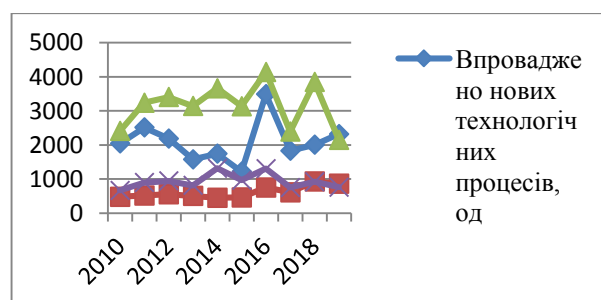

Рис.2 – Динаміка впроваджень інновацій на промислових підприємствах України у 2010-2019 р.р. (побудовано авторами за даними [10])

Забезпечити високу конкурентоспроможність продукції неможливо без комплексного вирішення економічних питань якості, а витрати на виготовлення продукції зростають більшою мірою, ніж підвищується її якість. Розглядаючи питання забезпечення якості, слід урахувати й те, що поліпшення якості продукції на підприємстві вимагає додаткових виробничих витрат, а отже, зростає собівартість продукції і, відповідно, її ціна. Проте додаткові витрати повністю відшкодовуються у

вищій ціні більш якісного товару, що забезпечує зростання рівня рентабельності й обсягу прибутку [2].

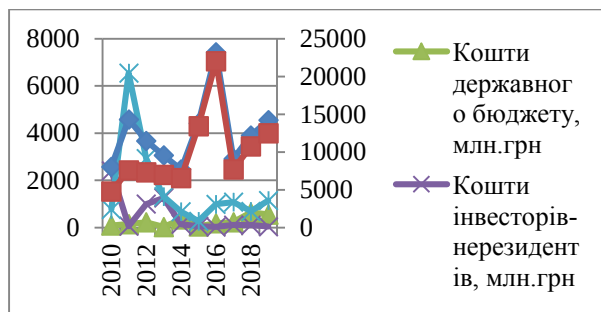

Рис.3 – Динаміка витрат на фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств за джерелами фінансування (побудовано авторами за даними [10])

Динаміка витрат на виконання наукових досліджень і розробок за видами робіт на підприємствах України у 2019 році порівняно з 2010 роком зростає, в той же час частка витрати на виконання наукових досліджень і розробок у ВВП знижується. Однією з основних проблем активізації інноваційної діяльності для підприємств машинобудівної галузі є обмежені можливості фінансування, яке переважно відбувається за рахунок самих підприємств [13, 14].

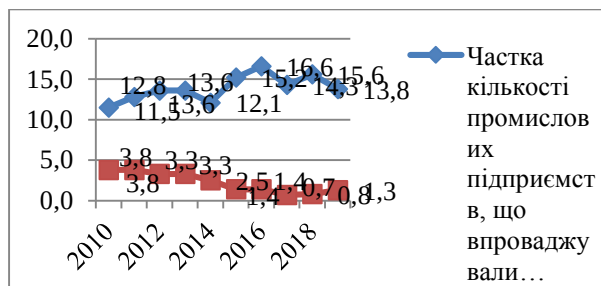

Рис.4 – Динаміка інноваційної активності промислових підприємств України у 2010-2019 р.р. (побудовано авторами за даними [10])

Фінансування інноваційної діяльності відбувається переважно за рахунок власних коштів промислових підприємств, у 2019 році питома вага витрат власних коштів підприємств у структурі витрат на інноваційну діяльність складає 87,7%, за рахунок коштів державного бюджету фінансується лише 3,9% інновацій, а за рахунок інвесторів-нерезидентів – лише 0,3%.

Кількість промислових підприємств, що впроваджували інновації у 2019 році порівняно з 2018 роком знизилась на 1,8%. Частка обсягу реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої продукції промислових підприємств протягом аналізованого періоду знижується з 9,4% у 2010 році до 1,3% у 2019 році. Тобто у підприємств виникають труднощі з реалізацією інноваційної продукції та пошуком нових еміних ринків збуту.

Серед шляхів підвищення якості продукції машинобудівної галузі шляхом активізації інноваційної діяльності можна виділити наступні:

- впровадження в діяльність підприємства нових видів техніки,
- удосконалення технології виробництва продукції; виробництво продукції у відповідності до міжнародних стандартів якості;
- розробка та затвердження внутрішніх стандартів якості для підприємства;
- впровадження на підприємстві ефективної системи менеджменту якості;
- сертифікація продукції підприємства;
- пошук надійних постачальників, які пропонують якісну сировину;
- розвиток інноваційного та інтелектуального капіталу шляхом фінансової мотивації працівників підприємства.

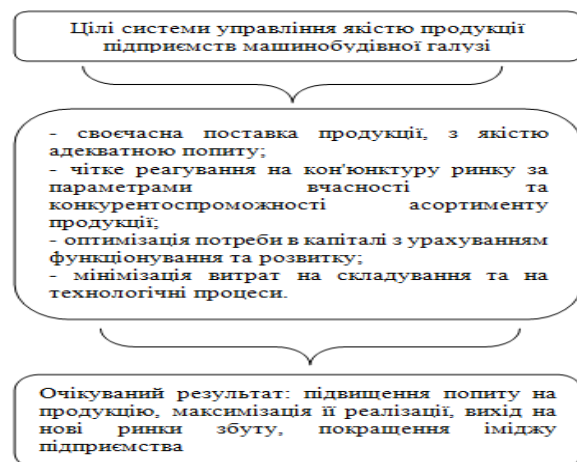

Рис.5 – Цілі та результати системи управління якістю продукції підприємств машинобудівної галузі (узагальнено авторами на основі [7])

Висновки та пропозиції. В новітніх умовах господарювання якість продукції є пріоритетним чинником конкурентоспроможності підприємств машинобудівної галузі. Рівень якості продукції прямо залежить від рівня кваліфікації персоналу та його мотивації щодо випуску якісної продукції.

Таким чином, питання мотивації персоналу як чинниками підвищення якості продукції підприємств машинобудівної галузі може бути напрямом подальших досліджень за даним напрямком.

Список літератури

1. Безнощенко Н.О. Підвищення якості продукції як чинник зростання конкурентоспроможності машинобудівного підприємства / Н.О. Безнощенко // Вісник соціально-економічних досліджень. – Випуск 4 (51). – 2013. – С. 15-22.
2. Брітченко І.Г. Актуальні проблеми підвищення конкурентоспроможності продукції вітчизняних підприємств / І.Г. Брітченко, І.С. Ладунка // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка». – Випуск 1 (45). Т. 1. – 2015. – С.116-118.
3. Бурдельна Г.О. Застосування інформаційних технологій управління якістю на промислових підприємствах / Г.О. Бурдельна // Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.investplan.com.ua/pdf/12_2018/8.pdf
4. Валявський С.М. Управління якістю продукції на підприємстві в умовах входження України в ЄС / С.М. Валявський // Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2015/132.pdf
5. Василенко Д.В. Підвищення ефективності діяльності підприємств машинобудування / Д.В. Василенко // Електронний ресурс. Режим

- доступу:
http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/202/1/Z22_%d0%86_2012.pdf
6. Гладка Л.І. Конкурентоспроможність української продукції на прикладі машинобудівного комплексу та шляхи її підвищення / Л.І. Гладка, В.Р. Васильєва, К.Е. Шинкаренко // Електронний ресурс. Режим доступу: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/7/7.pdf>
 7. Іванченкова Л.В. Якість продукції в системі факторів забезпечення конкурентоспроможності сучасного виробництва / Л. В. Іванченкова, К. В. Стасюкова // Український журнал прикладної економіки. – Том 4. – № 2. – 2019. – С. 67-75.
 8. Maslak O. Developing the intra-firm technology transfer system at the industrial enterprise based on matrix approach / O. Maslak, N. Grishko, O. Hlazunova, M. Maslak, K. Vorobiova // Problems and Perspectives in Management. – Vol. 15. – Issue 3. – 2017. – pp. 242-252.
 9. Maslak O. Approaches to the management of the costs of innovation activity of mining enterprises: aspects of economic security / O. Maslak, N. Grishko, O. Hlazunova, K. Vorobiova // Науковий вісник Національного гірничого університету. – 2017. – Issue 5. – pp. 137-145.
 10. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
 11. Соболева М.В. Нецінові методи ринкової конкуренції в умовах глобалізації / М.В. Соболева // Електронний ресурс. Режим доступу: http://visnyk-onu.od.ua/journal/2016_21_8/5.pdf
 12. Череп О.Г. Конкурентоспроможність продукції підприємств машинобудування в період євроінтеграції України в Європейський Союз / О.Г. Череп, А.М. Корнев. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://eir.pstu.edu/bitstream/handle/123456789/12316/5.pdf?sequence=1>
 13. Маслак О.І. Диверсифікація інноваційного розвитку промисловості в контексті перспективної інвестиційної політики / О.І. Маслак // Інвестиції: практика та досвід. Науково-практичний журнал. - 2010. - №4 (лютий). - С.13-16.
 14. Маслак О.І. Економіка та управління інноваційною діяльністю: Навчальний посібник / За ред. проф. Перерви П. Г., проф. Погорелова М.І., проф. Меховича С. А. // Харків: НТУ „ХПІ”, 2011. – 630 с.
 3. Burdelna H. Zastosuvannya informacijny`x tehnologij upravlinnya yakisty na promy`slavy`x pidpry`yemstvax [Application of information quality management information technologies at industrial enterprises]. Available at: http://www.investplan.com.ua/pdf/12_2018/8.pdf
 4. Valyvskiy S. N. Upravlinnya yakisty produkciji na pidpry`yemstvi v umovax vxodzheniya Ukrayiny` v YeS [Quality management production at the enterprise in the conditions of Ukraine's accession to the EU] / S. N. Valyvskiy. Available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2015/132.pdf
 5. Vasylenko D. Pidvy`shhennya efekty`vnosti diyal`nosti pidpry`yemstv mashy`nobuduvannya [Effectiveness increase of engineering enterprises activity]. Available at: http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/202/1/Z22_%d0%86_2012.pdf
 6. Gladka L.I. Konkurentospromozhnist` ukrayins`koyi produkciji na pry`kladi mashy`nobudivnogo kompleksu ta shlyaxy` yiyi pidvy`shhennya [Ukrainian production competitiveness and ways of its improvement by the example of machine-building complex] / L.I. Gladka, V.R. Vasilieva, K.E. Shinkarenko. Available at: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/7/7.pdf>
 7. Ivanchenkova L. Yakist` produkciji v sy`stemi faktoriv zabezpechennya konkurentospromozhnosti suchasnogo vy`robnny`ctva [Quality of products in the factory system of providing competitiveness of modern production] / L. Ivanchenkova, K. Stasiukova // Ukrayins`ky` zhurnal pry`kladnoyi ekonomiki` [Ukrainian Journal of Applied Economics]. – Volume 4. № 2. – 2019. – p.p. 67-75.
 8. Maslak O. Developing the intra-firm technology transfer system at the industrial enterprise based on matrix approach / O. Maslak, N. Grishko, O. Hlazunova, M. Maslak, K. Vorobiova // Problems and Perspectives in Management. – Vol. 15. Issue 3. – 2017. – pp. 242-252.
 9. Maslak O. Approaches to the management of the costs of innovation activity of mining enterprises: aspects of economic security / O. Maslak, N. Grishko, O. Hlazunova, K. Vorobiova // Naukoviy Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu. [Scientific Bulletin of the National Mining University] – Issue 5. – 2017. – pp. 137-145.
 10. Official site of the State Statistics Service of Ukraine. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
 11. Soboleva M.V. Necinovi metody` ry`nkovoyi konkurenciji v umovax globalizaciyi [Non-price methods of market competition under globalization] / M.V. Soboleva. Available at: http://visnyk-onu.od.ua/journal/2016_21_8/5.pdf
 12. Cherep O. Konkurentospromozhnist` produkciji pidpry`yemstv mashy`nobuduvannya v period yevrointegraciyi Ukrayiny` v Yevropejs`ky`j Soyuz [The competitiveness of mechanical engineering enterprises during the period of European integration of Ukraine into the European union] / O. Cherep, A. Kornev. Available at: <http://eir.pstu.edu/bitstream/handle/123456789/12316/5.pdf?sequence=1>
 13. Maslak O.I. Diversifikatsiya Innovatsiynogo rozvitku promislovosti v konteksti perspektivnoyi Investitsiynoyi politiki [Diversification of innovative development of industry in the context of long-term investment policy] Investitsiyi: praktika ta dosvid. Naukovo-praktichniy zhurnal. [Investments: practice and experience. Scientific and practical journal.] – 2010. – no 4 (lyutyiy). – pp.13-16.
 14. Maslak O.I. Ekonomika ta upravlinnya Innovatsiynoyu diyalnistyu: Navchalniy posibnik [Economics and management of innovation: A textbook] / Za red. prof. Perervi P. G., prof. Pogorelova M.I., prof. Mehovicha S. A. // Kharkiv: NTU „HPI”, 2011. – 630 p.

Надійшла (received) 04.09.2020

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Одінцов Михайло Максимович (Одинцов Михаил Максимович, Odintsov Mykhailo Maksymovych) – доктор економічних наук, професор кафедри економіки Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського; м. Кременчук, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3417-8184>; e-mail: odintsov40@ukr.net

Скрипнюк Катерина Олександрівна (Скрипнюк Екатерина Александровна, Skrypniuk Kateryna Oleksandrivna) – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського; м. Кременчук, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3332-5923>; e-mail: katya222284@gmail.com

Бала Володимир Володимирович (Бала Владимир Владимирович, Bala Volodymyr Volodymyrovych) – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського; м. Кременчук, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6921-1143>; e-mail: ekon@kdu.edu.ua

УДК
658:658.1

doi: 10.20998/2519-4461.2020.4.68

**О.М. ГОЛОЛОВА, О.С.
ІННОВАЦІЙНА ФОРМА ГРОШЕЙ В МІЖНАРОДНІЙ
ЕКОНОМІЦІ**

Останнім часом в Україні спостерігається системна втрата впевненості громадян у фінансовій системі. У зв'язку з численними кризами сучасної фінансової системи виникає необхідність пошуку альтернативних методів побудови світової фінансової системи. У 2009 році було з'явилась система платежів за допомогою криптовалют, яка не потребувала участі третьої сторони. Запропонована система прямих платежів мала технологічні переваги перед стандартними валютами. Криптовалюта є інновацією в наш час. Однак, наразі існує багато невирішених питань з методологічних, методичних та правових питань у цій сфері. Як швидко ця валюта пошириться по світу? Чи може вона стати альтернативною формою грошей в сучасній економіці? Саме ці питання зумовлюють актуальність роботи. Запропонований новий методичний підхід щодо прогнозування розвитку криптовалют у економіці, який ґрунтується на аналізі та практиці розвитку криптовалют та полягає у використанні рівняння обміну Фішера для впровадження криптовалюти Bitcoin у сучасну економіку в якості грошей, довів, що думка про дефляційну природу Bitcoin, що не дає стати їй новітньою формою грошей, може бути помилковою. Зроблено висновок, що криптовалюта має майбутнє і можуть змінити не тільки фінансовий, але і весь світ в кращу сторону. Також можливо, між валютами всіх країн і буде таким собі диригентом, що призводить до гармонії і рівноваги грошовий світ всієї планети.

Ключові слова: фінансова система; криптовалюта; Bitcoin; альтернативна форма грошей; грошовий світ.

**О.Н. ГОЛОЛОВА, О.С. ЧМЕЛЕВА
ИННОВАЦИОННАЯ ФОРМА ДЕНЕГ В МЕЖДУНАРОДНОЙ ЭКОНОМИКЕ**

В последнее время в Украине наблюдается системная потеря уверенности граждан в финансовой системе. В связи с многочисленными кризисами современной финансовой системы возникает необходимость поиска альтернативных методов построения мировой финансовой системы. В 2009 году было появилась система платежей с помощью криптовалюта, которая не нуждалась участия третьей стороны. Предложенная система прямых платежей имела технологические преимущества перед стандартными валютами. Криптовалюта является инновацией в наше время. Однако, пока существует много нерешенных вопросов по методологических, методических и правовых вопросов в этой сфере. Как быстро эта валюта распространится по миру? Может ли она стать альтернативной формой денег в современной экономике? Именно эти вопросы обуславливают актуальность работы. Предложен новый методический подход к прогнозированию развития криптовалюты в экономике, основанный на анализе и практике развития криптовалюты и заключается в использовании уравнения обмена Фишера для внедрения криптовалюты Bitcoin в современную экономику в качестве денег, доказал, что мысль о дефляционной природу Bitcoin, не дает стать им новой формой денег, может быть ошибочной. Сделан вывод, что криптовалюта имеет будущее и может изменить не только финансовый, но и весь мир в лучшую сторону. Также возможно, она, благодаря инновационным технологиям, станет связующим звеном между валютами всех стран и будет неким дирижером, что приводит к гармонии и равновесия денежный мир всей планеты.

Ключевые слова: финансовая система; криптовалюта, Bitcoin; альтернативная форма денег; денежный мир.

**О.М. GOLOLOBOVA, O. CHMELEVA
INNOVATIVE FORM OF MONEY IN THE INTERNATIONAL ECONOMY**

Recently, there has been a systemic loss of citizens' confidence in the financial system in Ukraine. In connection with the numerous crises of the modern financial system, it becomes necessary to search for alternative methods of building the world financial system. In 2009, a cryptocurrency payment system appeared that did not need a third party. The proposed direct payment system had technological advantages over standard currencies. Cryptocurrency is an innovation nowadays. However, there are still many unresolved issues on methodological, methodological and legal issues in this area. How quickly will this currency spread around the world? Could it become an alternative form of money in the modern economy? It is these questions that determine the relevance of the work. A new methodological approach to predicting the development of cryptocurrency in the economy is proposed, based on the analysis and practice of the development of cryptocurrency and is to use the Fischer exchange equation to introduce the Bitcoin cryptocurrency into the modern economy as money, proved that the idea of the deflationary nature of Bitcoin does not allow them to become the new form of money may be wrong. It was concluded that cryptocurrency has a future and can change not only the financial, but the whole world for the better. It is also possible that, thanks to innovative technologies, it will become a link between the currencies of all countries and will be a kind of conductor, which leads to harmony and balance in the monetary world of the entire planet.

Keywords: financial system; cryptocurrency; Bitcoin; alternative form of money; money world.

Вступ. Нині найвищий рівень інноваційної новизни мають електронні гроші, які отримали назву «криптовалюта» або «віртуальна валюта». Варто визначити, що саме мається на увазі під терміном «криптовалюта». Цей термін прийшов до нас з англійської мови, де він звучить як «cryptocurrency». Це не що інше, як віртуальна валюта, що захищена криптографією. Вона використовується для швидкого та надійного здійснення грошових переказів та інших платежів. Найбільшою перевагою цієї платіжної системи є те, що вона заснована на новітніх технологіях та не може контролюватися урядом країни.

Постановка проблеми. Визначення особливостей функціонування криптовалюти, а саме криптовалюти Bitcoin, та визначення її необхідності як фінансового інструменту на сучасних фінансових ринках стало метою цієї статті.

Предметом дослідження стали теоретичні та практичні підходи щодо оцінки криптовалюти Bitcoin та її розвиток упродовж часу. Для досягнення поставленої мети були визначені основні завдання дослідження:

- визначити теоретичні підходи до розвитку та використання криптовалюти Bitcoin в сучасній економіці;

- провести аналіз динамік розвитку криптовалюти Bitcoin у світі та Україні; у
- визначити шляхи та засоби впровадження криптовалюти Bitcoin у сучасну економіку в якості грошей.

У статті було використано наступні методи дослідження мето вторинног аналіз даних порівняння, аналізу та синтезу, дедукції та індукції, історичного підходу, логічного підходу. Елемент наукової новизни роботи полягає у наступному: запропонован нові методичні підхі щод прогнозування розвитку криптовалют у економіці, ґрунтується на аналіз та практиц розвитк криптовалюти, полягає у використанні рівняння Фішера для впровадження криптовалюти Bitcoin у сучасну економіку в якості грошей. Теоретичне та практичне значення дослідження полягає у визначенні розвитку криптовалют серед населення, підприємств підприємств

Результати дослідження. Реальну появу на світ цифрової валюти передбачили письменники-фантасти. Ще в 1999 році з'явився роман Ніла Стінга «Криптономикон», в якому описано, як група програмістів-математиків намагається створити першу криптовалюту, при цьому стикаючись з опором урядів та великих бізнес-структур. Пророчий характер роману став очевидним у 2009 році, коли з'явилася перша криптовалюта. Bitcoin, що походить від двох англійських слів – «bit» (мінімальна одиниця інформації) та «coin» (монета). Вона була створена Сатоші Накамото, особистість якого (або групи осіб) залишається нез'ясованою [4]. За словами Сатоші, Bitcoin був створений для того, щоб кожна людина могла самостійно управляти своїми коштами без втручання третіх осіб. Після того, як проект був підтриманий спільнотами по всьому світу, Сатоші припинив приймати будь-яку участь у проекті.

У чому ж особливість Bitcoin з точки зору економіки? Насамперед, це цифровий товар с обмежено пропозиції [5]. Йог алгорит побудований таким чином, що у системі може не більше 21 мільйону одиниць, кожна з яких також називається «Bitcoin». Незважаючи на таку порівняно невелику кількість монет, їх вистачає для здійснення щоденних розрахунків, оскільки 1 Bitcoin ділиться на 100000000 частин, що називаються «сатоші» на честь людини, що створила саму систему. Які переваги має Bitcoin? Насамперед, слід зазначити, що мережа Bitcoin є доступною та децентралізованою [6]. Вона поєднує усі клієнтські програми (гаманці) та базу даних blockchain (блокчейн), що зберігається на кожному комп'ютері, де встановлений повний клієнт. Таким чином, доступ до системи (за умови підключення до реєстру blockchain з використанням власного гаманця) можливий з будь-якої країни світу без необхідності авторизації. Крім цього, система Bitcoin гарантує повну прозорість розрахунків,

оскільки історію будь-якого власного платежу користувач може прослідкувати до моменту генерації монет. Вона зберігається у базі даних постійно. Для того, щоб отримати доступ до бази даних та проконтролювати будь-які транзакції, необхідно лише знати власну адресу Bitcoin. Правове визначення віртуальній інтернет-валюти Bitcoin надало Міністерство фінансів Німеччини – це «одиниця фінансового обліку» та один із різновидів приватних грошей, які можуть бути використані для «багатосторонніх клірингових операцій». Міністерство фінансів США в 2013 р. визнало Bitcoin як децентралізовану віртуальну валюту, що відповідає критерію «форма грошей», а отже, за прецедентним правом на неї поширюються фінансові закони та норми.

Оскільки блокчейн, розподілена база, створена на основі рівноправних вузлів, мережа Bitcoin не має контролюючого центру, що може заморозити будь-який рахунок, змінити кількість грошових одиниць у системі, заблокувати або ж зовсім скасувати платіж. При оплаті товарів або послуг Bitcoin, немає необхідності сплачувати податки, оскільки ця валюта є віртуальною та офіційно невизнаною. В результаті, у вас є можливість придбати товар набагато дешевше у порівнянні з реальними цінами [7].

Нарешті, Bitcoin дає можливість здійснювати повністю анонімні розрахунки, оскільки номер рахунку у системі ніяким чином не пов'язаний з його власником, а для його відкриття не потрібні жодні документи. Погодьтеся, це досить суттєвий фактор, коли мова йде про здійснення розрахунків через інтернет. Тому виявити, хто, кому і за що перевів Bitcoin сьогодні не може жодна організація. Також слід зазначити, що система є настільки зручною, що сьогодні з'являється все більше місць як в онлайн, так і в оффлайн просторі, де приймають Bitcoin. Так як Bitcoin має чітко заданий та строго падаючий з часом обсяг емісії, вважається, що йому притаманна дефляційна природа. Сатоші закла в неї це алгоритмічно при створенні. При цьому ринок явно зростає, а це означає, що збільшуються обсяги торгівлі і росте потреба у криптовалюті. Тобто, фактично, обмежена емісія свідомо не задовольняє потребу ринку у Bitcoin. Як наслідок, вартість валюти весь час зростає, тобто спостерігається дефляція. Постійно зростаючий курс Bitcoin спонукає людей не витратити гроші, а накопичувати їх. Крім того, можливість отримувати прибуток від простого накопичення позбавляє людей від необхідності виробляти товари та послуги. В результаті виходить жорстка криза всієї економіки, тому що суспільство не може жити в достатку, коли ніхто нічого не робить. Деякі економісти саме з цієї причини вважають, що Bitcoin ніколи не зможе замінити існуючі валюти. Отже, розвиток криптовалюти Bitcoin як нової форми грошей, що орієнтована на інноваційне використання і водночас спроможна виконувати класичні та нові специфічні функції грошей, зумовлений її природою

Загальна кількість Bitcoin, які вже було видобуто, перевищила 16 мільйонів. Протягом перших чотирьох років було отримано 10,5 млн Bitcoin. Кожні чотири наступні роки їх випуск зменшується вдвічі, отже, ще 4 роки вироблено - 5,25 млн, а протягом наступних 4 років буде видобуто - 2,625 млн і так далі. 9 липня року увечері було видобуто 75% всіх Bitcoin із закладених Сатоші Накамото. В історії Bitcoin з 2008 року було багато злетів і падінь. Були часи, коли цієї криптовалюти не рухалася з мертвої точки час. Також були різкі злети курсу до небувалих котировань. Але навіть незважаючи на таку нестабільність, щодня відбувається до 300 тисяч платежів в Bitcoin, а суми продовжують зростати. На світову популярність Bitcoin впливає кількість виконуваних користувачами мережі угод, вказує на концентрацію комп'ютерних систем в будь-якій біржі обміну криптовалюти або просто комп'ютер, налаштований для майнінгу. Так ось, за показником лідируючу позицію впевнено займають Сполучені Штати Америки, де на момент написання статті було зосереджено 35% узлов Bitcoin. Щорічні аукціони, що проводяться в США, а відкриття бірж та інших криптовалютних онлайн-сервісів в останні роки стали потужним двигуном зростання як загальної популярності Bitcoin, так і їх вартості по відношенню до долара. Далі найбільш активними виявилися країни Європи (Німеччина Франція - 10%, Нідерланди - 8%). В європейських країнах, як показала практика, Bitcoin найпростіше впроваджуються в соціально-побутову сферу життя людини, про що свідчить, наприклад, поява перших в світі банкоматів. Цікаво, що Китай займає в цьому списку дев'яте місце (3%), незначно, з його криптовалютним оборотом. У той час, як в західних країнах зростає кількість онлайн-ресурсів для всіляких маніпуляцій над цифровими монетами, збільшується попит на саму криптовалюту як грошову одиницю. Топ-10 замикає Австралія - 2%. Вчені і фінансисти в цій країні дуже активно використовують мережу Bitcoin. Україна в цьому списку займає п'ятнадцяте місце. Думки різних держав на рахунок Bitcoin. Хоча більшість країн дозволяють Bitcoin-транзакції, ж у них немає єдиного визначення як на саме поняття цифрових грошей, так і на правовий статус Bitcoin, норми регулювання, якщо такі є, теж відрізняються. США мають про-Bitcoin положення. Міністерство фінансів розглядає Bitcoin як бізнес, який надає розрахунково-касові послуги населенню. Податкове управління США відносить Bitcoin до коштовного майна до якого застосовується відповідна оподаткування. В цьому випадку Bitcoin виглядає цінного активу, як золото або предмети мистецтва, який має певну вартість. У будь-якому випадку Америка є однією з небагатьох країн, уряд яких

вже працює щодо запобігання або скорочення використання криптовалюти в незаконних цілях. З правовим статусом Bitcoin не виникає проблем Канаді. Ця країна також відкрита для Bitcoin-Канадське податкове агентство розглядає його як майно (дохід, отриманий в результаті транзакцій, розглядається як дохід від комерційної діяльності). Податки можуть коливатися залежно від того, як використовується Bitcoin для купівлі-продажу або в якості інвестиції. У Китаї фінансовим установам заборонено працювати з цифровими грошима, але фізичні особи можуть вільно їх використовувати. У будь-якому разі, китайський Bitcoin-ринок є одним з найбільших в світі, незважаючи на деякі обмеження. Підводячи підсумок, цифрова валюта - це який залишив усіх законодавців далеко позаду. Одні погодилися дати шанс Bitcoin, інші вважали за краще заборонити Bitcoin, а деякі навіть намагалися законопроект для цієї мети. У будь-якому випадку, безумовно, у людей є достатньо часу, щоб відчуті всі переваги цифрових грошей, навіть якщо правовий Bitcoin залишається невизначеним. Криптовалюта Bitcoin стає все більш популярною по всьому світу. І Україна не відстає від світових тенденцій. Підтвердження цьому - вже існуючий у нас у країні оборот криптовалюти. Bitcoin, хоча і має всі характерні риси платіжної системи, грошей, але з точки зору національного законодавства України такими не є. Ще в листопаді 2014 року НБУ дав роз'яснення, що він розглядає віртуальну валюту/криптовалюту Bitcoin як грошовий сурогат, який не забезпечений реальною вартістю і не може використовуватися фізичними та юридичними особами на території України як засіб платежу, тому що це суперечить нормам українського законодавства [1, 2]. Переважна більшість українців досі нічого не чула про Bitcoin. 80% мешканців країни не мають уяви про те, що являє собою ця система розрахунків. Гарне уявлення про Bitcoin мають 4% українців, 16% - ледве знають про криптовалюту. Найвища поінформованість про Bitcoin у жителів столиці - 21% киян може пояснити, що таке Bitcoin [3]. Цікаво, що найбільше про криптовалюту знають ті, хто користується електронними гаманцями. З них про Bitcoin відомо 45% опитаних. Однак в Україні зберігається високий інтерес до криптовалюти. Про це говорять дані пошукових запитів Google Trends. У 2016 році найбільшу кількість пошукових запитів зі словом Bitcoin виходило з Харкова, Дніпра, Львова, Одеси та Києва. В Україні спостерігається велика концентрація Bitcoin-фахівців. Україна входить до п'ятірки лідерів за кількістю та якістю навчання та підготовки IT-фахівців. Звідси і високі рейтинги за кількістю так званих Bitcoin-вузлів. За даними Bitcoin Foundation, Україна займає п'ятнадцяте місце в світі за кількістю Bitcoin-вузлів всесвітньої Bitcoin-мережі [7].

Висновки. Починаючи з 2008 року, вартість Bitcoin значно коливалася. Але незважаючи на це, цією

цифровою валютою щоденно користуються по всьому світу. На світову популярність Bitcoin кількості виконуваних користувачами мережі угод, якими світовим лідером є США. Далі найбільш активними виявилися країни Європи (Німеччина Франція - 10%, Нідерланди – 8%). Думки різних на рахунок Bitcoin різняться. Хоча більшість країн дозволяють Bitcoin-транзакції, все ж у них немає визначення як на саме поняття цифрових грошей, так правовий статус Bitcoin, тому норми регулювання, такі є, теж

На державному рівні Bitcoin визнали США, Великобританії та Фінляндії, Німеччині та Болгарії. Дещо складніше це питання постає в Ісландії, де ця валюта є незаконною. Такі країни як Венесуела Китай поки не мають остаточної думки щодо статусу Bitcoin, криптовалюта використовується, проте з певними обмеженнями. У будь-якому випадку, безумовно, у людей є достатньо часу, щоб відчуті переваги цифрових грошей, навіть якщо правовий Bitcoin залишається невизначеним. Україна займає п'ятнадцяте місце серед найпопулярніших країн, де використовують Bitcoin. Більше того, криптовалюта Bitcoin вже зайняла свою нішу на українському за Bitcoin можна отримати цілий перелік товарів і Не менш важливим є той факт, що ця валюта транскордонні платежі та відкриває доступ малого та середнього бізнесу до міжнародних ринків збуту.

Список літератури

1. Лист Національного банку України від 08.12.2014 р. № 29-208/72889 Щодо віднесення операцій з «віртуальною валютою/криптовалютою «Bitcoin» до операцій з торгівлі іноземною валютою
2. Роз'яснення Національного банку України від 10.11.2014 р. Щодо правомірності використання в Україні «віртуальної валюти/криптовалюти» Bitcoin.
3. Биткойны: нужны ли конкуренты украинской гривне [Електрон. ресурс]. Режим доступу: <http://znaj.ua/ru/news/economics/63426/bitkojni-chi-potribni-konkurenti-ukrayinskij-grivni.html>

4. Квитка А. В. Криптовалюта: сущность и тенденции развития в современных условиях [Електрон. ресурс] / А. В. Квитка, Е. И. Зайцева // Экономическая теория та право. - 2015. - № 1. - С. 111-119 – Режим доступу: file:///D:/Users/1/Downloads/Vnyua_etp_2015_1_11.pdf
5. Лубенец И. Обзор цифровых криптовалют [Електрон. ресурс] / И. Лубенец // Простоблог - блоги экспертов о финансах. – 2014. – Режим доступу: http://www.prostoblog.com.ua/lichnye/byudzhzet/obzor_tsifrovyyh_kriptovalyut
6. Что такое Bitcoin и криптовалюты? [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://bits.media/chto-takoe-bitcoin/>
7. Blockchain info [Електрон. ресурс]. - Режим доступу: <https://blockchain.info/ru/charts>

References

(transliterated)

1. List Natsionalnogo banku Ukraini vid 08.12.2014 r. № 29-208/72889 Shodo vnesennya operatsiy z "virtualnoyu valutoyu / kriptovalutoyu «Bitcoin»" do operatsiy z torgovli inozemnoyu valutoyu [Letter of the National Bank of Ukraine dated December 8, 2014 no 29-208 / 72889 Regarding the assignment of transactions with virtual currency / cryptocurrency "Bitcoin" to transactions on foreign currency trading]
2. Roz'yasnennya Natsionalnogo banku Ukraini vid 10.11.2014 r. Shodo pravomirnosti vikoristannya v Ukraini "virtualnoyu valutoyu / kriptovalutoyu «Bitcoin»" [Clarification of the National Bank of Ukraine dated November 10, 2014. Regarding the legality of using "virtual currency / cryptocurrency" Bitcoin in Ukraine]
3. Bitcoini: nujni li konkurenti ukrainskoy grivne [Bitcoins: does Ukrainian hryvnia need competitors?] [electronniy resurs. Rejim dostupu : <http://znaj.ua/ru/news/economics/63426/bitkojni-chi-potribni-konkurenti-ukrayinskij-grivni.html>]
4. Kvitka A. V. Kriptovaluta: sushnost I tendencii razvitiya v sovremennih usloviyah. [Cryptocurrency: the essence and trends of development in modern conditions] [Electronniy resurs] / A. V. Kvitka, E. I. Zaytseva // Ekonomichna teoriya ta pravo.- 2015 № 1. – С. 111-119 – file:///D:/Users/1/Downloads/Vnyua_etp_2015_1_11.pdf
5. Lubenec I. Obzor cifrovih kriptovalut [Overview of digital cryptocurrencies] [Electronniy resurs] // Prostoblog - bлоги експертів з фінансів [Electronniy resurs]. – Rejim dostupu: <http://bits.media/chto-takoe-bitcoin/>
6. Blockchain info [Electronniy resurs]. – Rejim dostupu: <https://blockchain.info/ru/charts>

Надійшла (received) 04.09.2020

Відомості про автора / Сведения об авторе / About the Author

Гололобова Оlesia Миколаївна (Гололобова Оlesia Николаевна, Gololobova Olesya) – Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», асистент кафедри «Менеджменту та оподаткування»; м. Харків, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7483-2502>; тел. (067) 317-03-63; email: olesya.gololobova@gmail.com

Чмелева Ольга Сергіївна (Чмелева Ольга Сергеевна, Chmeleva Olga) – Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», доцент кафедри менеджменту інноваційного підприємництва та міжнародних економічних відносин; м. Харків, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7483-2502>; email: chmeleva2@gmail.com

П.Г. ПЕРЕРВА, Н.Є. ГРИШКО, М.В. МАСЛАК

ОБЛІКОВО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ЯКОСТІ ПРОДУКЦІЇ ЯК СКЛАДОВОЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Пошук найменш затратних шляхів безперервного підвищення якості продукції з метою забезпечення конкурентоспроможності став актуальним завданням підприємств у сучасних умовах. Якість як фактор конкурентоспроможності має вплив і на національну економіку, і на розвиток окремих суб'єктів господарювання. При цьому на мікрорівні особливу роль відіграють витрати на заходи, що попереджують дефекти та втрати якості. Враховуючи, що управління витратами (у тому числі і витрат на якість) слугує інструментом досягнення підприємством економічного росту, реалізація цього напряму потребує впровадження ефективної системи обліково-економічної оцінки та системи управління якістю. Складність класифікації витрат на якість пояснюється різними масштабами виробництва, що має вплив на склад самих витрат. У статті розглянуто основні підходи до класифікації та категоризації витрат на якість з урахуванням наукового здобутку у сфері обліку витрат на якість, на основі чого було запропоновано власний підхід до управління даною категорією витрат на основі багаторівневого поділу. Такий підхід дозволяє управлінням виявити, що деяких видів витрат на якість уникнути неможливо, у той час як інші можна мінімізувати. Досліджено основні елементи витрат на якість та здійснено їх систематизацію у розрізі облікових моделей за різними класифікаційними ознаками. Розглянуто теоретичні підходи до обліку витрат на якість. Наголошено на тому, що для цілей бухгалтерського обліку запропоновано класифікувати витрати на якість, виходячи з необхідності їх розмежування, оскільки загальні витрати на виготовлення і якість продукції, згідно діючої методики обліку витрат, не розрізняють як окремі категорії витрат. За результатами дослідження встановлено, що управління витратами на якість, якщо їх позиціонувати як конкретні витрати ресурсів, сприяє поліпшенню конкурентоспроможності підприємства.

Ключові слова: якість; конкурентоспроможність; управління витратами; витрати; категорії витрат; облік витрат.

П.Г. ПЕРЕРВА, Н.Е. ГРИШКО, М.В. МАСЛАК

УЧЕТНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ КАЧЕСТВА ПРОДУКЦИИ КАК СОСТАВЛЯЮЩЕЙ ОБЕСПЕЧЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Поиск наименее затратных путей непрерывного повышения качества продукции с целью обеспечения конкурентоспособности стал актуальной задачей предприятий в современных условиях. Качество как фактор конкурентоспособности влияет и на национальную экономику, и на развитие отдельных субъектов хозяйствования. При этом на микроуровне особую роль играют затраты на меры, предупреждающие дефекты и потери качества. Учитывая, что управление затратами (в том числе и затратами на качество) служит инструментом достижения предприятием экономического роста, реализация этого направления требует внедрения эффективной системы учетно-экономической оценки и системы управления качеством. Сложность классификации затрат на качество объясняется различными масштабами производства, что влияет на состав самих затрат. В статье рассмотрены основные подходы к классификации и категоризации затрат на качество с учетом существующих наработок ученых в сфере учета затрат на качество, на основе чего был предложен собственный подход к управлению данной категорией затрат на основе многоуровневого деления. Такой подход позволяет управленцам обнаружить, что некоторых видов затрат на качество избежать невозможно, в то время как другие можно минимизировать. Исследованы основные элементы затрат на качество и осуществлена их систематизация в разрезе учетных моделей по различным классификационным признакам. Рассмотрены теоретические подходы к учету затрат на качество. Отмечено, что для целей бухгалтерского учета предложено классифицировать затраты на качество, исходя из необходимости их разграничения, поскольку общие затраты на изготовление и качество продукции, согласно действующей методики учета затрат, не различают как отдельные категории затрат. По результатам исследования установлено, что управление затратами на качество, если их позиционировать как конкретные расходы ресурсов, способствует улучшению конкурентоспособности предприятия.

Ключевые слова: качество; конкурентоспособность; управление затратами; затраты; категории затрат; учет затрат.

P.G. PERERVA, N.YE. GRISHKO, M.V. MASLAK

ACCOUNTING AND ECONOMIC ASPECTS OF PRODUCT QUALITY AS A COMPONENT OF ENSURING THE COMPETITIVENESS OF THE ENTERPRISE

The article deals with the search for the minimal costly ways to continuously improving the product quality in order to ensure competitiveness, which has become an urgent task for enterprises in modern conditions. Quality as a factor of competitiveness affects both the national economy and the development of individual economic entities. At the same time, the costs of measures to prevent defects and loss of quality at the micro level play a special role. Considering that cost management (including the quality costs) is a tool for the enterprise to achieve economic growth, the implementation of this direction requires the introduction of an effective system of accounting and economic assessment and a quality management system. The complexity of the classification of quality costs is explained by the different scales of production, which affects the composition of the costs themselves. The main approaches to the classification and categorization of quality costs were discussed. The proprietary approach to managing this category of costs based on the multilevel division was proposed, taking into account the existing scientists' points of view in the field of accounting for quality costs. This approach allows managers to find that some quality costs cannot be avoided, while others can be minimized. The main elements of quality costs have been investigated and their systematization has been done in the context of accounting models according to various classification criteria. Theoretical approaches to accounting for quality costs are considered. It is noted that for accounting purposes there is a need to classify quality costs based on differentiation of them since the total manufacturing costs and product quality costs, according to the current cost accounting methodology, are not distinguished as separate categories of costs. According to the results of the study, it was found that the management of quality costs (if it is positioned as specific resource costs) helps to improve the competitiveness of an enterprise.

Key words: quality; competitiveness; cost management; costs, cost categories; cost accounting.

Постановка проблеми. Якість продукції та послуг належить до ключових факторів конкурентоспроможності продукції і слугує запорукою успішного виходу українських підприємств на міжнародні ринки. Водночас дискусійним залишається питання не лише забезпечення якості продукції, а й повноти відображення обліку таких витрат. Як наслідок – підприємства, які впроваджують міжнародні стандарти якості, стикаються з проблемою відсутності уніфікованого підходу до класифікації витрат на якість, їх повного та достовірного відображення у обліку, що погіршує інформаційне забезпечення управлінських рішень.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що у сучасних умовах підвищення витрат підприємства (у т.ч. витрат на якість) призводить до росту цін чи зниження рентабельності продукції, що послаблює позиції на ринку та погіршує конкурентоспроможність. Рішенням цієї проблеми може стати управління витратами на якість продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що проблематиці витрат на якість присвячено праці багатьох зарубіжних та українських вчених, зокрема: В. Тсаї [1], який досліджував дотримання стандартів якості; Ф. Кросбі [2], який класифікував витрати на якість; Н.М. Левченко та І.Ю. Дунець [3], які вивчали фінансування таких витрат, Данченка О.Б. [4], а також дослідника облікових аспектів витрат на якість В. М. Пархоменка [5] та багатьох інших. Разом з тим, серед науковців не існує єдиної думки щодо структури витрат на якість.

Мета дослідження полягає у визначенні сутності витрат на якість продукції та їх класифікації за рівнями задля кращого відслідковування таких витрат у обліку та їх контролю.

Основні результати дослідження. Глобалізація світової економіки та посилення конкуренції на зовнішніх та внутрішніх ринках зумовлюють необхідність витримати конкурентну боротьбу за кінцевого споживача, інструментом якої є надання високоякісних товарів та послуг. У таких умовах одним з основних завдань промислових підприємств стає пошук шляхів поліпшення якості продукції з найменш можливими витратами. Вирішення цього завдання можливе у випадку планування і калькуляції витрат на якість, оскільки вони характеризуються широким спектром: від витрат на профілактику браку до витрат, пов'язаних з дефективністю продукту. Крім того, облік і аналіз витрат на якість сприяє тому, що загальні витрати на виробництво і обслуговування (наприклад, гарантійне чи переробку) знижуються.

Раніше облік витрат на якість було обмежено витратами на тестування готової продукції або розглядом у складі виробничих витрат, однак з появою концепції «прихованої фабрики» [2] (її суть полягає у тому, що сукупні накладні витрати (у т.ч. на якість) збільшують вартість товару і складно контролювані), підходи змінилися. Нині виокремлюють декілька способів класифікації та категоризації витрат на якість. Зокрема, PAF-система, модель Кросбі, модель витрат на процес, модель альтернативних витрат, ABC-метод.

Основні характерні риси кожного з підходів наведено у табл.1.

Станом на сьогодні PAF-система та модель витрат на процес – основні підходи до вимірювання, обліку та контролю витрат на якість. Зрозуміло, що процес покращення продукції є трудомістким та ресурсозатратним.

Таблиця 1 – Моделі обліку витрат на якість та їх характеристики

Назва моделі	Характеристика	Переваги	Недоліки
PAF-система	Виділяють такі типи витрат: превентивні, оціночні, витрати внаслідок збоїв	Витрати через низьку якість розподіляють за двома групами згідно характеру збоїв (внутрішні або зовнішні)	Являє собою модернізацію традиційного тлумачення витрат на якість
Модель Кросбі	Виокремлюють дві категорії: витрати на відповідність і витрати на невідповідність	Основна мета як концептуальна, а основа полягає у прагненні забезпечення відсутності дефектів	Повторює PAF-систему у частині класифікації витрат (за суттю)
Витрат на процес	Передбачено, що витрати на відповідність та витрати внаслідок невідповідності можливо зменшити, покращивши окремі процеси діяльності підприємства	Можливість визначати і оцінювати витрати на якість не лише для готової продукції, а й за окремими процесами/видами робіт тощо.	Відсутність здатності повною мірою відобразити накладні витрати
Альтернативних витрат	Витрати на попередження та оцінку, витрати внаслідок збоїв та альтернативні витрати	Розширює підхід PAF-системи за рахунок розгляду альтернативних витрат	
ABC-метод	Передбачено функціонально-вартісний аналіз на основі двоетапної процедури відстеження витрат за операціями та об'єктами	Дієвий метод для підприємств з широкою номенклатурою товарів, що виробляються, або послуг, що надаються.	Не підходить для підприємств з низьким рівнем накладних витрат

Джерело: складено авторами на основі [2; 6-11, 15,16]

Особливо гостро питання затрат постає стосовно організації виробничого циклу та системи управління якістю. Це пов'язано з тим, що загальні витрати на виготовлення і якість продукції, згідно діючої методики обліку витрат, не розмежовуються. Нами пропонується покращити ефективність обліково-аналітичного забезпечення системи якості продукції шляхом розмежування витрат за рівнями:

рівень 0 – звичайні витрати (прямі і непрямі витрати);

рівень 1 – приховані витрати (додаткові витрати, які зазвичай знаходяться в накладних витратах, зокрема витрати на систему безпеки та контролю за якістю, екологічний менеджмент тощо);

рівень 2 – витрати відповідальності (витрати умовного зобов'язання, які не відображаються у традиційному бухгалтерському обліку. Це пов'язано з тим, що вони можуть виникати в залежності від обставин (наприклад, зміни законодавства). Однак ймовірність їх настання може бути оцінена. Прикладами таких витрат можуть бути штрафи чи нормативні витрати, пов'язані з поліпшенням якості продукції);

рівень 3 – маловідчутні витрати (сюди належать витрати, що напряду залежать від успішності управління якістю продукції. Прикладами можуть бути втрати/приріст гудвілу, зміна ставлення постачальників, клієнтів і співробітників, скорочення/зростання витрат на рекламу тощо).

Багаторівневий підхід дозволяє управлінням виявити, що деяких видів витрат на якість уникнути неможливо, у той час як інші можна мінімізувати.

Узагальнюючий етап облікового забезпечення, на нашу думку, має передбачати розкриття інформації щодо витрат на якість за усіма запропонованими рівнями. Варто зазначити, що повний облік витрат слугує інструментом поліпшення ціноутворення та відноситься до зовнішнього виміру обліку впливу організації. Такими механізмами є, наприклад, податки та збори, покриття негативних наслідків діяльності для екології. Вони визнаються за традиційною системою фінансового обліку та зменшують розмір прибутку. Однак такі витрати рідко відображаються в плані розкриття інформації у фінансовій звітності. Невизнання таких витрат представляє собою перешкоду для повної ефективності розподілу ресурсів.

Більш того, сьогодні спостерігаються тенденції, що дозволяють стверджувати про зростаючу роль оцінки витрат на якість у майбутньому. По-перше, використання виключно фінансового обліку можливе за умов, коли домінує виробнича складова діяльності. Однак в умовах, коли компанії зосереджуються не лише на виробництві продукції, то ключовими елементами успіху організації стають репутація, яка напряду залежить від якості. По-друге, великомасштабна індустріалізація призвела до зростаючого розуміння її глобальних екологічних, соціальних та економічних наслідків. Через це прийняття рішень в галузі якості продукції вимагає більш широкої перспективи і довших термінів, ніж це передбачено за фінансового обліку. По-третє,

підприємства знаходяться під зростаючим тиском з боку регулюючих органів і суспільства в цілому щодо розкриття інформації про усі категорії витрат.

У результаті згаданих змін в широкому бізнес-середовищі можна спостерігати покращення комунікації із зацікавленими сторонами. Дане явище спостерігається у вигляді зростання популярності нефінансової звітності, що розкриває питання витрат на якість.

Висновки. Враховуючи, що управління витратами (у тому числі і витрат на якість) слугує інструментом досягнення підприємством економічного росту, реалізація цього напряду потребує впровадження ефективної системи обліково-економічної оцінки та системи управління якістю. Наведений підхід щодо багаторівневості витрат на якість надасть можливість здійснити контроль та аналіз задля покращення якості продукції, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності підприємства на внутрішніх та зовнішніх ринках.

Список літератури

1. Tsai W.H. Quality cost measurement under activity-based costing. *International Journal of Quality & Reliability Management*. 1998. Vol. 15, pp. 719-752.
2. Кросби Ф. Б. *Качество и Я* / Ф. Б. Кросби ; [пер. с англ. А. В. Денисова]. – М. : Стандарты и качество, 2008. – 263 с.
3. Левченко Н. М. Фінансування витрат на якість продукції / Н. М. Левченко, І. Ю. Дунець. *Електронне фахове видання «Ефективна економіка»*. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1347>
4. Данченко О.Б. Основні аспекти управління якістю діяльності підприємства торгівлі / О.Б. Данченко, О.І. Белова, Х.М. Сафар // *Вчені записки Університету «КРОК»*. – №2 (54). – 2019. – С. 169-175.
5. Maslak O. I. Approaches to the management of the costs of innovation activity of mining enterprises: aspects of economic security / O. I. Maslak, N. Ye. Grishko, O. O. Hlazonova, K. O. Vorobiova // *Науковий вісник Національного гірничого університету*. - 2017. - № 5. - С. 137-145. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvngu_2017_5_22.
6. Maslak O. I. Quality costs of machine-building enterprises in Ukraine: a control mechanism / O.I. Maslak, N.E. Grishko, M.V.Maslak, M.O. Skliar // *Technium Social Sciences Journal, Technium Science*, vol. 9(1), 2020, pp. 326-336.
7. Маслак О.І. Диверсифікація інноваційного розвитку промисловості в контексті перспективної інвестиційної політики / О.І. Маслак // *Інвестиції: практика та досвід*. Науково-практичний журнал. - 2010. - №4 (лютий). - С.13-16.
8. Пархоменко В. М. *Бухгалтерський облік, внутрішній контроль і економічний аналіз витрат на поліпшення якості продукції: проблеми теорії та методології* : монографія / В. М. Пархоменко. – Житомир : ЖДТУ, 2010. – 560 с.
9. Фейгенбаум А. *Контроль качества продукции* / А. Фейгенбаум ; [сокр. пер. с англ.]. – М. : Экономика, 1986. – 163 с.
10. Roberts, M., Muras, A., Paschall (2000) Planning and Budgeting for Quality: an Activity-Based Approach, ASQ's 54th Annual Quality Congress Proceedings, 2000, pp. 618-626.
11. Гриценко О. І. Внутрішньогосподарський контроль витрат на якість обслуговування: управлінський аспект / О. І. Гриценко, О. А. Скорба // *Актуальні проблеми економіки*. - 2015. - № 3. - С. 365-372. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2015_3_46.
12. Поліщук О.Т. Сутність та деякі облікові аспекти витрат на якість продукції. *Проблеми економіки*. №1. 2015. С. 226-231.
13. Miller J. G., Vollmann T. E. The hidden factory. *Harvard Business Review (September-October)*. 1985, pp. 142-150. URL : <https://hbr.org/1985/09/the-hidden-factory>
14. Sandoval-Chavez D. A., Beruvides M.G. Using opportunity costs to determine the cost of quality: a case study in a continuous-process industry. 1998. *Engineering Economist*. Vol. 43, pp. 107-124.
15. Маслак О.І. *Економіка та управління інноваційною діяльністю*: Навчальний посібник / За ред. проф. Перерви П. Г., проф.

Погорелова М.І., проф. Меховича С. А.// Харків: НТУ „ХПІ”, 8. 2011. – 630 с.

16. Маслак О. І Особливості оцінювання економічного потенціалу підприємства в умовах циклічних коливань / О. І Маслак, О. О. Безручко // Вісник соціально-економічних досліджень. - 2013. - Вип. 1. - С. 121-127. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsed_2013_1_20
8. Parkhomenko, V. M. *Bukhhalterskyi oblik, vnutrishnii kontrol i ekonomichnyi analiz vytrat na polipshennia iakosti produktii: problemy teorii ta metodolohii* [Accounting, internal controls and economic cost analysis to improve product quality: problems of theory and methodology]. Zhytomyr: ZhDTU, 2010.
9. Feygenbaum A. *Kontrol' kachestva produktii* [Product quality control] / A. Feygenbaum [cokr. per. s angl.]. – Moscow: Ekonomika, 1986. – 163 p.
10. Roberts, M., Muras, A., Paschall (2000) Planning and Budgeting for Quality: an Activity-Based Approach, ASQ's 54th Annual Quality Congress Proceedings, 2000, pp. 618-626.
11. Hrytsenko O.I., Skorba O.A. Vnutrishn'ohospodars'kyi kontrol' vytrat na yakist' obsluhovuvannya: upravlins'kyi aspekt [Internal control of quality costs of service: management aspect] // *Aktual'ni problemy ekonomiky* [Actual problems of economy]. – 2015. - no3(165). – pp. 365-372. Available at: <https://economics.net/downloads>.
12. Polishchuk O.T. Sutnist' ta deyaki oblikovi aspekty vytrat na yakist' produktii. [The essence and some accounting aspects of the product quality costs]. *Problemy ekonomiky* [Problems of the economy]. no1. 2015. pp. 226–231. Available at: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2015-1_0-pages-226_231.pdf.
13. Miller J. G., Vollmann T. E. The hidden factory. Harvard Business Review (September-October). 1985, pp. 142-150. Available at : <https://hbr.org/1985/09/the-hidden-factory>
14. Sandoval-Chavez D. A., Beruvides M.G. Using opportunity costs to determine the cost of quality: a case study in a continuous-process industry. 1998. Engineering Economist. Vol. 43, pp. 107-124.
15. Maslak O.I. *Ekonomika ta upravlinnya Innovatsiynoyu diyalnistyu: Navchalnyi posibnik [Economics and management of innovation: A textbook]* / Za red. prof. Pereriv P. G., prof. Pogorelova M.I., prof. Mehovicha S. A.// Kharkiv: NTU „HPI”, 2011. – 630 p.
16. Maslak O. I OsoblivostI otsinyuvannya ekonomichnogo potentsialu pidpriemstva v umovah tsiklichnih kolivan [Features of estimation of economic potential of enterprise under conditions of cyclic fluctuation] / O. I Maslak, O. O. Bezrucho // *Visnik sotsialno-ekonomichnih doslidzhen*. [Socio-economic research Bulletin] - 2013. - issue 1. - pp. 121-127. - Rezhim dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsed_2013_1_20

Надійшла (received) 08.09.2020

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Перерва Петро Григорович (Перерва Петр Григорьевич, Pererva Petro) – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту інноваційного підприємництва та міжнародних економічних відносин, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»; м. Харків, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6256-9329>; e-mail: pgpererva@gmail.com

Гришко Наталя Євгенівна (Гришко Наталья Евгеньевна, Grishko Natalia) - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки, Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського; м. Кременчук, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1644-3861>; e-mail: 2nata.grishko@gmail.com

Маслак Марія Володимирівна (Маслак Мария Владимировна, Maslak Mariya) - кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту інноваційного підприємництва та міжнародних економічних відносин, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»; м. Харків, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3322-740X> ; e-mail: mariya.maslak2016@gmail.com

С. В. ГАРМАШ**НОВІТНІ ВИКЛИКИ ДЛЯ ВІТЧИЗНЯНОГО МАШИНОБУДУВАННЯ (ЗАСТОСУВАННЯ ЛОГІСТИЧНОГО ПІДХОДУ ДЛЯ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ)**

Метою роботи є аналіз відкритих джерел інформації (статистичні дані, науково-аналітичні довідки, публікації та виступи експертів) з ціллю простеження тенденцій розвитку вітчизняного машинобудування, яке ще нещодавно було одним з пріоритетів у розвитку національної економіки України; аналіз причин та наслідків штучного занепаду цієї галузі та надання практичних рекомендацій запобіганню подальшому руйнуванню вітчизняної промисловості, яка виготовляє наукоємну та високотехнологічну продукцію з високою доданою вартістю. Це може запобігти планомірному перетворенню країни у сировинний ресурс для міжнародних транснаціональних компаній та банкомат для політичних вітчизняних і закордонних гравців. Створення наглядових рад, в які входять переважно іноземці з захмарною зарплатою платною тільки за їхню номінальну бездіяльну присутність, а частіше за створення ще більшого безладу заради лобіювання власних інтересів – штучного знищення потенційного конкурента та тимчасове швидке власне збагачення, призводить до подальшого занепаду ключових галузей економіки, перетворенню країни на сировинний ресурс та до планомірного вивільнення території від її населення. Декларативні вислови українських високопосадовців – ставлеників олігархату щодо необхідності розвитку вітчизняної промисловості мають на меті лише виправдовувати видимість діяльності «нових облич» української «державності» з відсутністю у них не тільки професійного досвіду, відповідного мислення, але й совісті. У статті робляться висновки, що при наявності політичної волі і попри зовнішнього правління Україна може дати поштовх розвитку вітчизняному машинобудуванню навіть під час світової кризи, яка виникла з-за пандемії COVID-19 та масштабних карантинних заходів, оскільки ринок продукції машинобудування відіграє значну роль для технологічної, енергетичної та економічної безпеки країни, адже ступінь економічного розвитку країни визначається рівнем виробництва продукції машинобудування та її технічною досконалістю.

Ключові слова: системний підхід; логістичний менеджмент; машинобудівний комплекс; світова криза; корупція; зовнішнє правління; знищення державності

С. В. ГАРМАШ**НОВЕЙШИЕ ВЫЗОВЫ ДЛЯ ОТЕЧЕСТВЕННОГО МАШИНОСТРОЕНИЯ (ПРИМЕНЕНИЕ ЛОГИСТИЧЕСКОГО ПОДХОДА ДЛЯ РЕШЕНИЯ ПРОБЛЕМ)**

Целью работы является анализ открытых источников информации (статистические данные, научно-аналитические справки, публикации и выступления экспертов) с целью проследить тенденции развития отечественного машиностроения, которое еще недавно было одним из приоритетов в развитии национальной экономики Украины; анализ причин и последствий искусственного упадка этой отрасли и предоставление практических рекомендаций по предотвращению дальнейшего разрушения отечественной промышленности, которая производит наукоёмкую и високотехнологичную продукцию с высокой добавленной стоимостью. Это может предотвратить планомерное превращение страны в сырьевой ресурс для международных транснациональных компаний и банкомат для политических отечественных и зарубежных игроков. Создание наблюдательных советов, в которые входят преимущественно иностранцы с заоблачной зарплатой только за их номинальное и бездеятельное присутствие, а чаще за создание еще большего беспорядка ради лоббирования собственных интересов – искусственного уничтожения потенциального конкурента и временное быстрое собственное обогащение, приводит к дальнейшему упадку ключевых отраслей экономики, превращению страны в сырьевой ресурс и к планомерному высвобождению территории от её населения. Декларативные высказывания украинских чиновников – ставленников олигархата о необходимости развития отечественной промышленности имеют целью только оправдывать видимость деятельности «новых лиц» украинской «государственности» с отсутствием у них не только профессионального опыта, соответствующего мышления, но и совести. В статье делаются выводы, что при наличии политической воли и вопреки внешнему правлению Украина может дать толчок развитию отечественному машиностроению даже во время мирового кризиса, который возник из-за пандемии COVID-19 и масштабных карантинных мероприятий, поскольку рынок продукции машиностроения играет значительную роль для технологической, энергетической и экономической безопасности страны, ведь степень экономического развития страны определяется уровнем производства продукции машиностроения и её техническим совершенством.

Ключевые слова: системный подход; логистический менеджмент; машиностроительный комплекс; мировой кризис; коррупция; внешнее правление, уничтожение государственности

SERGIY GARMASH**NEW CHALLENGES FOR DOMESTIC MACHINE BUILDING (APPLICATION OF LOGISTICS APPROACH IN SOLVING PROBLEMS)**

The purpose of the article is analyzing the sources of information (statistical data, scientific and analytical reports, publications and speeches of experts) in order to track trends in domestic engineering, which until recently was one of the priorities in the national economy of Ukraine; analysis of the causes and consequences of the artificial decline of this industry and providing practical recommendations to prevent further destruction of domestic industry, which produces science-intensive and high-tech products with high added value. This can prevent the planned transformation of the country into a raw material resource for international multinational companies and an ATM for political domestic and foreign players. Creation of supervisory boards, which include mostly foreigners with sky-high wages only for their nominal inactive presence, and more often for creating even more chaos to lobby for their own interests - artificial destruction of potential competitors and temporary rapid self-enrichment, leads to further decline of key industries, to transformation of the country into a raw material resource and to the systematic release of the territory from its population. The declarative statements of Ukrainian high-ranking oligarchs about the need to develop domestic industry are intended only to justify the appearance of "new faces" of Ukrainian "statehood" with a lack of not only professional experience, relevant thinking, but also conscience. The article concludes that with political will and despite external government, Ukraine can give impetus to the development of domestic engineering, even during the global crisis caused by the COVID-19 pandemic and large-scale quarantine measures, as the market for engineering products plays a significant role in technological, energy and economic security of the country, because the degree of economic development of the country is determined by the level of production of mechanical engineering products and its technical perfection. Special attention in the article is paid to Ukraine's loss of its subjectivity and, as a result, to a cynical external government due to which not only the destruction of the country's economy, but also the statehood itself occurs.

Keywords: system approach, logistics management, machine-building complex, world crisis, corruption, external government, destruction of statehood

Вступ «Ринок продукції машинобудування відіграє значну роль для технологічної, енергетичної та економічної безпеки країни, адже ступінь економічного розвитку країни визначається рівнем виробництва продукції машинобудування та її технічною досконалістю. Ринок машинобудівної продукції охоплює виробництво таких стратегічних товарів, як: устаткування для інших галузей промисловості, транспортні засоби, продукція оборонного призначення, а також багатьох інших інвестиційних та споживчих товарів.» [1, с. 28]. Також слід зазначити, що машинобудування – це: 1) комплексна галузь обробної промисловості; 2) галузь науково-технічних знань; 3) напрям підготовки спеціалістів; 4) навчальна дисципліна та задати, що «... машинобудування пов'язане із будівництвом авіаційної та космічної техніки, металургією, виробництвом будівельних машин, технологічного устаткування та верстатів, обладнання для нафтовидобувної, нафтохімічної, хімічної промисловостей та інших галузей. Інженерні спеціальності вимагають розуміння та фундаментальних знань у таких галузях, як механіка, кінематика, термодинаміка, матеріалознавство, електротехніка, електроніка, структурний аналіз та ін. Із розвитком та мініатюризацією об'єктів машинобудування значного розвитку набувають такі галузі, як композити, мехатроніка, нанотехнології, робототехніка. Інженери-механіки можуть також працювати в галузі біомедичної інженерії, зокрема, біомеханіки, транспортних явищ, біонанотехнології і моделювання біологічних систем, як, наприклад, механіки м'яких тканин. Разом із цим, інженери-механіки можуть застосовувати такий інструментарій, як програмні продукти, що дозволяють моделювати будь-які технічні об'єкти і їх роботу, проводити віртуальні випробування цих моделей, застосовувати комп'ютеризовані системи автоматизованого проектування та системи неперервного управління життєвим циклом продукції для того, щоб проектувати заводи-виробники, промислове устаткування і верстати, системи опалення і охолодження, транспортні системи, авіаційні засоби, водні судна, робототехніку, медичні прилади, зброю тощо» [2]. Неможливо пройти осторонь такого ґрунтового пояснення що таке машинобудування та його основоположного значення у розвитку інших галузей, необхідності його подальшого інноваційного розвитку задля посилення національної економіки та збільшення частки продукції цієї галузі у ВВП країни.

Мета роботи. Метою роботи є аналіз відкритих джерел інформації (статистичні дані, науково-аналітичні довідки, публікації та виступи експертів) з ціллю простеження тенденцій розвитку вітчизняного машинобудування, яке ще нещодавно було одним з пріоритетів у розвитку національної економіки України; аналіз причин та наслідків штучного занепаду цієї галузі та надання практичних рекомендацій запобіганню подальшому руйнуванню вітчизняної промисловості, яка виготовляє наукоємну та високотехнологічну продукцію з високою доданою вартістю.

Аналіз основних методів і літератури. Основними методами, які були використані під час роботи над статтею, є метод єдності аналізу та синтезу,

метод експертних оцінок, метод порівнянь, системний підхід у сфері логістичного менеджменту.

Проблемам розвитку вітчизняної промисловості присвятили багато своїх робіт та публічних виступів вітчизняні науковці, практики, аналітики, а саме: Юрій Атаманюк, Руслан Бортнік, Данило Монін, Василь Невмержицький, Борис Кушнірук, Віктор Скаршевський, Олексій Кущ та ін.

Результати дослідження. У науково-аналітичній доповіді «Розвиток промисловості для забезпечення зростання та оновлення української економіки» ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України» за 2018 рік у підрозділі «Промисловість в економіці країни: потенціал і обмеження» було зазначено, що «... промисловість в Україні є однією з провідних галузей національного господарства, що формує фундамент соціально-економічного розвитку. Ключова галузь промисловості – переробна...» [1, с. 14]. А «... ринок машинобудівної продукції є надважливим для України, оскільки машинобудування – це одна з провідних галузей вітчизняної промисловості, що спеціалізується на виробництві знарядь праці для інших галузей промисловості, транспортних засобів, а також споживчих товарів і продукції оборонного призначення...» [1, с. 27]. Але в останні десятиріччя спостерігається обмеження промислового розвитку, поступове зменшення частки промисловості, яка виготовляє продукцію з високою доданою вартістю, у ВВП країни. Тому є як об'єктивні, так і суб'єктивні причини: 1. «Стагнація промисловості спричиняє послаблення національної економіки. Промислове виробництво перестало бути основним чинником зростання національної економіки. Індекс промислового виробництва скоротився до менш ніж 70 % у 2017 р. порівняно з 2007 р.» [1, с. 15]. У 2018 році індекс промислового виробництва склав 95,3 % відносно 2017 року, а вже у 2019 році – 91,7 % відносно 2018 року. Тобто, відбувається подальше поступове падіння промисловості. Падіння промислового виробництва загалом, а особливо виробництва інвестиційної продукції, спричинює негативні наслідки відставання та послаблення національної економіки, втрату конкурентних позицій України на світових ринках. 2. Погіршення технологічної структури промисловості призводить до зниження конкурентоспроможності економіки. ... скорочується частка продукції машинобудування, а, відповідно, технологічна структура промисловості архаїзується, внаслідок чого знижується конкурентоспроможність економіки і погіршується місце країни у світовому поділі праці. 3. Малі обсяги витрат на науку та інновації не забезпечують потреб технологічної трансформації промисловості. 4. Нестача доходів підприємств промисловості обмежує забезпечення власним інвестиційним ресурсом відтворення виробничого потенціалу. 5. Низька продуктивність

промисловості за обсягом створеної доданої вартості є відображенням деіндустріальної моделі економіки. 6. Неприятливий інвестиційний клімат гальмує розвиток індустріального бізнесу. 7. Брак інвестиційних ресурсів: недостатність джерел та обсягів валового нагромадження основного капіталу. 8. Галузевий розподіл інвестицій, що орієнтований на низькотехнологічні галузі, не забезпечує структурно-технологічну модернізацію виробництва. 9. Висока залежність від імпорту засобів виробництва поглиблює технологічну залежність національної економіки. 10. Недосконалість товарних ринків ускладнює конкурентне середовище для промислового бізнесу. 11. Неприятливі умови для промислового експорту стримує розширення виробництва. 12. Низький рівень продуктивності праці за вимірами створеної доданої вартості. 13. Невідповідність кадрового забезпечення потребам промисловості обмежує можливості її модернізації. 14. Виробнича інфраструктура не задовольняє потреби індустріального розвитку» [1].

Можна скільки завгодно пояснювати падіння промислового виробництва і військовою агресією, що призвело до руйнування промислових об'єктів, і втратою територій, і розривом господарських зв'язків, і скороченням виробництва, але не треба забувати про наявність чи відсутність політичної волі у керівництва країни заради її перетворення у країну з розвинутою економікою, у країну з потужним промисловим, науковим та людським потенціалом. Прискорена деіндустріалізація країни, штучне її перетворення на дестабілізуючий фактор на кордоні з Росією, на сировинний і людський ресурс економік інших країн – результат протистояння головних політичних світових гравців. Україні у цій грі відведена роль об'єкта, а не суб'єкта гри. Втрата країною своєї суб'єктності, неприховане та цинічне зовнішнє правління транснаціональних корпорацій перетворило Україну на валютного донора не тільки для зграї вітчизняних можновладців, які нещадно грабують свою країну, а й для іноземців, які тримають на «офшорному гачку» цих самих можновладців заради власного грабіжницького збагачення будь-якими засобами. Цієї самої політичної волі нашому керівництву і бракує, оскільки у вітчизняну політику йдуть, щоб красти і це особливо навіть не приховують, «оскільки в нашій країні поняття «влада», «бізнес» та «кримінал» давно та надовго стали тотожними поняттями» [3, с. 18], а «... українські політичні сили не представляють інтереси громадян чи якихось верств населення. Вони представляють інтереси своїх спонсорів – олігархів, великих промислово-фінансових груп ...» [4].

«В умовах прогресуючої деіндустріалізації української економіки ці галузі відчувають дедалі гострішу проблему зі збутом своєї продукції. Їхній розвиток так само, вочевидь, слід пов'язувати передусім із відродженням української економіки, якій будуть потрібні дедалі більші обсяги обладнання для модернізації. Але для цього відповідні сфери мають бути відкриті до кооперації з високотехнологічними західними виробниками. А завдання держави – створити преференційний режим для нарощення виробництва обладнання саме в Україні» [5]. Але це мало ймовірно.

Показовою є реакція посла Євросоюзу в Україні Матті Маасікаса на намір Кабміну і Верховної Ради стимулювати роботу українського машинобудування. «Посол ЄС, зокрема, заявив: «На наш погляд це буде істотним порушенням зазначених основ рівного ставлення і недискримінації». Під «основами» маються на увазі Угоди СОТ і Угода про асоціацію з ЄС. Тобто Євросоюзу не подобається, що в Україні з'явилися хоч якісь перспективні плани підтримки вітчизняного машинобудування» [6].

Експертами пропонується кілька стратегій розвитку промисловості. Данило Монін вважає, що корисно було б використати сингапурський досвід, «...коли держава спільно з бізнесом розробляє і впроваджує стратегії збільшення доданої вартості для основних секторів економіки. На думку фінансового аналітика Василя Невмержицького, механізми державної підтримки промисловості давно відомі, проте в Україні чомусь не застосовуються. Це підтримка важкої промисловості, ВПК, машинобудування, чий розвиток в усіх країнах є драйвером економічного зростання. Потім – приватизація держпідприємств, перспективних для інвесторів, з одночасним наданням податкових пільг і гарантії захисту власності від рейдерства. Для створених із нуля підприємств необхідно використовувати такий механізм, як відкриття техно- або індустріальних парків. За словами фінансового аналітика Бориса Кушнірука, у майбутній програмі розвитку українській промисловості слід зосередитися на тих галузях, які дають найбільшу додану вартість. На думку Бориса Кушнірука, заяви, які звучать із вуст українських чиновників, про залучення інвесторів за рахунок реформування правоохоронної системи, боротьби з корупцією та про кращий захист прав власності хоча і є в цілому правильними, але дадуть результат лише у відносно віддаленій перспективі» [7].

Висновки. Важливим є застосування системного підходу у сфері логістичного менеджменту для розвитку вітчизняної промисловості навіть в період світової кризи. Слід зауважити, що «... логістику називають «останньою межею економії ресурсів». Це становиться особливо актуальним для промислових підприємств в Україні, оскільки при порушених господарських зв'язках та вдаваному «реформуванню» промисловості, в пріоритеті більшості менеджменту усіх рівнів є власна кишеня, а доведення до банкрутства і знищення державних підприємств вже стало налагодженою практикою» [8, с. 104]. Логістичний підхід стосується і кадрової політики, а «... постійна перебудова своєї діяльності вітчизняними підприємствами обумовлена динамічною невизначеністю факторів зовнішнього середовища, що притаманно системній кризі» [9, с. 91]. Світова криза, що пов'язана з пандемією COVID-19, висуває не тільки нові виклики, але й пропонує нові можливості. «Міжнародний валютний фонд прогнозує, що через пандемію COVID-19 та

карантинні заходи у більшості країн цього року світова економіка впаде на 3 %. Для порівняння у МВФ нагадали, що, наприклад, під час останньої світової фінансової кризи 2009 року світова економіка скоротилася лише на 0,1 %. І тоді економіки країн, що розвиваються, не падали, а, навпаки, стали драйвером відновлення» [10]. Саме зараз Україні слід приділити увагу Китаю, а саме тим промисловим підприємствам, які після банкрутства припинили своє існування (таких підприємств забагато за даними спеціалістів), але вони ще мають сучасне західне устаткування (свого часу США цьому активно сприяли). Але чи вистачить для цього політичної волі вітчизняним «державникам» – вже інше питання.

Список літератури

1. Розвиток промисловості для забезпечення зростання та оновлення української економіки : науково-аналітична доповідь / за ред. д-ра екон. наук Дейнеко Л.В. ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». – К., 2018. – 158 с.
2. Машинобудування [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Машинобудування>
3. Гармаш С. В. Відсутність персональної відповідальності як мотиватор безладдя та беззаконня / С. В. Гармаш // *Стратегії інноваційного розвитку економіки України: проблеми, перспективи, ефективність* : тр. 5-ї Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. студ. та молодих вчених, 20 грудня 2014 р. / ред. П. Г. Перерва, Є. М. Строчков, О. М. Гуцан. – Харків : НТУ «ХПІ», 2014. – С. 18-19.
4. Анастасія Зануда. Середній клас в Україні: нечисленний і не впливовий [Електронний ресурс] // Режим доступу: https://www.bbc.com/ukrainian/entertainment/2013/06/130604_ukraine_middle_class_az
5. Крмар О. Не в мініорі [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://tyzhden.ua/Economics/226048>
6. Віктор Медведчук: Колоніальна політика щодо України – ЄС забороняє розвивати українське машинобудування [Електронний ресурс] // Режим доступу: https://zik.ua/news/politics/viktor_medvedchuk_kolonialna_polityka_shchodo_ukrainy_ys_zaboroniaie_rozvyvaty_ukrainske_mashynobuduvannia_973831
7. Микита Синіцин. Як врятувати українську промисловість: Рецепт вже створено, але чи є політична воля? [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://ua.112.ua/statji/yak-vriatuvaty-ukrainsku-promyslovist-retsept-vzhe-stvorenyi-ale-chy-ie-politychna-volia-528671.html>
8. Гармаш С. В. Інтеграція логістичних функцій в рамках логістичного менеджменту у системі управління сучасним промисловим підприємством / С. В. Гармаш // *Вісник Національного технічного університету "Харківський політехнічний інститут" (економічні науки)* : зб. наук. пр. – Харків : НТУ «ХПІ», 2018. – № 19 (1295). – С. 104-107.
9. Гармаш С. В. Необхідність використання логістичного підходу до інновацій у кадровому менеджменті на підприємстві (проблеми та перспективи) / С. В. Гармаш // *Вісник Національного технічного університету "Харківський політехнічний інститут" (економічні науки)* : зб. наук. пр. – Харків : НТУ «ХПІ», 2018. – № 20 (1296). – С. 91-94.
10. Коронавірус і економіка: МВФ прогнозує найгіршу кризу за майже 100 років [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-52283789>
1. ensure the growth and renewal of the Ukrainian economy] : *naukovo-analitychna dopovid* [scientific and analytical report] / za red. d-ra ekon. nauk Dejneko L.V. ; NAN Ukrainy, DU «In-t ekon. ta prognosuv. NAN Ukrainy». – Kiev, 2018. – 158 p.
2. Mashy'nobuduvannya [Machine-Building] / [Electronic resource]. - Access mode : <https://uk.wikipedia.org/wiki/Machine-Building>
3. Garmash S. V. Vidsutnist' personal'noi vidpovidal'nosti yak motyvator bezladdya ta bezzakonnya [Lack of personal responsibility as a motivator of disorder and lawlessness] // *Strategii innovatsiinogo rozvytku ekonomiky Ukrainy: problemy, perspektivy, efektyvnist'* : tr. 5-I Mizhnar. nauk.-prakt. Internet-konph. stud. ta molodyh vchenykh [Strategies of innovative development of economy of Ukraine: problems, prospects, efficiency: tr. 5th International. scientific-practical Internet conf. stud. and young scientists], 20 grudnya 2014 r. / red. P.G. Pererva, E.M. Strokov, O.M. Gutsan. – Kharkiv: NTU "KhPI", 2014. – pp. 18-19.
4. Anastasiya Zanuda. Serednij klas v Ukraini: nechy'slennyj i nevplyvovyj [The middle class in Ukraine : small and influential] / [Electronic resource]. - Access mode : https://www.bbc.com/ukrainian/entertainment/2013/06/130604_ukraine_middle_class_az
5. Kramar O. Ne v minori [Not in minor] / [Electronic resource]. - Access mode : <https://tyzhden.ua/Economics/226048>
6. Viktor Medvedchuk: Kolonial'na polityka shchodo Ukrainy – YeS zaboronyaye rozvyvaty ukrayins'ke mashy'nobuduvannya [Colonial policy towards Ukraine – the EU prohibits the development of Ukrainian engineering] / [Electronic resource]. - Access mode : https://zik.ua/news/politics/viktor_medvedchuk_kolonialna_polityka_shchodo_ukrainy_ys_zaboroniaie_rozvyvaty_ukrainske_mashynobuduvannia_973831
7. My'ky'ta Sy'nicy'n. Yak vryatuvaty ukrayins'ku promy'slovist' : Recept vzhe stvoreno, ale chy' ye politychna volya? [How to save Ukrainian industry: The recipe has already been created but is there political will?] / [Electronic resource] - Access mode : <https://ua.112.ua/statji/yak-vriatuvaty-ukrainsku-promyslovist-retsept-vzhe-stvorenyi-ale-chy-ie-politychna-volia-528671.html>
8. Garmash S. V. Integraciya logistychny'x funkcij v ramkax logistychnogo menedzhmentu u sy'stemi upravlinnya suchasny'm promy'slovy'm pidpr'yemstvom [Integration of logistics functions in the framework of logistics management in the management system of a modern industrial enterprise] *Visnyk Nacional'nogo tekhnichnogo universytetu "Kharkivs'kyj politexnichnyj instytut" (ekonomichni nauky)* [Bulletin of the National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute" (economic sciences)]: zb. nauk. pr. – Kharkiv : NTU "XPI", 2018. – no 19 (1295). – pp. 104-107.
9. Garmash S. V. Neobxidnist' vy'kory'stannya logistychnogo pidxodu do innovacij u kadrovomu menedzhmenti na pidpr'yemstvi (problemy ta perspektyvy) [The necessity to use a logistical approach to innovation in personnel management at the enterprise (problems and prospects)] *Visnyk Nacional'nogo tekhnichnogo universytetu "Kharkivs'kyj politexnichnyj instytut" (ekonomichni nauky)* [Bulletin of the National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute" (economic sciences)]: zb. nauk. pr. – Kharkiv : NTU "XPI", 2018. – no 20 (1296). – pp. 91-94.
10. Koronavirus i ekonomika: MVF prognosuye najgirshu kry'zu za majzhe 100 rokiv [Coronavirus and the economy : The IMF predicts the worst crisis in almost 100 years] / [Electronic resource] - Access mode : <https://www.bbc.com/ukrainian/news-52283789>

References (transliterated)

1. Rozvy'tok promy'slovosti dlya zabezpechennya zrostannya ta onovlennya ukrayins'koyi ekonomiky [Development of industry to

Надійшла (received) 08.09.2020

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Гармаш Сергій Володимирович (Гармаш Сергей Владимирович, Garmash Sergii) – Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», старший викладач кафедри менеджменту інноваційного підприємництва та міжнародних економічних відносин; м. Харків, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5471-379X>; e-mail: sv_garmash@ukr.net

*А.І. СТУПАК, А.М. ЛОЮК, А.С. КІЗІЛОВ***РОЗРОБКА ЗАХОДІВ ЩОДО ЕФЕКТИВНОЇ РОБОТИ ПІДПРИЄМСТВА**

В статті розглянуто існуючі підходи до визначення категорій "ефективність діяльності"; було проаналізовано переваги і недоліки цих підходів та наведено найбільш повні і оптимальні, на думку автора, тлумачення категорій, що розглядаються. Також пропонується спосіб організації взаємодії інвестиційної та інноваційної діяльності у підприємстві. Автором створено універсальний та ефективний механізм реалізації виробничого процесу на підприємстві, який слід використовувати при розробці стратегічної політики будь-якого підприємства. В процесі дослідження було проаналізовано сучасний стан виробничої діяльності в Україні. В результаті проведеного дослідження було виявлено явні недоліки щодо можливостей підвищення ефективності діяльності на вітчизняних.

Діяльність кожного підприємства можливо аналізувати за багатьма показниками і чим більше даних ми маємо, тим точніше буде аналіз та рекомендації, щодо вдосконалення роботи підприємства, усіма можливими методами. На продуктивність діяльності підприємства впливають майже усі фактори, від розташування обладнання та кваліфікації робітників, до розподілення та інвестування коштів.

Щодо реалізації виробничого процесу в Україні, то спостерігається дефіцит фінансових ресурсів для забезпечення наукових досліджень і впровадження інноваційних розробок. Результат розвитку інноваційної виробничої діяльності в Україні недостатньо високий, і ступінь його впровадження на підприємствах незначний.

Впровадження сучасного виробничого процесу є необхідним і ефективним інструментом в підприємницькій діяльності, оскільки стимулює розвиток фірм, і в наслідок - цього досягається бажаний економічний (або ж соціальний) ефект. Цей процес, як правило, охоплює дві складні категорії: інвестиції та інновації. Саме їх безпосередня взаємодія у підприємстві дає змогу активно розширювати виробництво, збільшувати прибуток, оновлювати основні засоби тощо.

Ключові слова: проект; ефективність; інновації; виробництво; навколишнє середовище; ліквідність.

*А.И. СТУПАК, А.Н. ЛОЮК, А.С. КИЗИЛОВ***РАЗРАБОТКА МЕРОПРИЯТИЙ ДЛЯ ЭФФЕКТИВНОЙ РАБОТЫ ПРЕДПРИЯТИЯ**

В статье рассмотрены существующие подходы к определению категорий "эффективность деятельности"; были проанализированы преимущества и недостатки этих подходов и приведены наиболее полные и оптимальные, по мнению автора, толкование категорий, которые рассматриваются. Также предлагается способ организации взаимодействия инвестиционной и инновационной деятельности в предпринимательстве. Автором создан универсальный и эффективный механизм реализации производственного процесса на предприятии, который следует использовать при разработке стратегической политики любого предприятия. В процессе исследования было проанализировано современное состояние производственной деятельности в Украине. В результате проведенного исследования было выявлено явные недостатки относительно возможностей повышения эффективности деятельности на отечественных.

Деятельность каждого предприятия возможно анализировать по многим показателям и чем больше данных мы имеем, тем точнее будет анализ и рекомендации по совершенствованию работы предприятия, всеми возможными методами. На продуктивность деятельности предприятия влияют почти все факторы, от расположения оборудования и квалификации рабочих, к распределению и инвестированию средств.

При реализации производственного процесса в Украине, то наблюдается дефицит финансовых ресурсов для обеспечения научных исследований и внедрение инновационных разработок. Результат развития инновационной производственной деятельности в Украине недостаточно высок, и степень его внедрения на предприятиях незначительный.

Внедрение современного производственного процесса является необходимым и эффективным инструментом в предпринимательской деятельности, поскольку стимулирует развитие фирм, и в результате - этого достигается желаемый экономический (или социальный) эффект. Этот процесс, как правило, охватывает две сложные категории инвестиции и инновации. Именно их непосредственное взаимодействие в предпринимательстве позволяет активно расширять производство, увеличивать прибыль, обновлять основные средства и тому подобное.

Ключевые слова: проект; эффективность; инновации; производство; окружающая среда; ликвидность.

*A.I. STUPAK, A.I. LOYUK, A.S. KIZILOV***DEVELOPMENT OF MEASURES FOR EFFICIENT WORK OF THE ENTERPRISE**

The article considers the existing approaches to defining the categories of "efficiency"; the advantages and disadvantages of these approaches were analyzed and the most complete and optimal, according to the author, interpretation of the categories under consideration was given. It also offers a way to organize the interaction of investment and innovation activities in business. The author has created a universal and effective mechanism for implementing the production process at the enterprise, which should be used in the development of strategic policy of any enterprise. In the course of the research the current state of production activity in Ukraine was analyzed. The study revealed obvious shortcomings in terms of opportunities to improve the efficiency of domestic activities.

The activity of each enterprise can be analyzed on many indicators and the more data we have, the more accurate will be the analysis and recommendations for improving the operation of the enterprise, by all possible methods. The productivity of the enterprise is affected by almost all factors, from the location of equipment and skills of workers, to the distribution and investment of funds.

Regarding the implementation of the production process in Ukraine, there is a shortage of financial resources to provide research and implementation of innovative developments. The result of the development of innovative production activities in Ukraine is not high enough, and the degree of its implementation in enterprises is insignificant.

The introduction of a modern production process is a necessary and effective tool in business, as it stimulates the development of firms, and as a result - this achieves the desired economic (or social) effect. This process typically covers two complex categories of investment and innovation. It is their direct interaction in business that allows them to actively expand production, increase profits, upgrade fixed assets and the like.

Keywords: project; efficiency; innovations; production; environment; liquidity.

Вступ. Діяльність кожного підприємства більше даних ми маємо, тим точніше буде аналіз та рекомендації, щодо вдосконалення роботи можливо аналізувати за багатьма показниками і чим

підприємства, усіма можливими методами. На продуктивність діяльності підприємства впливають майже усі фактори, від розташування обладнання та кваліфікації робітників, до розподілення, та інвестування коштів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Істотний внесок у розвиток теорії та практики оцінки ефективності виробництва й діяльності на рівнях народного господарства і підприємства зробили вчені [1-6] та інші вчені. Вони розглядали різнопланові підходи щодо підвищення ефективної роботи підприємства.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка теоретичних, методологічних положень і практичних рекомендацій щодо процесу підвищення ефективної роботи конкретного підприємства.

Результати дослідження. Незважаючи на збільшення прибутку підприємства за три роки, підприємство знаходиться у зоні ризику. Аналіз коефіцієнтів ліквідності підприємства показав нам, що у разі падіння обсягів реалізації, підприємство не здатне покрити свої зобов'язання перед кредиторами та не зможе вчасно погасити борги у випадку, якщо термін платежів настане незабаром.

Якість виробленої продукції завжди відповідає заявленому, всі питання і розбіжності вирішуються в найкоротші терміни, підприємство доставляє свою продукцію без затримок, всі ці характеристики описують підприємство як сумлінного і надійного виробника. Однак з моєї точки зору, на підприємстві допущені певні помилки у використанні основних засобів, закупівлі сировини, підприємство втрачає певні можливості, які зараз є на ринку і прибуток підприємства можливо значно збільшити, при зміні ряду факторів.

В наш час поліетиленова плівка використовується практично у всіх аспектах людського життя і її використовують різні верстви населення і для абсолютно різних цілей, отже рід діяльності, який вибрало підприємство, є перспективним на найближчі набігли час. Однак на даний момент у всьому світі спостерігається тенденція відмови від поліетиленової упаковки на користь більш екологічних аналогів і в Україні також розглядаються законопроекти про виведення з використання поліетиленових тар.

Екологи прогнозують що найближчі п'ять-сім років поліетиленова тара буде заборонена в Україні. Однак у всьому світі думка експертів розділилася. Одні стверджують що вживання пластикової тари шкодить нашій планеті і забруднює її, інші ж упевнені що якщо ми перейдемо на паперові аналоги то вирубка лісів піде такими темпами ми що незабаром вони перестануть існувати. У будь-якому випадку, на даний момент вкрай складно передбачити майбутнє пластикової упаковки, однак підприємству потрібно почати розвивати нові напрямки на випадок якщо Україна все-таки буде заборонено виробництво поліетилену. [3]

Підприємство може розширитись за рахунок виробництва поліетиленових пакетів і пляшок. В якості нового напрямку підприємства може зайнятися

виробництвом паперових і картонних упаковок. Крім того можна орендувати виробничі потужності і зайнятися переробкою пластикових відходів, що на даний момент в Україні є досить затребуваним родом діяльності. [7]

На даний момент по всьому світу з'являється все більше і більше органічних замінників поліетилену. Однак в Україні все ще не використовують жоден з аналогів. Якщо підприємство почне налагоджувати виробництво плівки з будь-якого органічного матеріалу, то на даний момент воно буде першим виробником органічної плівки в Україні, що дасть йому значні переваги в порівнянні з усіма конкурентами у галузі виробництва плівки.

Для виробництва підприємство використовує дуже дорога сировина найвищої якості, у постійних постачальників. Давно не проводився аналіз ринку і можна знайти постачальників, сировина яких не поступатиметься якістю, однак буде значно дешевше використаних. Обороти підприємства дозволяють працювати безпосередньо з найбільшими українськими виробниками поліетиленовою гранули, яка використовується в якості сировини для плівки, що значно зменшить її ціну.

На даний момент підприємство виробляє плівку на орендованому обладнанні, покупка такого устаткування вплине на зменшення ціни готової продукції. Можна купити обладнання з Європи, яке вже було у вжитку де його прийнято вважати застарілим, через п'ять років використання, або купити новий китайський екструдер, який буде навіть дешевше старого європейського, але це може негативно позначитися на якості самого екструдера, через те, що якість матеріалів, з яких він буде виготовлений, буде гірша.

Закупівля матеріалів оптом може також є одним з методів економії на даний момент найдешевші тканини для Big-Bag проводиться в Туреччині та Індії. Укладення контракту з однією з іноземних компаній на регулярне постачання сировини дозволить значно зменшити його ціну. Також закупівля тканини на іноземних ринках дасть можливість продавати цю тканину за ціною, яка не поступається цінами українських виробників, що також може стати одним з видів діяльності підприємства. Закуповувати нитку для виробництва стрічки підприємству найвигідніше в Китаї, так як Китай є абсолютним лідером у виробництві це нитки і ціна китайські нитки є найвигіднішою у усьому світі. Для зменшення транспортних витрат ТОВ «ПЛАСТИК-ФАБРИК» може скооперуватися з іншими виробниками текстильної стрічки. Харків є містом, у якому кількість виробників текстильної стрічки є однією з найбільших і деякі з них вже використовують нитку китайського виробництва. Завдяки тому що поділ транспортних витрат буде вигідним як для ТОВ «ПЛАСТИК-ФАБРИК» так і для і конкурентів, то знайти тих, хто погодиться розділити витрати, буде досить просто.

При закупівлі ниток на китайському ринку, підприємству відкривається така ж можливість, як і при закупівлі тканини в Індії або Туреччині,

продавати ці нитки в Україні. На даний момент в Україні менше десяти виробників нитки, Завдяки чому дана ніша є практично вільною і конкуренція в ній незначна. Це відкриває ще одну можливість підприємству для розвитку. Закупівля обладнання для виробництва нитки, зробить підприємство єдиним виробником на сході України, де зосереджені майже усі українська виробники текстильної стрічки. Окрім стрічки, ця нитка використовується у виробництві тканин для матраців, килимів, та навіть тканин для пошиву одягу. Найбільша кількість текстильної промисловості України зусередження саме на сході країни, що робить Харків одним із найкращих міст, для розташування виробництва нитки.

Крім цього, значно меншого фінансові вливання потребує закупівля жакардового верстату для плетіння стрічки, якій дозволить робити стрічки із надписом, логотипом, чи іншими візерунками.

На даний момент в Україні вже є виробники такої стрічки. Але ринок ще відносно вільний, що дозволяє зайти на нього зі своєю продукцією. Купівля такого верстата може обійтися від восьми до тридцяти тисяч доларів, при купівлі китайського обладнання. Гарний китайське обладнання з виробництва стрічки не поступається своєю якістю європейським конкурентам. А покупка такого верстата може дати можливість виробляти не тільки стрічку але і брендованої гумові стрічки.

Завдяки останнім тенденціям моди текстильна і гумова стрічка з написом стали все частіше з'являтися в одязі. Світові лідери спортивного одягу випускають свою продукцію з логотипом нанесеним на всі її елементи, ці тенденції швидко підхопили вітчизняні виробники і зараз можна побачити все більше і більше з'являючихся українських брендів, які активно використовують текстильні стрічки зі своєю назвою в елементах одягу.

Аналогом жакардового верстата для плетіння стрічки може виступати верстат дозволяє наносити друк на стрічку. Ці верстаті дешевша за жакардові, але принцип їхньої дії відрізняється. Вони наносять барву, на вже готову, та оброблену стрічку що проникає у структуру стручки і залишається там. Стрічка з такого верстату виходить значно дешевше, що робить її сильним конкурентом для жакардової.

Можливості збільшення прибутку не обмежуються пошуком додаткового обладнання та інших постачальників. У виробництві стрічки підприємство не поступається в якості своїм європейським конкурентам.

Додатковий зарібок підприємству може забезпечити вихід на європейський ринок. Якість продукції, що виробляється відповідає якості європейських виробників однак ціна подібної продукції в Європі дорожче, що дає товариству значну перевагу. Однак це займе багато часу тому що для виходу на європейські ринки потрібно пройти повну сертифікацію відповідності європейським стандартам.

Завдяки дешевшій оплаті праці, стрічка ТОВ «ПЛАСТИК-ФАБРИК» є дешевшою за європейські аналоги. В разі оптової закупівлі сировини в Китаї, ця

ціна може зменшитись ще більше, в такому випадку європейська продукція буде повністю поступатися, та буде неконкурентоспроможною.

Однак це стосується тільки дешевої стрічки з поліпропіленту. Стрічка із поліестра наразі сильно поступається якістю європейським виробникам, для виходу цієї стрічки на ринки Європи, потрібно купувати нове обладнання, щоб стрічка відповідала вимогам європейських виробників. Наразі виробляема стрічка підходить лише для виробів дешевого сегменту, якій також присутній на європейському ринку.

Збільшення обсягів виробництва також вплинути на зменшення ціни. Якщо підприємство знайде оптових покупців які будуть купувати стрічку сотнями кілометрів на місяць, підприємство зможе завантажити свої виробничі потужності в кілька змін.

Одними з таких потенційних клієнтів є виробники матраців. Стрічка вироблена підприємством використовується для окантовки матраців і в середньому на один матрац виходить близько шістнадцяти метрів стрічки.

За даними статистики в середньому виробники матраців Україні використовують від двадцяти кілометрів стрічки на місяць. Якщо частину своїх виробничих потужностей підприємства завантажити стрічкою одного типу, то це допоможе значно скоротити витрати на регулярну перезавантажку верстатів.

Тому якщо підприємство зробить акцент на виробниках матраців виробничі витрати значно скоротяться обсяги значно збільшаться.

Крім стрічки виробники матраців також використовують плівку, щоб упакувати свою продукцію, це означає що якщо підприємство зосередиться на виробниках матраців то воно закритиме потребу в реалізації одразу двох видів своєї продукції.

У продажу плівки акцент можна зробити на виробництвах з нанесення флексодруку на плівку. Це підприємства, які наносять друк на плівку тим самим роблячи упаковки для харчової промисловості. Такі упаковки використовують для сипучої продукції, такої як крупи, цукор, з них роблять пакети і етикетки на пляшки. Флексоdruk ще одна з галузей в якому підприємство могло б розвиватися. Але дана галузь вже зайнята гігантами друку, тому намагатися конкурувати з ними недоцільно.

Найбільшими користувачами Big-Bag є підприємства сільськогосподарства та вугільної промисловості.

Раніше підприємствами вело активну діяльність з вугледобувними гігантами в Донецькій і Луганській області однак після того як роботи з цими областями не змогли обороти підприємства значно зменшилися. Зараз підприємств найдоцільніше зробити акцент на сільськогосподарській галузі. Виробники зерна і мінеральних добрив відвантажують свою продукцію в Big-Bag, а з огляду на те що в Україні активно розвинена сільськогосподарська галузь, це дає підприємству можливість збільшити об'єми продажів.

Виробничі потужності, якими на даний момент володіє підприємства дозволяють почати виробляти

підприємству готову продукцію. Підприємство може виробляти одяг рюкзаки та продукцію з текстильних стрічок.

Завдяки тому що підприємство є виробником текстильних стрічок, вартість сировини у нього буде однією з найкращих на ринку. Ціна стрічки в готовій продукції буде значно більше ніж стрічки в звичайному вигляді. Підприємство може робити товари, в яких використовуються лише стрічка і певні кріплення. Таким чином підприємство може виробляти петлі TRX для занять спортом, системи для буксирування автотранспорту, страхувальні системи для роботи на висоті які використовують скелелазів, сітки зі стрічок для підйому вантажів та іншу продукцію, тощо.

Підприємство може вибрати будь-яку текстильну галузь для виробництва готової продукції. Є можливість вибрати галузь виробництва військового екіпірування рюкзаки бронежилети системи носіння зброї, для всього цього товариство володіє усім потрібним, для начала виробництва, а це в наш час є дуже затребуваною продукцією в нашій країні.

Уже зараз підприємство має можливість створити свій особистий бренд рюкзаків або спортивних сумок і повноцінно конкурувати з виробниками на українському ринку. Завдяки тому що менеджери продають стрічку виробникам рюкзаків, вони добре обізнані де можна купити тканини і фурнітуру. Отже крім виробничих потужностей у підприємства є всі необхідні дані для початку налагодження повноцінного ефективного виробництва і збільшення свого прибутку.

У випадку з виробництвом поліетиленові плівки підприємства також можливо налагодити виробництво готової продукції, проте для цього необхідне спеціальне обладнання. З плівки можна робити чохли для цього підприємства необхідно придбати спеціальний паяльною верстат, також підприємство може почати виробляти поліетиленові кульки однак це теж вимагає покупки нового обладнання. Якщо орендувати флексодрукарські верстати то у підприємства є можливість виробляти скатертини, шторки для душових, і певні підлогові ігри.

Також оренда флексодрукарського верстата дає можливість виробляти сигнальні стрічки, які використовуються для огороження зон, куди заборонено вхід.

На підприємстві в основному працює не кваліфікований персонал або персонал з низькою кваліфікацією. Набір більш кваліфікованого персоналу дозволить збільшити швидкість виробництва продукції. Швачка працюють на підприємстві у яких досвід роботи перевищує п'ять років, шийуть на 20 - 30% швидше ніж ший у яких досвід роботи менше. Якщо набирати швачок безпосередньо після випуску з технікумів, або з досвідом роботи більше п'яти років, які не вимагає навчання, то середня швидкість виробництва збільшиться на 10-20%. Швачка з досвідом роботи більше 10 років здатна шити на 50% швидше швачки з досвідом роботи до трьох років.

Крім цього можливо оптимізувати свою роботу з виробництва Big-Bag. Необхідно налагодити конвеєрне виробництво Big-Bag. Введене Генрі Фордом на початку 20-го століття конвеєрне виробництво, до сих пір залишається найефективнішим видом виробництва. При виробництві Big-Bag можливо вибудувати конвеєр де всі деталі будуть пришивати поступово. Крім цього необхідно купити гідравлічний прес для пакування готової продукції. Це дозволить значно прискорити упаковку продукції і скоротити персонал.

У свою чергу для мінімізації відходів при виробництві плівки потрібно купити дробарку. Це дозволить використовувати брак і залишки, для виробництві нової плівки., що дасть нам економію на матеріалі.

Збільшення обсягу виробленої і реалізованої продукції, Необхідно впровадити систему заохочення персоналу. Щоб менеджери були зацікавлені реалізувати якомога більше продукції, а виробничий персонал був зацікавлений у виробництві максимальної кількості продукції з мінімальною кількістю браку.

Необхідно запустити рекламну компанію створити сайт і впровадити SMM (Social Media Management) - повноцінний маркетинг, а не тільки просування через різні соціальні платформи SMM є частиною маркетингової і комунікаційної стратегії.

Це комплекс заходів щодо використання соціальних медіа в якості каналів для просування компаній або бренду і рішення інших бізнес-завдань. По-простому - це комунікація з майбутнім споживачем через соціальні мережі.

Для збільшення коефіцієнтів ліквідності підприємства необхідно зменшити кредиторські заборгованості і збільшити запаси готової продукції на складі. Однак готова продукція повинна спиратися на довгострокові контракти з великими компаніями. Для великих компаній буде вигідно що для них завжди в запасі зберігається готова продукція і немає необхідності чекати поки вона буде проведена.

Необхідно змінити систему розрахунку із замовниками. Потрібно впровадити передоплату і відстрочку не більш 14 днів. Така відстрочка є оптимальною як для покупця, так і для продавця. Це сприяє:

- Підвищенню доходу. До цього призводить збільшення обсягу продукції, що продається, якщо грамотно управляти грошовою заборгованістю.
- Розширення ринків збуту. Можливість залучення нових споживачів.
- Підвищення репутації компанії при роботі з популярним підрядником.
- Вибудовування відносин з клієнтами, вигідних обом сторонам.
- Довгострокове співробітництво з офіційними посередниками, постійними покупцями і іншими важливими партнерами.

Таким чином ми зможемо привести коефіцієнт ліквідності нормативним показником.

Для виробництва поліетиленових пакетів та пляшок, підприємству буде необхідно докупити обладнання:

– Нова автоматична пакеторобна машина для виробництва пакетів "Майка" коштуватиме від 137 500 гривень, продуктивність такого верстату буде 140 - 180 пакетів за хвилину. При виробництві можна використовувати 2 види сировини: поліетилен низького тиску і поліетилен високого тиску. Ціни варіюються в діапазоні від 5 000 грн до 10 000 грн в залежності від якості сировини (за одну тунну). Розрахунки витрат наведені в таблиці 1

Таблиця 1 – Середні місячні витрати (грн) на виробництво пакетів.

Статті витрат	Сума, грн
Заробітна плата 2 людини	20 000
Сировина	25 000
Аренда приміщення (30 кв.м.)	4 500
Електроенергія	6 400
Разом	55 900

Ціна одного пакета-майки 450*250 мм дорівнює 0,07 грн, при роботі обладнання вісім годин на день, п'ять днів на тиждень, за місяць вироблятиметься в середньому 1 536 000 пакетів, витрати складатимуть 49 500 грн,

Фінансовий результат до оподаткування $1\,536\,000 \cdot 0,06 - 55\,900 = 36\,260$ грн

Таким чином, менше ніж за півроку обладнання повністю окупається і починає приносити прибуток

– Напівавтоматичний верстат для виробництва пляшок, коштуватиме від 300 000 гривень, зі швидкістю виробництва, 1000 пляшок за годину.

Таблиця 2 – Середні місячні витрати (грн) на виробництво пляшок.

Статті витрат	Сума, грн
Заробітна плата 1 людина	10 000
Сировина	37 000
Аренда приміщення (20 кв.м.)	3 500
Електроенергія	8 500
Разом	59 000

Оптова ціна однієї пляшки ставить близько однієї грн. При постійної роботі обладнання як і в розрахунку пакетів: вісім годин на день, п'ять днів на тиждень, за місяць вироблятиметься в середньому 160 000 пляшок, при ціні в одну гривню і затратах 59 000 грн за місяць (таблиця 3.2), фінансовий результат до оподаткування складатиме 101 000 грн. Такий верстат вже через п'ять місяців окупиться і почне приносити прибуток.

– Екструдер для виробництва поліетилену, з такими характеристиками, які й на арендуємому, коштуватиме від 350 000 гривень.

При збереженні об'ємів продажу, верстат окупиться через рук і надалі кожен місяць

підприємство заощаджуватиме 10 000 грн на виробництві поліетилену.

– Б/у лінія з виробництва гофрокартону, який використовують у картонних ящиках, коштує від 7 000 000 гривень, та може замінити екструдер для плівки, вразі заборони пластику, місячні затрати на виробництво приведені в таблиці 3.

Таблиця 3 – Середні місячні витрати (грн) на виробництво гофрокартону.

Статті витрат	Сума, грн
Заробітна плата 2 людини	20 000
Сировина	380 000
Аренда приміщення (100 кв.м.)	13 000
Електроенергія	10 000
Разом	423 000

Швидкість виробництва такого обладнання складає 3000 метрів квадратних на годину. Ціна одного метра квадратного гофракартону складає 7 грн. За умов восьми часового робочого дня і п'яти робочих днів на тиждень, обладнання окупиться за три місяці.

– Жакардовий верстат коштує від 8 000 доларів.

Завдяки тому, що на підприємстві вже працюють верстати з виробництва стрічки, наймати додатковий персонал немає потреби. Ціна сировини для такого верстату є такою ж, як і для звичайних, а продукція коштує в два рази більше.

– Ціни верстатів для друку на стрічці починаються від 5 000 доларів.

Для цього обладнання можна використовувати стрічки власного виробництва, що значно зменшує ціну матеріалів і дає значні конкурентні переваги.

– Паяльний верстат для поліетилену, буде коштувати від 2 000 доларів

– Ціна гідравлічного преса для BIG-BAG складає 1 000 доларів

– Дробарка для поліетиленової плівки буде коштувати не дорожче 2 000 доларів

– В разі впровадження виробництва одягу чи інших текстильних виробів, затрати складатимуть лише купівлю матеріалів.

– Переробка пластика, або послуги флексодруку дозволять отримувати готовий товар на (80-90)% дешевше ринкової вартості. Включаючи роботу менеджерів і всі витрати, таким чином решта буде фінансовим результатом до оподаткування.

– Вихід на ринки Європи потребує сертифікації. Сертифікат ISO 9001 коштуватиме 20 000 - 28 000 гривень. Цей сертифікат дає дозвіл на продаж продукції в Європі.

– В разі закупівлі тканини в Туреччині, ціна буде дешевше на (10-15) %, включно із транспортуванням.

– Китайська нитка з транспортуванням, коштуватиме не 20 % дешевше.

Висновки. Потенціал даного підприємства дозволяє йому багатократно вирости, при розумному використанні усіх своїх ресурсів. Навіть якщо з усіх

рекомендацій підприємство вибере лише зниження собівартості продукції, за рахунок сировини з інших країн, це вже не лише помітно збільшить прибутки, а й дасть можливість отримувати додаткові доходи, за рахунок продажу сировини на ринках України.

Ми вважаємо, що запровадження заходів щодо підвищення ефективної роботи підприємства надасть можливість ефективно використовувати обладнання підприємства та надасть змогу підвищити рентабельність виробництва. А використання екологічних матеріалів в виробництві надасть змогу збереження навколишнього середовища.

В результаті проведення даного дослідження було запропоновано уточнені визначення даних категорій, що, в свою чергу, дасть змогу звужити коло дискусій щодо поданої проблеми і забезпечить можливість вченим переорієнтувати увагу на пошук ефективних інструментів підвищення ефективності виробництва.

Список літератури

1. Лобай Р. Р. Теоретичні підходи до визначення ефективності економічної діяльності / Р. Р. Лобай // *Ефективність державного управління*. – 2013. – Вип. 36. – С. 353–361..
2. Полозова Т.В. Інвестиційно-інноваційна діяльність промислових підприємств на регіональному рівні / Т.В. Полозова, Р.Г. Майстро // *Економіка: проблеми теорії та практики: Збірник наукових праць*. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2009. – Т. IV, Випуск 249 - С.1578-1583.
3. Арчибальд Р. *Управление высокотехнологичными программами и проектами*. / Р. Арчибальд - М.: Компания АйТи; ДМК Пресс, 2010. – 464с.
4. Морозов Ю. П. *Инновационный менеджмент: учебное пособие для вузов* / Морозов Ю. П. - М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2000. - 446 с.
5. Никонова И. А. Анализ инвестиционных проектов в условиях высокой инфляции / Никонова И. А. // *Финансы*. – 1994. – № 6. – С. 14-16.

6. Мертенс А. В. *Инвестиции: курс лекций по современной финансовой теории* / Мертенс А. В. - К.: Киевское инвестиционное агентство, 1997. - 786 с.
7. Шухман М. С. Влияние мотивации на выбор инвестиционных решений: *материалы міжнародної науково-практичної конференції* / Донецьк : ДНУЕТ, Інститут обліку і фінансів, 2007. – С. 145-149. – (збірка "Стан і проблеми обліку, контролю і аналізу в умовах транзитивної економіки").

References (transliterated)

1. Lobaj R. R. Teoretychni pidkhody do vy'znachennya efektyvnosti ekonomichnoyi diyal'nosti [Theoretical approaches to determining the effectiveness of economic activity] *Efektyvnist' derzhavnogo upravlinnya* [Efficiency of public administration], 2013, 353–361.pp.
2. Polozova T.V. Investytsijno-innovacijna diyal'nist' promy'slovy'x pidpr'yemstv na regional'nomu rivni [Investment and innovation activities of industrial enterprises at the regional level] *Ekonomika: problemy teorii ta praktyky: Zbirnyk naukovy'x prac'* [Economics: problems of theory and practice: Collection of scientific works]. – Dnipropetrovsk: DNU, 2009, 1578–1583 pp.
3. Archybal'd R. *Upravlyen'e vysokotekhnologichny'x programmamy' y' proektamy'*. [Management of high-tech programs and projects] - Moscow: Kompanya AjTy'; DMC Press, 2010, 464 p.
4. Morozov Yu. P. *Ynnovacy'onnyj menedzhment: uchebnoe posoby'e dlya vuzov* [Innovation management]. - Moscow: YuNYTY'-DANA, 2000, 446 p.
5. Ny'konova Y'. A. *Anal'y'z y'nvesty'cy'onny'x proektov v uslovy'yax vysokoy y'nflyacy'y'* [Analysis of investment projects in conditions of high inflation]. *Fy'nansy* [Finance], 1994, no 6, pp. 14-16.
6. Mertens A. V. *Y'nvesty'cy'y': kurs lekcy'j po sovremennoj fy'nansovoy teory'y'* [Investments: a course of lectures on modern financial theory]. - Kiev: Ky'evskoe y'nvesty'cy'onnoe agentstvo, 1997, 786 p.
7. Shuxman M. Ye. *Vly'yany'e moty'vacy'y' na vybor y'nvesty'cy'onny'x resheny'j* [Influence of motivation on the choice of investment decisions: materials of the international scientific and practical conference]: *materialy' mizhnarodnoyi naukovoprakty'chnoyi konferenciyi* [materials of the international scientific-practical conference] / Donecz'k : DNUET, Insty'tut obliku i finansiv, 2007, 145-149 p.

Надійшло(received) 09.09.2020

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Ступак Андрій Ігорович (Ступак Андрей Игоревич, Stupak Andrey Igorevich) – Національний технічний Університет «Харківський політехнічний інститут», студент; М. Харків, Україна

Кізілов Андрій Станіславович (Кизилев Андрей Станиславович, Kizilov Andrey Stanislavovich) – Національний технічний Університет «Харківський політехнічний інститут», студент; М. Харків, Україна

Лоюк Антоніна Миколаївна (Лоюк Антонина Николаевна, Loyuk Antonina Nikolaevna) – Національний технічний Університет «Харківський політехнічний інститут», студент; М. Харків, Україна

Н.В. ШИРЯЄВА, А.Б. МАКАРЕНКО**ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ПАНДЕМІЇ COVID 19 НА ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ ЯК ОДНОГО ІЗ ФАКТОРІВ ГЛОБАЛЬНОЇ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ**

У статті підкреслюється, що економічні наслідки пандемії компенсуватимуться доволі тривалий період часу. На підставі емпіричних узагальнень показано, що майже кожне підприємство понесе значні збитки та пройде довгий шлях до відновлення колишніх показників виробництва. Наразі немає жодного бізнесу в будь-якій країні світу, який би не уразила пандемія. Наразі найбільш постраждалим вважається малий та середній бізнес незалежно від напрямку, галузі чи географії своєї діяльності. Щодо МНК, то згідно з рейтингами та фінансовою звітністю, деякі компанії навіть отримали значний прибуток за час пандемії. До того ж, економічні наслідки є довготривалими, оскільки невідомі терміни виготовлення вакцини. Наукова новизна полягає у визначенні особливої ролі пандемії в умовах світової економічної кризи, що розгортається. Об'єктом дослідження є економічні процеси, які відбуваються в Україні та світі під час пандемії та глобальної кризи. Одним з найбільш проблемних місць є негативний вплив пандемії на економіку, який призвів до втрати робочих місць, падінню обсягів виробництва, катастрофічного зниження пасажиропотоку, значних збитків туристичної галузі. В ході дослідження використовувалися методи дедукції та індукції при визначенні впливу пандемії на економіку, графічного і табличного подання результатів, що дозволило наочно представити результати дослідження. Практична значущість полягає в тому, що у статті окреслені економічні наслідки коронавірусної інфекції, описано вплив пандемії на різні сектори економіки України та світу, та збитки, які виникли в зв'язку з заборонами тієї чи іншої діяльності через небезпеку пандемії. Отримані результати будуть використані в подальших дослідженнях для статистичного прогнозування можливої мінімізації впливу пандемії на економічну діяльність підприємств України.

Ключові слова. МНК; малий та середній бізнес; економічні наслідки; статистичний аналіз; прогнозування; COVID 19

Н.В. ШИРЯЕВА, А.Б. МАКАРЕНКО**ИССЛЕДОВАНИЕ ВЛИЯНИЯ ПАНДЕМИИ COVID 19 НА ЭКОНОМИКУ УКРАИНЫ КАК ОДНОГО ИЗ ФАКТОРОВ ГЛОБАЛЬНОГО ФИНАНСОВОГО КРИЗИСА**

В статье определено, что экономические последствия пандемии будут компенсироваться длительный период времени. На основании эмпирических обобщений показано, что почти каждое предприятие понесет значительные убытки и пройдет долгий путь к восстановлению прежних показателей. На сегодняшний момент наиболее пострадал малый и средний бизнес во всех отраслях и странах. Что касается ТНК, то согласно рейтингам и финансовой отчетности, некоторые корпорации получили значительную прибыль за время пандемии. К тому же, экономические последствия - долговременные, так как неизвестны сроки окончания мирового экономического кризиса и изготовления вакцины. В статье доказана особая роль пандемии в условиях начинающегося мирового экономического кризиса. Объектом исследования являются экономические процессы, происходящие в Украине и мире во время пандемии и глобального кризиса. Одним из наиболее проблемных мест является негативное влияние пандемии на экономику что привело к утрате рабочих мест, падению объемов производства, катастрофического снижения пассажиропотока, значительных убытков туристической отрасли. В ходе исследования использовались методы дедукции и индукции, графического и табличного представления результатов, что позволило наглядно представить результаты исследования. Практическая значимость состоит в том, что в статье описаны экономические последствия коронавирусной инфекции, влияние пандемии на различные сектора экономики Украины и мира, убытки, возникшие в связи с запретом деятельности. Полученные результаты будут использованы в исследованиях для статистического прогнозирования возможной минимизации влияния пандемии на экономическую деятельность предприятий Украины.

Ключевые слова. ТНК; малый и средний бизнес; экономические последствия; статистический анализ; прогнозирование; COVID 19.

N. SHYRIAIEVA, A. MAKARENKO**RESEARCH OF THE COVID 19 PANDEMIC INFLUENCE ON ECONOMY OF UKRAINE AS A FACTOR OF GLOBAL FINANCIAL CRISIS**

Based on empirical generalizations, the article determines that economic consequences of the pandemic will be offset over a long period of time. Almost every company will incur significant losses and go a long way to restore the former indicators. Currently, mostly small and medium business is affected regardless of the sphere, industry or geography. As for MNCs, according to rankings and financial statements, some companies even showed significant profits during the pandemic. In addition, the economic consequences are long-lasting, as there is no vaccine yet and it is not known how long the global economic crisis will last. The article proves special role of COVID-19 pandemic in the context of the unfolding global economic crisis. The object of the research is the economic processes that occur in Ukraine and worldwide during the pandemic and global crisis. Major issues are negative pandemic impact on economy, production output drop, drastic decrease of passenger traffic, significant losses of touristic industry. In the process of research deduction and induction methods were used to identify pandemic impact on the economy, graphs and tables were drawn to outline results that helped to show research outcomes. The paper outlines economic consequences of coronavirus infection, describes the impact of the pandemic on various sectors of the economy of Ukraine and global economy, and the losses incurred due to the ban on certain activities caused by pandemic. The obtained results will be applied in further research for statistical forecasting of possible minimization of the pandemic impact on the Ukrainian companies.

Keywords. Multinational corporations; small and medium business; economic consequences; statistical analysis; forecasting; COVID 19.

Вступ

Наразі світ знаходиться на порозі глобальної світової економічної кризи. Пандемія викликала велику кількість проблем, як для підприємств, так і для звичайних громадян. Уряди країн досить швидко вжили заходів щодо карантину з метою уникнення більшого відсотку зараження населення. Незважаючи

на вимушену самоізоляцію з метою власного захисту, більшість людей в Україні все ще не дотримується необхідної відстані при спілкуванні з іншими людьми і не носять медичні маски. Велика кількість людей залишилося без роботи завдяки скороченням або банкрутству підприємств. Через самоізоляції майже всі сектори економіки, за винятком служб доставки і медіа

індустрії, зазнали величезних збитків. Виходячи з того, що вірус є новітнім, заходи боротьби з пандемією застосовані безпрецедентні для сучасної цивілізації, розгортання пандемії співпало із світовою економічною кризою, тому не існує попереднього досвіду подолання економічних наслідків пандемії, які можна було б екстраполювати для прогнозування сценаріїв подій в економіці. Саме тому, детальний розгляд проблеми економічних наслідків пандемії є актуальним.

Аналіз основних досягнень і літератури

Об'єктом дослідження є економічні процеси, які відбуваються в Україні та світі під час пандемії та в умовах глобальної кризи. Одним з найбільш проблемних місць є негативний вплив пандемії на економіку, який призвів до втрати робочих місць, падінню обсягів виробництва, катастрофічного зниження пасажиропотоку, значних збитків туристичної галузі.

З метою формування рекомендацій щодо подолання проблем впливу коронавірусної інфекції на світову економіку досліджено питання циклічності глобальної економічної кризи за результатами досліджень Кондратьєва [1]. Спираючись на дослідження та припущення видатного вченого, зараз ми знаходимось на спадній хвилі п'ятого великого циклу, який почався у 1980 році та може закінчитися вже у 2020 році чи бути пролонгованим аж до 2025 року, що ближче до дійсності під час пандемії. Тобто чекати недовго, але потрібно діяти та нарощувати позитивні результати. Авторами статті було проаналізовано кількість публікацій які присвячено Covid-19. Тільки з початку 2020 року було опубліковано близько 1400 статей, які так чи інакше присвячено пандемії та її впливу на різні сфери бізнесу та соціального життя людства. І це тільки стосується Google Scholar. Данні платформи Research Gate нараховується вже більше 65 тисяч різноманітних публікацій та досліджень. Особлива увага в цих роботах приділена вивченню економічних процесів в умовах пандемії коронавірусу, спробам прогнозування наслідків карантинного режиму на бізнес та поведінку жителів у світі й у своїй країні, розробці шляхів виходу на докарантинні об'єми торгів, прибутків, та життєдіяльності підприємств.

Так, на думку авторів [2, с. 30] для прогнозування зросту ВВП було застосовано декілька сценаріїв. Було визначено, що при базовому сценарії, ВВП матиме падіння у межах від 3 до 6 процентів в залежності від країни. Вченими було досліджено 30 країн та виявлено медіанне падіння ВВП у 2020 році у розмірі -2,8 %. При інших сценаріях, більш негативні наслідки матимуть місце у вигляді -10 % чи навіть -15 %.

Науковці [3, с. 6-20] проаналізували вплив спалаху коронавірусної інфекції на глобальну економіку. Політики багатьох країн оказались під тиском, реагування на спалах ковід. В результаті чого, у найкоротші строки були прийняті рішення, які призвели як до позитивних так і до негативних ефектів на економіки відповідних країн. Але слід підкреслити, що багато країн відчують економічний спад. У своїй роботі автори [3, с. 21] побудували математичну

модель залежності впливу політики соціального дистанціювання на економічну діяльність. Але дослідження має обмеження у кількості даних та часовому періоді, який використовувався для визначення істотності впливу.

Учені в науковій роботі [4, с. 47] проводять порівняння впливу новітнього коронавірусу із наслідками схожих спалахів вірусних захворювань у минулі роки. Також у цій публікації висвітлюються аспекти руху товарів між крупними торговими хабами на прикладі текстильної продукції та роботи ай-ті сектору.

Автори [5, с.2-5] досліджували вплив пандемії на малий бізнес у США. Вони провели опитування серед майже 6000 підприємств та виявили декілька хвилюючих «дзвоників» у якості наслідків локдауну та всієї дії від пандемії: це масові скорочення персоналу та багато підприємств, що були вимушені зачинитися. Вчені продемонстрували також, що у порівнянні із січнем 2020 року на момент активної фази локдауну було скорочення персоналу на 40 %, а всього закрито 43 % підприємств малого бізнесу. Тобто малий бізнес потребує фінансової допомоги своєї країні. Але існують певні бюрократичні критерії.

У роботі [6] досліджено кількість хворих на COVID-19, що склало більше 4 мільйонів на момент написання статті та 290 тисяч летальних ісходів. Авторі також зробили акцент на психологічну поведінку людства на пандемію. Тобто має місце масове скуповування продуктів харчування, захисних й інших засобів, в тому числі й засобів первинної допомоги. Також важливим аспектом виявилось саме дотримання соціальної дистанції – багато жителів діють навпаки цьому, а це спричиняє нові хвилі росту кількості хворих. А це в свою чергу продовження карантину, нові скорочення, економічний спад.

Отже новітній вірус зачепив багато питань щодо готовності країн та їхніх економік своєчасно та з найбільшим позитивним ефектом долати складності на які вони не очікували у найближчий час. Тому автори цієї статті вважають доцільним дослідити вплив новітньої небезпеки з метою розробки інструментарію та рекомендацій для швидкого прийняття рішень політиками щодо виведення країн із мінімальними збитками із тотального спаду.

Більшість досліджень щодо проблем впливу коронавірусної інфекції на бізнес країн присвячено більш вузькому розгляду (часовий період, сфера бізнесу чи коло країн). Науковцями присвячено більшу увагу на всі сфери бізнесу, які найбільше постраждали від спалаху коронавірусної інфекції по всьому світу, та зроблено акцент на проблемах бізнесу України під час пандемії. Оскільки від зменшення об'ємів торгів та «згортання» послуг велике значення є скорочення персоналу чи постановка їх у режим «hold on» у багатьох компаніях по всьому світу. Тому зріст кількості безробітних серед українських громадян (й не тільки) є питанням, що хвилює та нашоухує на дослідження цього аспекту більш детально.

Серед найменш досліджених аспектів є те, що неможливо спиратись на попередній досвід відновлення економіки від кризи, оскільки існуючі

розраховані на відсутність пандемії, економічні наслідки якої наклались на початок світової економічної кризи. Існує необхідність визначення ролі пандемії в умовах світової економічної кризи. Крім того, дослідження для створення вакцини проти поточного штамму коронавірусу потребує значного фінансування, що створює додаткове навантаження на економіку. Зазначене потребує аналізу досвіду подолання економічних наслідків пандемії, який в подальшому можна буде екстраполювати для прогнозування сценаріїв подій в економіці.

Мета дослідження

Метою дослідження є проведення аналізу можливих негативних наслідків пандемії коронавірусної інфекції, її вплив на різні галузі економіки України та світу. Розкриттю мети сприяє вирішення наступних завдань:

1. Дослідити тенденції змін та складових бізнесу серед лідуючих компаній світу за версією Fortune 500.
2. Провести оглядову оцінку впливу від пандемії COVID-19 на сфері бізнесу України.
3. Визначити зв'язок між падінням об'ємів діяльності крупних компаній (МНК) та підприємств малого та середнього бізнесу на стан безробіття в Україні.
4. Розробити пропозиції, щодо планування сприятливих умов для бізнесу при нарощуванні обертів у пост-карантинний період.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

На сьогоднішній день, проблема економічних наслідків пандемії COVID 19 є дуже актуальною. Люди не знають, чого їм очікувати, всі дуже налякані через велику кількість фейкової інформації. Погляди людей розділились навпіл, одні вважають, що наближається страшна криза та дефіцит продуктів і тому у паніці скуповують продукти першої необхідності, інші ж продовжують зберігати спокій та дотримуються самоізоляції.

Попереднє дослідження першої десятки компаній у рейтингу Fortune 500 [7] щодо кількості підприємств однієї сфери діяльності у цій десятці [8], виявило дуже цікаву тенденцію збільшення саме компаній, які пов'язані із медициною чи фармацевтикою. На рисунку 1 наведено порівняльну діаграму, яка наочно демонструє початок «ери медичних реформ» та популяризації здорового образу життя й захоплення населення від дотримування ЗОЖ. Але, це також демонструє активну працю компаній над розробкою нових технологій та ліків, вакцин та засобів захисту та ін.

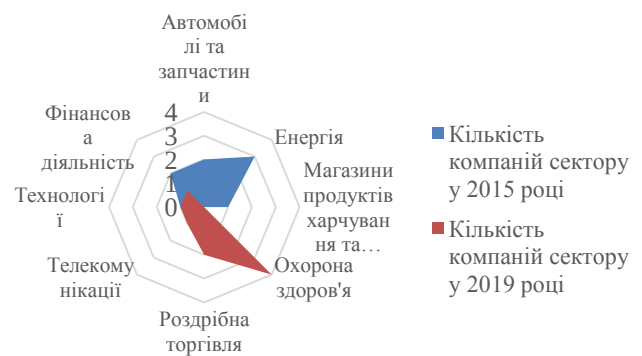

Рис. 1 - Порівняльна діаграма секторів діяльності компаній у Топ-10 за версією Fortune 500 (2015 та 2019 рр.)

Джерело: складено автором на основі [7]

Для порівняння активізації діяльності саме підприємств медичного спрямування у 2019 році, побудована наступна діаграма, яка відображає розподіл МНК до та під час спалаху SARS у 2003 (рис.2).

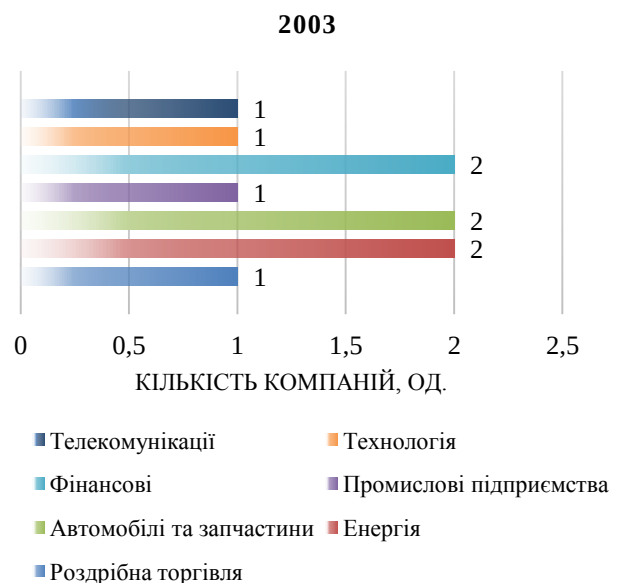

Рис. 2 - Компанії у Топ-10 за версією Fortune 500 у 2003 р.

Джерело: складено автором на основі [7]

Отже, бачимо, різницю у розподілі компаній у першій десятці за версією Fortune 500. Але це ще відображає вплив економічних тенденцій у світі.

Зрозуміло що пандемія для світової економіки не пройде безслідно. Вже відомо, які галузі економіки постраждають більше, а які найменше. На сторінці інформаційного порталу "Українська правда" наведено топ-20 галузей бізнесу в Україні, що постраждають від пандемії (табл.).

Отже, на першому місці розташовані галузі, що постраждають найбільше, і зрозуміло, що на останніх позиціях будуть галузі, що зазнають менших збитків.

Таблиця - Рейтинг галузей бізнесу в Україні, які постраждають від пандемії Covid-19

№	Галузь бізнесу	№	Галузь бізнесу
1	Авіакомпанії	11	Логістичні служби
2	Туризм	12	Супермаркети
3	Ресторани	13	Аптеки
4	Торгово-розважальні центри	14	Сервіси доставки їжі
5	Кінотеатри	15	Мобільні оператори
6	Івент-індустрія	16	Фінтех
7	Поштові оператори	17	ТВ і медіасервіси
8	Банки	18	Онлайн-освіта
9	АЗС	19	Агро
10	Приватні лабораторії	20	Металургія

Джерело: складено автором на основі [9]

За даними одного з провідних світових лідерів з постачання даних про ринок та споживачів Statista [10] на рис. 3 наведено прогнозований індекс впливу коронавірусу (COVID-19) за галузями та розмірами - від незначного (від 1) до важкого (5) у 2020 році:

Рис. 3 - Вплив коронавірусу (COVID-19) за галузями та розмірами

Джерело: складено автором на основі [10]

Хто найбільше/найменше постраждав

Представники преси українських бізнес-асоціацій заявили, що наразі й досі неможливо підрахувати збитки від впливу пандемії, не говорячи про здійснення прогнозів, адже немає достовірної інформації щодо масштабування вірусу в Україні. Також вони Отже, на першому місці розташовані галузі, що постраждають найбільше, і зрозуміло, що на

останніх позиціях будуть галузі, що зазнають менших збитків.

достатньою щоб утримати економіку від спаду. Опитування, проведене спільною українських підприємців, спрогнозувало падіння прибутку за другий квартал на 30-35 відсотків [9].

Але реальні цифри важко спрогнозувати, оскільки на обсяги виручки впливає не один фактор.

Згідно табл. 1, підприємствами, які насамперед постраждають (вже постраждали) від пандемії - це авіакомпанії. Чому саме авіакомпанії займають перше місце в цьому переліку, в той час, як металурги - останні? Відповідь очікувана: через пандемію вірусу більшість країн зупинили авіасполучення з іншими країнами. Авіакомпаніям довелося відшкодувати вартість квитків пасажиром, що планували перельоти. При цьому додається ще одна крупна стаття збитків для авіакомпаній – це кошти, які кожна авіакомпанія сплачує конкретному аеропорту за утримання свого борту на території цього аеропорту. І це неможливо було передбачити заздалегідь.

За даними одного з найвідоміших каналів CNN було визначено розміри плати за паркування літаків у різних аеропортах світу. Наприклад, великі аеропорти Європейського союзу можуть стягувати за таку послугу у середньому майже 300 євро в час [11]. Тобто простоювання авіатранспорту взагалі небажане ні для якої компанії. Ми можемо приблизно розрахувати вартість утримання літаків на стоянках у період з квітня по червень. Результати розрахунків наведено у рис. 4.

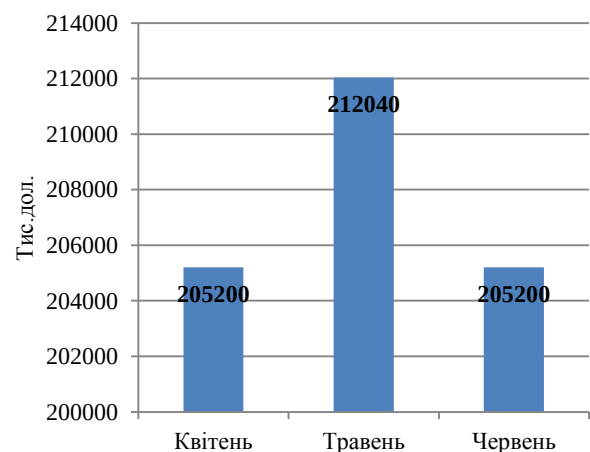

Рис. 4 - Витрати на стоянку літаків

Джерело: складено автором на основі [11]

Слід зауважити, що вартість стоянки взята із середньої вартості цін на аналогічну послугу у країнах Європи. Окрім витрат, пов'язаних із "парковкою", авіакомпаніям доведеться чимало витратити на забезпечення технічного стану літаків для збереження працездатності повітряних суден.

Нижче наведено дані щодо скорочення кількості перельотів загалом в усьому світі із кінця січня до середини квітня (рис. 5).

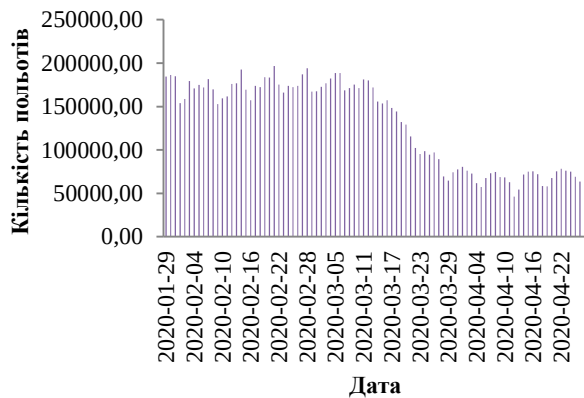

Рис. 5 - Динаміка скорочення кількості польотів у світі

Джерело: складено автором на основі [12]

Як ми можемо побачити на діаграмі число кількості польотів скоротилося навіть більше ніж у два рази, на жаль, динаміка зовсім не позитивна.

Переглянемо пасажирообіг аеропортів України у період з 2015 по 2019 рік. Дані про пасажиропотік виражено у млн. людей і наведено нижче на рис. 6.

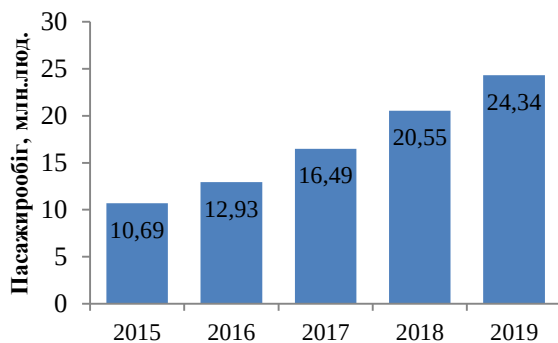

Рис. 6 - Пасажирообіг аеропортів України у період з 2015 по 2019 рік, млн. люд.

Джерело: складено автором на основі [13]

На жаль спрогнозувати пасажирообіг на 2020 рік зараз просто неможливо, оскільки з 17 березня авіасполучення України з іншими країнами припинено і коли воно буде поновлено, поки що достеменно невідомо. Згідно за плану виходу з карантинного режиму та відкриттю кордонів для туристів, для України це може бути вже 15-го липня 2020 року, але деталі польотів та захисні міри ще достовірно не прописані.

Розглянемо рейтинг авіакомпаній, які літають до та з України. Рейтинг представлено за кількістю польотів у 2019 році та зображено на рис. 7. У цьому році у зв'язку із пандемією прогнозується значний спад кількості польотів, що принесе значні збитки авіакомпаніям. У зв'язку із тим, що велика кількість людей залишилася без роботи, вони не матимуть змогу купувати авіабілет, хоча вже не одна авіакомпанія оголосила про те, що після карантину ціни на білету будуть рекордно низькими. Наприклад, компанія Wizzair пропонує дешеві квитки до Будапешту та Вени.

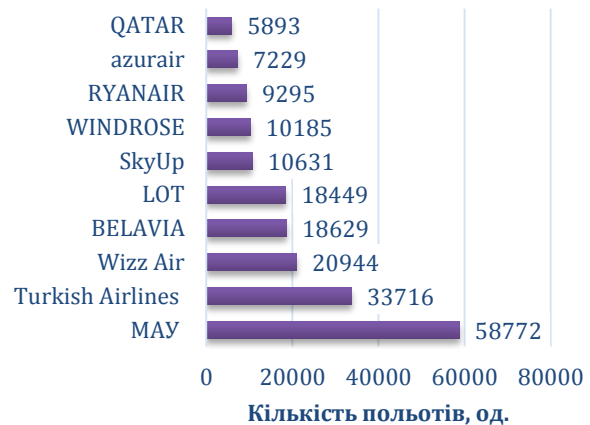

Рис. 7 - ТОП 10 авіакомпаній за кількістю польотів на 2019 рік

Джерело: складено автором на основі [14]

Проте невідомо, коли поновиться авіасполучення між країнами. Також слід звернути увагу на те, що авіакомпанії масово почали звільняти людей. Так стало відомо, що Air Canada планує скоротити 3600 своїх співробітників, та ще майже 1550 співробітників дочірньої компанії Rouge. Також відомо, що у компанії WizzAir у вівторок, 14 квітня 2020 року, прийнято рішення скоротити одну тисячу співробітників, що становить 19% від загальної кількості персоналу.

Повертаючись до табл. 1 зазначимо, що на другому місці у рейтингу розташований туризм. За даними порталу UNWTO [15]: «Ожидаемое падение на 20–30% может привести к сокращению поступлений (экспорта) международного туризма на 300–450 млрд. дол. США, что составляет почти треть от 1,5 трлн. дол. США, полученных в 2019 году. Это означало бы, что потери от COVID-19 будут стоить от 5 до 7 лет роста. Подчеркивая это, ЮНВТО отмечает, что в 2009 году, в связи с глобальным экономическим кризисом, число прибывающих международных туристов сократилось на 4%, в то время как вспышка атипичной пневмонии привела к снижению всего на 0,4% в 2003 году».

Поки що рано робити висновки та говорити про суми збитків, які спричинить пандемія, але зрозуміло, що вони будуть. Сфера туризму дуже тісно пов'язана із сферою авіаперельотів, туристичний бізнес не зможе працювати у повному обсязі до тих пір, поки всі країни не відкриють кордони, а це буде можливе лише після закінчення спалаху пандемії.

Крім зазначених вище галузей бізнесу, доволі складно «вижити» таким сферам, як: ресторани, торгово-розважальні центри, кінотеатри, івент-індустрія. Ті ресторани, які мають або започаткували чи уклали договір зі службою доставки, наприклад Glovo, постраждають найменше. Через самоізоляцію, більшість людей обирають залишитися вдома і не виходити зайвий раз на вулицю, але всі так звикли до смачної ресторанної їжі, що, навіть знаходячись в умовах карантину, не можуть відмовитися від неї. Для ресторанів та кафе, які до виникнення пандемії мали послугу доставки на до чи вивозу їжі самостійно чи були досить гнучкими та вчасно застосували цю

послугу, мають ріст у кількості заказів на 60 % під час пандемії. Ті оператори громадського харчування, які швидко почали продавати онлайн, втратили до 70% продажів і більш. Майже не відчули, але все ж таки дещо втратили, ті сервіси, які спочатку свого відкриття були більш орієнтовані на онлайн заклади. Але все ж таки товарообіг значно зменшується. Слід зазначити, що практично всі заклади, крім операторів аптечних мереж, в умовах зниження продажів ведуть переговори з орендодавцями про знижки. Як би це не дивувало, але рітейлери знаходяться в більш вигідному становищі, адже майже всі вони мають власне приміщення. Однак і вони в нинішніх обставинах не виключають оптимізацію бізнесу, аж до закриття збиткових торговельних точок і скорочення персоналу. Ринок орендодавців дещо змінився та навіть перевернувся догори ногами. Тобто в період пандемії дуже важко знайти нового орендаря, та саме орендар наразі може диктувати свої умови, а власник приміщення приймати ці умови. А оскільки прогнози щодо тривалості обмежень та динаміки поширення вірусу невідомі, то скільки такий період буде діяти невідомо. При найоптимістичніших розкладах, при послабленні карантину з травня і отриманні Україною нового траншу від МВФ, ринок буде відновлюватися протягом року.

Також вже стало відомо що найкрупніша АЗС в березні зафіксувала спад продажів бензину майже на 30% і прогнозує збереження ситуації навесні до 50%. Це пояснюється з різким спадом потреби у перевезеннях. Крупні мережі продавців різноманітної електротехніки вже втратили більше п'ятидесяти відсотків своїх продажів.

Стосовно кінотеатрів, в період до карантину попит на кінотеатри падав, оскільки з'явилась велика кількість додатків для смартфонів та інших гаджетів, які дозволяють переглядати фільми в день прем'єри. Це надає можливість людям дивитися улюблені фільми не виходячи з дому, у зв'язку з чим обсяг продажу квитків за останні три роки значно впав. Але тепер через простій під час карантину кінотеатри опинилися під загрозою банкрутства.

Дещо менше постраждала івент-індустрія. Зараз немає можливості відсвяткувати день народження у ресторані, з музикою та ведучими, тому клієнти стали частіше організовувати свята вдома за допомогою івент-агентств. Звісно, це стосується тих, хто навіть під час карантину має стабільну високу заробітну плату.

А от, наприклад, ТВ і медіасервіси отримують стабільний дохід, адже багато людей зараз перебувають на самоізоляції вдома та значно частіше стали дивитися телевізор. Разом з тим, ТВ-сервіси підняли тариф на плату за місяць за перегляд ТВ-каналів.

Далі розглянемо таку важливу тему, як масштабне скорочення людей. Дуже багато приватних підприємств вимушені були скоротити штат своїх працівників через те, що попит на їхню продукцію впав, або ж через простій під час карантину. Велика кількість людей просто залишилися без роботи і без коштів на життя. Ціни на товари першої необхідності значно виросли, а фінансові можливості людей - ні.

Розглянемо дані щодо відсотку офіційно зареєстрованих безробітних в Україні у період з 2015 по 2019. Графік представлено на рис. 8.

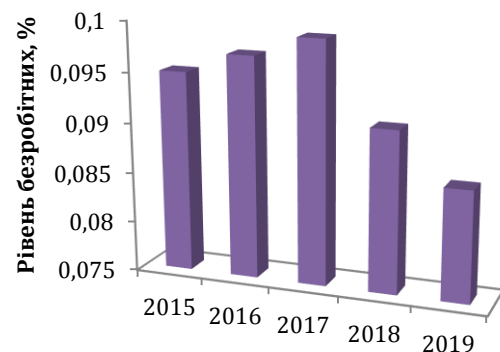

Рис. 8 - Рівень безробітних в Україні з 2015 по 2019 рр.

Джерело: складено автором на основі [16]

На діаграмі ми можемо побачити, що найнижчий показник безробітних був у 2019 році, а найвищий - у 2017. Проте прогноз на 2020 рік говорить нам про те, що відсоток безробітних у 2020 році буде знову вищим, ніж у 2019 році, і навіть вищим, ніж у 2018. Можна навіть сказати, що рівень безробітних в Україні, що прогнозується на 2020 рік, буде найвищим показником за останні два роки. Державна служба зайнятості прогнозує з огляду на нові дані, що рівень безробіття в країні складе 9,4 %. Раніше ця цифра сягала 8,1 %. Разом із прогнозом на 2020 рік діаграма матиме такий вигляд (рис. 9).

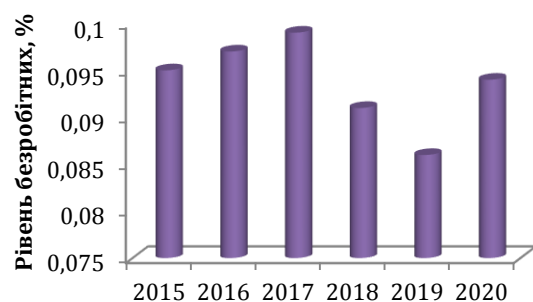

Рис. 9 - Рівень безробітних разом із прогнозом на 2020 рік

Джерело: складено авторами на основі [17]

Як ми можемо побачити на графіку, прогноз не є позитивним, але якщо подивитися на дані за 2017 рік, коли рівень безробітних склав 9,8%, прогноз на 2020 рік виглядає не таким вже й страшним. Слід зауважити, що у 2020 році прогнозується важка економічна криза для усього світу, а не лише для України. Тому хочеться зауважити, що показник 2017 року у ті часи, коли про світову економічну кризу ще не йшлося, навіть вищий, ніж прогноз на 2020 рік. Тим не менш, слід зазначити, що велика кількість людей не реєструються у службі зайнятості тоді, коли втрачають роботу. Крім того, багато громадян України вимушені виживати на мінімальну зарплатню.

Також хотілося б звернути увагу на те, як сезонність впливає на безробіття (рис. 10). На графіку зображені щоквартальні дані за кожен рік.

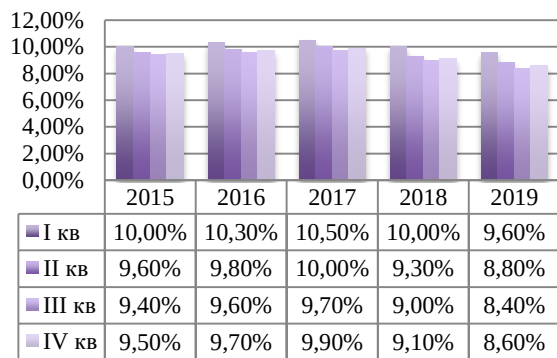

Рис. 10 - Вплив сезонності на рівень безробіття
Джерело: складено авторами на основі [17]

Максимальної кількості показник безробіття набирає в зимовий період для сільської місцевості. Ці данні мають суттєвий вплив на показники сезонності. Це пов'язано з тим що, переважна більшість сільського і не лише сільського населення залучена до сектору сільського господарства, який має сезонний характер. Отже, із закінченням сезону польових робіт такі працівники схильні ставати на облік у Державній службі зайнятості на період тимчасового безробіття до початку нового сезону польових робіт. Це призводить до такого помітного збільшення кількості зареєстрованих безробітних наприкінці року.

Пандемія та подальший карантин позитивно вплинули на порядок отримання статусу безробітного та початок виплати допомоги по безробіттю. Зараз виплати починаються з першого дня реєстрації. А розмір мінімальної допомоги у карантинний період був підвищено до 1000 грн. Максимальна допомога становить 1800 грн. Також хочеться звернути увагу на дані по безробітним у США. За тиждень, що завершився 28 березня, за первинною допомогою з безробіття в органи зайнятості звернулися 6,65 млн американців (з поправкою на сезонність), повідомило Мінпраці США. За мірками США це величезний показник: в нормальний час він не перевищує 300 тис. звернень на тиждень. Попередній рекорд був встановлений тиждень тому - 3,3 млн первинних заявок на допомогу. Він побив рекорд 1982 року - всього лише 695 тис. заявок. Банки Goldman Sachs і Bank of America очікували, що кількість звернень за допомогою з безробіття за минулий тиждень складе 5,5-6 млн. Консенсус-прогноз становив 3,8 млн. Дані Мінпраці США показують, що за два тижні побулися роботи близько 10 млн американців. Число звернень за допомогою з безробіття під час «великої рецесії» 2009 року були в рази нижче (максимум 665 тис. на тиждень в березні 2009 року). Закриття або припинення роботи американських малих і середніх підприємств на тлі політики соціального дистанціювання через пандемію коронавірусу призвели до безпрецедентного стрибка безробіття. Поки що офіційні дані по Україні показують, що наслідки пандемії для України не такі страшні, як для США.

Коронавірус і жорсткі заходи упередження поширення вірусу матиме негативний вплив на світову економіку - чи не більший, ніж на громадське здоров'я.

З огляду на таку ситуацію, уряди провідних країн світу розробляють масштабні пакети допомоги своїм економікам. Якщо брати приклад із ЄС, який виділяє на допомогу 1% ВВП, у випадку України обсяг коштів має бути 1,3 млрд дол., - тобто більш як 30 млрд грн, що є абсолютно реальною цифрою. Але ніякі пакети допомоги не можуть порівнятися із заробітком людини до початку карантину.

Всесвітня торгівельна організація (ВТО) [18] запропонувала декілька сценаріїв щодо розвитку торгівлі у світі. Очікувані обсяги торгівлі при оптимістичному та песимістичному сценаріях, які відрізняються у найгіршому спаді (локальний мінімум) торгівлі на 20 відсотків, але лінія тренду в цілому співпадає для обох сценаріїв. Звичайно всі торгівельні площадки та насамперед бізнес, прагнуть до втілення оптимістичного сценарію відновлення торгів на світових ринках. Адже саме при оптимістичному сценарію вже у 2021 році торгівля може досягти об'ємів, спрогнозованих експертами до пандемії коронавірусної інфекції.

Висновки та перспективи подальшого розвитку цього напрямку.

1. Проведено дослідження розподілу лідерів світового ринку за версією журналу «Fortune 500» у різні роки. З чого приходимо до висновку що:

- базуючись на вивченні фінансових результатів підприємств, які формують лише першу десятку лідерів, можна спостерігати наскільки бізнес є чутливим до попиту споживачів з часом та під впливом світових тенденцій та умов ведення бізнесу. Оскільки нас турбує ситуація, яка впливає на всіх учасників економічної кон'юнктури зараз, то саме активна кампанія щодо дотримання ЗОШ, охорони навколишнього середовища, регулярні тренування, новітні технології лікування, розробка ліків, медичні реформи та ін. почалася приблизно у ці ж самі роки, що зазначено на графіку 1. Тобто саме у 2015 році набирають обороти компанії так чи інакше пов'язані із фармацевтикою чи медициною, ведеться масштабна рекламна кампанія у мережах масової інформації та ін. Але важливим є те, що все це накопичуваним ефектом суттєво впливає на людей, та вони починають активно втілюватися в ці процеси, слухняно виконувати призначення лікарів, та слідкувати за біологічними процесами особисто.

- також перерозподіл позицій у першій десятці може поверхньо дати обзор трендів тої чи іншої індустрії. Тобто ісунок 2 демонструє взліт автомобільного та енергетичного бізнесу у 200-х роках. Про це свідчить кількість компаній у першій десятці журналу. Звичайно, це тільки 40 % компаній у Топ-10, але це «вішенка на торті», яка багато говорить про світові тенденції щодо розробок в області альтернативної чи зеленої енергетики, можливостях автомобілів «нового покоління» та ін., що косвенно відображає стремління науковців до збереження ресурсів нашої планети.

2. Представлено рейтинг сфер бізнесу України, які найбільш постраждали від впливу та наслідків пандемії COVID-19. Виявилось, що постраждав не тільки малий та середній бізнес постраждав але й

мультинаціональні компанії. І це не залежить від країни. Це дає уявлення щодо масштабів економічного спаду по всьому світі, оскільки великий бізнес є більш підготовлений до хвиль у економіці, але виявився неспроможним передбачити додаткового ризику у вигляді новітнього вірусу та пандемії як наслідок.

3. Досліджено зв'язок між падінням об'ємів діяльності мультинаціональних компаній та підприємств малого та середнього бізнесу на стан безробіття в Україні, а саме визначено, що:

- на стан безробіття в Україні впливає не тільки стан країни в цілому, але «зненацька» охопивша паніка керівників підприємств та керівників країн під час пандемії новітнього вірусу COVID-19;

- рішення щодо закриття кордонів й соціальне дистанціювання зробили неможливим жити докарантинним життям. Збільшення кількості безробітних та збитків спричинили скасування туристичних поїздок, закриття готелів та інших розважальних комплексів, сповільнення обсягів торгівлі супермаркетів, зменшення кількості літаків у повітрі;

- позитивним моментом пандемії є збільшення потреби у захисних та антисептичних засобах, кваліфікованих медичних працівниках, спроможності лікарень приймати потрібну кількість хворих чи організувати трансфер до відповідного медичного закладу (наявність відповідного обладнання та ліків). Проте навантаження на лікарів є колосальним. Це актуалізує питання щодо надання достовірної інформації від МОЗ щодо кількості хворих на ковід та якісних тестів для виявлення цієї хвороби. Також слід враховувати відповідність кількості відпрацьованих годин до заробітної плати лікарів. Й останнє зумовлює заклади медичної освіти готувати лікарів за міжнародними стандартами.

4. Виходячи з вищезазначеного, доцільним є розробка рекомендацій, направлених на можливість подолання наслідків новітньої пандемії коронавірусної інфекції. Для України це насамперед правильне завершення медичної реформи, корегування навчальних планів та застосування новітніх підходів у вищих закладах освіти, які готують медичних працівників, керівників країн, мультинаціональних компаній, підприємств малого та середнього бізнесу.

Перспективами подальшого розвитку в цьому напрямку досліджень є дослідження фінансового стану підприємств тих сфер, які найбільше постраждали під час пандемії, проаналізувати темпи нарощування докарантинних об'ємів під час інших глобальних криз, та виявити серед представників бізнесу тих, які працюють у сфері міжнародного бізнесу.

Список літератури

1. Kondratieff Waves: Dimensions and Prospects at the Dawn of the 21st Century. Отв. ред. Л. Е. Гринин, Т. Девезас, А. В. Коротаев. — Волгоград: Учитель, 2012. — 224.
2. Fernandes, Nuno, Economic Effects of Coronavirus Outbreak (COVID-19) on the World Economy (March 22, 2020). URL: <https://ssrn.com/abstract=3557504> (дата звернення: 10.02.2020).
3. Peterson O., Thankom A. Spillover of COVID-19: Impact on the Global Economy (March 27, 2020). URL: <https://ssrn.com/abstract=3562570> (дата звернення: 10.02.2020).

4. Economics in the Time of COVID-19. / CEPR Press. Під ред. Р.Болдуїн, Б. Вебер ді Майро. 2020. 123 с.
5. Bartik A.W., Bertrand M., Cullen Z.B. How Are Small Businesses Adjusting to COVID-19? Early Evidence from a Survey // NBER Working Paper No. 26989 April 2020.
6. Nicola M., Alsafi Z., Sohrabi C. The socio-economic implications of the coronavirus pandemic (COVID-19): A review // International Journal of Surgery. Volume 78, June 2020, Pages 185-193.
7. Журнал «Fortune». Офіційний сайт. URL: <https://fortune.com/fortune500> (дата звернення: 15.02.2020).
8. «Stats Tools for Revenue Analysis of Fortune 500 Leading Sectors» / N.V. Shyriaieva, A.O. Solyanik, V.V. Koval // Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» (економічні науки). Зб. наук. пр. — X.: НТУ «ХПІ». — 2020. — № 2. — С. 55-59. doi: 10.20998/2519-4461.2020.2.55
9. Хроніки кризи бізнесу: кого в Україні найбільше накриє шторм коронавірусу [Електронний ресурс] / Економічна правда. — 2020. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2020/03/19/658296/#20> (дата звернення: 20.03.2020).
10. Projected coronavirus (COVID-19) impact index by industry and dimension - minor (1) to severe (5) in 2020 [Електронний ресурс] // Statista. — 2020. URL: <https://www.statista.com> (дата звернення: 15.02.2020).
11. Костюченко А. Флот на карантин: Как авиакомпании решают вопрос со стоянкой для самолетов [Електронний ресурс] // А. Костюченко / Центр транспортних стратегій. — 2020. URL: <https://cfts.org.ua/articles/flot-na-karantine-kak-aviakompanii-res-hayut-vopros-so-stoyankoy-dlya-samoletov-1649> (дата звернення: 15.02.2020).
12. Flight tracking statistics [Електронний ресурс] / Flightradar24. — 2020. URL: <https://www.flightradar24.com/data/airlines> (дата звернення: 15.04.2020).
13. Пассажиропоток аэропортов Украины — 2019. Инфографика [Електронний ресурс] / Центр транспортних стратегій. — 2020. URL: <https://cfts.org.ua/infographics/passazhiropotok-aeroportov-ukrainy-2019> (дата звернення: 15.04.2020).
14. Укрэроу назвал топ-10 авіакомпаній по количеству рейсов (инфографика) [Електронний ресурс] // Finance.ua. — 2020. URL: <https://news.finance.ua/ru/news/-/463640/ukraeroruh-nazval-top-10-aviakompanij-po-kolichestvu-rejsov-infografika> (дата звернення: 15.04.2020).
15. International Tourist Arrivals Could Fall by 20-30% in 2020 [Електронний ресурс] / UNWTO. — 2020. Режим доступу до ресурсу: <https://www.unwto.org/news/international-tourism-arrivals-could-fall-in-2020> (дата звернення: 15.04.2020).
16. Уровень безработицы в Украине [Електронний ресурс] // Минфин. — 2020. URL: <https://index.minfin.com.ua/labour/unemploy/> (дата звернення: 21.04.2020).
17. Количество официально зарегистрированных безработных в Украине выросло на 22% [Електронний ресурс] / Экономическая правда. — 2020. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/news/2020/04/15/659410/> (дата звернення: 21.04.2020).
18. Всесвітня торгівельна організація [Електронний ресурс] / ВТО. — 2020. URL: https://www.wto.org/english/news_e/pres20_e/pr855_e.htm (дата звернення: 22.04.2020).

References (transliterated)

1. Kondratieff Waves: Dimensions and Prospects at the Dawn of the 21st Century. Editors: Grinin L., Devezas T., Korotaev A. Volgograd: Uchitel, 224 s. [in English]
2. Fernandes, Nuno, Economic Effects of Coronavirus Outbreak (COVID-19) on the World Economy. Retrieved from: <https://ssrn.com/abstract=3557504> (accessed March 22, 2020). [in English]
3. Peterson O., Thankom A. Spillover of COVID-19: Impact on the Global Economy (March 27, 2020). Retrieved from: <https://ssrn.com/abstract=3562570> (accessed 10 February, 2020). [in English]

4. Economics in the Time of COVID-19. (2020). Editors: R. Baldwin, Veder di Mauro. CEPR Press. 2020. 123 s. [in English]
5. Bartik A.W., Bertrand M., Cullen Z.B. How Are Small Businesses Adjusting to COVID-19? Early Evidence from a Survey. NBER Working Paper No. 26989 April 2020.
6. Nicola M., Alsafi Z., Sohrabi C. The socio-economic implications of the coronavirus pandemic (COVID-19): A review. *International Journal of Surgery*. Volume 78, June 2020, Pages 185-193.
7. Journal "Fortune". Official site. Retrieved from: <https://fortune.com/fortune500> (accessed 15 February, 2020). [in English]
8. Stats Tools for Revenue Analysis of Fortune 500 Leading Sectors. (2020). N.V. Shyriaieva, A.O. Solyanik, V.V. Koval. *Visnuk Natsionalnogo technichnoho universytetu "Kharkivskiy polytekhnichnyi instytut". Kharkiv: NTU «KhPI»*, [Bulletin of the National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute" (economics). Coll. Science. ave] no 2. pp. 55-59. doi: 10.20998/2519-4461.2020.2.55 [in English]
9. Khroniky kryzy biznesu: kogo v Ukraini naybilshe nakyie shtorm koronavirusu [Business crisis chronicles: who will be most affected by coronavirus storm in Ukraine]. *Ekonomiczna Pravda*. Retrieved from: <https://www.epravda.com.ua/publications/2020/03/19/658296/#20> (accessed 20 March, 2020). [in Ukrainian]
10. Projected coronavirus (COVID-19) impact index by industry and dimension - minor (1) to severe (5) in 202. Statista. Retrieved from: <https://www.statista.com> (accessed 15 February, 2020) [in English]
11. Kostiuchenko A. (2020). Flot na karantine: kak aviakompanii reshayutvopros so stojankoy dlya samoletov [Fleet under quarantine: how airlines handle airplanes parking issue] *Tsentr transportnykh strategiy*. Retrieved from:
12. https://cfts.org.ua/articles/flot_na_karantine_kak_aviakompanii_reshayut_vopros_so_stoyankoy_dlya_samoletov_1649 (accessed 15 February, 2020) [in Russian]
13. Flight tracking statistics. Flightradar24. Retrieved from: <https://www.flightradar24.com/data/airlines> (accessed 15 April, 2020) [in English]
14. Passazhyropotokaeropotov Ukrainy. [Passengers traffic in Ukraine]. *Infografika. Tsentr transportnykh strategii*. Retrieved from: https://cfts.org.ua/infographics/passazhyropotok_aeropotov_ukrainy_2019 (accessed 15 April, 2020). [in Russian]
15. Ukraerorukh nazval top-10 avai kompaniy po kolichestvu reysov (infografika) [Ukrainian airlines named top-10 airlines based on flights quantity]. *Finance.ua*. Retrieved from: <https://news.finance.ua/ru/news/-/463640/ukraerorukh-nazval-top-10-aviakompanij-po-kolichestvu-reysov-infografika> (accessed 15 April, 2020). [in Russian]
16. International Tourist Arrivals Could Fall by 20-30% in 2020. UNWTO. Retrieved from: <https://www.unwto.org/news/international-tourism-arrivals-could-fall-in-2020> (accessed 15 April, 2020). [in English]
17. Uroven bezrobotitsy v Ukraine: site Minfin [Unemployment level in Ukraine: site Minfin]. Retrieved from: <https://index.minfin.com.ua/labour/unemploy/> (accessed 15 April, 2020). [in Russian]
18. Kolichestvo ofitsialno zaregistrirovanykh bezrobotnykh v Ukraine vyroslo na 22% [Number of officially registered unemployed increased by 22% in Ukraine]. *Ekonomiczna Pravda*. Retrieved from: <https://www.epravda.com.ua/rus/news/2020/04/15/659410/> (accessed 21 April, 2020). [in Russian]
19. World Trade Association: site. Retrieved from: https://www.wto.org/english/news_e/pres20_e/pr855_e.htm (accessed 15 April, 2020). [in English]

Надійшла (received) 09.09.2020

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the authors

Ширяєва Наталя Володимирівна (Ширяева Наталя Владимировна, Shyriaieva Natalia Volodymyrivna) – кандидат технічних наук, доцент кафедри міжнародного бізнесу та фінансів, Національний Технічний Університет «Харківський політехнічний інститут»; м. Харків, Україна; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0837-7238>; email: natalia.shyriaieva@gmail.com

Макаренко Анастасія Борисівна (Макаренко Анастасия Борисовна, Makarenko Anastasiya Borysivna) – кафедра міжнародного бізнесу та фінансів, Національний Технічний Університет «Харківський політехнічний інститут», старший викладач; м. Харків, Україна; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1816-130X>; email: makarenko2005@yahoo.com

Д. В. ГАЛУШКА, М. В. ЛІТВИНЕНКО, О. О. ЛІТВИНЕНКО

ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ КОМПАНІЇ, ГРУНТУЮЧИХ НА ПОТРЕБИ СПОЖИВАЧА

У статті розглянуті практичні аспекти ефективного реагування на запити споживача за допомогою категорійного менеджменту, який на ринку товарів повсякденного попиту (FMCG) вже багато років ефективно використовується. Досліджено питання впровадження категорійного менеджменту в роботу аптечного підприємства, що є досить складним процесом і сьогодні ще немає уніфікованого підходу до його застосування. Визначено основні питання, що допомагає вирішити категорійний менеджмент, а саме оптимізацію асортименту, полицний простір, ціноутворення, управління складськими запасами та промо-активностями. В рамках категорійного менеджменту розроблено систему, що дозволяє уявити категорію за обсягом, структурою і поданням в торговій точці так, як її бачить споживач даного аптечного ритейлера. Показано, що структура категорії повинна фіксуватися як мінімум чотирма рівнями сегментації: категорія, підкатегорія, сегмент і підсегмент. Ведення бази даних з певною структурою важливо для правильного аналізу категорії і подальшого відстеження результатів після впровадження плану розвитку категорії. Показана доцільність застосування категорійного менеджменту для підвищення прибутковості аптечного підприємства. В результаті впровадження проекту у першому кварталі 2020 р. відбулося суттєве зростання продажів у всіх аптеках мережі «9-1-1» в категорії дитяче харчування і косметика. Середні показники приросту категорії – 40-60% в залежності від конкретної аптеки в мережі в порівнянні з тим же періодом минулого року.

Ключові слова: аптечна мережа; споживач; запити споживачів; категорійний менеджмент; полицний простір; ціноутворення; управління складськими запасами оптимізація; асортимент; дитяче харчування; косметика; доцільність.

Д. В. ГАЛУШКА, М. В. ЛІТВИНЕНКО, А. А. ЛІТВИНЕНКО

ФОРМИРОВАНИЕ СТРАТЕГИИ КОМПАНИИ, ОСНОВЫВАЯСЬ НА ПОТРЕБНОСТЯХ ПОТРЕБИТЕЛЯ

В статье рассмотрены практические аспекты эффективного реагирования на запросы потребителя с помощью категорийного менеджмента, который на рынке товаров повседневного спроса (FMCG) уже много лет эффективно используется. Исследован вопрос внедрения категорийного менеджмента в работу аптечного предприятия, что является достаточно сложным процессом и сегодня еще нет унифицированного подхода к его применению. Определены основные вопросы, которые помогают решить категорийный менеджмент, а именно оптимизацию ассортимента, полочное пространство, ценообразование, управление складскими запасами и промо-активностями. В рамках категорийного менеджмента разработана система, позволяющая представить категорию по объему, структуре и представлению в торговой точке так, как ее видит потребитель данного аптечного ритейлера. Показано, что структура категории должна фиксироваться как минимум четырьмя уровнями сегментации: категория, подкатегория, сегмент и подсегмент. Ведение базы данных с определенной структурой важно для правильного анализа категории и дальнейшего отслеживания результатов после внедрения плана развития категории. Показана целесообразность применения категорийного менеджмента для повышения доходности аптечного предприятия. В результате реализации проекта в первом квартале 2020 г. отмечен существенный рост продаж во всех аптеках сети «9-1-1» в категории детское питание и косметика. Средние показатели прироста категории – 40-60% в зависимости от конкретной аптеки в сети по сравнению с тем же периодом прошлого года.

Ключевые слова: аптечная сеть; потребитель; запросы потребителей; категорийный менеджмент; полочная пространство; ценообразование; управление складскими запасами оптимизация; ассортимент; детское питание; косметика; целесообразность.

D.V. GALUSHKA, M.V. LITVINENKO, A.A. LITVINENKO

FORMATION OF THE COMPANY STRATEGY BASED ON THE CONSUMER NEEDS

The article discusses the practical aspects of effectively responding to consumer requests using category management, which has been used effectively for many years in the market of consumer goods (FMCG). The issue of introducing category management into the work of a pharmacy enterprise is studied, which is a rather complicated process and today there is still no unified approach to its application. The main issues that category management helps to solve are identified, namely, assortment optimization, shelf space, pricing, inventory management and promotional activities. Within the framework of category management, a system has been developed that allows you to present the category in terms of volume, structure and presentation at the outlet as it is seen by the consumer of this pharmacy retailer. It is shown that the structure of a category must be fixed by at least four levels of segmentation: category, subcategory, segment and subsegment. Maintaining a database with a specific structure is important for the proper analysis of the category and further tracking of the results after the implementation of the category development plan. The expediency of using category management to increase the profitability of a pharmacy enterprise is shown. As a result of the project in the first quarter of 2020, a significant increase in sales was noted in all pharmacies of the 9-1-1 network in the category of baby food and cosmetics. The average growth rate of the category is 40-60%, depending on the specific pharmacy in the network compared to the same period last year.

Keywords: pharmacy network; consumer; consumer needs; category management; shelf space; pricing; inventory management optimization; assortment; baby food; cosmetics; expediency.

Вступ. Фармація – дуже специфічна сфера господарювання, що включає виробництво лікарських засобів і виробів медичного призначення, оптову і роздрібну торгівлю, спеціалізоване зберігання і розподіл. З моменту появи такого поняття, як категорійний менеджмент на ринку товарів

повсякденного попиту (fast moving consumer goods – FMCG), пройшло вже багато років. Його впроваджують компанії, які представляють різні галузі бізнесу. Як відомо, стратегія збуту фармацевтичної продукції має деякі спільні риси з ринком FMCG, що робить цей інструмент ще

цікавіше для аптечних мереж. Зростаюча конкуренція на вітчизняному фармацевтичному ринку і необхідність підвищення рентабельності підприємств також підштовхують керівництво аптечних установ до пошуку шляхів підвищення ефективності діяльності свого бізнесу.

Аналіз стану питання. Останнім часом учасники фармринку все більше уваги приділяють питанням категорійного менеджменту. Його суть зводиться до управління асортиментом, що забезпечує стійке положення на ринку, конкурентоспроможність і прибутковість компанії, і до максимального задоволення потреби покупців.

Поки для аптечних підприємств – представників фармацевтичного ринку використання категорійного менеджменту – щось нове і мало вивчене. Сьогодні вони збирають інформацію, прислухаються до думок і досвіду колег.

На думку фахівців, впровадження категорійного менеджменту займає від 6 до 8 місяців. У цей період аптеці не гарантовано стабільний товарообіг і заздалегідь прогноуються складності, як технічні, так і з боку персоналу.

Двома найпоширенішими помилками в категорійний менеджмент є постійні промоції самих високореєтингових препаратів і просування в аптеках продукції, вигідною постачальнику, а не покупцеві. Адже перш за все категорійний менеджмент розрахований на максимальне задоволення потреби покупців.

Підкреслимо, що роль категорії товарів повинна бути орієнтована виключно на споживача. Персонал аптечного закладу повинен чітко розуміти, що означає та чи інша роль категорії, які тактичні заходи можна застосовувати в залежності від рішення по кожній з груп товарів [1].

Аналіз основних досягнень і літератури. Питання застосування категорійного менеджменту у торгівлі розглядалися у роботах багатьох зарубіжних авторів Ж.-Е. Массо, А. Велхоффа, С. Белда, Е. Портера, Дж. Фурдуня та ін., але вони не відображають українську специфіку і менталітет [2]. Вітчизняні вчені І. Височин, С. Сисоєва, В. Снегірьова, Т. Коновалова, Г. Костина, М. Літвиненко також займалися питанням впровадження категорійного менеджменту у діяльність роздрібного підприємства [3,4], однак процес впровадження категорійного менеджменту в роботу аптечних підприємств і сьогодні ще немає уніфікованого підходу до його застосування.

Мета роботи. В рамках категорійного менеджменту розробити систему, що дозволяє уявити категорію за обсягом, структурою і поданням в торговій точці так, як її бачить споживач даного аптечного ритейлера.

Результати роботи. Впровадження системи категорійного менеджменту може надати істотну підтримку ритейлу в управлінні асортиментом товару та його оптимізації. Про актуальність такого кроку свідчить зростаючий інтерес з боку керівництва

аптечних мереж до різних семінарів і тренінгів, присвячених цій тематиці.

Мета категорійного менеджменту може бути сформульована таким чином – задоволення замовника та посилення лояльності споживача.

Категорійний менеджмент передбачає:

1. Поділ всього асортименту на товарні категорії не обов'язково відповідно до загальноприйнятих груп і видів товарів, а спираючись в першу чергу на психологію і сприйняття покупця.

2. Відповідальність одного співробітника торгового підприємства за весь цикл руху категорії – від закупівлі до продажу.

3. Розгляд кожної товарної категорії як міні-підприємства в рамках компанії зі своїм бюджетом, ціноутворенням, політикою закупівель тощо.

4. Підхід до асортименту аптеки як до єдиної сукупності всіх категорій – так, як сприймає аптеку покупець.

Розуміючи, що більшість покупців думають не брендами, а категоріями товарів («Мені потрібен заміник грудного молока, а не будь-який товар під маркою А», «Мені потрібен анальгін, а торгову марку я взагалі не пам'ятаю, я в цьому не розбираюся» і т. ін.) позначимо основні кроки управління асортиментом:

- виділити категорії так, як зручно покупцеві (а не постачальнику або закупнику);

- планувати і аналізувати продажі по виділеним категоріям (а не по всьому асортименту);

- для кожної категорії розробити своє ціноутворення, свої стандарти викладки, свої прийоми просування та оформлення в торговому залі;

- виставляти категорії в залі так, як їх сприймає покупець (тоді він зможе їх легше знаходити).

Реалізуємо процес управління категорією в аптечній мережі «9-1-1», взявши за основу класичну модель категорійного менеджменту (рис. 1).

На етапі підготовки: визначені чіткі цілі реалізації проекту, шляхи і методи його спільного розвитку; виділені ресурси; розроблений план проекту; визначені інструменти коректування.

При аналізі «категорія» сформульована, як певна, організована група товарів / послуг, які споживач сприймає як взаємопов'язані і / або взаємозамінні при задоволенні своїх потреб. Реалізацію кроків 2-5 моделі категорійного менеджменту запропоновано здійснити за такою методикою:

- визначити потреби споживача, тобто уявити категорію за обсягом, структурою і поданням в торговій точці так, як її бачить споживач даного аптечного ритейлера. Фокус лежить на споживчому баченні категорії;

- скласти список всіх сімейств продуктів, що відповідають цим вимогам (рис. 2);

- встановити периметр категорії через «воронку продажів» (рис. 3);

- визначити структуру категорії, класифікувавши продукти: як основні в даній категорії, взаємозамінні, додаткові і суміжні.

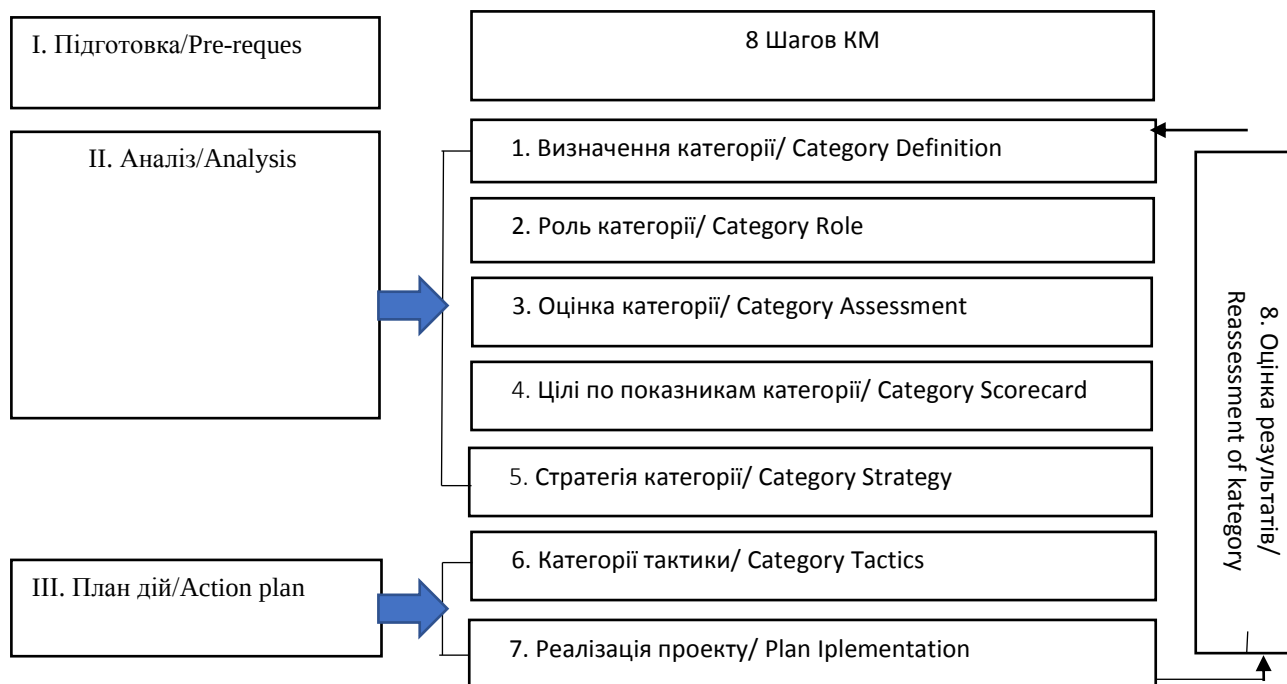

Рис. 1 – Модель категорійного менеджменту [5]

Рис. 2 – Процес формування категорії

При цьому основними інформаційними джерелами виступають: дані споживчої панелі, дослідження купівельної поведінки, визначення дерева прийняття рішення про покупку (рис. 4).

При формуванні дерева купівельних рішень необхідно враховувати ряд факторів вибору:

- покупець йде в аптеку за товаром;
 - покупець вибирає товар всередині товарної групи;
 - логіка вибору товару всередині товарної групи
- дерево купівельних рішень;

- дерево купівельних рішень будується по відповідності споживчих властивостей товару факторів вибору;

- для різних груп покупців фактори вибору і їх пріоритетність різні;

- при виділенні ключових споживчих властивостей в товарній групі необхідно орієнтуватися на думку, логіку і вибір цільового покупця.

Структура категорії фіксується з як мінімум чотирма рівнями сегментації. Ведення бази даних з певною структурою важливо для правильного аналізу категорії і подальшого відстеження результатів після впровадження плану розвитку категорії (табл. 1).

Рис. 3 – Воронка визначення категорії

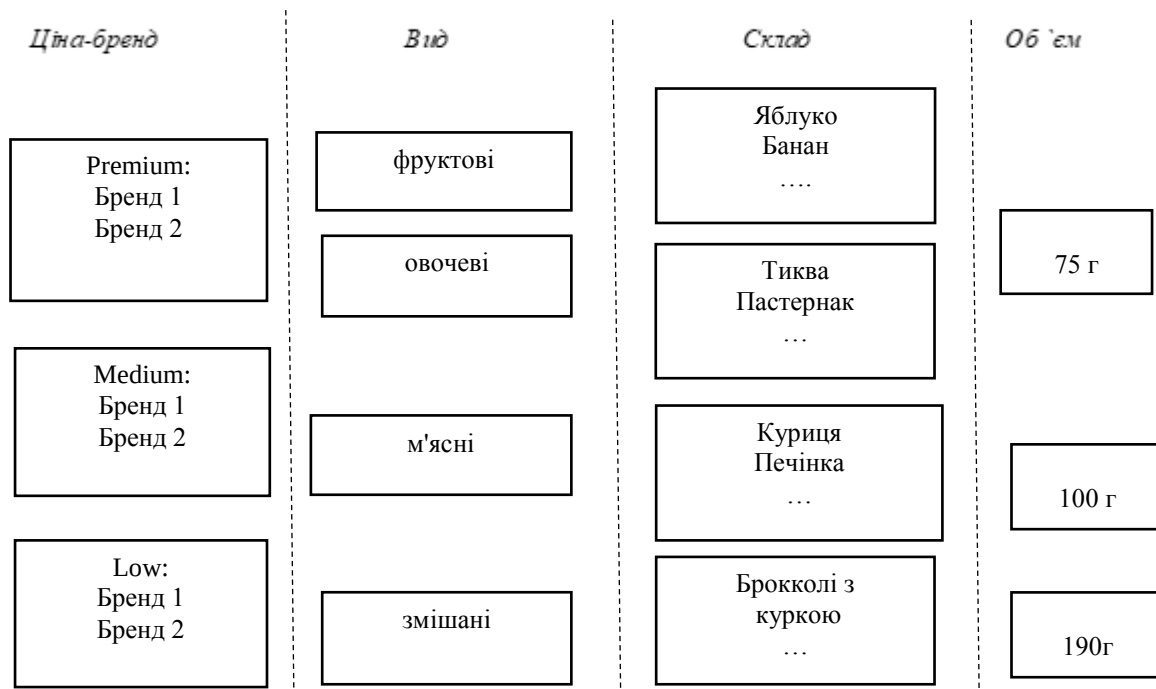

Рис. 4 – Приклад дерева рішень в категорії дитячі пюре

Таблиця 1 – Структура категорії аптечного асортименту

Категорія	Підкатегорія	Сегмент	Підсегмент

В результаті впровадження проекту відбулося суттєве зростання продажів у всіх аптеках мережі «9-1-1» в категорії дитяче харчування і косметика. Середні показники приросту категорії – 40-60 % в залежності від розташування конкретної аптеки в порівнянні з тим же періодом минулого року.

Одним з факторів, що впливають на прийняття рішення про закупівлю при використанні категорійного менеджменту, є можливість проведення спільних промо-кампаній мережі з виробником. Тому в рамках проекту реалізовано:

- спільне просування (реклама на продукцію для аналогічної цільової аудиторії), а саме купон-наклейка з інформацією про продукцію ТМ «Baby Nova» і 10 % знижкою на придбання був розміщений на підгузках ТМ «Pampers», що забезпечило приріст продажів за період акції на 60 %;

- парні продажі – при наявності в одному чеку продукції ТМ «Бюбхен» і ТМ «Бібі Нова» дається знижка 15 % на ТМ «Бібі Нова» – приріст продажів за період акції склав 10 %.

Висновки. Підсумовуючи результати роботи, сформульовані наступні висновки:

1. Питання впровадження категорійного менеджменту в роботу аптечного підприємства є досить складним і сьогодні немає уніфікованого підходу до вирішення цього завдання.

2. Основні питання, які допомагає вирішити категорійний менеджмент: оптимізація асортименту та полицного простору, ціноутворення, управління складськими запасами та промо-активностями.

3. На сьогодні досвід роботи з категорійним менеджментом у представників роздрібних аптек в більшості випадків обмежується категоріями дитячих товарів і косметики.

4. Головним моментом є те, що аптеки можуть самостійно підготувати власних категорійних менеджерів і експериментувати, впроваджуючи новий напрямок в бізнесі. В результаті добре спланованої роботи відповідних фахівців сміливо можна розраховувати на підвищення прибутковості аптечного підприємства.

Список літератури

1. <http://vakansii.com.ua/node/uk/seo-buti-ci-kategorijnogo-menedzmentu-v-aptecnomu-rozdrobi.html>

2. Леманн Д., Дональд Р., Рассел С., Винер Р. *Управление товаром* [пер. с англ.]. Москва: Издательский дом «Вильямс», 2014. 624 с.
3. Літвиненко М., Зубкова Т. Створення сильних конкурентних позицій підприємства завдяки стратегічній силі маркетингу. *Матеріали IV міжнародної науково-практичної Internet конференції «Менеджмент та маркетинг у складі сучасної економіки, науки, освіти, практики»*. Харків: НФаУ, 2016. С. 479-486.
4. Височин І. Сучасне методичне забезпечення аналізу товарообороту підприємств роздрібної торгівлі. *Інноваційна економіка. Всеукраїнський науково-виробничий журнал*, 2010. № 4. С. 88-98.
5. www.apteka.ua. 3. www.provisor.com.ua
6. Літвиненко О.О., Літвиненко М.В., Чернобровкіна С.В., Великодна О.В. Дослідження особливостей формування програм мерчандайзингу компаніями-дистрибуторами. *Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» зб. наук. пр.* Харків: НТУ «ХПІ», 2015. №33. С.39-43.

References (transliterated)

1. <http://vakansii.com.ua/node/uk/seo-buti-ci-kategorijnogo-menedzmentu-v-aptecnomu-rozdrobi.html>.
2. Lemann D., Donald R., Russell S., Viner R. *Upravleni'e tovarom* [Product management] [per. s angl.]. Moskva: Y'zdatel'sky'j dom «Vy'l'yams», 2014. 624 p.
3. Litvynenko M.V., Zubkova T.A. Stvorenniya sy'l'ny'x konkurentny'x pozycij pidpr'yemstva zavdyaky' strategichnij sy'ly' markety'ngu [Establishment of strong competitive positions strategic business ventures strategic marketing]. *Materialy' IV mizhnarodnoyi naukovo-prakty'chnoyi Internet konferenciyi «Menedzhment ta markety'ng u skladi suchasnoyi ekonomiky', nauky', osvity', prakty'ky'»* [Materials of the 4th International Internet Scientific Practical Internet Conference "Management and marketing at the warehouse of economics, science, education, practice"]. Kharkiv: NFaU, 2016. pp. 479-486.
4. Vy'sochy'n I. Suchasne metody'chne zabezpechennya analizu tovarooborotu pidpr'yemstv rozdribnoyi togrivli. [Modern methodological support for the analysis of trade turnover of retail trade enterprises.] *Innovacijna ekonomika. Vseukrayins'ky'j naukovo-vy'robny'chy'j zhurnal*, [Innovative economy. All-Ukrainian scientific and production journal] 2010. no 4. pp. 88-98.
5. www.apteka.ua. 3. www.provisor.com.ua
6. Litvynenko O.O. Realizaciya pidpr'yemny'cz'kogo potencialu shlyaxom sproby' stvorennya pershogo vlasnogo biznesu [Research of peculiarities of formation of merchandising programs by companies-distributors]/ Litvynenko O.O., M.V. Litvynenko // *Visnyk Nacional'nogo texnichnogo universy'tetu «Xarkivs'ky'j politexnichny'j insty'tut» (ekonomichni nauky')*. [Bulletin of the National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute" coll. Science. ave.] – Kharkiv: NTU „XPI”. – 2018. no. 48(1324). – pp. 53-59.

Надійшла(received) 10.09.2020

Відомості про авторів /Сведения об авторах / About the Authors

Галушка Діана Віталіївна(Галушка Диана Витальевна, Galyshka Diana Vitaliyvna) – Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», студент; м. Харків, Україна; e-mail: dozeentt@gmail.com

Літвиненко Марія Владиславна(Литвиненко Мария Владиславна, Litvinenko Marija Vladislavna) – кандидат технічних наук, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», доцент кафедри економіки і маркетингу; м. Харків, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7422-8302>, e-mail: dozeentt@gmail.com

Літвиненко Олександра Олександрівна(Литвиненко Олександра Александровна, Litvinenko Oleksandra Oleksandrivna) – Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», студент; м. Харків, Україна; e-mail: dozeentt@gmail.com

С. В. ИЩЕНКО, В. К. ДАНИЛКО**СТРАТЕГИЯ ЭКСПОРТООРИЕНТОВАННОГО РОСТА: КОНЦЕПЦИЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ**

Моделі економічного зростання, орієнтовані на стимулювання експорту, сформовані та успішно реалізовані в минулому столітті, можуть не мати настільки вражаючого ефекту без врахування сучасних тенденцій суспільного розвитку. Так, значні корективи в реалізацію відомих моделей економічного розвитку вносить перехід від індустріальної економіки до економіки знань, в умовах якої саме знання стають найбільш значущим ресурсом, а також реалізація концепції сталого розвитку, що актуалізує питання захисту навколишнього середовища та екологічної безпеки виробництв. Метою дослідження є визначення особливостей формування стратегії експортоорієнтованого розвитку в умовах переходу від індустріальної економіки до економіки знань з урахуванням реалізації принципів сталого розвитку суспільства. Аналіз наукових здобутків вітчизняних та зарубіжних авторів дозволив теоретично обґрунтувати, що сучасні моделі експортоорієнтованого розвитку не можуть базуватися на постулатах класичної та неокласичної економічної теорії, що в якості факторів виробництва розглядають землю, капітал, працю та підприємницькі здібності. З'ясовано, що доповнення неокласичної моделі міжнародної торгівлі Гекшера-Оліна таким фактором, як навколишнє середовище, доводить, що при застосуванні одностороннього екологічного регулювання та за умови мобільності будь-якого з факторів виробництва, «брудні» виробництва можуть мігрувати між країнами, але така міграція екологічнобезпечних виробництв між країнами може давати лише локальний ефект, не вирішуючи питання глобального забруднення навколишнього середовища. В процесі дослідження визначено, що на сучасному етапі розвитку суспільства знання не лише набувають характеристик виробничого фактора, а й пріоритетної значущості серед інших факторів виробництва, маючи здатність знижувати витрати капіталу, праці та обсяги заподіяної шкоди навколишньому середовищу. Проведений теоретичний аналіз дозволяє зробити висновки, що за умови прийняття та дотримання принципів концепції сталого розвитку всіма учасниками світової економічної системи можливість забезпечити менший рівень викидів та відходів може стати порівняльною перевагою у міжнародній торгівлі але лише за умови уніфікації екологічного законодавства на глобальному рівні.

Ключові слова: стратегія експортоорієнтованого розвитку; економіка знань; сталий розвиток; фактори виробництва; виробничі знання

С. В. ИЩЕНКО, В. К. ДАНИЛКО**СТРАТЕГИЯ ЭКСПОРТООРИЕНТИРОВАННОГО РОСТА: КОНЦЕПЦИЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ**

Моделі економічного зростання, орієнтовані на стимулювання експорту, сформовані та успішно реалізовані в минулому столітті, можуть не мати настільки вражаючого ефекту без врахування сучасних тенденцій суспільного розвитку. Так, значні корективи в реалізацію відомих моделей економічного розвитку вносить перехід від індустріальної економіки до економіки знань, в умовах якої саме знання стають найбільш значущим ресурсом, а також реалізація концепції сталого розвитку, яка актуалізує питання захисту навколишнього середовища та екологічної безпеки виробництв. Метою дослідження є визначення особливостей формування стратегії експортоорієнтованого розвитку в умовах переходу від індустріальної економіки до економіки знань з урахуванням реалізації принципів сталого розвитку суспільства. Аналіз наукових здобутків вітчизняних та зарубіжних авторів дозволив теоретично обґрунтувати, що сучасні моделі експортоорієнтованого розвитку не можуть базуватися на постулатах класичної та неокласичної економічної теорії, які в якості факторів виробництва розглядають землю, капітал, працю та підприємницькі здібності. Вияснено, що доповнення неокласичної моделі міжнародної торгівлі Гекшера-Оліна таким фактором, як навколишнє середовище, доводить, що при застосуванні одностороннього екологічного регулювання та за умови мобільності будь-якого з факторів виробництва, «брудні» виробництва можуть мігрувати між країнами, але така міграція екологічнобезпечних виробництв між країнами може давати лише локальний ефект, не вирішуючи питання глобального забруднення навколишнього середовища. В процесі дослідження визначено, що на сучасному етапі розвитку суспільства знання не лише набувають характеристик виробничого фактора, а й пріоритетної значущості серед інших факторів виробництва, маючи здатність знижувати витрати капіталу, праці та обсяги заподіяної шкоди навколишньому середовищу. Проведений теоретичний аналіз дозволяє зробити висновки, що за умови прийняття та дотримання принципів концепції сталого розвитку всіма учасниками світової економічної системи можливість забезпечити менший рівень викидів та відходів може стати порівняльною перевагою у міжнародній торгівлі але лише за умови уніфікації екологічного законодавства на глобальному рівні.

Ключевые слова: стратегия экспортоориентированного развития; экономика знаний; устойчивое развитие; факторы производства; производственные знания

S. V. ISHCENKO, V. K. DANYLKO**EXPORT-ORIENTED GROWTH STRATEGY: THE CONCEPT OF THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT**

Without taking into account current trends in social development models of economic growth, which are focused on export incentives and are formed and successfully implemented in the last century may not have such an impressive effect. Thus, significant adjustments in the implementation of known models of economic development as well as the implementation of the concept of sustainable development (which raises the issue of environmental protection and environmental safety of production) make a significant contribution into the transition from industrial economy to the knowledge economy (where knowledge becomes the most important resource). The purpose of the study is to determine the features of the formation of export-oriented development strategy in the transition from an industrial economy to a knowledge economy, taking into account the implementation of the principles of sustainable development of society. The analysis of scientific achievements of Ukrainian and foreign authors allowed us to substantiate that modern models of export-oriented development cannot be based on the postulates of classical and neoclassical economic theory, which consider land, capital, labor and entrepreneurial abilities as factors of production. It was found out that the addition of the neoclassical model of Heckscher-Olin's international trade to such factors as the environment proves that when applying one way environmental regulation in terms of the mobility of any of the factors of production "dirty" production can migrate between countries. However such migration of environmentally hazardous industries between countries without addressing global pollution can have a local effect only. In the process of research it was determined that knowledge acquires not only the characteristics of the factor of production but also a priority among other factors of production, having the ability to reduce capital costs, labor and environmental damage at the present stage of development of society. The theoretical analysis allowed the authors to conclude that if the principles of the concept of sustainable development are adopted by all participants of the world economic system, the possibility to ensure lower emissions and waste can become a comparative advantage in international trade only if environmental legislation is unified globally.

Keywords: export-oriented development strategy, knowledge economy, sustainable development, factors of production, production knowledge

Вступ. Глобалізаційні процеси створюють нові можливості для розвитку країн, відкриваючи їм широкий доступ до світових ринків, а це в свою чергу актуалізує значення міжнародної торгівлі в системі забезпечення їх економічного зростання.

Досвід економічного успіху багатьох країн світу, заснованого на нарощуванні обсягів експорту та поліпшенні його якісної структури, є безумовним підтвердженням важливості формування і реалізації ефективної стратегії експортоорієнтованого розвитку.

Але моделі економічного зростання, сформовані та успішно реалізовані в минулому столітті, можуть не мати настільки вражаючого ефекту без врахування сучасних тенденцій суспільного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання формування та реалізації експортоорієнтованої стратегії розвитку економіки є достатньо широко висвітленими в наукових працях зарубіжних дослідників, а саме: Д. Бен-Девіда, А. Гарісона, С. Едвардса, Ц. Кайндлбергера, Н. Калдора, Н. Д. Карунатне, А. Кругера, Д. Меріна, П. Ромера, Дж. Сакса та інших.

Проблемам сталого розвитку висвітлені присвячували свої праці Г. Брундтланд, В. Беренс, Г. Кларк, Д. Медоуз, В. Вернадський, О. Алімова, М. Згуровський, М. Кизима та ін.

Але не дивлячись на достатню широку популярність означених напрямків досліджень, питання формування моделей економічного зростання, які б враховували концепцію сталого розвитку суспільства, не знайшли достатнього відображення в наукових працях. Тим не менш значні корективи в існуючі моделі економічного розвитку вносить перехід від індустріальної економіки до економіки знань, в умовах якої саме знання стають найбільш значущим ресурсом, а також реалізація концепції сталого розвитку, що актуалізує питання захисту навколишнього середовища та екологічної безпеки виробництв.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення особливостей формування стратегії експортоорієнтованого розвитку в умовах переходу від індустріальної економіки до економіки знань з урахуванням реалізації концепції сталого розвитку.

Результати дослідження. Не дивлячись на широке вживання категорії «розвиток» в наукових працях, трактування даного поняття є дискусійним.

Загалом розвиток в економіці розглядають або як певний результат процесів трансформації економічної системи, тобто її новий якісний стан, або як процес, тобто динамічну систему зміни станів об'єкта. Переважна більшість авторів, що досліджували дану категорію, розглядають розвиток як динамічний процес, сукупність постійних змін, що в певні періоди можуть мати різну інтенсивність. Наукові ж дискусії тривають стосовно наслідків цих змін.

Низка вчених, наприклад, М. О. Боярська [1], І. Ю. Єпіфанова та М. Ю. Дзюбо [2], визначають розвиток як надбання об'єктом нових якостей, що відрізняються від попередніх, але не обов'язково

пов'язані з поліпшенням характеристик об'єкту, тобто наслідки зміни стану економічної системи можуть бути як бажаними для неї, що покращують її якісний стан, так і небажаними, що його погіршують.

Інші автори, наприклад І. І. Вінченко [3], М. І. Головінов та О. І. Литвинов [4], І. О. Денисюк [5], І. О. Дергоусова [6], І. В. Тюха [7], акцентують увагу на тому, що розвиток - це саме вдосконалення, якісне покращення стану економічної системи, що призводить до підвищення її здатності ефективно протистояти негативному впливу середовища функціонування, до зростання рівня життєздатності, нарощування внутрішнього потенціалу, зміцнення конкурентоспроможності.

Слід зазначити, що зміни, які призводять до погіршення стану об'єкту, до зниження його життєздатності, скоріше є характеристикою деградації, регресу, а не розвитку в його класичному розумінні, тому, на наш погляд, варто погодитись з думкою другої групи вчених.

Результати дослідження економічних систем різних країн світу в індустріальний період дозволили науковцям розмежувати дві моделі економічного розвитку: модель імпортозаміщення та модель експортної орієнтації.

Австралійський вчений Нелл Діас Карунатне, який присвятив свої праці дослідженню експортоорієнтованих стратегій індустріального розвитку, зазначає, що політика тимчасового захисту галузей, що працюють на заміщення імпорту на внутрішньому ринку, не виправдала свого стимулюючого призначення, і в кінцевому підсумку привела економіки країн, що обрали такий шлях розвитку, до заперечення більшості основних цілей стратегії зростання: замітник імпорту перетворився на поглинач іноземної валюти, а не на заощаджувача, і прив'язав країни, що розвиваються, до боргових потоків у вигляді фінансової допомоги та зовнішніх позик [8].

На відміну від стратегії імпортозаміщення, орієнтованої на «захист», експортоорієнтована стратегія націлена на «просування» [8]. В загальному розумінні концепція експортоорієнтованого розвитку економіки передбачає створення умов для збільшення експорту шляхом розвитку галузей, конкурентоспроможних на світовому ринку.

Крім того, існують суттєві відмінності в особливостях індустріального розвитку країн, що пішли шляхом імпортозаміщення та експортної орієнтації. Так, за висновками Нелла Діаса Карунатне, при імпортозаміщенні акцент припадає на розвиток капіталомістких виробництв, що пов'язано з дешевим імпортом капіталу через завищену вартість національної валюти та дешеве кредитування, натомість при експортній орієнтації стратегії розвитку створюються умови для нарощування обсягів трудомісткого виробництва, що стимулює зайнятість [8].

В умовах турбулентного світового економічного середовища економіки побудовані за

експортоорієнтованим принципом виявляються більш адаптивними до постійних змін та більш стійкими до негативних збурень [9].

Безумовно, експортоорієнтований розвиток має свої переваги, але світову економічну систему не можна розглядати, ігноруючи поведінку її суб'єктів. Так, наприклад, уряди країн можуть захищати внутрішні ринки від імпортованих товарів за допомогою митних обмежень, проводити політику протекціонізму тощо. Всі ці аспекти будуть впливати на ефективність реалізації стратегії експортоорієнтованого розвитку.

Класичні моделі міжнародної торгівлі ґрунтуються на використанні трьох основних факторів виробництва, визначених Жаном-Батістом Сеем: землі, капіталу та праці. Пізніше Альфредом Маршалом до цього переліку було додано четвертий виробничий фактор – підприємницькі здібності.

І. Грабинський на відміну від класичних і неокласичних теорій міжнародної торгівлі, що базуються на концепції досягнення економічної рівноваги через ефективність використання зазначених факторів виробництва, акцентував увагу на тому, що національні екологічні стандарти також впливають на міжнародну торгівлю [10].

Б.-Р. Коупленд та М.-С. Тейлор висунули гіпотезу, яку частково підтвердили більш пізніші дослідження, щодо ефекту притулку для відходів. Сутність гіпотези полягає в тому, що рівень жорсткості екологічного регулювання впливатиме на рішення щодо розміщення «брудних» виробництв, що в кінцевому підсумку, за умови зниження торговельних бар'єрів, спричинить міграцію екологонебезпечних виробництв з країн з суворим екологічним регулюванням до країн, де таке регулювання є слабшим [11].

М. МакГваєр доповнив неокласичну модель міжнародної торгівлі Гекшера-Оліна, яка розглядає два фактори виробництва (працю і капітал), третім фактором, таким як навколишнє середовище, і довів, що при застосуванні одностороннього екологічного регулювання за умови мобільності будь-якого з факторів виробництва «брудне» виробництво в країні буде згорнуто [12].

Але міграція екологонебезпечних виробництв між країнами не вирішує питання глобального забруднення навколишнього середовища. Зменшуючи обсяги «брудних» виробництв на певній території можна досягти локального ефекту, але це не зменшує розміру глобальної екологічної шкоди.

Переміщення екологонебезпечних виробництв з точки зору глобальної безпеки має сенс лише в тому випадку, якщо воно має можливість спричинити зниження шкідливого впливу виробництва на навколишнє середовище (наприклад, в певному регіоні існують можливості використання відновлюваних джерел енергії для виробничих цілей той час, як в інших регіонах виробництва змушені використовувати невідновні джерела).

І. В. Флюд зазначає, що з точки зору дотримання концепції сталого розвитку включення екологічного фактора до моделі міжнародної торгівлі є

необхідністю, через створення небезпеки для майбутніх поколінь через неефективне використання природних ресурсів, особливо вичерпних, та глобальне забруднення навколишнього середовища, і з цією думкою не можна не погодитись [13].

Заслугує на увагу модель, запропонована М. Раушером, який до класичних факторів виробництва (капіталу та праці) додає третій фактор – викиди [14]. Автор виходить з тих міркувань, що в результаті використання ресурсів навколишнього природного середовища в процесі виробничої діяльності утворюються викиди та відходи, які оцінюються як витрати. Функція виробництва при цьому має вигляд:

$$F_i(K_i, L_i, E_i) \quad (1)$$

де K_i , L_i , E_i – витрати капіталу, праці і викиди та відходи відповідно.

Модель передбачає, що викиди та відходи можуть бути зменшені без зменшення обсягів виробництва лише в тому випадку, якщо витрати капіталу та/або праці будуть збільшені.

Але можна припустити, що зниження забруднення можна досягти без збільшення витрат капіталу та праці завдяки появі нових безвідходних або маловідходних технологій виробництва продукції, технологій очищення викидів тощо.

Обґрунтовуючи модель економічного зростання з ендегенним технологічним прогресом, Поль Ромер зазначав, що нові технології – це матеріалізовані нові знання, згенеровані завдяки накопиченню та використанню певного запасу вже існуючих знань [15].

На думку Е. Тоффлера знання є специфічним «невидимим» ресурсом, вплив якого проявляється в отриманні синергічного ефекту від найбільш раціонального та ефективного використання традиційних факторів виробництва: землі, капіталу і праці, при цьому в процесі розвитку суспільства відбувається рух від економіки робочої сили до економіки сили мозку [16].

Траєкторія розвитку сучасного суспільства та його динаміка все більше визначаються не наявністю матеріальних факторів виробництва, а здатністю засвоювати, використовувати та генерувати нові знання.

В. Д. Базилевич вважає, що на кожному етапі розвитку суспільства з'являються нові складові елементи виробничого процесу, що зумовлено впливом науково-технічного прогресу, і з часом ці елементи трансформуються у самостійні фактори виробництва. Через це, на думку науковця, чотирифакторну функцію виробництва, елементами якої є земля, капітал, праця та підприємницькі здібності, не можна вважати статичною та завершеною. В свою чергу до нових факторів виробництва, притаманних сучасному етапу розвитку, автор відносить науку, інформацію та екологію [17].

Знання, що трансформуються в креативні ідеї, інноваційні технології, ефективні управлінські рішення тощо, можуть знизити всі інші витрати факторів виробництва, зокрема вкладення капіталу,

витрати праці і, як зазначалося вище, обсяги заподіяної шкоди навколишньому середовищу. Саме тому велика кількість науковців визнають знання в якості ключового виробничого фактора в постіндустріальному суспільстві. Крім того, земля, капітал та праця є обмеженими ресурсами, в той час як знання – ресурс невичерпний: накопичені знання є базою генерації нових знань.

Якщо в індустріальному суспільстві ключовим ресурсом був капітал, здобутий або збільшений за рахунок підприємницьких здібностей, то в суспільстві, заснованому на знаннях, саме вони стають основним фактором, що визначає успіх виробничої діяльності.

На початку поточного століття вчені Гарвардського університету Рікардо Хаузмана та Цезар Ідальго піддали критиці класичні та неокласичні моделі виробництва, які передбачали, що виробництво товарів та послуг залежить лише від наявності попиту на них та витрат на використання фіксованого набору факторів, необхідних для здійснення виробничої діяльності. Так, Сесар Ідальго зазначає, що у відповідності до класичної економічної теорії банан та супутник представляють собою різні комбінації таких факторів виробництва як земля, капітал і праця, тобто одні країни вирощують банани, а інші виробляють супутники через різницю у місцевій вартості цих факторів, припускаючи, що ці фактори є в певній мірі доступними для обох країн, при цьому певна країна вирощує банани не через відсутність розуміння, як виробляти супутники, а через те, що витрати на їх виробництво занадто високі. Але ж на відміну від теорії, практика свідчить про інше: певна країна не може виробляти супутники через відсутність запасу знань про процеси їх виробництва [18].

Вчені висунули гіпотезу, яка знайшла емпіричне підтвердження, що перспективи розвитку країн залежать від обсягу акумульованих виробничих знань, які визначають кількість варіантів комбінацій можливостей виробництва різних продуктів, тобто чим більше накопичених знань, тим більше продукції країна може виробляти, і тим більш складною буде ця продукція.

Ц. Ідальго зазначає, що розвиток не обов'язково повинен призводити до зниження відносної вартості факторів виробництва, а скоріше передбачає накопичення нових можливостей використання цих факторів [18].

Виходячи з викладеного, модель Р. Раушера доцільно розширити, додавши ще один фактор виробництва – знання, внаслідок чого вона набуде вигляду:

$$F_i(K_i, L_i, E_i, Z_i) \quad (2)$$

де Z_i – накопичені виробничі знання.

Висновки. За умови прийняття та дотримання принципів концепції сталого розвитку всіма учасниками світової економічної системи можливість забезпечити менший рівень викидів та відходів може стати порівняльною перевагою у міжнародній торгівлі. Але необхідною умовою для цього є

поступова гармонізація та подальша уніфікація екологічного законодавства на глобальному рівні.

Список літератури

1. Боярська М.О. Аналіз стратегії розвитку підприємства / М.О. Боярська // *Глобальні та національні проблеми економіки*. – 2015. – Випуск 5. – С. 306-310.
2. Єпіфанова І.Ю., Дзюбо М.Ю. Формування стратегії розвитку підприємства в сучасних умовах / І.Ю. Єпіфанова, М.Ю. Дзюбо // *Вісник ОНУ імені І.І.Мечнікова*. – 2017. – Т.22, Вип. 2 (55). – С. 99-103.
3. Вінніченко І.І. Сутнісна характеристика розвитку підприємства соціально-економічної системи / І.І. Вінніченко // *Економіка, фінанси, право*. – 2012. – № 5. – С. 8–13.
4. Головінов М.І. Стратегія розвитку підприємства: сутність і ознаки / М.І. Головінов, О.І. Литвинов // *Науковий вісник : Зб. науково-технічних праць*. – Львів : Національний лісотехнічний університет України. – Вип. 21.19. – С. 224-228.
5. Денисюк І. Стратегія розвитку підприємства харчової промисловості / І. Денисюк // *Економічний аналіз*. – 2013. – Випуск 12. Частина 3. – С. 113-115.
6. Дергоусова А.О. Щодо питання визначення сутності поняття стратегії розвитку транспортного підприємства / А.О. Дергоусова // *Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики*. – 2010. – № 4 (12). – С. 88-101.
7. Тюха І. В. Стратегія розвитку у системі стратегій підприємства / І. В. Тюха, І. О. Денисюк // *Економіка харчової промисловості*. – 2013. – № 3. – С. 33-37. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/echp_2013_3_9.
8. Karunaratne, neil Dias (1980) : Export oriented industrialization strategies, Intereconomics, ISSN 0020-5346, Verlag Weltarchiv, Hamburg, Vol. 15, Iss. 5, pp. 217-223, <http://dx.doi.org/10.1007/BF02924575>
9. Карасьова Н. Глобалізаційні детермінанти експорторієнтованого розвитку аграрного сектора України / Н. Карасьова // *Міжнародна економічна політика*. – 2014. – № 1. – С. 129-152. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Меп_2014_1_9.
10. Грабинський І.М. Світова економіка як глобальна еколого-економічна система // *Вісник Львів. Ун-ту. Серія "Міжнародні відносини"*. – 2002. – Випуск 7. – 82–90 с.
11. Copeland B. R., Taylor M. S. Trade, Growth and the Environment. // NBER Working Paper Series. – 2003. – № 9823.
12. McGuire M. C. Regulation, Factor Rewards, and International Trade // *Journal of Public Economics*. – 1982. – № 17. – Р. 335–354.
13. Флюд І. В. Теорія міжнародної торгівлі: екологізація поглядів / І. В. Флюд // *Економіка та держава*. – 2009. – № 4. – С. 38-41. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2009_4_12.
14. Rauscher M. International Trade, Foreign Investment, and the Environment // *Thuenen_Series of Applied Economic Theory* 29 — University of Rostock, Institute of Economics, Germany, 2001.
15. Romer P.M. Endogenous Technological Change / P.M. Romer // *Journal of Political Economy*. – 1990. – V.98. – №5. – Р.71.
16. Тоффлер Е. *Нова парадигма влади. Знання, багатство й сила* / Перекладач: Наталка Бордукова. — Харків : Акта, 2007. — 688 с. — ISBN 966-7021-48-3.
17. *Економічна теорія: Політекономія*: Підручник / [за ред. В. Д. Базилевича]. – 7-ме вид., перероб. і доп. – К.: Знання-прес, 2008. – 719 с.
18. César A. Hidalgo The Dynamics of Economic Complexity and the Product Space over a 42 year period CID Working Paper No. 189 December 2009.

References (transliterated)

1. Boyarska M.O. Analiz strategiyi rozvitku pidpriyemstva [Analysis of enterprise development strategy] *Globalni ta nacionalni problemi ekonomiki* [Global and national economic problems]. – 2015. – issue 5. – pp. 306-310.
2. Yepifanova I.Yu., Dzyubko M.Yu. Formuvannya strategiyi rozvitku pidpriyemstva v suchasni umovah [Formation of enterprise

- development strategy in modern conditions] / I.Yu. Yepifanova, M.Yu. Dzyubko // *Visnik ONU imeni I.I.Mechnikova* [Bulletin of ONU named after I.I. Mechnikov]. – 2017. – T.22, Vip. 2 (55). – pp. 99-103.
3. Vinnichenko I.I. Sutnisna charakteristika rozvitku pidpriyemstva socialno-ekonomichnoyi sistemi [Essential characteristics of enterprise development of the socio-economic system] *Ekonomika, finans, pravo* [Economics, finance, law]. 2012. – no 5. – pp. 8–13.
 4. Golovinov M.I. Strategiya rozvitku pidpriyemstva: sutnist i oznaki [Enterprise development strategy: essence and features] / M.I. Golovinov, O.I. Litvinov // *Naukovij visnik : Zb. naukovotekhnichnih prac* [Scientific Bulletin: Coll. scientific and technical works]. – Lviv : Nacionalnij lisotekhnichnij universitet Ukraini. – issue. 21.19. – pp. 224-228.
 5. Denisyuk I. Strategiya rozvitku pidpriyemstva harchovoyi promislivosti [Food industry enterprise development strategy] *Ekonomichnij analiz* [Economic analysis]. – 2013. – issue 12. Chastina 3. – pp. 113-115.
 6. Dergousova A.O. Shodo pitannya viznachennya sutnosti ponyattya strategiyi rozvitku transportnogo pidpriyemstva [On the question of defining the essence of the concept of development strategy of the transport enterprise] *Ekonomika ta upravlinnya pidpriyemstvami mashinobudivnoyi galuzi: problemi teorii ta praktiki* [Economics and management of machine-building enterprises: problems of theory and practice]. – 2010. – no 4 (12). – pp. 88-101.
 7. Tyuha I. V. Strategiya rozvitku u sistemi strategij pidpriyemstva [Development strategy in the system of enterprise strategies] / I. V. Tyuha, I. O. Denisyuk // *Ekonomika harchovoyi promislivosti* [Economics of the food industry]. – 2013. – no 3. – pp. 33-37. – Rezhim dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/echp_2013_3_9.
 8. Karunaratne, Neil Dias (1980) : Export oriented industrialization strategies, Intereconomics, ISSN 0020-5346, Verlag Weltarchiv, Hamburg, Vol. 15, Iss. 5, pp. 217-223, <http://dx.doi.org/10.1007/BF02924575>
 9. Karasova N. Globalizacijni determinanti eksportoorientovanogo rozvitku agrarnogo sektora Ukraini [Globalization determinants of export-oriented development of the agricultural sector of Ukraine] *Mizhnarodna ekonomichna politika* [International economic policy]. – 2014. – no 1. – pp. 129-152. – Rezhim dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mep_2014_1_9.
 10. Grabinskij I.M. Svitova ekonomika yak globalna ekologoekonomichna sistema [The world economy as a global ecological and economic system] // *Visnik Lviv. Un-tu. Seriya "Mizhnarodni vidnosini"* [Visnyk of Lviv. Un-tu. International Relations Series]. – 2002. – issue 7. – 82–90 p.
 11. Copeland B. R., Taylor M. S. Trade, Growth and the Environment. // NBER Working Paper Series. – 2003. – no 9823.
 12. McGuire M. C. Regulation, Factor Rewards, and International Trade // *Journal of Public Economics*. – 1982. – no 17. – pp. 335–354.
 13. Flyud I. V. Teoriya mizhnarodnoyi torgivli: ekologizaciya poglyadiv [Theory of international trade: greening of views] *Ekonomika ta derzhava* [Economy and state]. – 2009. – no 4. – pp. 38-41. – Rezhim dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2009_4_12.
 14. Rauscher M. International Trade, Foreign Investment, and the Environment // Thuenen_Series of Applied Economic Theory 29 – University of Rostock, Institute of Economics, Germany, 2001.
 15. Romer P.M. Endogenous Technological Change *Journal of Political Economy*. – 1990. – V.98. – no5. – R.71.
 16. Toffler E. *Nova paradigma vladi. Znannya, bagatstvo i sila* [A new paradigm of power. Knowledge, wealth and power] / Perekladach: Natalka Bordukova. – Kharkiv : Akta, 2007. – 688 p. – ISBN 966-7021-48-3.
 17. *Ekonomichna teoriya: Politekonomiya* [Economic theory: Political economy]: Pidruchnik / [za red. V. D. Bazilevicha]. – 7-me vid., pererob. i dop. – Kiev: Znannya-pres, 2008. – 719 p.
 18. Cesar A. Hidalgo The Dynamics of Economic Complexity and the Product Space over a 42 year period CID Working Paper No. 189 December 2009

Надійшло (received) 07.09.2020

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Ищенко Світлана Вікторівна (Ищенко Светлана Викторовна, Ishchenko Svitlana Viktorivna) – старший викладач кафедри економіки Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського; м. Кременчук, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5308-5445>; e-mail: tusya22111975@gmail.com

Данилко Валерій Кирилович (Данилко Валерий Кириллович, Danylko Valeriy Kyrylovych) – доктор економічних наук, професор кафедри економіки Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського; м. Кременчук, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5812-0185>; e-mail: ekon@kdu.edu.ua

SZABOLCS NAGY**THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN SOCIAL INNOVATIONS**

Human society has entered the era of intellectualization and use artificial intelligence to lead innovations and development. After several decades of accumulation, artificial intelligence began to enter the dividend period of its exponential growth, which is expected to last for quite a long time. This article attempts to discuss the peculiarities of and the relationship between artificial intelligence and social innovation. Applications, advantages, disadvantages of artificial intelligence, and its future challenges are also presented in the paper. Artificial intelligence can support and create (social) innovations in many ways, and can contribute to solving social problems, however, it can always be controlled to avoid the catastrophe of the human society.

Keywords: artificial intelligence, AI, social innovation, innovation

САБОЛЧ НАДЬ**РОЛЬ ШТУЧНОГО ИНТЕЛЕКТУ В СОЦІАЛЬНИХ ІННОВАЦІЯХ**

Людське суспільство вступило в епоху інтелектуалізації та використовує штучний інтелект для керівництва інноваціями та розвитком. Після кількох десятиліть накопичення штучний інтелект почав входити в дивідендний період свого експоненціального зростання, який, як очікується, триватиме досить довго. Ця стаття намагається обговорити особливості та взаємозв'язок між штучним інтелектом та соціальними інноваціями. Застосування, переваги, недоліки штучного інтелекту та його майбутні проблеми також представлені в статті. Штучний інтелект може багатьма способами підтримувати та створювати (соціальні) інновації та може сприяти вирішенню соціальних проблем, проте його завжди можна контролювати, щоб уникнути катастрофи людського суспільства.

Ключові слова: штучний інтелект, AI, соціальні інновації, інновації

САБОЛЬЧ НАДЬ**РОЛЬ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В СОЦИАЛЬНЫХ ИННОВАЦИЯХ**

Человеческое общество вступило в эпоху интеллектуализации и использования искусственного интеллекта для инноваций и развития. После нескольких десятилетий накопления искусственный интеллект начал вступать в дивидендный период своего экспоненциального роста, который, как ожидается, продлится довольно долго. В этой статье делается попытка обсудить особенности и взаимосвязь между искусственным интеллектом и социальными инновациями. В статье также представлены приложения, преимущества и недостатки искусственного интеллекта и его будущие задачи. Искусственный интеллект может поддерживать и создавать (социальные) инновации разными способами и способствовать решению социальных проблем, однако его всегда можно контролировать, чтобы избежать катастрофы человеческого общества.

Ключевые слова: искусственный интеллект, AI, социальные инновации, инновации.

Introduction

After more than half a century of development, artificial intelligence (AI) has gone through the stage of simply simulating human intelligence. The use of artificial intelligence has significantly been increased since the Millennium. Originally it has developed to study the law of human intelligence activities, build artificial systems or hardware with certain intelligence, so that it can carry out work that requires human brain, and expand the edge disciplines of human intelligence. It involves natural and social sciences such as information theory, cybernetics, computer science, automation, bionics, biology, psychology, mathematical logic and philosophy. Nowadays, the proliferation of the use of artificial intelligence can be seen. It is widely used in many industries to simulate innovations. However, it can also be used to attempt to solve social problems. Therefore, artificial intelligence can be the engine of social innovation projects.

1. Artificial intelligence defined

Artificial intelligence is a new technology science to research and develop theories, methods, technologies and application systems for simulating, extending and expanding human intelligence (Da and Cheng, 2018). According to Suzuki (2020) artificial intelligence is a branch of computer science seeks to understand how human intelligence works and create a new, intelligent machines that are similar to humans based on this

knowledge. Artificial intelligence involves fields like robotics, language recognition, image recognition, natural language processing and expert systems.

Artificial intelligence studies the law of human intelligence activities to build an artificial system with intelligence. It makes an attempt to understand how to have the work that needs human intelligence done by computers. According to industry leader IBM, "artificial intelligence enables computers and machines to mimic the perception, learning, problem-solving, and decision-making capabilities of the human mind" (IBM, 2021). IBM also defines artificial intelligence as any human-like intelligence exhibited by a computer, robot, or other machine. The popular usage of AI is wider. It is the ability of a computer or machine to simulate the capabilities of the human mind and combining these and other capabilities to perform functions a human might perform (IBM, 2021).

Merriam-Webster (2021) defines artificial intelligence similarly as "a branch of computer science dealing with the simulation of intelligent behavior in computers", and "the capability of a machine to imitate intelligent human behavior."

The definition of AI can be divided into two parts, namely "artificial" and "intelligent". "Artificial" is better understood and less controversial. Sometimes we need to consider what is manufactured by human resources, or whether human intelligence is enough to create artificial

intelligence, and so on. But in general, "artificial system" is the artificial system in the usual sense.

However, there are many questions about what "intelligence" really means. This involves other issues such as consciousness, self, thinking or mind, including unconscious thinking and so on. It is universally acknowledged that the only thing people know about intelligence is their own intelligence. But our understanding of our own intelligence is very limited, and the necessary elements of human intelligence are also limited, so it is difficult to define what is "artificial" manufacturing "intelligence". Therefore, the study of artificial intelligence often involves the study of human intelligence itself. Other intelligence related to animals or other artificial systems is also generally considered as a research topic related to artificial intelligence.

2. Social innovations defined

According to EU definition social innovations are new ideas that meet social needs, create social relationships and form new collaborations. These innovations can be products, services or models addressing unmet needs more effectively (European Commission, 2021). According to the Centre for Social Innovation at Stanford Graduate School of Business, social innovation refers to "the process of developing and deploying effective solutions to challenging and often systemic social and environmental issues in support of social progress" (Centre for Social Innovation, 2021).

The term social innovation was coined first in the early 18th century (European Commission, 2017, p.14.). However, it is only 30 years since the concept of social innovation was "re-invented". Since 2000, it has become a "buzzword" all over the world. Many developed countries and regions have set up special departments, funds and laws to promote social innovation.

Social innovation arise several questions: For whom does social innovation innovate? In what areas can social innovation occur? Who is promoting social innovation? And how does social innovation happen? Are there tangible outputs of social innovation? It sounds complex, but it's very simple in practice. That is, no matter what form, as long as it can bring about positive changes, we all think it is a kind of social innovation. Social innovation is to "innovatively solve social problems", while emphasizing sustainability, influence and economy.

3. Development stages of artificial intelligence

The brief history of artificial intelligence development can be divided into three stages: gestation, formation and development. The gestation stage dates to before 1956, the second stage took place between 1956 and 1969, and the third stage covers the time period after the 1970s.

Gestation stage of artificial intelligence

The research achievements which have great influence on the development of artificial intelligence mainly include the following foundations. First, the British philosopher Sir Francis Bacon systematically put forward induction and also put forward the phrase "knowledge is power", which had an important impact on the study of human thinking. Then, Leibniz, a German mathematician and philosopher, put forward the idea of universal symbols and reasoning calculation. He believed that a universal symbolic language could be established and reasoning on

the symbols could be carried out. This idea not only laid the foundation for the generation and development of quantitative logic, but also was the germination of modern machine thinking design idea.

In 1936, the British mathematician Turing put forward the mathematical model of the ideal computer, that is, Turing machine, which laid a theoretical foundation for the subsequent advent of electronic and digital computers (Turing, 1936). Last, American neurophysiologist McLoch and mathematic logician Pitts built the first neural network model in 1943 (McCulloch and Pitts, 1943), which initiated the research field of Microsoft artificial intelligence and laid the foundation for the later research of artificial neural network. From the above development process, we can see that the emergence and development of artificial intelligence is the inevitable product of the development of science and technology.

Formation stage of artificial intelligence

This stage mainly refers to a two-month academic seminar held by Dartmouth College from 1956 to 1969 to discuss the terminology of machine intelligence. At the seminar, the term "artificial intelligence" was formally adopted on McCarthy's proposal. McCarthy was therefore called the father of artificial intelligence. In the years after the conference, artificial intelligence made many remarkable achievements in machine learning, theorem proving, pattern recognition, problem solving, expert system and language. The International Artificial Intelligence Conferences established in 1969 was an important milestone in the history of artificial intelligence. It marked that the emerging discipline of Artificial Intelligence had been recognized globally.

Development stage of artificial intelligence

As other emerging disciplines, the development of artificial intelligence was also not smooth. During the period of the development of artificial intelligence, great breakthroughs were made in the research of expert system in many fields. Various kinds of expert systems with different functions and different types have sprung up, resulting in enormous economic and social benefits. The success of expert system made people more and more aware that knowledge is the basis of intelligence, and the research of artificial intelligence must be knowledge centered. After 1986, also known as the integrated development period, computational intelligence made up for the shortcomings of artificial intelligence in mathematical theory and calculation, enriched the theoretical framework of artificial intelligence, and made artificial intelligence enter a new development period.

Today, the development of artificial intelligence has broken through a certain threshold. Compared with previous booms, this time artificial intelligence is more "real", which is reflected in the performance improvement and efficiency optimization in different vertical fields. The accuracy of computer vision, speech recognition and natural language processing is no longer at the level of "passing home", and the application scenario is no longer just a novel "toy", but gradually plays an important supporting role in the real business world.

4. The role of artificial intelligence in social innovations

The light of wisdom illuminates the road of innovation. Science and technology have always been the first productive force for human beings to understand nature, transform the world and create prosperity. In the era of information revolution, artificial intelligence based on internet, big data and deep machine learning is increasingly bursting out with tremendous energy to promote human civilization to a higher level, which also brings a rare historical opportunity for social development. Especially in the face of severe pressures on human social resources, environment and ecology, profound changes in productivity and production relations, structural remodeling of geopolitics and international situation, the rise of global protectionism and populism, and the great threat to human peaceful exchange and development and prosperity, the rational use of advanced information technology such as new generation of artificial intelligence has brought about tremendous benefits. Kinetic energy can better satisfy people's needs for a better life while serving the global human well-being. Therefore, artificial intelligence is the cornerstone of social innovation, and social innovation is the inevitable product of artificial intelligence. They are complementary and mutually reinforcing.

Artificial intelligence for innovations

The development of artificial intelligence has led to the emergence of (social) innovations. For example, "Intelligent+X" has become a paradigm of social innovation, such as "Intelligent+Manufacturing", "Intelligent+Medical", "Intelligent+Security", etc. Artificial intelligence powered technology has rapidly penetrated into innovative consumption scenarios and different industries to integrate and reshape the whole social development. Artificial intelligence is the key driving force in fourth technological/industrial revolution. For example, the participants in the field of intelligent driving are not only the leading traditional car-making companies such as Volkswagen, Toyota, General Motors, Ford and Mercedes-Benz, but also the new car makers such as Google, Tesla, Uber, Apple and Baidu.

Social innovations need the development of artificial intelligence

Application demand is the inexhaustible source of social innovations. The driving force leading the development of disciplines mainly comes from the two-wheel drive of science and demand. In addition to the inherent contradiction between knowledge and technology system, the driving force of the development of artificial intelligence is close to application and solving user needs, which is the biggest source and driving force of innovation. For example, expert system artificial intelligence has achieved a breakthrough from theoretical research to practical application. In recent years, the practical application needs of security monitoring, identity recognition, unmanned driving, Internet, and Internet of Things (IoT), big data analysis have led to the technical breakthrough of artificial intelligence.

Artificial intelligence innovation and entrepreneurship are in full swing. The global industry has fully realized the great significance of artificial intelligence technology leading a new round of industrial change and has adjusted its development strategy. For example, at its

annual developer conference in 2017, Google explicitly proposed that the development strategy should shift from "Mobile First" to "AI First". Microsoft's FY2017 annual report for the first time made AI a vision for the company. The field of AI is at the forefront of innovation and entrepreneurship.

5. The Applications of Artificial Intelligence in Social Innovations

In traditional cognitive concepts, people seem to think that artificial intelligence refers to robots. In fact, robots are only a small part of all artificial intelligence applications. In addition to robots, artificial intelligence includes machine vision, fingerprint recognition, face recognition, expert system, automatic planning, intelligent search, game, language and image understanding, genetic programming, etc. It can be seen that the practical application of artificial intelligence is so wide, ranging from the mobile phone apps, all kinds of intelligent wearing equipment to medical education, financial industry, heavy industry manufacturing and so on. Mobile apps can provide great convenience for social services.

Voice recognition system

With the rapid development of artificial intelligence, speech recognition has become the standard for many devices. More and more people pay attention to speech recognition. Microsoft, Google, Facebook, etc. are developing new strategies and algorithms for speech recognition. Therefore, one of the most successful artificial intelligence applications are in the speech recognition technology. Just as there are no two identical leaves in the world, everyone has different characteristics and personalities from others, such as blood type, skeleton, skin color and so on. The more obvious one is voice. The voiceprint information of any two people is different.

Speech recognition, as one of the most representative technologies in the field of artificial intelligence, plays an increasingly important role in people's intelligent life. Speech recognition technology, also known as Automatic Speech Recognition (ASR), aims to convert the vocabulary content of human speech into computer readable input. The application of speech recognition technology includes voice dialing, voice navigation, indoor equipment control, voice document retrieval, simple dictation data entry and so on. Speech recognition technology combined with other natural language processing technologies such as machine translation and speech synthesis technology can build more complex applications, such as speech to speech translation. This kind of intelligent technology can improve our quality of life, provide effective intelligent assistance for our life, and make our life more convenient.

In smart homes, speech recognition technology can be applied in many ways including voice-controlled lights, voice-controlled furniture, voice-controlled multimedia, vehicle voiceprint system and so on. With a simple password, we can wake up smart home devices with our voice. Let us take the example of a sound control lamp. Lights in the living room used to be turned on or off by touching the switch with a finger, but with this technology, a disabled person only needs to say the command words to the sound control lights to turn on and off the lights. It is much more convenient than ever before. Another common example of speech recognition is the voice operation of

smartphones. Users can directly use voice to enable the mobile phone system to perform dial-up or search for relevant information. This option can also be beneficial to the disabled.

However, there is still a long way to go to achieve real human-computer interaction. At present, the recognition of user voice by computer is far from perfect and there are still some problems in human-computer interaction. Breakthroughs must be made in order to achieve better innovative applications, which is also the direction of future speech recognition technology development.

Unmanned operating system/ robot operating system

Unmanned operating system technology has been widely used in the retail field, such as unmanned convenience stores, intelligent supply chain, passenger flow statistics, unmanned warehouse/unmanned car, etc. Through the use of a large number of intelligent logistics robots for collaboration and cooperation, through artificial intelligence, in-depth learning, image intelligent recognition, large data application and other technologies, industrial robots can make independent judgments and behavior, complete various complex tasks, and realize automation in commodity sorting, transportation, warehousing and other links. Another example is the logistics industry through the use of intelligent search, reasoning planning, computer vision and intelligent robots technology in transportation, warehousing, etc. Distribution, loading and unloading processes have been automated to basically achieve unmanned operation. For example, using big data for commodities. Intelligent distribution planning, optimize the allocation of logistics supply, demand matching, logistics resources, etc.

6. Advantages, disadvantages of artificial intelligence, and its future challenges

The disadvantages of AI in social innovations

At present, artificial intelligence has created considerable economic benefits for human beings. It can replace human beings to do a lot of work that we do not want to do and/or not able to do. Moreover, the probability of machine errors is lower than that of human beings, and it can continue to work, greatly improve work efficiency, and save a lot of costs. In the future, artificial intelligence may also replace human work and do it instead of human beings including doing the chores, supporting human learning, even taking care of the disabled, the elderly and the children, real-time monitoring of human health and prolonging human life.

But the development of science and technology is a double-edged sword. The invention of automobile has subverted the traditional carriage industry. The development of artificial intelligence will also subvert many industries. Robots replacing many human jobs will result in a large number of unemployed people. At the same time, artificial intelligence is facing the danger of technology out of control. Even high-profile physicists as Stephen Hawking warned that the emergence of artificial intelligence (AI) could be the "worst event in the history of our civilization" unless society finds a way to control its development (Kharpal, 2017). Tesla's Elon Musk has also repeatedly warned that "AI would soon become just as smart as humans" and said that "when it does we should all

be scared because humanity's very existence is at stake" (Shead, 2020). Advanced AI devices can think independently and adapt to environmental changes. They may become a real threat to humans in the future.

The challenges for AI in social innovations

To realize the leap-forward development from narrow or special artificial intelligence to general artificial intelligence is not only the inevitable trend of the next generation of artificial intelligence development, but also the challenge of international research and application fields (Hickert and Ding, 2018). According to the authors an important research direction of artificial intelligence is to learn from the research results of brain science and cognitive science, study new intelligent computing models and methods based on the mechanism and essence of intelligence, and realize intelligent systems with brain nerve information processing mechanism and human intelligent behavior and intelligence level. It aims at introducing human role or cognitive model into AI system, improving the performance of AI system, making AI a natural extension and expansion of human intelligence, and solving complex problems more efficiently through human-computer cooperation. Brain-like intelligence (BI) has become one of the core goals and challenges that AI will face in the future in the brain plans launched by the United States, the European Union, Japan and other countries and regions (Hickert and Ding, 2018).

7. Conclusions

Artificial intelligence industry will flourish. With the further maturity of AI technology and the increasing investment from government and industry, the cloud-based application of AI will be accelerated, and the scale of global AI industry will enter a period of rapid growth in the next decade. The international competition in the field of artificial intelligence will become increasingly fierce.

Artificial intelligence has drastically changed our lives. We should make good use of the AI and avoid its drawbacks. In order to achieve long-term development, artificial intelligence should live in harmony with human beings, society and nature. Therefore, on the one hand, we must adhere to the development of people-centered artificial intelligence, grasp the outstanding contradictions and difficulties in the field of people's livelihood, proceed from the need to create a better life for the people, and strengthen the in-depth application of artificial intelligence in the fields of education, medical and health, sports, housing, transportation, disability support and old-age care, and domestic service. On the other hand, no matter how artificial intelligence develops, it must be guaranteed that it will always be controlled by human beings and serves human beings without harming them. Only in this way can human beings accept AI more easily. Therefore, it is necessary to strengthen the research and prevention of potential risks in the development of artificial intelligence, safeguard the interests of the people and national security, establish and improve laws, regulations, systems and ethics to ensure the healthy development of artificial intelligence, and ensure the safety, reliability and controllability of artificial intelligence.

8. Acknowledgement

This research was supported by the project nr. EFOP-3.6.2-16-2017-00007, titled Aspects on the development of

intelligent, sustainable and inclusive society: social, technological, innovation networks in employment and digital economy. The project has been supported by the European Union, co-financed by the European Social Fund and the budget of Hungary.

A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

References

1. Centre for Social Innovation (2021). *Defining Social Innovation*, Stanford, <https://www.gsb.stanford.edu/faculty-research/centers-initiatives/csi/defining-social-innovation>
2. Da, K., and Cheng, G. (2018). *Discussion on Philosophy of Information and Artificial Intelligence*. Proceedings of the 2018 Joint International Advanced Engineering and Technology Research Conference (JIAET 2018). doi:10.2991/jiaet-18.2018.78
3. European Commission (2017). *Social Innovation as a Trigger for Transformations The Role of Research*, Luxembourg: Publications Office of the European Union, ISBN 978-92-79-68440-1 doi:10.2777/68949, https://ec.europa.eu/research/social-sciences/pdf/policy_reviews/social_innovation_trigger_for_transformations.pdf
4. European Commission (2021). *Social Innovation. Internal Market, Industry, Entrepreneurship and SMEs*, https://ec.europa.eu/growth/industry/policy/innovation/social_en
5. Hickert, C. and Ding, J. (2018) *Read What Top Chinese Officials Are Hearing About AI Competition and Policy*. (2018, November 29). <https://www.newamerica.org/cybersecurity-initiative/digichina/blog/read-what-top-chinese-officials-are-hearing-about-ai-competition-and-policy/>
6. IMB (2021). *Artificial Intelligence*, <https://www.ibm.com/cloud/learn/what-is-artificial-intelligence>
7. Kharpal, A. (2017) *Stephen Hawking says A.I. could be 'worst event in the history of our civilization'*. (2017 November 06). <https://www.cnbc.com/2017/11/06/stephen-hawking-ai-could-be-worst-event-in-civilization.html>
8. McCulloch, W. and Pitts, W. "A Logical Calculus of Ideas Immanent in Nervous Activity", 1943, Bulletin of Mathematical Biophysics 5:115–133. Reprinted in Neurocomputing: Foundations of Research. Edited by James A. Anderson and Edward Rosenfeld. MIT Press, 1988. pages 15–27
9. Merriam-Webster (2021) *Artificial Intelligence – definition*, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/artificial%20intelligence>
10. Shead, S. (2020) *Elon Musk says DeepMind is his 'top concern' when it comes to A.I.* (2020, July 29). <https://www.cnbc.com/2020/07/29/elon-musk-deepmind-ai.html>
11. Turing, A.M. (1936). "On Computable Numbers, with an Application to the Entscheidungsproblem". Proceedings of the London Mathematical Society. 2 (published 1937). 42: 230–265. doi:10.1112/plms/s2-42.1.230.

Received 07.09.2020

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Саболч Надь (Сабольч Надь, Szabolcs Nagy) – проф., Мішкольцьський університет, Угорщина; e-mail: szabolcs.nagy.phd@gmail.com

*А. Ю. ЛУК'ЯНИЦЯ, О. І. САВЧЕНКО***КАТЕГОРИЯ «ИННОВИНГ»: КОНЦЕПТУАЛЬНЫЙ ТА ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ**

Стаття привертає увагу до негативних факторів глобальної економічної кризи та необхідності забезпечення стабільного бізнесу. Визначає головні аспекти планування підприємницької діяльності та привертає увагу до такого допоміжного інструменту у вирішенні цієї проблеми як застосування методів інновингу. Мета статті – необхідність дослідження терміну «інновинг» та окреслення його принципів і механізмів дії, котрі сприяють підвищенню фінансово-економічної стабільності підприємств та покращенню конкурентоспроможності в умовах глобальної економічної кризи. В статті також розглядається семантичне походження цього поняття. Проаналізовано наукові роботи та на їх основі сформульовано узагальнене визначення. Так, інновинг – це процес організації інноваційної діяльності підприємства, який включає в себе безперервний пошук, розробку та впровадження сталих інновацій із залученням креативних ресурсів персоналу, базуючись на оцінці інноваційного потенціалу та фінансових можливостей підприємства. Окреслено складові характеристики та описано відповідні їм методики для практичного застосування. Було застосовано метод дослідження семантичних змін, порівняльно-історичний метод, використано ряд аналітичних методів, методика «Innovation Scorecard», позиціонування в матриці стратегій розвитку. Обґрунтовано доцільність втілення таких підходів в стратегічному довгостроковому плануванні діяльності підприємства. У статті наголошується, що ознаки інновингу мають синергетичний ефект і, виходячи з цього, їх комплексне застосування в плануванні діяльності підприємств матиме вирішальне значення в досягненні своїх стратегічних цілей. Також зазначається, що перспективи подальших досліджень у цьому напрямку полягають у подальшому дослідженні ознак та характеристик інновингу, а також можливостей їх практичного застосування на підставі використання методологічного інструментарію на підприємствах. Важливою складовою для підтвердження валідності його результатів є аналіз ефективності застосування.

Ключові слова: інновинг; інноваційна діяльність; інновації; інноваційний потенціал; інноваційний процес; інноваційна підприємницька діяльність; стратегічне планування

*А. Ю. ЛУК'ЯНИЦЯ, О. И. САВЧЕНКО***КАТЕГОРИЯ «ИННОВИНГ»: КОНЦЕПТУАЛЬНЫЙ И ПРАКТИЧЕСКИЙ АСПЕКТЫ**

Статья обращает внимание на негативные факторы глобального экономического кризиса и необходимости обеспечения стабильного бизнеса. Определяет основные аспекты планирования предпринимательской деятельности и изучает такой вспомогательный инструмент в решении этой проблемы как применение методов инновинга. Цель статьи - необходимость исследования термина «инновинг» и определение его принципов и механизмов действия, которые способствуют повышению финансово-экономической стабильности предприятий и улучшению конкурентоспособности в условиях глобального экономического кризиса. В статье также рассматривается семантическое происхождение этого понятия. Проанализированы научные работы и на их основе сформулировано обобщенное определение. Так, инновинг - это процесс организации инновационной деятельности предприятия, который включает в себя непрерывный поиск, разработку и внедрение устойчивых инноваций с привлечением креативных ресурсов персонала, основываясь на оценке инновационного потенциала и финансовых возможностей предприятия. Определены составляющие характеристики и описаны соответствующие им методики для практического применения. Был применен метод исследования семантических изменений, сравнительно-исторический метод, использован ряд аналитических методов, методика «Innovation Scorecard», позиционирование в матрице стратегий развития. Обоснована целесообразность реализации таких подходов в стратегическом долгосрочном планировании деятельности предприятия. В статье отмечается, что признаки инновинга имеют синергетический эффект и, исходя из этого, их комплексное применение в планировании деятельности предприятий будет иметь решающее значение в достижении своих стратегических целей. Также отмечается, что перспективы дальнейших исследований в этом направлении заключаются в дальнейшем изучении признаков и характеристик инновинга, а также возможностей их практического применения на основе использования методологического инструментария на предприятиях. Важной составляющей для подтверждения валидности его результатов является анализ эффективности применения.

Ключевые слова: инновинг; инновационная деятельность; инновации; инновационный потенциал; инновационный процесс; инновационная предпринимательская деятельность; стратегическое планирование

*A. LUKANYTSA, O. SAVCHENKO***“INNOVING” CATEGORY: CONCEPTUAL AND PRACTICAL ASPECTS**

The article draws attention to the negative factors of the global economic crisis and the need to ensure a stable business. The main aspects of business planning and studies such an auxiliary tool in solving this problem as the application of innovation methods are determined. The purpose of the article is the need to study the term "innovation" and determine its principles and mechanisms of action, which contribute to improving the financial and economic stability of enterprises and improving competitiveness in the context of the global economic crisis. The article also discusses the semantic origin of this concept. Scientific works are analyzed and a generalized definition is formulated on their basis. So, innovation is the process of organizing the innovative activity of an enterprise, which includes a continuous search, development and implementation of sustainable innovations with the involvement of creative personnel resources, based on an assessment of the innovative potential and financial capabilities of the enterprise. The constituent characteristics are determined and the corresponding methods for practical application are described. The research method of semantic changes, the comparative historical method was applied, a number of analytical methods, the "Innovation Scorecard" methodology, positioning in the matrix of development strategies were used. The expediency of implementing such approaches in the strategic long-term planning of the enterprise have been substantiated. The article notes that the signs of innovation have a synergistic effect and, based on this, their complex application in planning the activities of enterprises will be of decisive importance in achieving their strategic goals. It is also noted that the prospects for further research in this direction are in the further study of the signs and characteristics of innovation, as well as the possibilities of their practical application based on the use of methodological tools at enterprises. An important component for confirming the validity of its results is the analysis of the effectiveness of the application.

Keywords: innoving; innovation activity; innovation; innovation potential; innovation process; innovative entrepreneurship; strategic planning

Вступ. Нові умови існування, що склалися під впливом глобальної економічної кризи, вимагають нових підходів до організації дією факторів глобальної економічної кризи, підприємницької діяльності. Сучасні виклики, що

постають щодня перед підприємствами, у більшості випадків ставлять задачу забезпечення стабільного фінансового та конкурентоспроможного положення. Як показує міжнародна практика, в довгостроковій перспективі без інноваційної активності є неможливим подальший економічний та культурний розвиток. Виходячи з цього, організація безперервного пошуку інноваційних підходів щодо ведення діяльності та впровадження інновації має стати основою стратегії розвитку підприємства.

Інтелектуальний потенціал підприємства має першочергове значення в процесі ініціації інновацій, а матеріальні активи виконують другорядну функцію, сприяючи якісному та швидкому впровадженню інновацій.

На сьогодні інноваційний потенціал українських підприємств характеризується низьким рівнем розвитку інтелектуальної складової та катастрофічно низьким рівнем фінансового забезпечення, покращення яких вимагає застосування кардинально нових методів ведення інноваційної діяльності.

Постановка завдання. Сучасні ринкові умови вимагають від підприємств надзвичайно швидкої адаптивної реакції на негативні фактори впливу глобальної економічної кризи.

В таких умовах однією з ключових стратегічних задач підприємства є забезпечення довгострокового економічного розвитку. Як показує світова практика, щоб забезпечити стабільне фінансове та ринкове становище, необхідно проводити постійний пошук інноваційних підходів щодо ведення діяльності та впровадження інновації, які в кінцевому результаті матимуть найвищу ефективність. Саме вирішенню цієї задачі відповідає інновінг. Він забезпечує організації інноваційної діяльності підприємства відповідно до оцінки інноваційного та фінансового потенціалу, а також аналізу майбутньої результативності впровадження інновацій та прогнозування зовнішніх факторів впливу.

Для подолання кризи та адаптації до нестабільних зовнішніх умов, застосування методів інновінгу має стати невід'ємною частиною організації системи розвитку підприємства. Як показує загальна міжнародна практика, в довгостроковій перспективі без інноваційної активності є неможливим подальший економічний та культурний розвиток. А результати підприємницької діяльності за останнє півріччя показують, що в довгостроковій перспективі без пошуку та впровадження «сталих інновацій», які є результатом застосування методів інновінгу, – неможливо подолати кризові явища та забезпечувати повноцінне функціонування підприємства.

Методологія. Для встановлення походження слова при підготовці статті було застосовано метод дослідження семантичних змін та порівняльно-історичний метод. В рамках підготовки статті застосовано ряд аналітичних методів. Крім цього, предмет дослідження розглядається як комплекс методів, серед них: методика «Innovation Scorecard», позиціонування в матриці стратегій розвитку інноваційного потенціалу, SWOT-аналіз.

Стан дослідженості питання. Інформаційно-аналітичний огляд наукових джерел показав, що інновінг як методологія організації інноваційної підприємницької діяльності є маловивченою. Дослідженнями явища інновінгу займалися такі вчені як: А. А. Мазаракі, Л. Й. Батик, В. Б. Яковенко, І. Т. Балабанов, С. А. Володін, І. Н. Рикова та інші.

В дослідженнях [1-11] представлена основна термінологічна база досліджуваного поняття та його основні характеристики. У роботах [12-15] сформульовано основні методи, що відповідають принципам інновінгу.

Однак, до цього часу вченими не розроблено універсального визначення поняття «Інновінг». Також немає чітко встановлених та обґрунтованих принципів, методик та результатів застосування на практиці.

Метою статті є дослідження терміну «інновінг» та окреслення його принципів та механізмів дії, котрі сприяють підвищенню фінансово-економічної стабільності підприємств та покращенню конкурентоспроможності в умовах глобальної економічної кризи.

Результати дослідження.

З метою встановлення основних принципів інновінгу, необхідно розглянути історичні етапи формування досліджуваного терміну та існуючі визначення цього поняття.

Слово «інновінг» взяло свій початок від латинського слова «*innōvāre*», яке присутнє в історичних джерелах XVI ст. до н. е., перекладається як «змінювати, виправляти, оновлювати, відновлювати». [1]. Поступово воно розповсюдилося та трансформувалося мовами всього світу. Так з'явилося слово французького походження «*innover*», яке згадується в історичних документах 1315 року, перекладається як «створювати нововведення, винаходити, створювати нове» [2]. Або, наприклад, в іспанській мові «*innovare*» або «*rinnovare*», що означає «запроваджувати нововведення, оновлювати, реформувати» [3]. Таких прикладів дуже багато, вони схожі за структурою творення слова та в більшості випадків мають схожий переклад. Найбільшого поширення та застосування має слово в англійському варіанті: «*innovate*», що означає «розробляти новий дизайн, продукт, ідею та інше» [4]. В Україні поняття «інновації» з'явилося лише на початку XX століття, представляючи собою становлення інноватики як особливої лінгвістичної категорії [5].

Що стосується безпосередньо терміну «інновінг», він є молодим та малодослідженим. Воно є похідним від терміну «інноваційний», який в перекладі означає «процес наділення людей бажаннями, можливостями і знаннями про творчу поведінку, яка забезпечує виживання та ефективне антикризове управління безпекою-орієнтованими проектами».

А. А. Мазаракі розглядає це поняття з точки зору особистісних творчих якостей лідера: «Науковці, розглядаючи природне прагнення до вдосконалення та допитливість особистості, її творчі нахили як основу будь-яких інновацій, почали застосовувати новий термін «інновінг» – процес формування та оволодіння новими знаннями» [6]. З його точки зору, основою

інновінгу є трансфер поведінки та розширення ресурсів особистого впливу на ситуації і процеси завдяки креативним здібностям лідера. Безумовною ознакою інновінгу є створення певного інноваційного поля, де виникають та поширюються різні типи інновацій.

Об'єкти інновінгу як процесу, який забезпечує людей знаннями, бажаннями, можливостями про переваги творчої поведінки для виживання в умовах жорсткої конкуренції, представлено на рисунку 1 [6].

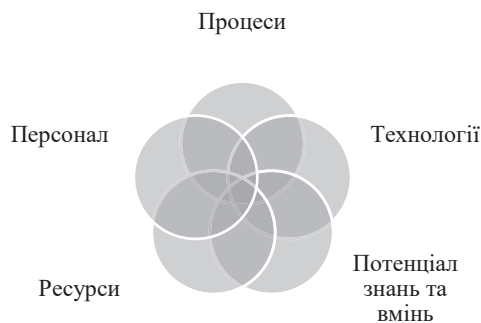

Рисунок 1 – Об'єкти інновінгу з точки зору особистісного розвитку

Л. Й. Батик розглядає інновінг як процес, що спрямований на визначення ефективного управління процесами, котрі забезпечують формування відповідного рівня адаптаційної здатності та креативної спроможності суб'єкта господарювання. Як і будь-який вид діяльності інноватики, інновінг об'єктивно потребує доцільності проведення рейтингової оцінки господарюючих суб'єктів області або регіону з метою визначення наскільки є сприятливим інноваційний клімат на певному підприємстві [7]. Інновінг заснований на впровадженні креативних технологій, як на стадії попередження так і ліквідації, та ще й з урахуванням турбулентності оточуючого проектного середовища.

Інновінг заснований на передачі поведінки про розширення ресурсів особистого впливу на ситуацію за рахунок креативних (творчих) здібностей [8].

Також в існуючих дослідженнях присутнє твердження, що широке застосування інновінгу може призвести до створення нових концепцій сервісу, нових каналів зв'язку з клієнтами, нових систем розподілу і технологічних рішень, які найчастіше спільно змінюють пропозиції послуг на ринку, оновлюють функції фірми і вимагають структурно нових організаційних, технологічних і людських можливостей на національному та міжнародному ринках [9].

На думку С. А. Володіна, прогресивний інновінг є складовою системи інноваційного провайдингу, яка забезпечує взаємодію з науковим середовищем [10].

І. Н. Рикова виділяє наступні ознаки, що характеризують основний зміст інновінгу:

- якість інноваційної стратегії;
- рівень використання інноваційного потенціалу;
- обсяг інвестицій, спрямованих на інноваційну діяльність;

- спрямованість методів управління на здійснення інноваційної діяльності;
- адекватність загального рівня інноваційної активності;
- гнучкість характеру інноваційної активності до змінних стратегічних умов;
- темпи реалізації інноваційних змін [11].

Провівши аналіз досліджених літературних джерел, пропонуємо сформулювати узагальнене визначення даного поняття, виходячи з його основних ознак. Результати представлено на рисунку 2.

Інновінг – це процес, що характеризується організацією інноваційної діяльності підприємства, яка базується на:

- Інноваціях як основних складових довгострокової стратегії розвитку підприємства;
- Безперервному пошуку, розробці та впровадженні інновацій;
- Розвитку та використанні креативного потенціалу персоналу;
- Раціональному використанні наявних ресурсів;
- Оцінці фінансового та інноваційного потенціалу;
- Розвитку адаптаційних навичок до мінливого навколишнього середовища.

Рисунок 2 – Узагальнене визначення поняття інновінгу на основі його характерних ознак

Отримане визначення з точки зору практичного застосування можна розглянути по пунктам відповідно до існуючих методик, які можуть забезпечити відповідність вищенаведеним ознакам.

Пункти 1 і 2 чітко відповідають характеристикам «сталих інновацій». Це комплекс інновацій, які складають інноваційну стратегію довгострокового розвитку підприємства, що мають відчутну самостійну ефективність та синергетичний ефект, а також забезпечують стійке фінансове та конкурентоспроможне положення підприємства. [12] Таким чином, пошук та впровадження стійких інновацій є основним засобом розвитку інноваційності підприємства, формування фінансового підґрунтя та є основним принципом інновінгу.

Розвиток креативного потенціалу персоналу також має важливе значення. Враховуючи стрімкий розвиток глобалізації та цифровізації, як допоміжний засіб, можливо організувати процес розвитку персоналу за допомогою застосування інтерактивних інформаційних технологій, які відзначаються високою ефективністю подачі матеріалу та точністю контролю засвоєння знань та навичок [13]. Щодо використання креативного потенціалу персоналу, то він полягає в генерації ідей, використовуючи трудові ресурси підприємства, з подальшою їх реалізацією. При цьому відбувається залучення власного персоналу, котрий є максимально обізнаним в даній сфері, без використання аутсорсингових компаній, що забезпечує відчутну економію та ефективність рішень. Хоча в деяких випадках, наприклад для малих

підприємств, використання аутсорсингу є економічно вигідним [14].

Що стосується раціонального використання наявних ресурсів та оцінки фінансового та інноваційного потенціалу підприємства, можна скористатися методикою «Innovation Scorecard» та методом позиціонування в матриці стратегій розвитку інноваційного потенціалу [15].

В якості засобів розвитку адаптаційних навичок підприємства до навколишнього середовища, при наявності змін в зовнішніх чи внутрішніх факторах впливу, пропонується проводити SWOT-аналіз, на основі якого модифікувати наявну стратегію розвитку відповідно до нових умов.

Більше того, можна стверджувати, що всі ознаки інновіngu є невід'ємними складовими, оскільки знехтувавши одним із них – не отримаємо бажаний результат. Вони не є взаємозамінними і не матимуть необхідної ефективності. Виходячи з цього, можна додати ще одну характеристику інновіngu – синергетичний ефект, що забезпечить максимальний очікуваний результат підприємству, можливий лише при застосуванні всіх складових інновіngu, без виключення.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

Незважаючи на те, що поява корінних слів-предків слова «інновіng» сягає корінням ще в XVI ст. до н. е., поняття в сучасному тлумаченні є досить молодим та маловивченим.

Проаналізувавши роботи вчених в цьому напрямі, ми робимо висновок, що інновіng – це процес організації інноваційної діяльності підприємства, що включає в себе безперервний пошук, розробку та впровадження сталих інновацій із залученням креативних ресурсів персоналу, базуючись на оцінці інноваційного потенціалу та фінансових можливостей підприємства, що забезпечує швидко адаптацію до нових умов зовнішнього середовища та високу результативність і конкурентоспроможність у довгостроковій перспективі.

Методологія застосування інновіngu включає в себе розробку та впровадження не просто інновацій, а «сталих інновацій». Для подолання кризи та адаптації до нестабільних зовнішніх умов, стійкі інновації мають стати невід'ємною частиною довгострокової стратегії розвитку підприємств, оскільки вони виконують не лише економічну, а й соціальну функцію, охоплюючи всі сторони життя суспільства.

Завдяки розвитку креативного потенціалу персоналу можна значно підвищити інноваційний рівень підприємства та покращити ефективність використання наявних фінансових та інтелектуальних ресурсів. Використання креативного потенціалу персоналу – це загальноприйнята світова практика, яка ґрунтується на різносторонніх комплексних методах пошуку ідей з їх подальшою реалізацією. Як економічно вигідний варіант підприємств малого бізнесу, можна розглядати залучення аутсорсингових компаній, однак залучення власних ресурсів має ряд переваг. В першу чергу, це кваліфікований персонал в рамках профільної діяльності підприємства, який має

як теоретичні знання в галузі здійснення діяльності підприємства, по-друге, доступ до внутрішньої інформації підприємства, що дає змогу провести детальний аналіз показників діяльності, по-третє, залучення аутсорсингових компаній вимагає значних фінансових витрат та характеризується наявністю ризиків промислового шпигунства. Останній зі згаданих факторів має надзвичайне значення у застосуванні інновацій, оскільки перевагу отримує той, хто є першим практичним інноватором незалежно від того, хто займався розробкою.

Безперечно впровадження інновацій має бути економічно вигідним. Саме тому серед всіх інноваційних ідей та пропозицій, необхідно вміти виділяти «стійкі інновації». Їх застосування забезпечить переваги для підприємства на довгий період. Для того, щоб встановити які саме інновації будуть стійкими для окремо взятого підприємства, необхідно провести оцінку фінансового та інноваційного потенціалу. Запропоновані в статті методи в повній мірі відповідають поставленій задачі.

Не менш важливим в сучасних мінливих умовах є аналіз зовнішнього середовища та вміння швидко адаптуватися до нових умов. Не існує «золотого правила», яке раз і назавжди забезпечить фінансову стабільність та інноваційний прогрес. Необхідно вміти аналізувати та прогнозувати світові явища та внутрішньоринкові чинники, щоб відповідно до них модифікувати свою стратегію розвитку.

Враховуючи, що ознаки інновіngu мають синергетичний ефект – їх комплексне застосування в плануванні діяльності матиме вирішальне значення в досягненні бажаних результатів.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямку полягають у подальшому дослідженні ознак та характеристик інновіngu, а також дослідженні практичного застосування його методів та принципів на підприємствах, а також аналізі ефективності його застосування.

Список літератури

1. *Латинско-русский словарь к источникам римского права* / уклад. и глав. ред. Ф. М. Дыдынский. – Варшава: Типография К. Ковалевского, 1896. – 372 с.
2. Тлумачення слова «innover». *Словники та енциклопедії на Академік*. URL: https://encyclopedia_universelle.academic.ru/49810/innover (дата звернення 17.09.2020).
3. Тлумачення слова «innovare». *Словники та енциклопедії на Академік*. URL: https://enciclopedia_italiana.academic.ru/15279/innovare (дата звернення 17.09.2020).
4. Тлумачення слова «innovate». *Словники та енциклопедії на Академік*. URL: https://business_finance.academic.ru/20878/innovate (дата звернення 17.09.2020).
5. Олексенко В.П. "Інноваційна лексика української мови з препозитивним компонентом-грецизмом: функційно-семантичний аспект." *Вісник Донецького національного університету Серія Б. Гуманітарні науки* 1-2, Донецьк: ДНУ. – 2014. – С. 183-193.
6. *Інновіng в туризмі*: монографія / А. А. Мазаракі, С. В. Мельниченко, Г. І. Михайліченко, Т. І. Ткаченко та ін.; за заг. ред. А. А. Мазаракі. – Київ: Національний торгово-економічний університет, – 2016. – 532 с.
7. Батик Л. Й. *Обґрунтування доцільності комплексного використання інновіngu в туристичному бізнесі* / н.-д. роб. – Тернопіль: Тернопільський національний економічний університет, – 2019. – 124 с.

8. Яковенко В. Б. *Введение в инновационные технологии*. – К.: Издательство Европейского университета, – 2004. – 134 с.
9. Балабанов И. Т. *Инновационный менеджмент*: учеб. пос. / И. Т. Балабанов. – СПб.: Питер, – 2001. – 304 с.
10. Володін С. А. *Теоретико-методологічні та організаційні засади інноваційного провайдінгу на наукоємному аграрному ринку* / С. А. Володін. – Київ: ЗАТ «Нічлава», – 2007. – С. 359–380.
11. Рыкова И. Н. Методические основы оценки инновационной активности / И. Н. Рыкова // *Вестник института дружбы народов Кавказа*. – Ставрополь: РИО ИДНК, 2011. – № 4 (20). – С. 134–147.
12. Лук'яниця А. Ю. «Стійкі інновації» як засіб подолання економічної кризи 2020 року / А. Ю. Лук'яниця, О. І. Савченко // *Коллективная монография научных работ международной научовой конференции*. – Катовіце: Вища технічна школа Катовіце, 2020.
13. Supply and demand in the labor market: personnel development, organizational-behavioral aspect, forecasting / O. Savchenko [et al.] ; ed. O. Savchenko ; National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute". – Kharkiv : FOP Rogko S.G., 2016. – 136 p.
14. Сисоев В. В. Стратегічний сорсинг – спосіб покращення конкурентоздатності підприємства та підвищення рівня прибутків / В. В. Сисоев, А. Ю. Горбач // *Вісник НТУ «ХПІ»*. Серія: Актуальні проблеми управління та фінансово-господарської діяльності підприємства – Харків: НТУ «ХПІ». – 2013. – № 7(981). – С. 121–126.
15. Лук'яниця А. Ю. Технологічні інновації та підприємництво в глобальній економіці / А. Ю. Лук'яниця, В. Ю. Верютіна // *Вісник Нац. техн. ун-ту "ХПІ"*: зб. наук. пр. Сер.: Економічні науки. – Харків: НТУ "ХПІ", 2016. – № 48 (1220). – С. 106–111.
6. *Innovinh v turizmi: monohrafiia* [Innovation in tourism: a monograph Melnychenko, H. I. Mykhailchenko, T. I. Tkachenko ta in.; za zah. red. A. A. Mazaraki. – Kiev: Natsionalnyi torhovo-ekonomichnyi universytet, – 2016. – 532 p.
7. Batyk L. Y. *Obgruntuvannia dotsilnosti kompleksnoho vykorystannia innovinhu v turystychnomu biznesi* [Substantiation of expediency of complex use of innovation in tourism business] / n.-d. rob. – Ternopil: Ternopilskyi natsionalnyi ekonomichnyi universytet, – 2019. – 124 p.
8. Yakovenko V. B. *Vvedenie v innovatsionnyie tehnologi*. [Introduction to innovative technologies] – Kiev: Izdatelstvo Evropeyskogo universiteta, – 2004. – 134 p.
9. Balabanov I. T. *Innovatsionnyi menedzhment*: ucheb. pos. [Innovation management: textbook] / I. T. Balabanov. – St. Petersburg: Piter, – 2001. – 304 p.
10. Volodin S. A. *Teoretyko-metodologichni ta orhanizatsiini zasady innovatsiinoho provaidynhu na naukoiemnomu ahrarnomu rynku* [Theoretical and methodological and organizational ambitions of innovative provisioning on the scientific agrarian market]. – Kiev: ZAT «Nichlava», – 2007. – p. 359–380.
11. Ryikova I. N. *Metodicheskie osnovy otsenki innovatsionnoy aktivnosti* [Methodological bases for assessing innovative activity] / I. N. Ryikova // *Vestnik instituta družbyi narodov Kavkaza*. [Bulletin of the Institute of Friendship of the Peoples of the Caucasus] – Stavropol : RIO IDNK, 2011. – no 4 (20). – pp. 134–147.
12. Luk'ianytsia A. Yu. «Stiiki innovatsii» yak zasib podolannia ekonomichnoi kryzy 2020 roku ["Sustainable innovation" as a means of overcoming the economic crisis of 2020] / A. Yu. Luk'ianytsia, O. I. Savchenko // *Kolektyvna monohrafiia naukovykh rob it mizhnarodnoi naukovo konferentsii*. [Collective monograph of scientific works of the international scientific conference] – Katovitse: Vyshcha tekhnichna shkola Katovitse, 2020.
13. Supply and demand in the labor market: personnel development, organizational-behavioral aspect, forecasting [Supply and demand in the labor market: personnel development, organizational-behavioral aspect, forecasting] / O. Savchenko [et al.] ; ed. O. Savchenko ; National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute". – Kharkiv : FOP Rogko S.G., 2016. – 136p.
14. Sysoiev V. V. *Stratehichni sorsynh – sposib pokrashchennia konkurentozdatnosti pidpriemstva ta pidvyshchennia rinvnia prybutkiv* [Strategic sourcing is a way to improve the competitiveness of the enterprise and increase profits] / V. V. Sysoiev, A. Yu. Horbach // *Visnyk NTU «KhPI»*. Seria: Aktualni problemy upravlinnia ta finansovo-hospodarskoi diialnosti pidpriemstva [Bulletin of NTU "KhPI". Series: Actual problems of management and financial and economic activity of the enterprise] – Kharkiv: NTU «KhPI». – 2013. – no 7(981). – p. 121–126.
15. Lukianytsia A. Yu. *Tekhnologichni innovatsii ta pidpriemnytstvo v hlobalnii ekonomitsi*. [Technological innovation and entrepreneurship in the global economy] / A. Yu. Lukianytsia, V. Yu. Veriutina // *Visnyk Nats. tekhn. un-tu "KhPI"*: zb. nauk. pr. Ser.: *Ekonomichni nauky*. [Bulletin of the National tech. University "KhPI": Coll. Science. ave. ser.: Economic sciences] – Kharkiv : NTU "KhPI", 2016. – no 48 (1220). – pp. 106–111.

References (transliterated)

1. *Latinsko-russkiy slovar k istochnikam rimskogo prava* [Latin-Russian Dictionary to the Sources of Roman Law] / uklad. i glav. red. F. M. Dyidyynskiy. – Varshava: Tipografiya K. Kovalevskogo, 1896. – 372p.
2. Tlumachennia slova «innover». *Slovnyky ta entsyklopedii na Akademik*. [Interpretation of the word "innover". Dictionaries and encyclopedias on Academic] URL: <https://encyclopedia.universelle.academic.ru/49810/innover> (data zvernennia 17.09.2020).
3. Tlumachennia slova «innovare». *Slovnyky ta entsyklopedii na Akademik*. [Interpretation of the word "innover". Dictionaries and encyclopedias on Academic] URL: https://enciclopedia_italiana.academic.ru/15279/innovare (data zvernennia 17.09.2020).
4. Tlumachennia slova «innovate». *Slovnyky ta entsyklopedii na Akademik*. [Interpretation of the word "innover". Dictionaries and encyclopedias on Academic] URL: https://business_finance.academic.ru/20878/innovate (data zvernennia 17.09.2020).
5. Oleksenko V.P. "Innovatsiina leksyka ukrainskoi movy z prepozytyvnym komponentom-hrestyzmom: funktsiino-semantychnyi aspekt. [Innovative vocabulary of the Ukrainian language with a prepositional component-Greekism: functional-semantic aspect] *Visnyk Donetskoho natsionalnoho universytetu Seriya B. Humanitarni nauky* [Innovative vocabulary of the Ukrainian language with a prepositional component-Greekism: functional-semantic aspect.] 1-2, Donetsk: DNU. – 2014. – pp. 183–193.

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Лук'яниця Аліна Юрївна (Лукьяница Алина Юрьевна, Lukianytsia Alina Yuryevna) – аспірант, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», аспірант кафедри менеджменту інноваційного підприємництва та міжнародних економічних відносин, м. Харків, Україна, ORCID: 0000-0003-3560-929X, тел. (093-404-38-91), e-mail: alina_lu@ukr.net

Савченко Ольга Ігорівна (Савченко Ольга Игоревна, Savchenko Olga Igorevna) – кандидат економічних наук, професор каф. менеджменту інноваційного підприємництва та міжнародних економічних відносин Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», м. Харків, Україна, ORCID: 0000-0002-4407-6387, (0679738165, e-mail: savchenko.khpi@gmail.com)

Надійшла (received). 10.09.2020

П.Г.ПЕРЕРВА, И.В.ДОЛИНА, В.И.БОРЗЕНКО, М.В.МАСЛАК, А.В.КОСЕНКО
ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ИНСТРУМЕНТЫ УПРАВЛЕНИЯ МАРКЕТИНГОВЫМ
ЦЕНООБРАЗОВАНИЕМ НА ИННОВАЦИОННУЮ ПРОДУКЦИЮ

В статье обобщены и систематизированы основные факторы ценообразования на рынке инноваций, учитывающих особенности товара «инновация» как предмета производственного (а не конечного) потребления, с одной стороны, а с другой стороны, как эквивалента монопольных прав и привилегий, предоставляемых его владельцу. В процессе исследования выявлены основные ценообразующие факторы, отражающие специфику формирования цены на инновации. Основной проблемой при определении стоимости инноваций, по мнению автора, является выделение в конечной цене продукции в части дохода, равной взносу инноваций в их производство. Данный показатель определяется как эквивалент предпочтений владельца инноваций по сравнению с собственными доходами от производства соответствующей продукции до внедрения инноваций или по сравнению с доходами производителей аналогичной продукции, не использующих данный инноваций.

Рассмотрены основные возможные методологические подходы к оценке стоимости инноваций. Сущность затратного подхода воспроизводится в определении современной (текущей) стоимости оцениваемой собственности с учетом всех затрат, необходимых для ее создания, включая прибыль разработчика. Суть доходного подхода воспроизводится в определении стоимости инноваций как текущей стоимости будущих доходов от использования данной инновации. В основе данного подхода, помимо прочих, лежит вышеупомянутый принцип вклада: приобретая дополнительный производственный ресурс (инновацию) предприниматель рассчитывает на получение дополнительного дохода от его использования в собственном производстве. Доказано, что в практике определения рыночной стоимости многих видов активов (недвижимости, машин, оборудования и др.) существенное место занимает сравнительный (рыночный) подход, основанный на принципе замещения: объекты с аналогичной полезностью должны иметь близкую по значению стоимость. Поэтому сравнительный подход предполагает определение стоимости инноваций на основе стоимости аналога, скорректированной на ряд поправочных коэффициентов, учитывающих различия между оцениваемым объектом и аналогом.

Ключевые слова: экономика, менеджмент, цена, маркетинг, коммерциализация, инновационная продукция

П.Г.ПЕРЕРВА, І.В.ДОЛИНА, В.І.БОРЗЕНКО, М.В.МАСЛАК, А.В.КОСЕНКО
ЕКОНОМІЧНІ ІНСТРУМЕНТИ УПРАВЛІННЯ МАРКЕТИНГОВИМ ЦІНОУТВОРЕННЯМ НА
ІННОВАЦІЙНУ ПРОДУКЦІЮ

У статті узагальнено та систематизовано основні чинники ціноутворення на ринку інновацій, які враховують особливості товару «інновація» як предмета виробничого (а не кінцевого) споживання, з одного боку, а з іншого боку, як еквівалента монопольних прав і привілеїв, що надаються його власнику. У процесі дослідження виявлено основні ціноутворюючі фактори, що відображають специфіку формування ціни на інновації. Основною проблемою при визначенні вартості інновацій, на думку автора, є виділення в кінцевій ціні продукції в частині доходу, яка дорівнює внеску інновацій в їх виробництво. Даний показник визначається як еквівалент переваг власника інновацій в порівнянні з власними доходами від виробництва відповідної продукції до впровадження інновацій або в порівнянні з доходами виробників аналогічної продукції, не використовують даний інновацій.

Розглянуто основні можливі методологічні підходи до оцінки вартості інновацій. Сутність витратного підходу відтворюється у визначенні сучасної (поточної) вартості оцінюваної власності з урахуванням всіх витрат, необхідних для її створення, включаючи прибуток розробника. Суть дохідного підходу відтворюється в визначенні вартості інновацій як поточної вартості майбутніх доходів від використання даної інновації. В основі даного підходу, крім інших, лежить вищезгаданий принцип вклада: купуючи додатковий виробничий ресурс (інновацію) підприємець розраховує на отримання додаткового доходу від його використання у власному виробництві. Доказано, що в практиці визначення ринкової вартості багатьох видів активів (нерухомості, машин, обладнання та ін.) істотне місце займає порівняльний (ринковий) підхід, заснований на принципі заміщення: об'єкти з аналогічною корисністю повинні мати близьку за значенням вартість. Тому порівняльний підхід передбачає визначення вартості інновацій на основі вартості аналога, скоригованої на ряд поправочних коефіцієнтів, які враховують відмінності між оцінюваним об'єктом і аналогом.

Ключові слова: економіка, менеджмент, ціна, маркетинг, комерціалізація, інноваційна продукція

P.G.PERERVA, I.V.DOLINA, V.I.BORZENKO, M.V.MASLAK, A.V.KOSENKO
ECONOMIC TOOLS FOR MANAGEMENT OF MARKETING PRICE FOR INNOVATIVE
PRODUCTS

The article summarizes and systematizes the main factors of pricing in the innovation market, taking into account the characteristics of the product "innovation" as an object of production (and not final) consumption, on the one hand, and on the other hand, as an equivalent of monopoly rights and privileges provided to its owner. In the course of the study, the main pricing factors were identified, reflecting the specifics of price formation for innovations. The main problem in determining the cost of innovations, according to the author, is the allocation in the final price of products in terms of income equal to the contribution of innovations to their production. This indicator is defined as the equivalent of the preferences of the owner of innovations in comparison with their own income from the production of relevant products before the introduction of innovations or in comparison with the incomes of manufacturers of similar products who do not use this innovation.

The main possible methodological approaches to assessing the cost of innovations are considered. The essence of the cost approach is reproduced in determining the current (current) value of the property being assessed, taking into account all the costs necessary for its creation, including the developer's profit. The essence of the income approach is reproduced in determining the cost of innovation as the present value of future income from the use of this innovation. This approach, among others, is based on the aforementioned principle of contribution: by acquiring an additional production resource (innovation), an entrepreneur expects to receive additional income from its use in his own production. It has been proved that in the practice of determining the market value of many types of assets (real estate, machinery, equipment and others), a comparative (market) approach, based on the principle of substitution, occupies an essential place: objects with similar utility should have a similar value in value. Therefore, the comparative approach assumes the determination of the cost of innovation based on the cost of the analogue, adjusted by a number of correction factors that take into account the differences between the object being evaluated and the analogue.

Keywords: economics, management, price, marketing, commercialization, innovative products

Введение. Ориентация многих стран на рыночную экономику потребовала теоретического обоснования процесса создания по сути нового механизма управления на всех уровнях экономики, системы государственного регулирования экономики, адекватной новым условиям. Успех преобразований в значительной степени обусловлен созданием эффективной системы управления производственно-экономической деятельностью предприятий, которая должна активно взаимодействовать с системой маркетинга. Маркетинговая деятельность при этом выступает как интегрирующая функция всех структурных звеньев деятельности предприятия и становится базой принятия эффективных решений, начинает играть ключевую роль в системе управления, организации, планирования и контроля производственной экономической деятельности предприятия.

Наиболее сложными и актуальными на практике есть проблемы формирования рыночных отношений коммерческого использования их продукции, так как от степени успешного решения этих проблем зависит возможность достижения конечных положительных результатов инвестиционной и инновационной деятельности [1, 15]. С началом рыночных реформ в Украине, а также возникновением и развитием внутреннего рынка инноваций появилось много работ, посвященных проблемам функционирования рынка инноваций [2, 9, 16], коммерциализации и ценообразованию инноваций [3, 6, 7, 11, 12, 14, 16]. Указанные работы освещают как теоретические, так и практические вопросы ценообразования на рынке инноваций и содержат некоторые методические указания по оценке, учете и использованию инноваций, в основном с точки зрения инвестиционного анализа. В данных работах подробно описываются процессы заключения лицензионных договоров, методология определения цены лицензии, юридические нюансы в т.д. Однако, в этих работах в недостаточной степени раскрываются теоретико-методологические аспекты исследуемых проблем. В то же время, чрезвычайно актуальные вопросы методологии оценки инноваций потребует главным образом именно теоретической проработки, поскольку в данное время в инновационной сфере существуют разногласия даже в определении основных понятий, не говоря уже о кардинальных разногласиях в методологических и методических подходах.

Постановка задачи. Целью статьи является системное исследование сущности и форм коммерческой реализации инноваций, обусловленных спецификой отношений инноваций; выявление особенностей формирования цены инноваций в современных условиях украинской экономики. Предмет исследования данной статьи затрагивает две проблемные области в сфере инноваций - содержание отношений инноваций и принципы их коммерческой реализации, обусловленные особенностями ценообразования на данный товар. Все это имеет

исключительную важность в условиях современной украинской экономики.

Методология. Методологической основой данной работы выступает системный подход к исследованию экономических отношений и выявлению их закономерностей, методология неоклассического синтеза, а также принципы экономического анализа.

Результаты исследования. В условиях эффективно функционирующего рынка цена продавца должна уравниваться с ценой покупателя. Как показал анализ факторов ценообразования, цена покупателя (ее верхняя граница) в первую очередь обусловлена доходностью инноваций (поскольку альтернатива собственной разработки инноваций менее привлекательна с учетом фактора времени, а также высокой степени специфичности и трудоемкости такой разработки). Цена же продавца (ее нижняя граница) прежде всего определяется затратами на разработку инноваций (поскольку, как правило, продавец является разработчиком по роду деятельности (научные организации), то есть у него нет налаженных производственных мощностей, а их настройка предполагает значительные затраты ресурсов и времени). Таким образом, рыночное равновесие можно интерпретировать как сравнение расходов и доходов от инноваций. Равенство этих величин возможно только в условиях идеального рынка: симметричности информации, отсутствии неопределенности, абсолютной эффективности производителя и т.п. В реальной экономике такую ситуацию трудно достичь. Однако, именно на соотношении затрат и выгод (как и предполагает метод экономического анализа) построен процесс определения рыночной стоимости. Исходя из этого, цена со стороны покупателя (доходность актива) определяется на базе доходного подхода, а цена со стороны продавца - на базе затратного. Кроме того, с позиций обеих сторон определяется цена на базе сравнительного (рыночного) подхода. Рассмотрим несколько подробнее основные возможные методологические подходы к оценке стоимости инноваций.

Сущность *затратного подхода* воспроизводится в определении современной (текущей) стоимости оцениваемой собственности с учетом всех затрат, необходимых для ее создания, включая прибыль разработчика. В общем виде цена инноваций в рамках затратного подхода рассчитывается по формуле:

$$C_{\text{в}} = K_{\text{м}} \times K_{\text{зн}} \times \sum_{t=0}^{t=T} C_t \times I \times (1+r)^t \quad (1)$$

где: $C_{\text{в}}$ - стоимость инноваций, рассчитанная на основе затратного подхода; $K_{\text{м}}$ - коэффициент морального старения ($K_{\text{м}} = 1 - T_{\text{ф}}/T_{\text{кв}}$); $T_{\text{ф}}$ - фактический срок использования инноваций; $T_{\text{кв}}$ - полный срок полезного использования инноваций; $K_{\text{зн}}$ - интегральный коэффициент научной значимости (определяется экспертным путем); t - порядковый номер года осуществления расходов; T - год завершения разработки инноваций; C - затраты на создание инноваций (включая расходы на НИОКР,

технологическую подготовку производства, изготовление опытных образцов, правовой охране и т.п., в том числе прибыль разработчика) в t -м году; I - индекс инфляции (отношение уровня цен на дату оценки на уровень цен в t -м году); r - ставка приведения (ставка доходности по альтернативным инвестициям).

Суть *доходного подхода* воспроизводится в определении стоимости инноваций как текущей стоимости будущих доходов от использования данной инновации. В основе данного подхода, помимо прочих, лежит вышеупомянутый принцип вклада: приобретая дополнительный производственный ресурс (инновацию) предприниматель рассчитывает на получение дополнительного дохода от его использования в собственном производстве. Учитывая долгосрочный характер использования инноваций и получения от него дохода, текущая стоимость инноваций может быть получена только путем приведения разновременных денежных потоков к одному моменту времени. Иначе говоря, ежегодные доходы от инноваций должны быть продисконтированы (капитализированы). Таким образом, в общем виде доходный подход предполагает дисконтирование (капитализацию) части прибыли, полученной предприятием непосредственно от использования инноваций. Вместе с тем, основной показатель - прибыль от использования инноваций - может быть рассчитан различными методами, предусматривает наличие различных подходов определения стоимости инноваций. На практике наиболее распространенными являются три основных метода доходного подхода: метод «преимущества в прибыли»; метод «дробления прибыли»; метод «освобождения от роялти».

Метод «преимущества в прибыли» предполагает определение стоимости инноваций на основе расчета преимущества от использования инноваций по сравнению с прибылью предприятия к внедрению инноваций или по сравнению с прибылью производителей аналогичной продукции, производимой без использования данной инновации, при прочих равных условиях.

$$\Pi = \Pi_{tl} - \Pi_{t0} \quad (2)$$

где Π - прибыль от использования инноваций; Π_{tl} - прибыль предприятия от реализации продукции, произведенной с использованием инноваций; Π_{t0} - прибыль предприятия к внедрению инноваций или прибыль другого предприятия от реализации аналогичной продукции без использования данной инновации.

Метод «дробления прибыли» основан на выделении в прибыли от реализации продукции, произведенной с использованием инноваций доли, приходится на использование инноваций (Π), с использованием долевого коэффициента, полученного эмпирическим путем. Так, по данным многочисленных источников, эта доля обычно принимается равной от 10 до 30%. Причем в большинстве случаев в расчетах используется так называемое «правило двадцати пяти процентов», то есть предполагается, что лицензиат (сторона, которая

использует инновации) должен платить лицензиару (владельцу инноваций) 25% прибыли, полученной благодаря лицензии. В этом случае:

$$\Pi = \alpha \times \Pi_{iv}, \quad (3)$$

где Π - прибыль от использования инноваций; α - доля прибыли от использования инноваций в общей прибыли предприятия от реализации продукции, произведенной с использованием инноваций; Π_{iv} - прибыль от реализации продукции, произведенной с использованием инноваций.

В формализованном виде модель расчета стоимости инноваций на основе доходных методов имеет следующий вид:

$$C_0 = \sum_{i=1}^{i=n} (\Pi_i - B_i) \times (1 + d)^{-i}, \quad (4)$$

где C_0 - стоимость инноваций, рассчитанная на основе доходного подхода; Π_i - величина чистой прибыли (после налогообложения), что приходится на использование инноваций, в i -м году; B_i - расходы, связанные с использованием инноваций (расходы на поддержку действующего охранного документа, расходы на доработку инноваций, для товарных знаков - расходы на рекламу и др.); i - порядковый номер года получения дохода от использования инноваций; d - ставка дисконтирования; T - срок действия права инноваций при купле-продаже патента (при купле-продаже лицензии - срок действия лицензионного договора).

Метод капитализации доли прибыли, приходящейся на использование инноваций, основанный на предположении о равенстве ежегодных денежных потоков. Стоимость инноваций в этом случае рассчитывается по следующей формуле:

$$C_0 = (\Pi - B_{cp}) / k \quad (5)$$

где Π - величина чистой прибыли (после налогообложения), приходящаяся на использование инноваций; B_{cp} - средние расходы, связанные с использованием инноваций (расходы на поддержание в силу охранного документа, расходы на доработку инноваций, для товарных знаков - расходы на рекламу и др.); k - ставка капитализации.

Метод «освобождения от роялти» предполагает, что право оценки инноваций не принадлежит действительному владельцу, а предоставлено ему на лицензионной основе за определенные процентные отчисления от объемов реализации - роялти (R). При этом делается допущение, что инновациями располагает субъект, и, следовательно, действительный владелец должен платить роялти за право пользования (пользования и распоряжения) инновациями. В связи с тем, что инновации на самом деле являются собственностью их действительного владельца, ему не нужно платить роялти - отсюда название метода - «освобождения от роялти». На практике при применении данного метода используются так называемые «стандартные» роялти, основанные на мировой практике лицензионной торговли. В мировой практике размер роялти в среднем колеблется в пределах от 3% до 10% от объемов реализации продукции или услуги,

производимой с использованием инноваций. Причем эти данные в основном базируются на ценах чистых продаж при неисключительных лицензиях на основе роялти. Как надбавка за исключительность лицензии чаще всего предлагаются размеры от 20% до 50%. В фармацевтике надбавка за исключительность лицензии достигала 300%.

При использовании метода «освобождения от роялти» расчет производится по следующей формуле:

$$\Pi_d = \sum_{t=1}^T (\Pi_t \times N_t \times R_t - B_t) \times (1 + d)^{-t} \quad (6)$$

где: Π_d - стоимость инноваций, рассчитанная на основе доходного подхода; N_t - объем производства лицензионной продукции в t -м году; Π_t - цена продукции в t -м году; R_t - ставка роялти в t -м году; B_t - расходы, связанные с использованием инноваций (расходы на поддержание действия охранного документа и др.); d - коэффициент дисконтирования в t -м году; T - срок действия права инноваций.

Анализируя две вышеприведенные формулы нетрудно заметить, что ставка роялти определенным образом связана с частью прибыли от использования инноваций. Проследим эту взаимосвязь:

$$x N x \Pi = B x \Pi_t \rightarrow R = \alpha x \Pi_t / I \rightarrow R = B x \Pi R \quad (7)$$

где R - ставка роялти (о.е.) I - объем реализации продукции, произведенной с использованием инноваций ($I = N x \Pi$); α - доля прибыли от использования инноваций в общей прибыли предприятия от реализации продукции, произведенной с использованием инноваций; ΠR - рентабельность продаж (о.е.) - $\Pi R = \Pi_t / I$.

В практике определения рыночной стоимости многих видов активов (недвижимости, машин, оборудования и др.) существенное место занимает **сравнительный (рыночный) подход**, основанный на принципе замещения: объекты с аналогичной полезностью должны иметь близкую по значению стоимость. Итак, сравнительный подход предполагает определение стоимости инноваций на основе стоимости аналога, скорректированной на ряд поправочных коэффициентов, учитывающих различия между оцениваемым объектом и аналогом. В общем виде:

$$\Pi_n = \Pi_a x K_{1,...,n} \quad (8)$$

где Π_n - стоимость инноваций, рассчитанная на основе сравнительного подхода; Π_a - стоимость инновации-аналога; $K_{1,...,n}$ - поправочные коэффициенты.

Применение того или иного оценочного метода, как, на наш взгляд, верно указывает в своих работах Н.А.Шаранова [6, 16] зависит от ряда факторов, в числе которых можно отметить такие, как характер инноваций, характер и объем имеющейся информации о объекте оценки, степень достоверности данной информации и др. Полученные в результате применения названных методов оценки со стороны покупателя и продавца сравниваются путем взвешивания соответствующих результатов, то есть, путем присвоения весовых коэффициентов - γ_c , γ_p , γ_m с

учетом следующих факторов: а) надежности исходной информации, использовавшейся при проведении расчетов каждым подходом; б) количества и характера использованных допущений (явных и неявных), которые могут не соответствовать действительному положению вещей (например, при прогнозировании будущих доходов, при определении ставки дисконта, ставки роялти и т.п.). В итоге мы получаем взвешенную рыночную стоимость инноваций:

$$\Pi = \Pi_c \gamma_c + \Pi_d \gamma_d + \Pi_n \gamma_n, \quad (9)$$

где Π - рыночная стоимость инноваций; Π_c , Π_d , Π_n - стоимость инноваций, рассчитанная на основе в соответствии затратного, доходного и сравнительного подходов; γ_c , γ_p , γ_m - весовость результатов, полученных соответственно на основе затратного, доходного и сравнительного подходов ($\gamma_c + \gamma_p + \gamma_m = 1$).

Выводы. Для проведения стоимостной оценки инноваций существует значительное количество научно обоснованных методов, каждый из которых имеет свои преимущества и недостатки. Наиболее подходящим, по мнению авторов, является рыночный подход, основными условиями годности которого в области инновационной и инвестиционной сферы являются: наличие сведений о фактах продажи схожих по назначению и полезностью, т.е. объектов-аналогов; доступность и достоверность информации о ценах и условиях сделок с объектами-аналогами; умение оценить влияние отличных от объектов-аналогов показателей на стоимость объекта оценки. Естественно, что рыночные методы достаточно эффективны лишь при условии существования достаточной информации о соответствующем рынке и подобные сделки купли-продажи объектов-аналогов.

В статье обобщены и систематизированы основные факторы ценообразования на рынке инноваций, учитывающих особенности товара «инновация» как предмета производственного (а не конечного) потребления, с одной стороны, а с другой стороны, как эквивалента монопольных прав и привилегий, предоставляемых его владельцу. В процессе исследования выявлены основные ценообразующие факторы, отражающие специфику формирования цены на инновации. Основной проблемой при определении стоимости инноваций, по мнению автора, является выделение в конечной цене продукции в части дохода, равной взносу инноваций в их производство. Данный показатель определяется как эквивалент предпочтений владельца инноваций по сравнению с собственными доходами от производства соответствующей продукции до внедрения инноваций или по сравнению с доходами производителей аналогичной продукции, не используют данный инноваций. По мнению авторов, определение доходности инноваций на базе такого подхода является наиболее адекватным и теоретически обоснованным.

Список литературы.

1. Єгорова Т. Проблеми комерціалізації науково-технічних

розробок. // Інтелектуальна власність. - 2001.- №12.- С.23-25.

2. Крайнев П.П. Інтелектуальна економіка: управління промисловою власністю - К.: «Ін Юре», 2004.- 448 с.

3. Шаранова Н.А. Коммерциализация интеллектуальной собственности.- М.: Финансовая академия, 2000.- 189с.

4. Цибульов П.М., Чеботарьов В.П., Зінов В.Г., Суїні Ю. Управління інноваціями.- К.: «К.І.С.», 2005.- 448с.

5. Перерва П.Г. Комплаєнс-програма промислового підприємства: сутність і задачі / П.Г.Перерва // *Вісник НТУ «ХПІ»*: зб. наук. пр.- Сер.: Економічні науки. - Харків: НТУ «ХПІ», 2017.- № 24 (1246).- С. 153-158.

6. Кобелева Т.О. Розробка рекомендацій по формуванню інтегрального показника комплаєнс-безпеки промислового підприємства // *Вісник НТУ «ХПІ» (економічні науки)*: зб. наук. пр. - Харків: НТУ «ХПІ», 2018.- № 48 (1324).- С. 46-52.

7. Глізнута М.Ю., Перерва П.Г. Бенчмаркінг як метод оцінювання інтелектуального потенціалу регіонів // *Маркетинг і менеджмент інновацій*. - 2015.- № 4.- С. 11-19.

8. Кравчук А.В., Перерва П.Г. Ефективність як економічна категорія // *Вісник НТУ «ХПІ» (економічні науки)*: зб. наук. пр. - Харків: НТУ «ХПІ», 2018.- № 15 (1291).- С. 137-143.

9. Перерва П.Г. Економіко-організаційні засади інноваційної та інвестиційної діяльності підприємства // *Вісник НТУ «ХПІ» (економічні науки)*: зб. наук. пр. - Харків: НТУ «ХПІ», 2017.- № 45 (1266).- С.51-55.

10. Марчук Л.С., Перерва П.Г. Інтелектуальний потенціал як економічна категорія // *НТУ «ХПІ» (економічні науки)*: зб. наук. пр. - Харків: НТУ «ХПІ», 2018.- № 15 (1291).- С. 53-63.

11. Перерва П.Г. Інформаційна діяльність підприємства: управлінська, цінова та маркетингова складові // *Вісник НТУ «ХПІ» (економічні науки)*: зб. наук. пр. - Х.: НТУ „ХПІ”. - 2018. - № 37(1313).- С. 27-32.

12. Косенко А.В., Кобелева Т.О., Перерва П.Г., Маслак М.В. Системний підхід до дослідження цінових, маркетингових, інвестиційних та інноваційних характеристик трансферу технологій промислової продукції // *Вісник НТУ «ХПІ» (економічні науки)*: зб. наук. пр. - Харків: НТУ «ХПІ», 2018.- № 19 (1295).- С. 121-126.

13. Перерва П.Г., Кобелева Т.О. Управління маркетингом інноваційної продукції на засадах життєвого циклу товару // *НТУ «ХПІ» (економічні науки)*: зб. наук. пр. - Харків: НТУ «ХПІ», 2016.- № 28 (1200).- С. 26-30.

14. Кобелева Т.О., Перерва П.Г. Якість інноваційної продукції як складова маркетингової політики та конкурентоспроможності підприємства // *Вісник НТУ «ХПІ» (економічні науки)*: зб. наук. пр. - Харків: НТУ «ХПІ», 2016.- № 28 (1200).- С. 70-74.

15. Косенко А.В., Маслак М.В., Перерва П.Г., Матросова В.О., Долина І.В. Розвиток організаційно-економічного механізму управління розвитком індустрії туризму та гостинності // *Вісник НТУ «ХПІ» (економічні науки)*: зб. наук. пр. - Харків: НТУ «ХПІ», 2018.- № 48 (1324).- С. 121-127.

16. Старостіна А.О. Маркетинг: теорія, світовий досвід, українська практика: підруч. - К.: Знання, 2009. - 1070 с.

17. Косенко О.П., Ткачова Н.П.; Перерва П.Г., Ткачов М.М. Формування конкурентного, інтелектуального і маркетингового потенціалу інноваційного підприємництва // *Вісник НТУ «ХПІ» (економічні науки)*: зб. наук. пр. - Харків: НТУ «ХПІ», 2018.- № 20 (1296).- С. 36-40.

18. Косенко А.В., Маслак М.В., Перерва П.Г., Матросова В.О., Долина І.В. Формування управлінської, маркетингової та інноваційної політики на підприємствах туристичної індустрії // *Вісник НТУ «ХПІ» (економічні науки)*: зб. наук. пр. - Харків: НТУ «ХПІ», 2018.- № 47 (1323).- С. 114-120.

19. Kocziszky György, Pererva P.G., Somosi Veres M., Kobielieva T.A. Compliance program: [tutorial] / P.G.Pererva [et al.]; ed.: P.G.Pererva, G.Kocziszky, M. Veres Somosi. - Kharkov; Miskolc: NTU "KhPI", 2019. - 689 p.

20. Kocziszky György, Veres Somosi M., Pererva P.G. Anti-corruption compliance in the enterprise's program // *Стратегічні перспективи розвитку економічних суб'єктів в нестабільному економічному середовищі*: зб. тез наук. робіт 2-ї Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. з міжнар. участю, 28-30 листопада 2017 р. / Кременч. нац. ун-т ім. Михайла Остроградського.- Кременчук, 2017.- С. 164-167.

21. Kocziszky György, Szakaly D., Pererva P.G., Somosi Veres M. Technology transfer.- Kharkiv-Miskolc: NTU «KhPI», 2012. — 668 p.

22. Перерва П.Г. Практический маркетинг / П.Г.Перерва.- Выпуск 6. Управление сбытом промышленной продукции в системе маркетинга.- М.: НПО «Реклама, информация, маркетинг»,

1991.- 93 с.

23. Kocziszky György, Veres Somosi M., Kobielieva T.O. Reputational compliance // *Дослідження та оптимізація економічних процесів "Оптимум-2017"*: тр. 13-ї Міжнар. наук.-практ. конф., 6-8 грудня 2017 р. / ред.: О.В.Манойленко, Є.М.Строков. - Харків: НТУ «ХПІ», 2017.- С. 140-143.

24. Перерва П.Г. Практический маркетинг / П.Г.Перерва.- Выпуск 2. Маркетинг на промышленном предприятии.- М.: НПО «Реклама, информация, маркетинг», 1991.- 80 с.

25. Ткачова Н.П., Перерва П.Г. Розвиток методів аналізу фактичного стану конкурентних переваг підприємства // *Економіка розвитку*. - 2011.- № 4 (60). - С. 116-120.

References (transliterated)

1. Egorova T. Problemy komertsializatsiyi naukovykh i tekhnicheskikh razrobok [Problems of commercialization of scientific and technical developments] // *Intelektualna vlasnist*. - 2001.- №12.- S.23-25.

2. Krainev P.P. Intelektualna ekonomika: upravlinnya promyslovoyu vlasnistyu [Intellectual economy: management of industrial property] - K.: «In Yure», 2004.- 448 s.

3. Sharanova N.A. Kommertsyalizatsiya yntellektual'noy sobstvennosti [Commercialization of intellectual property].- M.: Fynansovaya akademya, 2000.- 189s.

4. Tsybulov P.M., Chebotarov V.P., Zinov V.H., Suini Yu. Upravlinnya innovatsiyamy [Innovation management].- K.: «K.I.S.», 2005.- 448s.

5. Pererva P.G. Komplains-prohramma promyshlennoho predpriyatiya: sushchnost y zadachy [Compliance program of an industrial enterprise: essence and tasks] // *Visnyk NTU "KhPI" (ekonomichni nauky)*: zb. nauk. pr. [Bulletin of the National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute": Sb. sciences Ave]. - Kharkiv: NTU "KhPI", 2017.- No. 24 (1246).- P. 153-158.

6. Kobelyeva T.O. Rozrobka rekomendatsiy po formuvannu intehrlnoho pokaznyka komplayens-bezpeky promyslovoho pidpryyemstva [Development of recommendations for the formation of an integral index of compliance of safety of an industrial enterprise] // *Visnyk NTU "KhPI" (ekonomichni nauky)*: zb. nauk. pr. [Bulletin of the National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute": Sb. sciences Ave].- Kharkiv: NTU "KhPI", 2018.- № 48 (1324).- S. 46-52.

7. Gliznutsa M.Yu., Pererva P.G., Benchmarkinh yak metod otsynyuvannya intelektualnoho potentsialu rehioniv [Benchmarking as a method of assessing the intellectual potential of the regions] // *Marketynh i menedzhment innovatsiy*. - 2015.- № 4.- S. 11-19.

8. Kravchuk A.V., Pererva P.G. Efektyvnist yak ekonomichna katehoriya [Efficiency as an economic category] // *Visnyk NTU "KhPI" (ekonomichni nauky)*: zb. nauk. pr. [Bulletin of the National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute": Sb. sciences Ave].- Kharkiv: NTU "KhPI", 2018.- № 15 (1291).- S. 137-143.

9. Pererva P.G. Ekonomiko-orhanizatsiyni zasady innovatsiynoyi ta investytsiynoyi diyalnosti pidpryyemstva [Economic and organizational principles of innovative and investment activity of the enterprise] // *Visnyk NTU "KhPI" (ekonomichni nauky)*: zb. nauk. pr. [Bulletin of the National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute": Sb. sciences Ave].- Kharkiv: NTU "KhPI", 2017.- № 45 (1266).- S.51-55.

10. Marchuk L.S., Pererva P.G. Intelektualnyy potentsial yak ekonomichna katehoriya [Intellectual potential as an economic category] // *Visnyk NTU "KhPI" (ekonomichni nauky)*: zb. nauk. pr. - Kharkiv: NTU "KhPI", 2018.- № 15 (1291).- С. 53-63.

11. Pererva P.G. Informatsiyna diyalnist pidpryyemstva: upravlinska, tsinova ta marketynhova skladovi [Information activity of the enterprise: management, price and marketing components] // *Visnyk NTU "KhPI" (ekonomichni nauky)*. - Kharkiv: NTU „KhPI”. - 2018. - № 37(1313).- S. 27-32.

12. Kosenko A.V., Kobelyeva T.O., Pererva P.G., Maslak M.V. Systemnyy pidkhid do doslidzhennya tsinovoykh, marketynhovoykh, investytsiynoykh ta innovatsiynoykh kharakterystyk transferu tekhnolohiy promyslovoyi produktsiyi [System approach to the study of price, marketing, investment and innovation characteristics of technology transfer of industrial products] // *NTU "KhPI" (ekonomichni nauky)*: zb. nauk. pr. [Bulletin of the National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute": Sb. sciences Ave].- Kharkiv: NTU "KhPI", 2018.- № 19 (1295).- S. 121-126.

13. Kobelyeva T.O., Pererva P.G. Upravlinnya marketynhom innovatsiynoyi produktsiyi na zasadakh zhyttyevoho tsykladu tovaru [Management of marketing of innovative products on the basis of the product life cycle] // *Visnyk Natsional'noho tekhnichnoho universytetu*

"KhPI" (ekonomichni nauky). : zb. nauk. pr. – Kharkiv. : NTU «KhPI», 2016. – № 28 (1200). – S. 26-30.

14. Pererva P.G., Kobyelyeva T.O. Yakist innovatsiynoyi produktsiyi yak skladova marketynhovoyi polityky ta konkurentospromozhnosti pidpryyemstva [Quality of innovative products as a component of marketing policy and competitiveness of the enterprise] // *Visnyk NTU "KhPI" (ekonomichni nauky)*. : zb. nauk. pr. [Bulletin of the National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute" : Sb. sciences Ave] – Kharkiv: NTU «KhPI», 2016. – № 28 (1200). – S. 70-74.

15. Kosenko A.V., Maslak M.V., Matrosova V.O., Pererva P.G., Dolyna I.V. Rozvytok orhanizatsiyno-ekonomichnoho mekhanizmu upravlinnya rozvytkom industriyi turyzmu ta hostynnosti [Development of organizational and economic mechanism for managing the development of the tourism industry and hospitality] // *NTU "KhPI" (ekonomichni nauky)* : zb. nauk. pr. [Bulletin of the National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute" : Sb. sciences Ave] – Kharkiv : NTU "KhPI", 2018. – № 48 (1324). – S. 121-127.

16. Starostina A.O. Marketynh: teoriya, svitovyy dosvid, ukraïnska praktyka: pidruch [Marketing: theory, world experience, Ukrainian practice: under the leadership]. – K.: Znannya, 2009. – 1070 s.

17. Kosenko O.P., Tkachova N.P., Pererva P.G., Tkachov M.M. Formuvannya konkurentnoho, intelektualnoho i marketynhovoho potentsialu innovatsiynoyi pidpryyemnystva [Formation of Competitive, Intellectual and Marketing Potential of Innovative Entrepreneurship] // *Visnyk NTU "KhPI" (ekonomichni nauky)* : zb. nauk. pr. [Bulletin of the National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute" : Sb. sciences Ave] – Kharkiv : NTU "KHPI", 2018. – № 20 (1296). – S. 36-40.

18. Kosenko A.V., Maslak M.V., Pererva P.G., Matrosova V.O., Dolyna I.V. Formuvannya upravlinskoyi, marketynhovoyi ta innovatsiynoyi polityky na pidpryyemstvakh turystychnoyi industriyi [Formation of management, marketing and innovation policy at enterprises of the tourism industry] // *Visnyk NTU "KhPI" (ekonomichni nauky)*: zb. nauk. pr. – Kharkiv : NTU "KHPI", 2018. – № 47 (1323). – S. 114-120.

19. Kocziszky Gy., Pererva P.G., Somosi Veres M., Kobielieva T.A. Compliance program: [tutorial] / P.G.Pererva [et al.]; ed.: P.G.Pererva, G.Kocziszky, M. Veres Somosi. – Kharkov ; Miskolc : NTU "KhPI", 2019. – 689 p.

20. Kocziszky György, Veres Somosi M., Pererva P.G. Anti-corruption compliance in the enterprises program // *Stratehichni perspektyvy rozvytku ekonomichnykh subyektiv v nestabilnomu ekonomichnomu seredovyshchi*: zb. tez nauk. robit 2-yi Vseukr. nauk.-prakt. internet-konf. z mizhnar. uchastyu, 28-30 lystopada 2017 r. [Strategic prospects for the development of economic actors in an unstable economic environment: Sb. thesis of sciences. Works of the 2nd Allukr. science-practice internet conf. from international Participation, November 28-30, 2017] / Kremen. nat univ im. Mikhail Ostrogradsky. - Kremen. nat univ im. Mikhail Ostrogradsky. - Kremen. nat univ im. Mikhail Ostrogradsky, 2017. - p. 164-167.

21. Kocziszky György, Szakaly D., Pererva P.G., Somosi Veres M. *Technology transfer*. Kharkiv-Miskolc: NTU "KhPI", 2012. - 668 p.

22. Pererva P.G. Praktycheskyy marketynh [Practical Marketing]. - Issue 6. Management of sales of industrial products in the marketing system. - M.: NGO "Advertising, information, marketing", 1991. - 93 p.

23. Kocziszky György, Veres Somosi M., Kobielieva T.O. Reputational Compliance // *Doslidzhennya ta optymizatsiya ekonomichnykh protsesiv "Optimum-2017"* : tr. 13-yi Mizhnar. nauk.-prakt. konf., 6-8 hrudnya 2017 r. / red.: O. V. Manoylenko, YE. M. Stokov [Research and Optimization of Economic Processes "Optimum-2017": Tr. 13th International science-practice Conf., December 6-8, 2017 / ed.: O. V. Manoylenko, E. M. Stokov]. – Kharkiv : NTU "KHPI", 2017. – C. 140-143.

24. Pererva P.G. Praktycheskyy marketynh [Practical Marketing]. - Issue 2. Marketing at an industrial enterprise. - M.: NGO "Advertising, Information, Marketing", 1991. - 80 p.

25. Tkachova NP, Pererva P.G. Development of methods of analysis of the actual state of competitive advantages of the enterprise // *Economics of development*. - 2011. - № 4 (60). - pp. 116

Надійшла (received) 10.09.2020

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Перерва Петро Григорович (Перерва Петр Григорьевич, Pererva Petr Grigorievich) – доктор економічних наук, професор, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», завідувач кафедри менеджменту інноваційного підприємництва та міжнародних економічних відносин Харків, Україна; ORCID:0000-0002-6256-9329; тел.: (067) 940-16-81; e-mail: pgpererva@gmail.com

Доліна Ірина Володимирівна (Доліна Ирина Владимировна, Dolyna Iryna Vladimirovna) - кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри менеджменту інноваційного підприємництва та міжнародних економічних відносин, м.Харків, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3507-5497>, e-mail: dolyna_i@bigmir.net

Борзенко Володимир Іванович (Борзенко Владимир Иванович, Borzenko Volodymyr Ivanovich) – кандидат технічних наук, доцент, професор кафедри організації виробництва та управління персоналом, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», м. Харків; Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8936-5759>; e-mail: wo281955@gmail.com

Маслак Марія Володимирівна (Маслак Мария Владимировна, Maslak Maria Vladimirovna) - кандидат економічних наук, доцент Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», доцент кафедри менеджменту інноваційного підприємництва та міжнародних економічних відносин; e-mail mariya.maslak2016@gmail.com

Косенко Андрій Васильович (Косенко Андрей Васильевич, Kosenko Andrey Vasilyevich) – кандидат економічних наук, доцент, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», професор кафедри менеджменту інноваційного підприємництва та міжнародних економічних відносин; тел.: (050) 281-09-94; e-mail: avakos74@gmail.com

Н.О. ШПАК, М.Б. НАЙЧУК-ХРУЩ, О.А. КУЛИК

АНАЛІЗ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ІННОВАЦІЙ В ЕНЕРГЕТИЧНІЙ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

У статті розглянуто проблеми нестачі вичерпних джерел енергії (ВДЕ) у паливно-енергетичній галузі пропонується вирішувати шляхом впровадження інноваційних технологій, спрямованих на пошук альтернативних видів енергії та побудови проектів відновної енергетики. Слід зауважити, що вугільна та нафтогазова промисловості є одними з найважливіших складових елементів розвитку української економіки та бізнесу. На сьогоднішній день основою базової стратегії ведення бізнесу є інноваційний напрям розвитку, де синергія знань, технологій та людського капіталу створює конкурентні переваги окремих держав та їх регіонів більшою мірою, ніж їх вичерпні природні ресурси.

В дослідженні здійснено комплексний аналіз підтверджених запасів органічного палива в Україні та світі, проаналізовано та виявлено загальні тенденції ринку вуглеводів. Визначено основні причини зменшення ефективності та розвитку суб'єктів українського нафтогазовидобувного сектору (на прикладі дочірнього підприємства «Ньютек Юкрейн»). Запропоновано заходи та рекомендації щодо усунення негативних аспектів діяльності паливно-енергетичного комплексу (ПЕК) та підвищення його інвестиційної привабливості в контексті інноваційного розвитку вітчизняної економіки. Зроблено висновок про те, що альтернативні палива з підвищеним вмістом водню (природний газ, спиртові палива, а також композитні палива з використанням спиртових палив і водню як додаткові енергоносії) в даний час і на найближчий період залишатимуться ефективними заміниками нафтових палив, що забезпечують не тільки зниження споживання нафтових палив, але й одночасне підвищення екологічної безпеки енергоустановок.

Ключові слова: інноваційні процеси, відновна енергетика, альтернативне паливо, інноваційні технології, інновації, вичерпні джерела енергії, паливно-енергетичний комплекс.

Н.Е. ШПАК, М.Б. НАЙЧУК-ХРУЩ, Е.А. КУЛИК

АНАЛИЗ И ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ТЕХНОЛОГИЧЕСКИХ ИННОВАЦИЙ В ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ УКРАИНЫ

В статье рассмотрены проблемы дефицита исчерпаемых источников энергии (ИИЭ) в топливно-энергетической отрасли предлагается решать путем внедрения инновационных технологий, направленных на поиск альтернативных видов энергии и создания проектов возобновляемой энергетики. Следует заметить, что угольная и нефтегазовая промышленности являются одними из важнейших составляющих элементов развития украинской экономики и бизнеса. На сегодняшний день основой базовой стратегии ведения бизнеса является инновационное направление развития, где синергия знаний, технологий и человеческого капитала создает конкурентные преимущества отдельных государств, а также их регионов в большей степени, чем их исчерпаемые природные ресурсы.

В исследовании осуществлено комплексный анализ подтвержденных запасов органического топлива в Украине и во всем мире, проанализированы и выявлены основные тенденции рынка углеводородов. Определены основные причины снижения эффективности и развития субъектов украинского нефтегазодобывающего сектора (на примере дочернего предприятия «Ньютек Юкрейн»). Предложены меры и рекомендации по устранению негативных аспектов деятельности топливно-энергетического комплекса (ТЭК) и улучшения его инвестиционного климата в контексте инновационного развития отечественной экономики. Сделан вывод о том, что альтернативные топлива с повышенным содержанием водорода (природный газ, спиртовые топлива, а также композитные топлива с использованием спиртовых топлив и водорода в качестве дополнительных энергоносителей) в настоящее время и на ближайший период будут оставаться эффективными заменителями нефтяных топлив, обеспечивающих не только снижение потребления нефтяных топлив, но и одновременное повышение экологической безопасности энергоустановок.

Ключевые слова: инновационные процессы, возобновляемая энергетика, альтернативное топливо, инновационные технологии, инновации, исчерпаемые источники энергии, топливно-энергетический комплекс.

N. SHPAK, M. NAICHUK-KHRUSHCH, O. KULYK

THE ANALYSIS AND TRENDS OF DEVELOPMENT OF TECHNOLOGICAL INNOVATIONS IN THE ENERGY INDUSTRY OF UKRAINIAN

The problems of lack of scarce energy sources (SES) in the fuel and energy sector are analyzed in the article. Based on deep research, there were given propositions about innovative technologies for alternative energy sources industrial usage and building renewable energy projects. It should be noted that the coal, oil and gas industries are one of the most important components of the development of the Ukrainian economy and business. Nowadays, the basis of global state business strategy highlights the importance of innovative development. Such approach means that the synergy of knowledge, technology and human capital creates competitive advantages of individual entities and state generally. Also, this approach is aimed to help players of energy market to extent their scarce natural resources.

The complex analysis of confirmed reserves of fossil fuels in Ukraine and the world was deeply investigated; general trends in the carbohydrate market are analyzed and identified. In addition, the main reasons for the decline in efficiency and development of the Ukrainian oil and gas sector (based on example of the Daughter Enterprise «NewTech Ukraine») were identified in this article. Practical recommendations for eliminating the negative aspects of the fuel and energy complex (FEC) and increasing its investment attractiveness in the context of innovative development of the domestic economy are proposed. It is concluded that alternative fuels with high hydrogen content (natural gas, alcohol fuels, as well as composite fuels using alcohol fuels and hydrogen as additional energy sources) will now and in the near future remain effective substitutes for petroleum fuels, providing not only reducing the consumption of petroleum fuels, but also increasing the environmental safety of power plants.

Keywords: innovative processes, renewable energy, alternative fuel, innovative technologies, innovations, exhaustive energy sources, fuel and energy complex

Вступ. На підставі аналізу статистичних даних запасів і видобутку вуглеводневої сировини в світі за останні 35 років було виявлено, що максимальні рівні показника «reserves to production ratio» вже пройдені, і зараз ми зіштовхуємося зі стійким падінням тенденцій розробки нафти і природного газу [1,2]. Аналіз цих же даних, проведений для України за період з 1999 по 2019 рр., також показує падіння значення цього показника, особливо для нафти.

Без відкриття нових великих родовищ вуглеводнів зростання даного показника абсолютно неможливе, тим більше, що споживання цих ресурсів постійно зростає. Тому вже зараз практично всі великі нафтогазовидобувні компанії світу займаються проектами відновлюваної енергетики з метою компенсації неминучих втрат видобутку вуглеводнів в середньостроковій і, особливо, в довгостроковій перспективі.

Тобто, щоб запобігти кризі, пов'язаній з нестачею вичерпних ресурсів, необхідно стимулювати впровадження інноваційних технологій в паливно-енергетичну галузь. Інноваційні процеси відіграють визначальну роль як в енергетичному секторі, так і в економіці держави загалом. На сьогоднішній день основою базової стратегії ведення бізнесу є інноваційний напрям розвитку, де синергія знань, технологій та людського капіталу створює конкурентні переваги окремих держав та їх регіонів в більшій мірі, ніж їх вичерпні природні ресурси.

Іншими словами, основним джерелом економічного піднесення повинні стати інноваційні процеси, особливо в контексті теорії сталого розвитку та обмеженості природних ресурсів, зокрема, енергетичних, що постає неминучою проблемою економічного розвитку країн та компаній комплексу. Таким чином, зміна енергетичної парадигми неминуча – це лише питання часу. А необхідність розробки практичних рекомендацій щодо удосконалення концепції інноваційного розвитку технологічного забезпечення видобутку ПЕР обумовлюють актуальність та своєчасність даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, пов'язаних з проблемами нестачі ВДЕ [1-6, 7-13] дозволяє зробити висновок, що основний масив досліджень здебільшого націлений на комплексний аналіз перспектив функціонування та розвитку ПЕК, а також спрямований на дослідження розробок інноваційної політики та інноваційної стратегії, які є підґрунтям науково-технічних передумов для комплексного техніко-технологічного оновлення вугільного та нафтогазового виробництва. Наведені дослідження покладені в основу цієї роботи, однак пошук шляхів усунення кризи паливно-енергетичної галузі потребує додаткових досліджень.

Недосконала структура національної економіки та перевантаження України енергоємними виробництвами стали причиною дуже високого рівня енерговитрат в економіці та низької ефективності виробництва загалом. Але разом з цим, інноваційний розвиток набирав стрімких обертів та потребує постійного удосконалення державних методів та

важелів регулювання інноваційним процесом, більш того, на сучасному етапі зростає актуальність вирішення проблем у цьому напрямку та розробки стратегічних напрямів інноваційного розвитку відновної енергетики, що пов'язано з проголошенням Україною курсу на інноваційний розвиток [14-17].

На основі проведеного аналізу можна з впевненістю сказати, що паливно-енергетична галузь не стоїть на місці, активно впроваджуються нові технології видобутку енергії та інноваційні шляхи подолання ресурсної та енергетичної кризи. Особливо слід зробити акцент на дослідженні питань підвищення ефективності функціонування підприємств вугільного і нафтогазового секторів та створення передумов для стимулювання процесів модернізації та переозброєння морально зношених та фізично застарілих основних фондів через активізацію інвестицій у паливно-енергетичну галузь.

Цілі статті. Запропонувати методи та підходи до вирішення проблеми, пов'язаної з нестачею вичерпних ресурсів, проаналізувати впровадження інноваційних технологій в паливно-енергетичну галузь України та світу, а також, визначити особливості їх розвитку у майбутній перспективі.

Виклад основного матеріалу. На планеті Земля зосереджені величезні запаси органічного палива [1], що відображено в таблиці 1. Ще більші ресурси органічного палива залягають в земній корі в так званому нетрадиційному вигляді, але яких-небудь достовірних оцінок його кількості, однозначно прийнятого експертним співтовариством, на сьогоднішній день не існує [2].

Дані таблиці 1 вражають значимістю цифр, наведено також показник «reserves-to-production ratio» (RPR) органічного палива у розрізі країн (та груп країн) і загалом у світі. Тобто, було проаналізовано не лише абсолютні числові значення запасів, але й тренди приросту запасів і приросту видобутку органічного палива. Порівняльний аналіз показав випереджаюче зростання темпів видобутку вуглеводнів над приростом запасів, що є небезпечною тенденцією з точки зору довгострокової перспективи їх видобутку. Однак, все це вимагає додаткового аналізу.

Згідно з даними, опублікованими компанією «British Petroleum» в 2020 р., споживання енергії за видами (Дж.) в 2019 р. зведені в таблицю 2 [1].

Основою світової енергетики є виробництво органічного палива - понад 85,7% виробленої в світі енергії. Частка цієї енергії в світовому балансі енергоспоживання знижується, але дуже несуттєво [1].

У науковому та бізнес-світі постає питання щодо ще можливих термінів видобутку органічного палива загалом. Для цього можна звернутися до прийнятого в світовому експертному співтоваристві аналізу коефіцієнту «reserves-to-production ratio» (RPR), що розраховується як відношення кількості відомих на сьогоднішній день запасів до поточної кількості щорічно видобутої сировини. Цей коефіцієнт метафізичний по суті, але, тим не менш, дозволяє робити кількісну оцінку залишків в надрах будь-яких

невідновлюваних природних ресурсів і виражається в роках видобутку.

Таблиця 1 - Аналіз підтверджених запасів органічного палива у світі (категорія «proved reserves») у 2019 р. у розрізі географічних груп країн та окремих держав [1]

Регіон	Нафта			Природний газ			Вугілля: антрацит і лігніт		
	Млрд. т.	Частка, %	R/P Ratio	Трил. м ³	Частка, %	R/P ratio	Млрд. т.	Частка, %	R/P ratio
Пн. Америка	36,3	14,1	27,2	15,0	7,6	13,3	257,3	24,1	367
Цінтр. і Пд. Америка	50,9	18,7	143,8	8,0	4,0	46,0	13,7	1,3	152
Європа	1,9	0,8	11,6	3,4	1,7	14,2	135,1	12,6	244
Україна	0,2	0,1	15,0	1,1	0,5	55,7	34,4	3,2	1313
Країни СНД	19,8	8,4	27,3	64,2	32,3	75,8	190,7	17,8	338
Бл. і Сер. Схід	112,9	48,1	75,3	75,6	38,0	108,7	16,0	1,5%	57
Африка	16,6	7,2	41,0	14,9	7,5	62,7	-	-	-
Країни АТР	6,1	2,6	16,4	17,7	8,9	26,3	456,8	42,7	77
Світ	244,6	100	49,9	198,8	100	49,8	1069,6	100	132

Таблиця 2 - Споживання енергії за видами (Дж.) у 2019 році у розрізі географічних груп країн та окремих держав [1]

Регіон/континент	Нафта	Природний газ	Вугілля: антрацит і лігніт
Північна Америка	44,78	38,07	12,41
Центральна і Південна Америка	11,86	5,95	1,48
Європа	30,40	19,95	11,35
Україна	0,44	1,02	1,10
Країни СНД	8,37	20,65	5,53
Ближній і Середній Схід	17,80	20,10	0,40
Африка	8,28	5,40	4,47
Країни АТР	71,54	31,32	122,22
Світ	193,03	141,45	157,86

Найбільш оптимістично виглядає ситуація з вугіллям, куди включені як висококалорійне вугілля – антрацит, так і низькокалорійне вугілля – лігніти (буре вугілля). Але припускати застосування лігнітів в світовому масштабі практично неможливо - це надто енергетично неефективне і екологічно нечисте паливо. А це майже 16% від світових запасів вугілля (в перерахунку на нафтовий еквівалент). Проте, з точки зору історії людства ці терміни - практично мить. Згідно з прогнозами до 2035 р. світове енергоспоживання виросте до 17-18 млрд т.н.е., з них 13-14 млрд т.н.е. будуть вироблятися з органічного палива [2].

Зростання енергетичних ринків уповільнилося у 2019 р. відповідно до слабкого економічного росту та часткового розвитку деяких одноразових факторів, що підсилювали потужність попиту у 2018 р. Це сповільнення було особливо важливим для таких країн, як: США, Росії та Індії, які демонстрували надзвичайно сильний ріст у 2018 р. Китай став винятком і його енергоспоживання прискорилося у 2019 р. Як результат, Китай домінував у експансії на світових енергетичних ринках, сприяючи найбільшому приросту попиту для кожного окремого джерела енергії, крім природного газу, де він лише ледь перевершив США [3,4].

Незважаючи на підтримку Китаю, усі види палива (крім ядерної енергетики) зростали повільніше, ніж їхні 10-річні середні показники. Тим не менше, відновлювані джерела все ще збільшилися на рекордний приріст і забезпечили найбільший внесок (41%) у ріст первинної енергетики. Так, рівень

виробництва відновлюваної енергії вперше перевищив ядерну енергетику.

Уповільнення зростання попиту на енергію, разом узяті зі зміщенням паливної суміші від вугілля в бік природного газу та відновлюваних джерел, призвели до значного уповільнення у зростанні викидів вуглецю, порівняно з 2018 р. Ціни на енергію впали в цілому, особливо на вугілля та газ, де зростання виробництва випереджає споживання, що призводить до накопичення запасів. Тоді, як ціни на нафту знизились незначно [3].

Щодо паливно-енергетичної галузі України, то станом на 01.01.2019р. запаси вугілля експлуатує 11 державних вугледобувних підприємств, до складу яких входить 33 шахти загальною виробничою потужністю 11,7 млн. т. Приватний вугледобувний сектор представлений 16 шахтами, переважна більшість яких перебуває в концесії у ТОВ «ДТЕК». На даний час у підпорядкуванні Міненерговугілля, тільки 1 шахта (3%) працює менше 30 років з початку вуглевидобутку. Термін експлуатації 6 шахт (18,2%) становить від 30 до 50 років, 15 шахт (45,5%) - 50-70 років, а 11 шахт (33,4%) - понад 70 років. 13 збиткових вугледобувних підприємств знаходяться на стадії ліквідації. 5 шахт знаходяться на стадії підготовки до ліквідації.

Загальні запаси природного газу станом на 1 січня 2019 р. складають 882,6 млрд м³, що забезпечить Україну на 42 роки за умови нинішніх темпів використання природного газу. Україна видобуває щороку лише 2,4% природного газу від загального запасу, у той час як більш розвинені країни

видобувають близько 6%. Головні тенденції впродовж 2016-2019 рр. характеризуються низькими темпами зростання обсягів видобутку природного газу в Україні, як державними, так і приватними компаніями. За роки незалежності України видобуток природного газу зменшився на 14%. У 2018 р. імпортна частка природного газу у газовому балансі країни становила близько 32% від загальних потреб. Вирішення проблеми енергобезпеки України є складовою частиною забезпечення її політичної незалежності [5].

Для досягнення кардинального відновлення фізично зношених і морально застарілих основних фондів, технічного переозброєння вугільної та нафтогазової промисловостей, реструктуризації шахтного фонду, необхідно розробити стратегічні напрямки інноваційної діяльності як на кожному підприємстві паливно-енергетичної галузі, так і на рівні держави, а саме розробити інноваційну політику та інноваційну стратегію й створити науково-технічні передумови для комплексного техніко-технологічного оновлення вугільного та нафтогазового виробництва [6].

Здійснивши детальний аналіз діяльності та стану вугільної та нафтогазової промисловостей в Україні, доцільно виділити основні проблеми та розробити шляхи їх вирішення на прикладі конкретного підприємства, а саме ДП «Ньютек Юкрейн», яке є невід'ємною складовою даної галузі.

Дочірнє підприємство «Ньютек Юкрейн» позиціонує себе, як сучасна сервісна компанія, націлена на топові позиції на ринку високотехнологічних інженерних і управлінських послуг для компаній нафтогазової промисловості.

Мета створення підприємства визначена у його місії – впровадження передових технічних рішень, що дають змогу замовнику при оптимальних витратах будувати свердловини різної складності, максимальної продуктивності, інформативності та надійності при експлуатації [12].

ДП «Ньютек Юкрейн» у процесі своєї діяльності виробляє досить великий обсяг послуг та товарів. У структурі реалізованих товарів та послуг найбільшу частку займають послуги з посередницької діяльності по закупівлі бурового обладнання та їх складових - 24 млн. грн. та послуги пов'язані з видобуванням нафти - 57 млн. грн. за 2018-2019 рр.

Та, на основі дослідження діяльності даного підприємства та практики функціонування інших підприємств галузі, аналізу літературних джерел та результатів останніх досліджень у даній сфері, серед основних причин зменшення ефективності та розвитку суб'єктів українського нафтогазовидобувного сектору виділимо такі:

- брак фінансових інвестицій в інноваційні розробки та нові технології видобування вуглеводнів;
- наявність фізично зношених і морально застарілих основних фондів, що призводить до високої собівартості добування покладів;
- пошук нових родовищ вуглеводнів, пов'язаний з виснаженням запасів даних природних джерел енергії у вже наявних родовищах;

- брак фахівців;
- безсистемне та повільне реформування нафтогазового сектору;
- наявність адміністративних бар'єрів та тиску з боку держави.

Недосконала структура національної економіки, застарілий морально і фізично виробничий потенціал та перевантаження України енергоємними виробництвами стали причиною дуже високого рівня енерговитрат в економіці та низької ефективності виробництва. З переходом на світові ціни, Україна сплачує значні суми за імпорт газу, що спричиняє навантаження на економіку України. Тому, в цих умовах треба більше використовувати і розвивати власну сировинну базу – вугілля, атомну енергетику, збільшувати добування власних нафти і газу, тоді і гроші залишатимуться в Україні [13, с.13].

Як передбачає "Нова енергетична стратегія України: безпека, енергоефективність, конкуренція" (далі - НЕС), до кінця 2020 р. буде, в основному, завершено реформування енергетичного комплексу України з переходом його на сучасні ринкові моделі функціонування та досягнуто першочергових цільових показників з безпеки та енергоефективності. Після 2020 р. українська енергетика перейде до нового етапу свого розвитку - повної інтеграції з енергетичним сектором ЄС та інноваційного оновлення. Виконання завдань НЕС в період після 2020 р. вимагатиме дещо інших підходів до регулювання енергетики заснованих на базових принципах прийнятих в країнах ЄС, а також до розроблення документів стратегічного планування та практичної діяльності з реалізації державної політики в енергетичній сфері [7].

Головна мета розвитку енергетики на період до 2020 р. - забезпечення енергетичної безпеки і перехід до енергоефективного та енергоощадливого використання і споживання енергоресурсів із впровадженням інноваційних технологій.

Стратегічне бачення галузі згідно аналізованого положення: енергетична галузь України - економічна запорука державного суверенітету, елемент належного врядування, надійний базис сталого розвитку конкурентної економіки та невід'ємна частина європейського енергетичного простору. Під час розробки НЕС враховувалася довгострокова стратегічна мета - виведення країни на рівень енергетичної самодостатності в перспективі до 2035 р.

Зниження енергоємності економіки, а також диверсифікація джерел і шляхів постачання енергоресурсів сприятиме підвищенню економічної, енергетичної та екологічної безпеки, що призведе до оптимізації енергетичного балансу та закладе міцний фундамент для сталого енергетичного майбутнього країни. Використання вітчизняних науково-технічних і технологічних досягнень також сприятиме інноваційному розвитку економіки, підвищенню рівня економічної та енергетичної безпеки, розвитку науково-освітнього потенціалу, зайнятості населення, зниженню залежності від імпорту тощо.

У результаті реалізації завдань НЕС планується досягнути зниження енергоємності ВВП на 20 %, що дозволить до 2020 р. скоротити загальне первинне постачання енергії (ЗППЕ) мінімум на 10 % порівняно з 2012 р. Вирішення цього завдання вимагатиме як значних капіталовкладень, так і структурних змін в економіці.

Прогнозується, що частка газу у структурі ЗППЕ у 2020 р. значно зменшиться - з 34,8 % до 30,1 %, частка вугілля зменшиться на понад 5 % - до 29,2 %. Натомість, на кілька відсотків прогнозовано зростуть частки нафти та нафтопродуктів, а також атомної енергії. Найбільшими темпами збільшуватиметься використання відновлюваних джерел енергії (ВДЕ) за рахунок розвитку альтернативної енергетики в Україні - їх частка у структурі ЗППЕ підвищиться у 2,6 рази - з 2 % до 5,2 %¹, а у період до 2035 р. може досягти позначки 20 %, замістивши викопні види палива - насамперед, вугілля [7].

Розвиток нетрадиційних і відновлюваних джерел енергії (ВДЕ) є важливим фактором підвищення рівня енергетичної безпеки, зниження використання викопних паливних ресурсів (у тому числі імпортованих), розвитку промисловості і сільського господарства, збільшення зайнятості населення в секторах економіки, пов'язаних із використанням ВДЕ, а також зниження негативного впливу енергетики на навколишнє середовище й підвищення якості життя громадян.

Незважаючи на те, що на сьогодні ВДЕ є найчастіше економічно більш витратними, ніж традиційні джерела енергії й види палива, передбачається, що разом із майбутнім розвитком технологій собівартість енергії на базі ВДЕ буде знижуватися, і їх виробництво ставатиме дедалі більш рентабельним.

Таким чином, і надалі залишається необхідним розвиток таких напрямків державної політики на шляху забезпечення та підвищення ефективності енергетичної галузі України [8]:

- підвищувати привабливість освоєння та розвитку тих ВДЕ, які мають високу ймовірність економічної окупності в майбутньому і є найбільш перспективними з погляду виробництва на території України;
- підтримувати розроблення і впровадження конкурентоспроможних технологій;
- стимулювати локалізацію виробництва необхідного устаткування. У майбутньому, у міру розвитку технологій і зниження собівартості виробництва електроенергії на базі ВДЕ, необхідно скорочувати державну підтримку даного виду генерації та вирівнювати умови конкуренції між традиційними і нетрадиційними видами енергії.

Загальний потенціал використання альтернативних джерел енергії в Україні до 2030 р. оцінюється приблизно в 25 ТВт·год електроенергії на базі ВДЕ і близько 2 млн. т біопалив [8].

Досліджуючи тематику використання альтернативних джерел енергії, виявлено можливість застосування альтернативних видів палива та визначення технологічних напрямків зниження

споживання палив нафтового походження в автомобільній галузі. Адже, автотранспорт займає провідне місце, з точки зору логістики, в перевезенні товарів та вантажів. Як наслідок, в Україні спостерігається тенденція до стійкого зростання чисельності автомобілів та споживання палива. Тому, у найближчій перспективі український автомобільний транспорт, переважно, буде забезпечуватися імпортованою нафтовою сировиною.

Отже, у галузі виробництва і споживання сумішевого автомобільного палива проблема ресурсозбереження та пошуку альтернативних джерел сировини буде визначальною, звичайно, разом з вирішенням проблем впливу на навколишнє середовище. В той же час потреби автотранспорту складають в рік до 12 млн. т бензину і до 15 млн. т дизельного пального [9].

В свою чергу закордонні автомобільні корпорації Toyota Motor Corporation та Audi Group вже винайшли свої види альтернативного палива. У 2014 році відбувся перший у світі реліз автомобіля з паливними елементами (FCV), «MIRAI» Toyota Motor Corporation. MIRAI використовує цілий ряд технологій, розроблених Toyota Industries, включаючи повітряні компресори та циркуляційні насоси водню.

Транспортні засоби на паливних елементах (FCV) використовують водень як джерело палива - це найвища чистота енергії. Водень знаходиться в центрі уваги як «кінцеве джерело енергії», враховуючи, що він не виділяє CO₂, має невичерпний запас на землі і може зберігатися в резервуарі. Паливні елементи використовують хімічну реакцію між воднем та киснем для отримання електроенергії. Toyota Industries також робить внесок у втілення водневого суспільства в реальність, надаючи технології, що підтримують MIRAI FCV корпорації Toyota Motor Corporation, яка управляється двигунами, використовуючи електроенергію, що виробляється на паливному елементі.

Щодо до комерційних транспортних засобів, Toyota планує представити 10 вантажних автомобілів великої вантажопідйомності Toyota Project Portal для досягнення нульових викидів при перевезенні вантажів із застосуванням технології FC.

Toyota планує побудувати Tri-Gen - першу в світі потужну багатопрофільну станцію, яка буде виробляти воду, водень і електрику. Після введення в експлуатацію в 2020 році об'єкт під назвою Tri-Gen зможе виробляти 2,35 мегават електроенергії, якої достатньо для живлення 2 350 будинків і майже 1 500 автомобілів. Для електрогенерації, а також отримання водню і води будуть використовуватися сільськогосподарські відходи.

Водень планується використовувати, в тому числі, для заправки електромобілів на паливних елементах (FCV). Тут же свої енергетичні запаси зможе поповнити важка "воднева" вантажівка Toyota Project Portal [10].

У 2018 р. Audi представила Audi e-tron, перший повністю електричний позашляховик та випустила його у вільний продаж вже в першому кварталі 2019 р.. Саме Audi e-tron поклав початок і іншим

електрокарам цього бренду таким, як: Audi Sportback, Audi e-tron Sportback, Q2 L e-tron, моделі S, RS та R8.

Audi хотіла запропонувати найкращий електричний портфель серед конкурентів у класі преміум, заснований на характеристиках автомобіля, дизайні, досвіді клієнтів та інноваціях. З цією метою до 2025 р. компанія планує збільшити виробництво плагінних гібридів і повністю електричних моделей

приблизно до 40 %, виходячи з поточних прогнозів ринку, і пропонуватимуть близько 30 електромоделей, з яких близько 20 будуть повністю електричними [11].

Проте, за два останні десятиліття виробництво енергії на основі відновлюваних джерел енергії (традиційна гідроенергетика, сонячна енергія та енергія вітру) зросло більше, ніж в 2 рази [1], як це зображено на рис. 1.

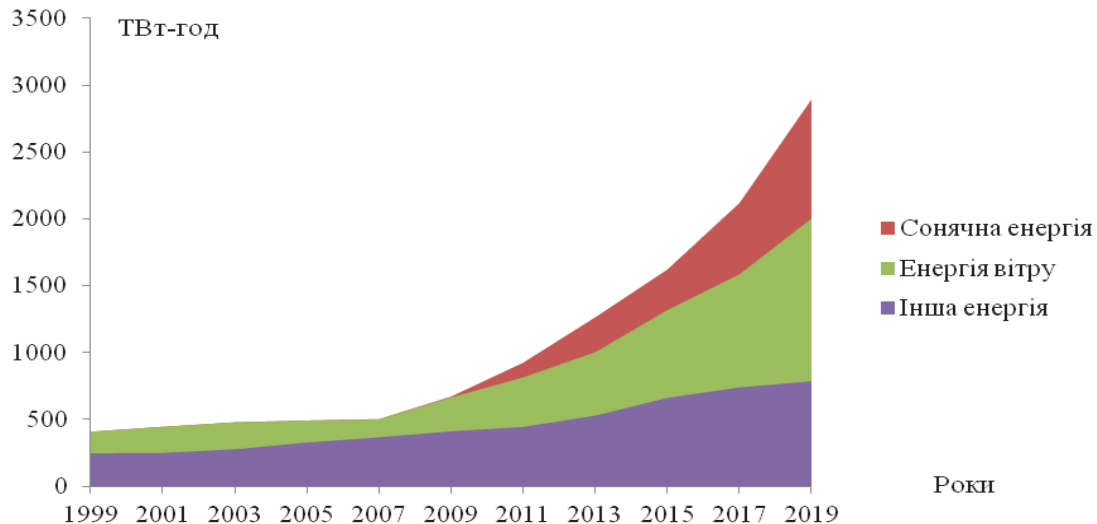

Рис.1. Використання відновлюваних джерел енергії у світі за видами протягом 1999-2019рр. в ТВт-год [1]

Незважаючи на досить істотне зростання, частка відновлюваних джерел енергії (гідроенергетика, енергії сонця та вітру, геотермальна енергетика) у світовому енергетичному балансі на даний момент складає трохи більше 9%. За прогнозом до 2035 р. частка відновлювальних джерел, включаючи гідроенергетику, у структурі світового енергоспоживання не перевищить 18%.

Можна виділити три найбільш важливі причини, що заважають масштабному розвитку ВДЕ:

- собівартість генерації енергії з органічного палива в багатьох випадках є істотно нижчою, ніж вартість генерації за допомогою ВДЕ;
- недостатній рівень інвестицій в розвиток ВДЕ;
- штучне протистояння технологій генерації енергії з органічного палива та ВДЕ.

Чи можуть технології генерації енергії з органічного палива, особливо при використанні природного газу, і ВДЕ технології працювати разом? Аналіз тенденцій на енергетичному ринку дає позитивну відповідь на це запитання. Гібридизація - спільна генерація енергії з використанням органічного палива і відновних джерел енергії - є одним найбільш багатообіцяючих напрямків розвитку енергетики, здатним суттєво зменшити шкідливі викиди в атмосферу. Саме гібридизація є «мостом у майбутнє» для світової енергетики.

Загалом, детальний аналіз практики та теорії функціонування галузі дозволив запропонувати для вирішення наведених вище проблем наступні заходи і рекомендації:

- активізація інвестиційних потоків в дослідницькі роботи, пов'язані із розробками нових

технологій буріння. Оскільки інвестиції в наукові дослідження та розробки є рушійною силою для розвитку даного підприємства та високої конкурентоспроможності на ринку нафтогазовидобування, то ключовим є не лише створення сприятливого інвестиційного клімату для активного залучення іноземних інвесторів та партнерів компанії, а й посилення інноваційної складової саме технологічних процесів буріння. Хоча експлуатаційні витрати на тестування інноваційних бурових долів та бурових установок для розробки свердловин є вагомою частиною капітальних витрат для ДП «Ньютек Юкрейн», з іншого боку, віддача від інвестицій в НДДКР є суттєвою, проте, як правило, помітна в довгостроковій перспективі. Та, за умов вичерпності паливно-енергетичних ресурсів, удосконалення технологічної складової процесу виробництва - єдино дієвий спосіб підвищення ефективності діяльності у галузі;

- для повного заміщення основних фондів з високим ступенем морального та фізичного зношень, технічного переоснащення вугільної та нафтогазової промисловостей, необхідно створити детальний план стратегії інноваційної діяльності як на аналізованому підприємстві, так і на рівні держави. Тобто, розробити науково-технічну базу для комплексного технологічного та технічного оновлення вугільного та нафтогазового виробництва, що сприятиме зниженню собівартості добування вичерпних джерел енергії. Доцільним є введення даних положень не лише в нормативно-правове поле, але й фактично у облікову політику підприємств галузі;

- щоб запобігти кризі, пов'язаній з нестачею вичерпних ресурсів, доцільно розробити на підприємстві проекти відновлюваної енергетики з метою компенсації неминучих втрат видобутку вуглеводнів в середньостроковій і, особливо, в довгостроковій перспективі. Розвиток нетрадиційних і відновлюваних джерел енергії (ВДЕ) є важливим фактором підвищення рівня енергетичної безпеки, зниження використання викопних паливних ресурсів (у тому числі імпортованих), а також зниження негативного впливу енергетики на навколишнє середовище й підвищення якості життя громадян. Така діяльність є, так званим «ходом на випередження», що в подальшому дозволить провести часткове переорієнтування та у випадку скорочення державних преференцій підприємствам ПЕК (що у довготривалій перспективі з огляду на світові тенденції є прогнозованим явищем) дасть можливість підприємству втриматись у поточній економічній ситуації;

- постійне підвищення кваліфікації фахівців компанії, набуття іноземного досвіду у розробках. У цьому плані досліджуване підприємство ДП «Ньютек Юкрейн» здійснює дуже суттєві кроки: направляє за кордон своїх працівників у відрядження та приймає в Україні фахівців та представників іноземних юридичних осіб для вирішення питань діяльності підприємства чи на роботу. Персонал компанії має сертифікати про підготовку до роботи на обладнанні компанії AMC Engineering LTD (Великобританія). ДП «Ньютек Юкрейн» має досвід відпрацювань доліт виробництва фірми Varel International (США, Франція), як шарошкових так і PDC, в Україні.

- забезпечення рівності суб'єктів ринку у доступі та здійсненні діяльності до розвідки й видобування нафти, газового конденсату й природного газу; запровадження єдиних правил, які забезпечуватимуть рівні умови для отримання дозволів на пошук, розвідування та видобуток вуглеводнів усім суб'єктам господарювання, що мають у своєму розпорядженні необхідні ресурси; надання зазначених дозволів на підставі об'єктивних, опублікованих критеріїв; завчасного доведення до відома всіх організацій, які беруть участь у встановлених процедурах, усієї необхідної інформації;

- спрощення процедур відведення земельних ділянок під будівництво об'єктів нафтогазового комплексу, у тому числі в частині погодження місць розташування свердловин і виробничих споруд, а також вилучення земельних ділянок державної й комунальної власності, що перебувають у користуванні.

- важливим кроком повинно стати введення дозволу на консолідацію податків на основі досвіду країн із розвинутою економікою. Такий крок дасть можливість зменшити витрати компаній на консолідованій основі та зробить ціноутворення більш прозорим і орієнтованим на ринок.

Впровадження даного комплексу удосконалень і рекомендацій може бути універсальною моделлю

вирішення основних проблем не тільки на рівні підприємства, а й для усієї паливно-енергетичної галузі.

Висновки. На основі проведеного аналізу можна з впевненістю сказати, що паливно-енергетична галузь не стоїть на місці, активно впроваджуються нові технології видобутку енергії та інноваційні шляхи подолання ресурсної та енергетичної кризи.

Відповідь на питання про те, які джерела енергії будуть домінувати в структурі світового енергоспоживання 2060-2080 рр., можна сформулювати наступним чином – в середньостроковій перспективі продовжиться збільшення частки природного газу в світовому енергетичному балансі з істотним внеском відновлювальних джерел енергії, які будуть розвиватися у вигляді гібридних технологій. У зв'язку з цим стратегію енергетичного розвитку на довгостроковий період можна визначити, як подальший розвиток нафтогазової промисловості і значні інвестиції в розвиток гібридних технологій.

У той же час основний автомобільний транспорт, стає ще більш автоматизованим, екологічно чистим, тихим, безпечним та пропонує абсолютно новий досвід водіння. Він також стає частиною рішення, коли йдеться про клімат та захист навколишнього середовища. Таким чином, автомобіль може і надалі залишатися наріжним каменем сучасної, індивідуальної та доступної мобільності в майбутньому. У найближчій перспективі український автомобільний транспорт, переважно, буде забезпечуватися імпортованою нафтовою сировиною.

Отже, у галузі виробництва і споживання сумішевого автомобільного палива проблема ресурсозбереження та пошуку альтернативних джерел сировини буде визначальною

Таким чином, альтернативні палива з підвищеним вмістом водню (природний газ, спиртові палива, а також композитні палива з використанням спиртових палив і водню як додаткові енергоносії) в даний час і на найближчий період залишатимуться ефективними заміниками нафтових палив, що забезпечують не тільки зниження споживання нафтових палив, але й одночасне підвищення екологічної безпеки енергоустановок.

Список літератури

1. BP Statistical Review of World Energy 2020. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/statistical-review-of-world-energy.html>
2. Бессель В.В. Зміна енергетичної парадигми неминуча - це лише питання часу. Перспективи і тенденції ПЕК. 2016. № 6. 14 - 16 с.
3. Aminu Hassan. Review of The Global Oil And Gas Industry: A Concise Journey From Ancient Time to Modern World. Petroleum Technology Development Journal: An International Journal. July 2013. Volume 3. №2. 123 - 141с.
4. US Energy Information Administration (EIA), "US Weekly Product Supplied," May 28, 2020. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.eia.gov/dnav/pet/pet_cons_wpsup_k_w.htm
5. Міністерство енергетики та вугільної промисловості України. Основні показники розвитку паливно-енергетичного комплексу. Серпень 2019. - 50 с.
6. Пшенична В. П. Стратегічні напрямки інноваційного розвитку вугільної промисловості України. Електронне наукове фахове

видання "Ефективна економіка". 2013. №11.1-4с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2490>

7. Кабінет Міністрів України. Нова енергетична стратегія України: безпека, енергоефективність, конкуренція. 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ips.ligazakon.net/document/NT1680>

8. Кабінет Міністрів України. Енергетична стратегія України на період до 2030 р. від 24.07.2013. № 1071. – 166с.

9. Внукова Н.В., Барун М. В. Альтернативне паливо як основа ресурсозбереження і безпеки автотранспорту. Альтернативні джерела енергії. 2011. №9. 45-55 с.

10. Toyota Motor Corporation Official Global Website. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://global.toyota/en/>

11. Audi.com – the international Audi website. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.audi.com/en.html>

12. ProZorro: Дочірнє Підприємство «Ньютек Юкрейн». [Електронний ресурс] - режим доступу: <https://clarity-project.info/tenderer/36903044>

13. Адаменко С.В. Нафтопровід «Одеса-Броди» як чинник енергетичної безпеки України. Держава та регіони. 2009. №3. – с.13-18.

14. Корінний С. О. , Коблюк К. М. Проблеми та перспективи України в нафтогазовому секторі. Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2018. №20. 37-41с.

15. Бурлака Г.Г. Стратегія нафтопродуктозабезпечення як складова енергобезпеки України. Актуальні проблеми економіки. 2009. №9. – с.43-49.

16. Коваленко О.В. Інноваційні процеси- ключовий фактор розвитку енергетики. Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка". 2013. №12. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2596>

17. BP Energy Outlook 2035. February 2015. Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/energyoutlook-2035.html/>

References (transliterated)

1. BP Statistical Review of World Energy 2020. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/statistical-review-of-world-energy.html>

2. Bessel V.V. Zmina enerhetychnoi paradigmy nemyinucha – lyshche pytannia tchasu. Perspektyvy i tendentsii PEK. [A change in the energy paradigm is inevitable - it is only a matter of time. Prospects and trends in fuel and energy] 2016. № 6. 14 -16 p.

3. Aminu Hassan. Review of The Global Oil And Gas Industry: A Concise Journey From Ancient Time to Modern World. Petroleum Technology Development Journal: An International Journal. July 2013. Volume 3. №2. P.123 - 141.

4. US Energy Information Administration (EIA), "US Weekly Product Supplied," May 28, 2020. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: https://www.eia.gov/dnav/pet/pet_cons_wpsup_k_w.htm

5. Ministerstvo enerhetyky i ta vugilnoi promyslovosti Ukrainy. Osnovny pokaznyky rozvytku palyvno-enerhetychnogo kompleksu.

[Ministry of Energy and Coal Industry of Ukraine. The main indicators of the development of the fuel and energy complex.] August 2019. - 50 p.

6. Pshenychna V. P. Stratehichni napryamky innovatsynoho rozvytku vuhil'noyi promyslovosti Ukrainy. [Strategic directions of innovative development of the coal industry of Ukraine.] Elektronne vydannia «Efektyvna ekonomika» [Electronic publication "Effective economy"]. 2013. №11.1-4p. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2490>

7. Kabinet Ministriv Ukrainy. Nova enerhetychna stratehiya Ukrainy: bezpeka, enerhoefektyvnist', konkurentsia. [Cabinet of Ministers of Ukraine. Ukraine's new energy strategy: security, energy efficiency, competition] 2015. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://ips.ligazakon.net/document/NT1680>

8. Kabinet Ministriv Ukrainy. Enerhetychna stratehiya Ukrainy na period do 2030 r. [Cabinet of Ministers of Ukraine. Energy strategy of Ukraine for the period up to 2030] 24.07.2013. № 1071. – 166p.

9. Vnukova N.V., Barun M. V. Al'ternatyvne palyvo yak osnova resursozbezpezhennia i bezpeky avtotransportu. Al'ternatyvni dzhерела enerhiyi. [Alternative fuel as a basis of resource saving and safety of motor transport. Alternative Energy Sources.]. 2011. №9. 45-55 p.

10. Toyota Motor Corporation Official Global Website. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://global.toyota/en/>

11. Audi.com – the international Audi website. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.audi.com/en.html>

12. ProZorro: Dochirnye Pidpryyemstvo "N'yutek Yukreyn". [ProZorro: "Newtech Ukraine" Subsidiary]. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://clarity-project.info/tenderer/36903044>

13. Adamenko S.V. Naftoprovod «Odesa-Brody» yak chynnyk enerhetychnoi bezpeky Ukrainy. Derzhava ta rehiony. [The Odessa-Brody oil pipeline as a factor in Ukraine's energy security. State and regions.]. 2009. №3. – 13-18 p.

14. Korinnyy S. O. , Koblyuk K. M. Problemy ta perspektyvy Ukrainy v naftohazovomu sektori. Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo. [Problems and prospects of Ukraine in the oil and gas sector. International economic relations and the world economy.] 2018. №20. 37-41p.

15. Burlaka H.H. Stratehiya naftoproduktobezpechennia yak skladova enerhobezpeky Ukrainy. Aktual'ni problemy ekonomiky. [Petroleum supply strategy as a component of Ukraine's energy security. Current economic problems]. 2009. №9. – 43-49 p.

16. Kovalenko O.V. Innovatsiyni protsesy- klyuchovyy faktor rozvytku enerhetyky. [Innovative processes are a key factor in energy development.] Elektronne vydannia «Efektyvna ekonomika» [Electronic publication "Effective economy"]. 2013. №12. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2596>

17. BP Energy Outlook 2035. February 2015 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/energyoutlook-2035.html/>

Надійшла (received) 07.09.2020

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Шпак Нестор Омелянович (Шпак Нестор Емельянович, Shpak Nestor) – д.е.н., професор, професор кафедри менеджменту і міжнародного підприємництва Національного університету «Львівська політехніка»; м. Львів, Україна; e-mail: Nestor.O.Shpak@lpnu.ua

Найчук-Хрущ Марта Богданівна (Найчук-Хрущ Марта Богдановна, Naychuk-Khrushch Marta) – к.е.н., доцент, доцент кафедри менеджменту і міжнародного підприємництва Національного університету «Львівська політехніка»; м. Львів, Україна; e-mail: Marta.B.Naichuk-khrushch@lpnu.ua

Кулик Олена Андріївна (Кулык Елена Андреевна, Kulyk Olena) – студентка 2-го курсу магістратури Національного університету «Львівська політехніка»; м. Львів, Україна; e-mail: Olena.Kulyk.mme.2019@lpnu.ua